

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA PSYCHOLOGIE

Sociální psychologie

**Psychologické souvislosti motivace ke změně odsouzených mužů v rámci
resocializačního programu „Získej zaměstnání“.**

**Psychological context of motivation for change in convicts under
the "Get a job" resocialization program.**

Disertační práce

Mgr. Emilie Šípová

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Ilona Gillernová, CSc.

Praha 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal/a samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 12. 6. 2016

.....

Jméno a příjmení

Poděkování

Děkuji doc. PhDr. Iloně Gillernové za cenné odborné rady, nesmírnou podporu a vstřícnost. Rodině děkuji za hlídání syna při dokončování práce.

Děkuji o. s. RUBIKON za prostor k výzkumu a Vězeňské službě ČR za spolupráci.

Děkuji každému odsouzenému, který se programu „ZZ“ zúčastnil a pomohl mi získat cenná data.

Abstrakt

Disertační práce je zaměřena na zkoumání psychologických souvislostí motivace ke změně dospělých odsouzených mužů, kteří se účastnili a dokončili motivační resocializační program „Získej zaměstnání“. V první části práce předkládáme vybrané teoretické poznatky. Úvodní kapitoly (kap. 1-3) pojednávají o problematice sociální kontroly, souvislostech motivace ke změně pachatele a motivačních faktorech v penitenciárním prostředí. Následně popisujeme systém probačních a resocializačních programů v České republice a rizikové faktory vězeňského prostředí ovlivňující proces resocializace. Další dvě kapitoly (kap. 4-5) zachycují vývoj pohledu na penitenciární intervence, obsahují přehled terapeutických přístupů v resocializaci a diskusi k možnostem ověřování účinnosti resocializačních programů. Druhá část práce je zaměřena na popis resocializačního programu „Získej zaměstnání“. Předkládáme základní informace o realizaci programu (kap. 6), a dále také jednotlivá témata včetně obsahu, specifik lektorské práce a ukázek konkrétní práce odsouzených (kap. 7).

Třetí část práce zahrnuje empirické šetření a předložení získaných výsledků. Úvodní metodologická část představuje cíle výzkumu a výzkumné otázky (kap. 8), proces výběru souboru a organizaci sběru dat (kap. 9), a dále jsou popsány použité metody a systém zpracování dat (kap. 10). Samotný výzkum a jeho výsledky jsou popsány v následujících kapitolách (kap. 11-13):

- analýza dotazníku motivace k výkonu (LMI);
- analýza vstupního motivačního dotazníku;
- analýza závěrečného evaluačního dotazníku.

V další kapitole předkládáme diskusi, shrnujeme výsledky a doplňujeme je o možnosti praktického využití (kap. 15). Následuje závěr práce (kap. 15), přehled použité literatury a přílohy.

Klíčová slova: motivace ke změně, pachatel, dospělý odsouzený, osobnost pachatele, resocializace, motivační resocializační program, motivační faktory v penitenciárním prostředí, dotazník motivace k výkonu, vstupní motivační dotazník, evaluační motivační dotazník, obsahová analýza, osobnost pachatele, sociální kontrola.

Abstract

The dissertation thesis is focused on exploring the psychological context of motivation for change in adult convicted men who participated in and completed the motivational resocialization program named "Get a job". In the first part, selected theoretical knowledge is presented. Introductory chapters (Ch. 1-3) deal with the issue of social control, context of motivation for change in the offender as well as the motivational factors in the penitentiary environment. Subsequently, a system of probation and rehabilitation programs in the Czech Republic and risk factors affecting the process of prison rehabilitation are described. The next two chapters (Ch. 4-5) capture the development of view of penitentiary intervention, provide an overview of therapeutic approaches in rehabilitation, and contain a discussion of the possibilities of verifying the effectiveness of rehabilitation programs. The second part focuses on the description of the "Get a job" rehabilitation program. Here, basic information on the implementation of the program (Ch. 6) is presented together with individual topics including the content, tutoring work specifics and examples of specific work done by prisoners (Ch. 7).

The third part includes an empirical investigation and presentation of the obtained results. The introductory methodological part introduces the research objectives and research questions (Ch. 8), as well as the process of selecting the set and organization of data collection (Ch. 9), and describes the used methods and the data processing system (Ch. 10). The research itself is described together with its results in the following chapters (Ch. 11-13):

- analysis of the achievement motivation questionnaire (LMI);
- analysis of the entry motivation questionnaire;
- analysis of the final evaluation questionnaire.

In the next chapter, the results are summarized and complemented with possibilities of practical use (Ch. 15), this chapter is completed by a discussions on the proposed research. After that follows the conclusion of the work (Ch. 15), and an overview of literature used and appendices.

Keywords: motivation for change, offender, adult convicted men, offender's personality, resocialization, motivational resocialization program, motivational factors in the penitentiary environment, achievement motivation questionnaire, entry motivation questionnaire, final evaluation questionnaire, content analysis, social control.

Obsah

Úvod.....	9
I. Vybrané teoretické poznatky.....	11
1 Sociální kontrola a potřeba změny rizikového chování.....	11
1.1 Motivace ke změně pachatelů trestné činnosti	12
1.2 Motivační faktory v penitenciárním prostředí	16
2 Systém probačních a resocializačních programů v ČR.....	20
3 Rizikové faktory v penitenciárním prostředí ovlivňující proces resocializace	23
3.1 Prizonizace, institucionalizace a ideologizace.....	23
3.2 Specifické poruchy osobnosti	24
3.3 Drogová problematika ve vztahu ke kriminalitě.....	27
4 Vývoj pohledu na penitenciární intervence.....	32
4.1 Principy efektivní intervence	33
4.2 Souhrnná analýza hodnocení rizik a potřeb pachatele	36
5 Možnosti penitenciární (psycho)terapie	37
5.1 Terapeutické přístupy v resocializaci.....	42
5.1.1 Kognitivně-behaviorální přístup	45
5.1.2 Pozitivní psychologie	46
5.1.3 Cyklický model změny.....	48
5.1.4 Motivační rozhovory	52
5.1.5 „Good Lives“ model	55
5.2 Ověřování účinnosti resocializačních programů.....	59
II. Motivační resocializační program Získej zaměstnání	61
6 Popis resocializačního programu „Získej zaměstnání“	61
6.1 Rozsah programu	62
6.2 Velikost a vedení skupiny	63
6.3 Faktory ovlivňující zahájení programu	63
7 Obsah a struktura resocializačního programu Získej zaměstnání‘ a jeho realizace	64
7.1 Úvod – smysl kurzu a pravidla hry	64
7.2 Teoretický základ: strategie a taktika.....	70
7.3 Zvládání zlosti – techniky sebeovládání a relaxace	78
7.4 Strukturované řešení problémů	86

7.5	Strukturované řešení konfliktů	90
7.6	Asertivní jednání a umění říct NE“	94
7.7	Životopis a delikventní minulost	98
7.8	Přijímací pohovor.....	105
7.9	Typy pracovních činností a práce „načerno“	106
7.10	Strukturované plánování času	108
7.11	Volné téma.....	115
7.12	Ohlédnutí a zhodnocení kurzu	115
III.	Empirické šetření a jeho výsledky	116
8	Cíle výzkumu a výzkumné otázky	116
8.1	Cíle výzkumu	116
8.2	Výzkumné otázky	117
9	Výběr souboru a organizace sběru dat.....	119
10	Použité metody a systém zpracování dat.....	122
10.1	Dotazník motivace k výkonu (LMI) a testování statistických hypotéz.....	122
10.2	Kvalitativní zpracování dat.....	125
10.2.1	Vstupní motivační dotazník.....	129
10.2.2	Závěrečný evaluační dotazník	130
11	Analýza Dotazníku motivace k výkonu (LMI).....	132
11.1	Srovnání výsledků se standardizačním vzorkem a další souvislosti výsledků výzkumu	133
11.2	Vzájemné souvislosti škál Dotazníku motivace k výkonu (LMI) a dosaženého vzdělání odsouzených	157
11.3	Vzájemné souvislosti škál Dotazníku motivace k výkonu (LMI) a věku odsouzených	160
11.4	Vzájemné souvislosti škál Dotazníku motivace k výkonu (LMI), Pětifaktorového osobnostního dotazníku (NEO PS) a věku odsouzených	161
12	Analýza vstupního motivačního dotazníku	165
12.1	Skupina otázek č. 1: Motivace k zapojení do resocializačního programu	166
12.2	Skupina otázek č. 2: Problémy v životě odsouzených	169
12.3	Skupina otázek č. 3: Cesta za změnou	172
13	Analýza závěrečného evaluačního dotazníku.....	175
13.1	Skupina otázek č. 1: Naplnění očekávání a hodnocení programu	176
13.2	Skupina otázek č. 2: Přínos programu.....	178
13.3	Skupina otázek č. 3: Motivace ke změně	181
14	Shrnutí výsledků a diskuse	184

Závěr	197
Literatura	199
Seznam příloh	208
Přílohy.....	209

Úvod

Vězeňství je součástí historického vývoje společnosti a je spojeno s potřebou lidstva vytvářet normy vzájemného soužití a zajišťovat pocit bezpečí. Jakkoliv je účinná izolace pachatele zabraňující páchání další trestné činnosti, je třeba vzít v úvahu její psychologické a sociální souvislosti. Trest odnětí svobody působí na osobnost člověka v mnoha směrech. Je třeba se rychle adaptovat na nové prostředí s jasně danými pravidly, vyrovnat se s nepřetržitou přítomností stresu z nepředvídaného chování ostatních odsouzených, zvyknout si na velmi omezené možnosti zajištění materiálních prostředků k naplnění potřeb, oddělení od rodinných, partnerských a přátelských vztahů. Dalšími důsledky jsou např. vyhasnutí sebeobslužných činností, pracovních návyků, ztráta orientace v technologickém a informačním pokroku, upevnění některých sociálně nepřijatelných způsobů vztahování se k druhým lidem, ztráta zaměstnání a bydlení, zápis v rejstříku trestů znesnadňující opětovné získání práce, zadluženost a neschopnost platit dluhy, také v souvislosti s velmi nízkou zaměstnaností v českých věznicích.

S cílem snižovat dopady věznění na člověka a společnost vznikl motivační resocializační program „Získej zaměstnání“. Předlohou české verze byl motivační program realizovaný od roku 1999 Probační službou kantonu Curych, který v roce 2004 obdržel cenu Community Justice Awards. V roce 2004 byl švýcarský motivační program adaptován na české podmínky odborníky Rubikon o. s., a v českých věznicích je realizován od roku 2005. Teoretickými základy programu jsou kognitivně behaviorální teorie, pozitivní psychologie, motivační rozhovory a sociálně psychologický výcvik. Odsouzení, kteří absolvovali program, mohou využít také dluhové poradenství, rekvalifikační kurzy, a další návazné postpenitenciární služby, což je pro udržení motivace ke změně v procesu resocializace obzvláště podstatné.

Jako lektorka programu jsem pracovala několik let, s dospělými odsouzenými muži ve věznicích s ostrahou. V přímé práci s pachateli jsme byli konfrontováni s tématem motivace ke změně, při pravidelných supervizích jsme se zamýšleli nad tím, co odsouzení potřebují, aby ve společnosti uspěli lépe než dosud. Zde vznikl nápad využít realizace resocializačního programu a sledovat účastníky jako výzkumný soubor, zaměřit se na motivaci ke změně a připojit relevantní teoretické poznatky, především zahraniční.

Pro uvedení do problematiky je třeba se věnovat oblasti sociální kontroly a porozumět potřebě společnosti zajistit bezpečí pro své členy. V oblasti resocializace nás především zajímá, jak trest odnětí svobody ovlivňuje člověka v jeho fungování, a jak lze pachatele v průběhu trestu motivovat ke změně. V této souvislosti je třeba zmínit rizikové specifické

faktory v penitenciárním prostředí, které proces resocializace ovlivňují. Protože nás zajímají především sociálně psychologické metody, předkládáme pohled na vývoj penitenciárních intervencí a sledujeme stěžejní terapeutické přístupy využívané v práci s pachateli.

Předkládáme také koncept motivačního resocializačního programu „Získej zaměstnání“, tak, jak je realizován v českých podmínkách. Čtenář se seznámí s technikami práce s pachatelem a prohlédne si konkrétní výsledky činnosti odsouzených. Text nabízí i konkrétní lektorská doporučení pro práci se skupinou pachatelů.

Empirická část práce je zaměřena na sledování motivace ke změně před zahájením resocializačního programu „Získej zaměstnání“, a dále 3 měsíce po jeho dokončení. Zjišťujeme také dimenze motivace k výkonu a zajímá nás, jestli se odsouzení v některých oblastech liší od ostatních lidí. Ptáme se, jaký vliv má na motivaci k výkonu věk a dosažené vzdělání odsouzených.

Získané poznatky jsou doplněny o praktické aplikace. Předpokládáme, že disertační práce přinese nový pohled na motivaci ke změně pachatele, poukáže na odlišnosti osobnosti odsouzených ve vztahu k motivaci k výkonu a umožní nahlédnout do procesu skupinové sociálně psychologické resocializační práce v českých věznicích.

I. Vybrané teoretické poznatky

1 Sociální kontrola a potřeba změny rizikového chování

Disertační projekt reflektoval společenskou zakázku týkající se fungování společnosti. Stát se v rámci svých základních funkcí mimo jiné zavazuje chránit své občany a pomáhat jim. Snaží se vytvářet prostor pro zdravou socializaci, která zahrnuje působení společnosti na vývoj dítěte takovým způsobem, který je pro dané společenství typický. Formování dítěte určují osoby a instituce, se kterými se dítě setkává nejčastěji, avšak není to pouze jednostranný proces. Aktivita a iniciativa dítěte rozehrává dynamiku socializačního procesu určeného vzájemnými interakcemi jedince a okolí (Vágnerová, 2001, s. 215). Obecněji pak socializací rozumíme celoživotní biologické, psychické a sociální zrání. To zahrnuje přebírání rolí, specifických norem a hodnot, formování budoucích rolí prožitím důležitých životních událostí. Dále také opouštění rolí, které již nejsou pro člověka v dané životní etapě důležité (Havlík & Kořa, 2002, s. 45).

Proces úspěšné socializace může být narušen vnějšími, vnitřními a kulturními podmínkami. Vnějšími podmínkami míní Langmeier a Matějček (2014) například důsledky kolektivní péče, deprivaci v rodině nebo společenském prostředí, mimořádné životní situace určující další psychický vývoj člověka. Vnitřními činiteli ovlivňujícími proces socializace jsou dosažený vývojový stupeň jedince, specifika pohlaví a specifické konstituční rozdíly osobnosti (např. aktivita dítěte, vnímavost, iniciativa, atd.). Kulturními podmínkami se míní míra shody mezi aktivitou a iniciativou dítěte s danými kulturními normami společnosti, ve které vyrůstá.

Pokud je proces socializace výrazně ovlivněn výše uvedenými činiteli, může docházet k sociálně patologickým jevům, které Kohoutek (2014) dále rozlišuje na společensky nežádoucí jevy (např. nezaměstnanost, chudoba, vysoká rozvodovost, extrémně zvýšená nemocnost), a dále společensky nebezpečné jevy (poruchy chování, násilí, vandalismus, terorismus, šikana, kriminalita, rasismus, drogové závislosti, alkoholismus, prostituce, pornografie, gamblerství). Zájem společnosti pak směřuje ke změně těchto, především nebezpečných, jevů. Cílem je pak **resocializace**, čili znovuzачlenění jedince do společnosti. V penitenciární oblasti se využívají pojmy jako korektivní psychologie, korektivní socializace, penitenciární resocializace, sociální rehabilitace, aj.

Účinným prostředkem v procesu resocializace je fenomén změny. Stejně jako nastala změna v procesu zdravé socializace, předpokládáme, že může nastat změna v socializaci narušené. Nelze se spoléhat na to, že změna nastane sama od sebe nebo že bude v režii pouze toho člověka, kterého se týká. Mnozí lidé v konfliktu se zákonem si ani neuvědomují, že by bylo sociálně žádoucí změnit nějaké své chování. Jiní lidé si tuto možnost uvědomují, ale nejsou ke změně motivováni. Někteří motivováni jsou, ale nemají funkční nástroje, aby změny dosáhli. Někdo třeba i na čas své chování změní, ale nepodaří se mu vytrvat a ztratí naději, že má na změnu vliv.

Považujeme za důležité pracovat s vědomím toho, že jsme to především my, tedy společnost, kdo pojmenovává problém a touží po změně. Úlehla (2007) popisuje sociální kontrolu jako starost, která je „nevyhnutelná, účelná a potřebná. Liší se od pomoci tím, že je postavena na zájmech jiných lidí než toho člověka, o kterého je postaráno, jakkoliv v běžné řeči říkáme, že je to v jeho zájmu, jakkoli je to nevyhnutelné, účelné a potřebné.“ (Úlehla, 2007, s. 20)

Uvěznění je důsledkem sociální kontroly, stejně jako snaha o resocializaci. Mnozí odsouzení nemají zájem ve svém životě něco měnit a do resocializačních programů jsou spíše zařazováni, což může vést k velkému odporu k účasti a plnění úkolů. Společensky úlevné by bylo, kdyby sami odsouzení usilovali o odbornou pomoc při řešení svých obtíží. To se však neděje například proto, že své obtíže nepovažují za tak velké, aby kvůli nim docházeli do programu; necítí naději, že by se obtíže mohly změnit; to, co ostatní popisují jako obtíž, oni za problematické nepokládají; anebo nevědí, že nějaká odborná pomoc existuje, případně jim cosi brání se do programu zapojit (hrdost, stud, strach, ale také nedostatek míst v programu, atd.).

1.1 Motivace ke změně pachatelů trestné činnosti

Zkoumání motivace pachatele ke změně se zaměřuje především na zkoumání osobnosti pachatele a sleduje otázku, jestli je něčím odlišná od ostatních, jestli existují nějaké její vrozené charakteristiky, na které by nebylo možné motivačně působit a změnit je.

Historický vývoj kriminologického pohledu na osobnost pachatele lze sledovat od 18. století. Biologický determinismus následovaný kriminálně-antropologickou koncepcí a rané psychologické a psychoanalytické koncepce uvažovaly podle Matouškové (2013) o osobnosti člověka jako o vrozené entitě. Pachatelům byly přisuzovány pevně dané osobnostní charakteristiky, které by pracovník mohl jen velmi těžko ovlivnit. V tomto úhlu pohledu byl pracovník spíše vymahačem právních sankcí a podmínek než aktivním

účastníkem procesu změny. Podle Čírtkové je „představa o absolutní, zásadní a trvalé odlišnosti osobnosti pachatele od nekriminální většiny překonaným mýtem forenzní psychologie a kriminologie. Nepodařilo se zjistit nápadné změny struktury a dynamiky osobnosti, které by byly příznačné výlučné pro osobnost pachatele.“ (Čírtková, 2009, s. 60).

Současné teorie osobnosti umožňují „pohlížet na osobnost jako na celek kognitivních procesů (vnímání, pozornost, paměť, myšlení), motivace, volných procesů, citů, pudů, celkové charakteristiky jako psychické vlastnosti, rysy a formát“ (Matoušková, 2013, s. 131), a vícefaktorové teorie kriminalistické psychologie popisují „příčiny rizikového chování kombinací četných faktorů (genetických, sociálních a psychických) a je kritizován případný náhodný výběr těchto faktorů“ (Matoušková, 2013, s. 133).

Podle Čírtkové (2009) lze hovořit o zvýšeném kriminogenním riziku, pokud se pokud se vyskytnou následující osobnostní předpoklady:

- snížená úzkostnost,
- zvýšená impulzivnost,
- nezávislost na odměně.

V posledních desetiletích se dostává do středu zájmu zkoumání motivace, především ve vztahu ke změně v oblasti psychoterapie, edukace a reedukace, léčby závislostí, a také resocializace a reintegrace. Miller a Rollnick (2004) navrhuji, aby motivace ke změně „nebyla chápána jako problém osobnosti nebo jako typický povahový rys, jež si člověk přináší do terapeutovy ordinace. Motivace se spíše jeví jako stav připravenosti ke změně či touha po ní, tento stav se ovšem v různých situacích a s časem proměňuje. A lze jej ovlivnit.“ (Miller & Rollnick, 2004, s. 14).

Walters (2007) popsal praxi, kdy jsou někteří pachatelé označováni jako schopnější dosáhnout změny na základě níže uvedených kritérií. Ostatní jsou považováni za „nespolupracující“ a jsou odmítáni. Tato „nespolupráce“ je považována za důvod k predikci neúspěchu a je označována jako související s vrozenými neměnnými osobnostními dispozicemi. Autor upozorňuje na to, že predikce úspěchu na základě následujících kritérií se ukazuje být velmi nespolehlivá. Mylné prediktory pozitivní změny u odsouzených jsou podle Walterse (2007):

- **souhlas s pohledem pracovníka:** je lepší, když pachatel souhlasí se zapojením do trestně-právního systému, brzy projeví touhu po změně a je schopen rozpoznat špatnost svého chování;

- **přijetí diagnózy:** je lepší, když pachatel přijme duševní diagnózu, jako například alkoholismus, depresi nebo problémy se zvládáním hněvu;
- **prožívání úzkosti:** je lepší, když pachatel lituje svého zatčení, zadržení a odsouzení, je to známkou toho, že celý proces bere vážně. (Walters, 2007, s. 11-12).

Walters dále doporučuje, aby se s motivací učili zacházet pracovníci, aby ji brali jako dynamickou součást spolupráce s pachatelem. Podle autora motivaci vystihují následující tvrzení:

- **motivace předpovídá**, jak je člověk schopen být iniciativní a prosadit se;
- **motivace vyjadřuje specifické chování.** Např. může být pachatel připraven chodit na manželské poradenství (protože je přesvědčen, že mu to pomůže), platit poplatky (protože to pro něj není problém), ale odmítá se zapojit k diskusi o zneužití návykových látek (protože to u sebe nepovažuje za problém). Protože se každý člověk vztahuje k různému chování odlišně, je třeba motivaci posuzovat individuálně;
- **motivace je proměnlivá.** Není to neměnná konstanta, ale může se v čase zvyšovat nebo snižovat. Lidé se mění po různých zásadních událostech jejich života, mnoho mladých lidí z trestné činnosti jednoduše „vyrosté“. Na motivaci může mít dopad cokoli, byť třeba jen jeden rozhovor s přítelem nebo pracovníkem;
- **motivace je interaktivní.** Mění se v interakci pachatel-pracovník, snižuje se a zvyšuje;
- **motivace může být ovlivněna vnitřními a vnějšími příčinami.** Vnitřní motivace ale bývá obvykle trvanlivější. V nápravném procesu motivace začíná obvykle vnějšími podmínkami (společenská zakázka) a ideální je, pokud se promění ve vnitřní motivaci (pachatel vidí v navrhované změně osobní prospěch). (Walters, 2007, s. 30).

V oblasti diskuse o motivaci ke změně u pachatelů trestné činnosti lze sledovat určité napětí mezi dvěma podobně důležitými potřebami společnosti: **zajistit ochranu svých členů a rehabilitovat pachatele.** McGuire (2002) rozlišil dva druhy přístupu ke změně u pachatelů trestné činnosti: použití odstrašujících strategií a použití konstruktivních strategií.

Walters (2007) popisuje **odstrašující strategie** jako zahrnující především sankce (uvěznění, pokuty, elektronický dohled, atd.). Jsou to většinou silně strukturované programy, které kladou důraz na disciplínu (např. Boot Camp program¹). Stojí na přesvědčení, že jediné

¹ Boot Camp jsou tábory realizované např. v USA, Kanadě, Novém Zélandu, Austrálii od roku 1983 pro dospělé, a následně i pro mladistvé. Spočívají v jednorázovém uvěznění po vzoru výcvikových vojenských táborů.

tvrdá konfrontace může být účinná, že je třeba jednat tvrdě, protože jen tomu pachatelé rozumí a uvědomí si, jak závažné je jejich jednání.

Konstruktivní strategie nabízí alternativní přístup, který je založen na pevném, spravedlivém a konzistentním vztahování se k odsouzeným. Pracovníci (lektoři programů pro odsouzené) se snaží vytvořit pozitivní a spolupracující vztah s pachateli a vést je k zodpovědnosti za své jednání. Využívají výuku nových dovedností a rozšiřování prostoru pro jejich uplatnění (např. v zaměstnání, vzdělávání). Pomáhají uspět např. v léčbě závislosti a tím získat nové způsoby chování.

Represivní neboli odstrašující přístup je spojován s pojmem **konfrontační přístup** v terapii. Ten je staví na předpokladu, že drsná konfrontace je jediný způsob, jak účinně působit na lidi závislé nebo pachatele trestné činnosti, že jiné běžné přístupy v těchto případech nefungují. Přitom neexistuje jediný důkaz o tom, že by agresivní konfrontační styl jakkoliv pomáhal v léčbě. Miller (2004) k tématu dodává:

„Čím to, že jsme začali věřit, že existuje zvláštní skupina lidí, která si zaslouží, abychom používali agresivní konfrontaci, když se jim snažíme pomoci? Jak se to stalo, že tyto postupy byly obhajovány a přijímány a důvěřovalo se v jejich účinnost, ... když stejné postupy byly přinejmenším posuzovány jako velmi špatný odhad, pokud ne přímo jako špatná praxe, v případě pacientů s psychickými nebo zdravotními potížemi?“ Miller (2004, s. 6-10).

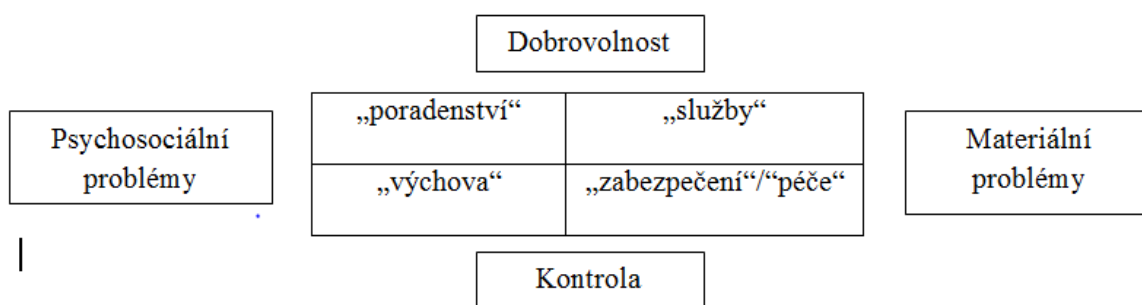
Autor poukazuje na to, že důvěra v konfrontační přístup plyne z předpokladu, že rizikové chování je symptomem narušené osobnosti, která se vyznačuje vysokou mírou obranných mechanismů. Takové pojetí může vést ke skepsi (lze takové obranné mechanismy prolomit?) nebo k intenzivnímu tlaku a přesvědčování ze strany pracovníka ve chvíli, kdy klient není na změnu připraven.

Podle Millera „výsledky výzkumu nepodporují víru v existenci jakéhokoliv společného rysu osobnosti se silnou obranou, ... a pokud tito lidé projevují v terapeutově ordinaci nějaké charakteristické rysy chování (jako je odpor nebo obrana), zdá se, že s těmito vlastnostmi do ordinace nepřišli.“ (Miller, 2004, s. 10)

1.2 Motivační faktory v penitenciárním prostředí

Většina odsouzených je ve vězení nedobrovolně a potřeba resocializace vyjadřuje spíše společenskou objednávku. Motivace k sociálně žádoucí změně je u takových odsouzených velmi nízká, ne-li žádná. Pracovníci míru motivace ke změně zjišťují a následně volí některý profesionální způsob, jak s motivací dále pracovat. I v penitenciárním prostředí mohou pomoci pojmy **kontrola** (péče) a **spolupráce** (pomoc), definované systemickým přístupem k pomáhání. Zásadní význam má otázka: *Kdo říká, že má dojít ke změně - já (nebo ti, které zastupuji) nebo odsouzený? Pokud jsem to já, kdo definuje změnu, je něco, co si přeje také odsouzený? A lze to přijmout?*

Schlippe (2001) uvádí, že pracovník nacházející se v kontrolním rámci musí vynaložit velké úsilí, aby dosáhl toho, co je jeho povinností. Brandl-Nebehay a Russingerová (1994) rozlišují následující rámec spolupráce v souvislosti s tím, jestli přicházejí dobrovolně nebo jsou kontaktováni proti své vůli:

Obrázek 1 Rámec spolupráce podle Brandl-Nebehay a Russingerové (1994)

Kontrola, jak bylo uvedeno výše, vystihuje situaci, kdy „ten, kdo se stará, se řídí svými normami. Nemusí to být normy, které sám vymyslel, naopak, v drtivé většině jsou to normy společnosti, kterou zastupuje. Z vlastní vůle se činí, aby nežádoucí či nedostačivé změnil na žádoucí.“ (Úlehla, 2007, s. 33-35). Autor rozlišuje několik způsobů práce, které vystihují kontrolní rámec, a které lze v penitenciárním prostředí sledovat:

Opatrování: pracovník na sebe přebírá starost o klienta se vším všudy. Rozhodl se brát klienta jako toho, kdo „není schopen se o sebe sám postarat.“ Vzal si jej na starost, případně i včetně nejzákladnější péče, pokud ani v ní nedokáže brát klienta jako soběstačného a schopného udělat, co je potřeba. Pracovník pak klienta zastupuje ve všech potřebných úkonech, což může být jak v právním, tak běžném slova smyslu. Pracovník tím na sebe bere odpovědnost a kontrolu nad klientovými věcmi, starostmi i právy, protože nevidí jeho schopnost postarat se o sebe sám a přitom věří, že klient si zaslouží více. (Úlehla, 2007, s. 33-35)

Ve vězení musí pracovníci leccos udělat za odsouzené zkrátka proto, že jim je odebrána svoboda, a také většinou vzhledem k udržení bezpečnosti.

Dozor: pracovník vybral normy či pravidla, přebral kontrolu a dozírá nad tím, jak je klient dodržuje. Dokáže v té věci vidět klienta pouze jako toho, kdo „není schopný“. Přesto však v hloubi duše věří v klientovy zdroje a má díky tomu jiskérku naděje na změnu. Vidí sice vzdálenou, ale přeci jenom možnost změny, protože jinak by dozor předal justici či policii. Kdyby pracovník neviděl žádné pozitivní možnosti, nemohl by si sám vzít na starost dozor ve snaze překlenout tím nedostatek klientovy odpovědnosti. (Úlehla, 2007, s. 33-35)

Dozor se uplatňuje ve věznici dohlížením na stanovený vnitřní řád. Například jsou odsouzení kontrolováni v dodržování pořádku.

Přesvědčování: Pracovník si bere na starost kontrolu toho, jak je klient motivován, jaké má postoje, životní názory, styly či hodnoty a jaké by měl mít. Daří se mu vidět klientovy možnosti, na něž by rád navázal, věří v možnosti klienta přijmout a využít nabízená přesvědčení. Musí přitom postupovat tvořivě a nabídku přizpůsobit klientovi. Vidí, jak nedostačivé jsou klientovy možnosti, postoje a názory, jak s nimi nemůže ve společnosti důstojně obstat. Pracovník sice vidí málo dispozic, ale věří v přítomnost možností a bere si na starost najít právě teď způsob, jak klienta přesvědčit, aby chtěl to, co mu doporučuje. (Úlehla, 2007, s. 33-35)

Pracovníci se často snaží motivovat odsouzené tím, že argumentují, vysvětlují, objasňují a snaží se odsouzené přesvědčit o tom, že žít řádný život je výhodné a žádoucí. Snaží se změnit jejich postoje a názory.

Vyjasňování: při vyjasňování co nejvíce otevírá příležitost, aby klient mohl zformulovat svá přání, svou objednávku. Pracovník hledá společná témata, otázky, významy...Současně objasňuje svou pozici, možnosti či poslání, a vytváří tak srozumitelné hranice možné spolupráce. (Úlehla, 2007, s. 33-35)

Pokud sám odsouzený připouští možnost změny v životě, ale ta ještě nemá konkrétní obsah, úkolem pracovníka je vysvětlovat, nabízet různé úhly pohledů, a motivovat odsouzeného, aby formuloval svá přání. Pokud jsou tato v souladu s pracovníkovými možnostmi (a v souladu se zákonem), může se kontrola rozvinout ve spolupráci. **Spolupráce** je definována jako „dojednaný způsob společné práce, kterou si klient přeje, pracovník ji nabídl a klient zvolil.“ (Úlehla, 2007, s. 22). Způsob motivování odsouzeného je tedy vždy závislé na jeho aktuálním postoji „*chci nebo nechci ve svém životě něco změnit*“, a možnostech (a posouzení) pracovníka „*jak může tato změna přispět k lepšímu, řádnějšímu životu odsouzeného?*“

Sainsbury (2004) zkoumal motivační faktory terapie u pachatelů trestné činnosti s poruchou osobnosti a výsledky rozdělil do následujících sedmi kategorií, které pomáhají zvyšovat motivaci k léčbě. Zde uvádíme motivační faktory ve volném překladu:

Podpora

Personál i ostatní pachatelé dávají zpětnou vazbu mimo formální léčbu. Výzkum ukazuje, jak moc je opakované poskytování podpory důležité pro vytvoření nebo udržení motivace. Jde o dávání informací o dostupných možnostech, o náročnosti léčby, o léčbě samotné, aktivní naslouchání zkušeností pacientů s předchozí léčbou a podpora při léčbě současné. Možnost ptát se a dostat odpověď na každodenní starosti podle všeho zvyšuje motivaci k léčbě. Zpětná vazba byla popsána pacienty jako "držení na správné cestě." Byl popsán také pasivní personál, který nikoho nepodporoval, a vedl ke snížení motivace.

Podpora se týká především následujících oblastí:

- povzbuzení při zahájení léčby,
- povzbuzení zůstat v léčbě,
- pomoc s odlišnostmi,
- zpětná vazba.

Péče

Vystihují ji zejména oblasti vztahující se k procesu přijetí do léčby a léčba samotná (individuální a skupinová).

Léčba zahrnuje následující kategorie:

- **čekání na léčbu:** odráží vliv dlouhého čekání. Popsáno jednoduše touto větou pacienta: "Je to jako kdyby si s vámi hráli. Myslím, že toho čekání a byrokracie je prostě moc, a došla mi trpělivost.",
- **relevance procesu posudku:** porozumění důležitosti zdlouhavosti procesu posuzování a léčby pomáhá k udržení motivace,
- **přístup terapeuta:** ukazuje, jak je důležitá pracovníková reakce na pacientovo odmítnutí odlišnosti, včetně destruktivního nebo defenzivního chování, a jak je důležité pomoci pacientovi porozumět jejich poruše a léčbě. Dalšími podkategoriemi jsou víra, bezpečí a podpora. Motivaci zvyšuje kombinace uvedených kategorií. Viz například zaznamenaný výrok: *„Čekal jsem na někoho, kdo to ze mě dostane. Nebyl agresivní, nebyl nic, jen tam seděl, což bylo vlastně to, co jsem potřeboval – někoho, kdo by tam seděl, i když jsem se doslova jen houpal*

na židli. Jen tam prostě seděl. Nebral ne jako odpověď, ale nebyl agresivní. Byl to klíčový bod mojí terapie. Mohl jsem se cítit odmítnutý, ale necítil jsem se tak.“

Bezpečí

Zastupuje potřebu cítit se bezpečně v prostředí, ve kterém pacient je, než plně začne léčba. Výstižný je výrok pacienta: *"Pokud nejste v bezpečném prostředí, necítíte motivaci k léčbě, protože se bojíte o své bezpečí, a nemáte tak lehkou mysl abyste bez obav pokračovali."* Dvěma popsánymi aspekty bezpečí jsou:

- **praktická metoda:** tedy metody vědomého bezpečí, například kamery, osobní alarmy, zkušenost s personálem, který dokáže rychle a pohotově zasáhnout;
- **psychologická metoda:** zahrnuje pocit bezpečí díky přátelským vztahům s personálem a terapeutem. Skládá se z důvěryhodného vystupování terapeuta, aby se ho pacienti nebáli (a terapeuti pacientů), a budování důvěry: *"Nebál se toho, co dělám, což hodně pomohlo. Nebyl ze mě vystrašený, což pomohlo mojí léčbě."*

Externí víra

Ostatní věří pacientově schopnosti zapojit se do procesu, což zvyšuje motivaci. *"Díky mojí podpůrné zdravotní sestře a její víře ve mě jsem to dokázal."* Zahrnuje důvěru personálu, který se nevzdává, a věří, že se pacientovo chování může změnit. Vytrvalost důvěry během delšího časového období pomáhá motivaci.

Někam patřit

Pocit, že pacient někam patří, je pro udržení motivace stěžejní. Je třeba se snažit o zprostředkování tohoto pocitu pacientům, například prostřednictvím delegování větší spoluodpovědnosti.

Interní motivace

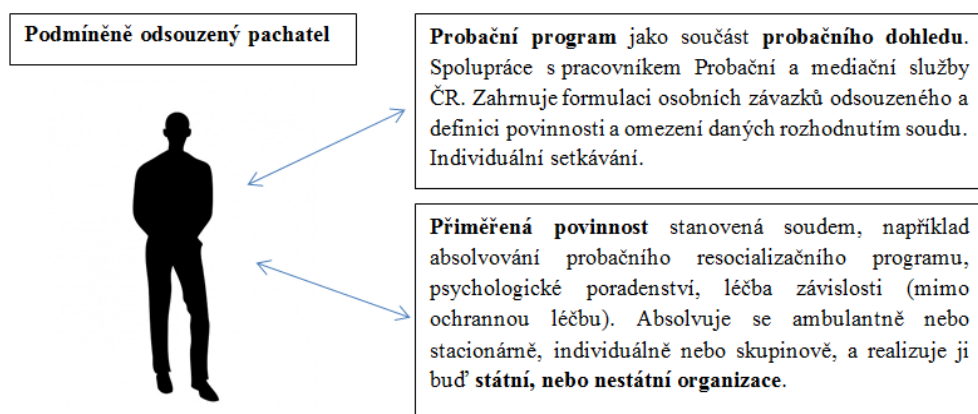
Například touha opustit střežený objekt, touha nikomu neublížit, být s rodinou, svoboda, budoucnost, dokázat ostatním změnu, být víc než jen špatná osoba, atd.

Terapeutický vztah

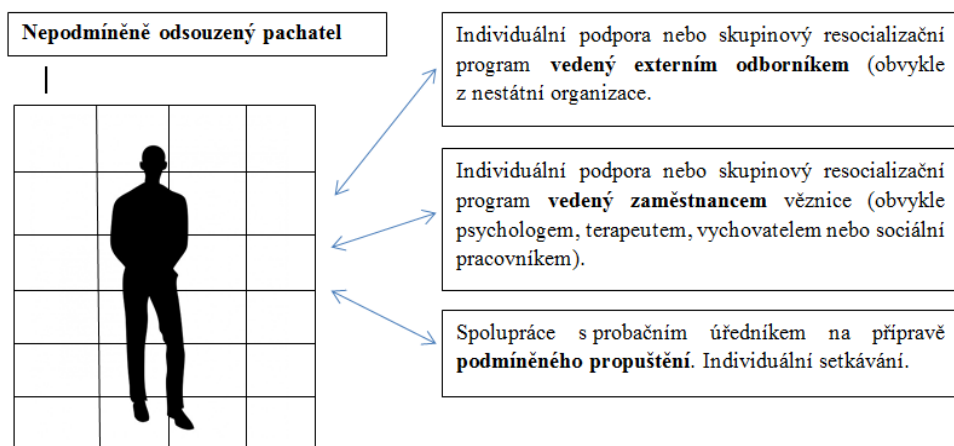
Tato kategorie reprezentuje pozitivní vztah s terapeutem, který se v průběhu času překlene k důvěře. Náhlé změny ve vztazích s terapeuty, například změna personálu, náhlá změna vztahu nebo nedostatek stabilní náhrady měl na motivaci negativní vliv (Sainsbury, 2004, s. 29-38).

2 Systém probačních a resocializačních programů v ČR

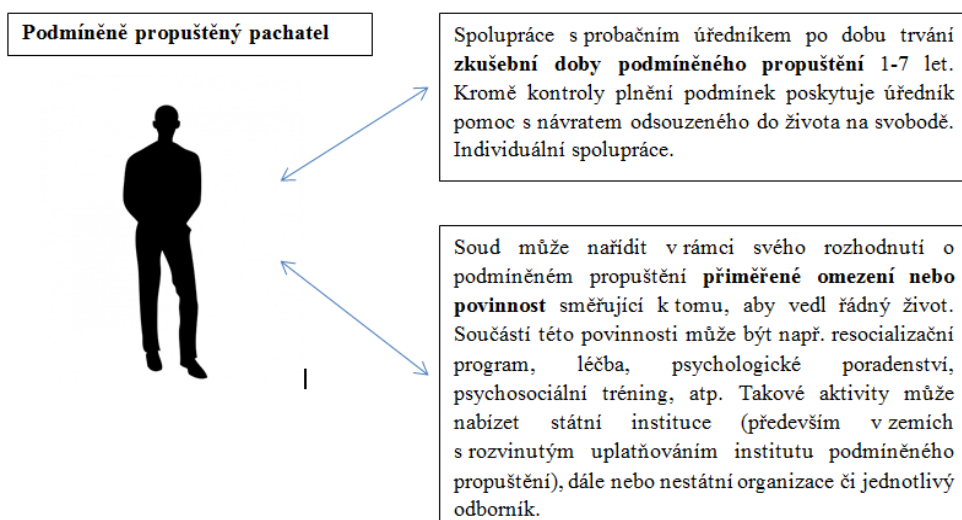
Společnost jasně definuje hranice přípustného chování formulací vlastních zákonných norem, nepřípustné chování pak trestá uložením sankcí. V souvislosti s touto sociální kontrolou nabízí odbornou pomoc, kde se pachatelé mohou učit žít v souladu se zákonem a měnit některé své sociálně nevyhovující stereotypy v myšlení a jednání. Aby bylo zřejmé, z jakého typu odborné práce s dospělými odsouzenými čerpá tato práce, nabízíme následující přehled, přičemž vycházíme ze tří možných situací, ve kterých se odsouzený může nacházet: podmíněné odsouzení (obr. 1), nepodmíněné odsouzení (obr. 2), podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody (obr. 3).

Obrázek 2 Péče o podmíněně odsouzené pachatele

Obrázek 3 Péče o nepodmíněně odsouzené pachatele

Obrázek 4 Péče o podmíněně propuštěné pachatele

Česká Probační a mediační služba definuje probační dohled následovně:

V české trestní praxi se **probační dohled** ukládá obviněnému nebo odsouzenému, pokud státní zástupce nebo soudce považuje za účelné sledovat po určitou dobu chování klienta a uloží mu obvykle i přiměřené omezení nebo povinnost (např. zdržet se her na hracích automatech, podrobit se léčbě závislosti na omamných a psychotropních látkách, které není ochranným léčením). Probační a mediační služba poté zajišťuje výkon dohledu a během zkušební doby jednak kontroluje vedení řádného života klienta, plnění uložených přiměřených povinností a omezení, ale poskytuje mu také nezbytnou pomoc při řešení otázek, na které klient svými silami nestačí, popř. poskytuje kontakty na organizace, které mohou klientovi pomoci (při hledání bydlení, zaměstnání apod.). Probační úředník motivuje klienta k řešení problémů souvisejících s trestnou činností (včetně náhrady škody a urovnání konfliktů s poškozeným), pomáhá klientovi vytvářet podmínky pro reintegraci do společnosti. Dohled probíhá zejména formou osobních konzultací pracovníka PMS s klientem. (Probační a mediační služba, 2015)

V teoretické části disertační práce čerpáme informace především ze zahraničních výzkumů zaměřených na oblast motivace ke změně u podmíněně odsouzených pachatelů trestné činnosti, nepodmíněně odsouzených, i z výstupů četných zahraničních probačních programů pro podmíněně propuštěné odsouzené pachatele. Ve druhé části disertačního projektu jsme shrnuli poznatky z realizace resocializačních programů „Získej zaměstnání“ ve věznicích. Tyto programy byly vedeny externími lektory, jak ukazuje (obr. 2). Předložili jsme dvanáct témat programu, teoretická východiska, lektorská doporučení pro praxi a konkrétní ukázky práce odsouzených zapojených do programu. V empirické práci jsme zkoumali především téma motivace ke změně v procesu resocializace. Předložili jsme statistická i kvalitativní data

získaná od odsouzených, kteří se resocializačního programu „Získej zaměstnání“ účastnili a úspěšně jej dokončili.

Přínos jiného specifického programu zacházení s odsouzenými realizovaného naopak Vězeňskou službou ČR a jejími zaměstnanci (obr. 2) zkoumal Jiříčka (2015). Práci Probační a mediační služby ČR s osobami podmíněně propuštěnými z výkonu trestu odnětí svobody (obr. 3) přibližuje např. Primáková 2009. Spolupráce Probační a mediační služby ČR a neziskové organizace podílející se na naplňování přiměřené povinnosti při podmíněném odsouzení (obr. 1) sledujeme aktuálně například v Hradci Králové. Mezioborová spolupráce podstatná pro výkon alternativních trestů zde funguje na dobré úrovni.

Kvalitní výzkum v této oblasti je stále výzvou, stejně jako rozšíření ukládání alternativních trestů. Nespornou výhodou této formy trestů je fakt, že pachatel zůstává ve svém přirozeném prostředí, zachovávají se vtahy s okolím, pracovní dovednosti, každodenní návyky běžné pro život ve společnosti. Pachatel dostane šanci zmobilizovat svoji motivaci zůstat na svobodě, pracovat na změně svého myšlení a chování. Sám musí vyvinout aktivitu, aby dodržel přiměřenou povinnost stanovenou soudem: plnit úkoly, pracovat, účastnit se psychosociálního programu, terapie nebo léčby.

Pokud se pachatel přiměřené povinnosti vyhne a nesplní ji nebo spáchá trestný čin, za který nelze uložit alternativní trest, dostane se do výkonu trestu odnětí svobody a je pravděpodobné, že ho ovlivní specifické vězeňské prostředí. Jeho úkol při přípravě na propuštění a po propuštění samotném (tedy v procesu resocializace), bude o to těžší: musí se vyrovnat s dopadem vězeňského prostředí na svoji osobnost, a také s jistou mírou sociální izolace, která se jeho absencí na svobodě vytvořila.

V následující kapitole se věnujeme specifickým tématům souvisejícím s výkonem trestu odnětí svobody: prizonizaci, institucionalizaci a ideologizaci. V dalších souvislostech resocializace uvádíme téma specifických poruch osobnosti a problematiky drog.

3 Rizikové faktory v penitenciárním prostředí ovlivňující proces resocializace

3.1 Prizonizace, institucionalizace a ideologizace

S pojmem **prizonizace** začal poprvé pracovat Clemmer, který ve své publikaci *The Prison Community* z roku 1940 popsal způsob soužití vězňů a to, jakými mechanismy se vyrovnávají s odnětím svobody, jaké vytváří vztahy, jak přijímají obecné normy věznice, její kulturu. Stejně jako se člověk v průběhu socializace učí přijímat zvyklosti dané společnosti, ve které žije, musí se vězeň naučit mechanismům fungování vězeňské komunity. Zvnitřní principy, které jsou ve vězení odměňovány, které jsou však ve společnosti mimo vězení trestány. Tento proces pak brání resocializaci a reintegraci (Dobbs & Waid, 2004; Sochůrek, 2007, s. 52). Přizpůsobení se vězeňskému prostředí zmírňuje projevy úzkosti a odbourává stres z uvěznění (Hála, 2013), ale zároveň formuje osobnost sociálně-patologickým způsobem.

Prizonizace zahrnuje dva další procesy: **institucionalizaci**, tedy proces adaptace na vysoce organizovaný vězeňský život, zahrnující pokles aktivity a iniciativy. Dále pak **ideologizaci**, která spočívá v postupném ztotožnění s kriminální subkulturou představovanou silně sociálně nežádoucími vzory. Výsledkem může být popisovaný syndrom otáčivých dveří, který popisuje počáteční předvýstupní předsevzetí odsouzeného žít řádný život, zároveň však jeho mizivé šance právě vzhledem k dopadům prizonizace (Tomášek, 2010, s. 177).

Žlukov považuje ideologizaci za závažnější, neboť její součástí je vnitřní přijetí subkulturních norem a pravidel, hodnot a postojů. Průvodním jevem je pak vytvoření různých racionalizací jako obranných mechanismů, příkladně do špatných zákonů, nespravedlivých soudců, nepřátelského vězeňského personálu, nepříznivých společenských poměrů (Inciardi, 1994; Žlukov, 2009, s. 251).

Popsanými procesy prizonizace dochází podle Vágnerové (2004) k sociální izolaci a eliminaci dalších sociálních rolí, úbytku vědomostí, dovedností a návyků, vede k apatii a nezájmu o společenskou seberealizaci. Tyto faktory výrazně ovlivňují resocializační proces. Postupné přivýkání prostředí je také přirozeným a sebezáchovným principem všech lidí, vězně nevyjímaje. Musí se přizpůsobit fungování oficiálního vězeňského života, za což jsou odměňováni, a v opačném případě trestáni vězeňským personálem, a dále se musí přizpůsobit neoficiálnímu vězeňskému životu, za což jsou odměňováni, a v opačném případě

trestání v rámci přirozené vězeňské hierarchie. To samo o sobě způsobuje ambivalenci v prožívání, hodnotách a psychický tlak.

Terapeutické a resocializační působení je tím efektivnější, čím dostupnější je pro odsouzené prostředí, ve kterém mohou osvojené dovednosti nebo rozhodnutí zkoušet. Příkladně, pokud s odsouzeným pracujeme na tom, že krást se z různých důvodů nevyplácí, on je i ochoten tuto hypotézu přijmout a testovat, pak přijde na celu, kde mu pod hrozbou spoluodsouzený nařídí, aby mu sehnal cigaretu, a on nemá prostředky, nabízí se ukrást ji někomu dalšímu. Tím si potvrdí již osvědčený způsob řešení tíživé situace, který zná z minulosti a zároveň si znovu prožije svou bezmoc. V ideálním případě o tomto může mluvit s pracovníkem a vytěžit i pozitiva, ale faktem zůstává, že pokud během terapie člověk nemá možnost faktických změn, postupuje jen pomalu.

3.2 Specifické poruchy osobnosti

Specifické poruchy osobnosti a chování u dospělých jsou součástí Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN-10, 2013), a jsou popsány v podkapitolách F60-F69. V disertačním projektu se jimi zabýváme proto, že s předkládanou problematikou resocializace a motivace ke změně úzce souvisí. Podle Žlukova jsou poruchy osobnosti dokonce centrálním problémem kriminality a nejčastější diagnózou v psychiatrických soudních posudcích, a to především disociaální porucha osobnosti (Žlukov, 2009, s. 251).

Mezinárodní klasifikace nemocí uvádí následující popis specifických poruch osobnosti následovně:

oddíl zahrnuje rozmanitost stavů a vzorců chování klinického významu, které mají tendenci přetrvávat a objevují se jako vyjádření charakteristického životního stylu jedince a způsobu jeho vztahu k sobě i druhým.

Některé z těchto stavů a vzorců chování se objevují časně v průběhu individuálního vývoje jako výsledek konstitucionálních faktorů a sociálních zkušeností, jiné se získávají později v životě.

Specifické poruchy osobnosti (F60), smíšené a jiné poruchy osobnosti (F61) a trvalé změny osobnosti (F62) jsou hluboce zakořeněné a trvalé vzorce chování, ukazující neměnnou odpověď na širokou škálu osobních a sociálních situací.

Reprezentují extrémní nebo významné odchylky od způsobů, kterými průměrný člověk v dané kultuře vnímá, myslí, cítí a zvláště má vztahy k druhým. Takové vzorce chování mají tendenci být stabilní a zahrnovat různé oblasti chování a psychologického fungování.

Jsou často, i když ne vždycky, sdruženy s různým stupněm subjektivní tísně a narušení sociálního výkonu. (MKN-10, 2013 V. kapitola)

Obecně lze člověka s diagnózou porucha osobnosti charakterizovat jako takového, u něhož nenalzáme nějakou silnou stránku osobnosti. „Není zcela jasné, zda je deficit omezen jen na specifickou silnou stránku, nebo je generalizovaný“ uvádí Blatný (2010, s. 219) a dodává, že poruchy osobnosti „jsou značně problematické – mnohdy je nelze spolehlivě diagnostikovat ani účinně léčit.“ Podle Höschla vyžaduje léčba poruch osobnosti „zkušenost, trpělivost a odolnost...podstatné jsou znalosti jak psychoterapie, tak psychofarmakologie a schopnost tyto dva přístupy kombinovat.“ (Höschl, 2002, s. 535).

Porucha negativně ovlivňuje myšlení, chování i prožívání člověka, jeho fungování ve společnosti a mezilidských vztazích. Jde o hluboce ukotvené opakující se vzorce reakcí na určité podněty, především v interakcích s ostatními lidmi.

Ve věznicích v České republice mohli být v roce 2014 odsouzení s poruchou osobnosti zařazeni na následující specializovaná oddělení (tab. 1):

Tabulka 1 Specializovaná oddělení pro osoby s poruchou duševní a poruchou chování v roce 2014 (Statistická ročenka VSČR 2014)

Typ SpO	Č.	VĚZNICE	Profilace	Pohlaví
s poruchou duševní a poruchou chování	1.	HORNÍ SLAVKOV	C	M
	2.	JIŘICE	C	M
	3.	LIBEREC	B	M
	4.	MÍROV	D	M
	5.	VALDICE	D	M

Pro upřesnění uvádíme standardní rozdělení poruch osobnosti dle Mezinárodní klasifikace nemocí (MKN-10, 2013).

▪ **Specifické poruchy osobnosti;**

- Paranoidní porucha osobnosti;
- Schizoidní porucha osobnosti;
- **Disociální porucha osobnosti**, která je pro forenzní praxi nejtypičtější. Je charakterizována bezohledností v sociálních závazcích, nedostatkem cítění pro druhé. Je velká nerovnováha mezi chováním a současnými sociálními normami. Chování nelze často změnit zkušeností, dokonce ani trestem. Je nízká tolerance k frustraci, nízký práh pro spouštění agrese včetně násilných

činů; subjekt má tendenci klamat druhé nebo nabízet přijatelné vysvětlení pro chování, které ho přivádí do konfliktu se společností;

- Zahrnuje osobnost: amorální, antisociální, asociální, psychopatickou, sociopatickou;
- Emočně-nestabilní porucha osobnosti;
- Histriónská porucha osobnosti;
- Anankastická porucha osobnosti;
- Anxiózní (vyhýbavá) porucha osobnosti;
- Závislá porucha osobnosti;
- Jiné specifické poruchy osobnosti;
- Porucha osobnosti NS;
- Smíšené a jiné poruchy osobnosti;
- Přetrvávající změny osobnosti, které nelze přisoudit nemoci nebo poškození mozku;
- Nutkavé a impulzivní poruchy;
- Poruchy pohlavní identity;
- Poruchy sexuální preference;
- Poruchy psychické a chování související se sexuálním vývojem a orientací;
- Jiné poruchy osobnosti a chování u dospělých;
- Neurčená porucha osobnosti a chování u dospělých.

Žlukov ve své studii o účincích pochval a trestů u osob s disociální poruchou osobnosti mimo jiné konstatuje, že výchovné prostředky v penitenciárním prostředí jsou nedostatečné, psychiatricko-psychologické intervence prakticky chybí. Zdá se, že proces prizonizace spíše antisociální chování petrifikuje, a ty nejsou výchovnými prostředky zásadně ovlivněny. Výkon trestu podle něj tak plní především funkci separace disociálně se chovajících od společnosti. Nepotvrdil pozitivní resocializační vliv působením stávajících výchovných metod odměn a trestů a položil výzvu k vypracování nových metodik k práci s lidmi s poruchou osobnosti ve výkonu trestu odnětí svobody (Žlukov, 2009, s. 255).

Při terapii specifických poruch osobnosti se uplatňuje především režimová léčba, léčba prostředím, behaviorální modifikace, kombinace psychoterapie a psychofarmakologie, důraz na jasné formulování pravidel a dobrou spolupráci mezi odborníky (Höschl, 2002, s. 535).

U poruch osobnosti s nízkým kriminogenním potenciálem (Perry & Bond, 2000) studie prokázaly vyšší relativní účinnost léčby. Někteří autoři (Berry, 1999; Collins 1991) došli k závěru, že pacienti, kteří byli léčeni v nemocnici místo ve vězení (povinná detence

pro osoby s poruchou osobnosti v nemocnici Anglii a Walesu), vykazovali větší léčebné úspěchy.

Berry (1999) a jeho kolegové dále zjistili, že osoby s poruchou osobnosti držené ve vězení vykazovaly: nízkou odezvu na léčbu, útoky na neznámou oběť a nízkou úroveň motivace; a byly tedy označovány za neléčitelné. Berry je optimističtější než čeští autoři v otázce léčitelnosti, ale upozorňuje na důležitost prostředí léčby v souvislosti s motivací ke změně.

Davies (2001) zjistil, že je velmi účinné zkoumat motivaci k léčbě ještě před vstupem odsouzeného do léčby (nebo vězení). Výzkum prokázal, že klade-li se důraz na zajišťování podmínek ke zvyšování motivace k léčbě, i odsouzení s psychiatrickou diagnózou poruchy osobnosti jsou schopni v léčbě vytrvat a vykazují pozitivní výsledky (Sainsbury & Krishnan & Evans, 2004).

3.3 Drogová problematika ve vztahu ke kriminalitě

Podle Národního monitorovacího střediska pro drogy a závislosti NMSDZ (2015) je v ČR situace týkající se užívání drog stabilní, dlouhodobě převažuje zkušenost populace s užitím konopných látek (v posledním roce 9%), přičemž až jedna čtvrtina populace někdy konopné drogy ve svém životě vyzkoušela. Zkušenost s extází má 5% populace, halucinogenní houby užila 2% populace, užívání ostatních nelegálních drog je pod hranicí 1% populace. Užívání nelegálních drog je vyšší u mužské populace ve věkovém rozmezí 15-34 let. NMSDZ uvádí 44,9 tisíc problematických uživatelů drog za rok 2013, z toho 34,2% je uživatelů pervitinu, 3,5% uživatelů heroinu, 7,2% buprenorfinu (zneužití substituční látky Subutex). Celkem je tedy 10,7 tisíc problémových uživatelů opiátů/opioidů.

Ze statistik NMSDZ vyplývá, že v roce 2013 došlo k nejvyššímu nárůstu osob zadržených, stíhaných, obžalovaných i odsouzených za drogové trestné činy za posledních 12 let (zadrženo a stíháno 3600-3700 osob, obžalováno 2600 osob, pravomocně odsouzeno 2500 osob). Drogové trestné činy tvořily v roce 2013 1,3% zjištěné trestné činnosti. Jedná se o trestné činy: výroby, pašování, prodeje drog (80%), trestné činy přechovávání drog pro vlastní potřebu a pěstování rostlin/hub pro vlastní potřebu (15%). Podle NMSDZ a Policie ČR bylo v roce 2013 až 18,2% trestných činů spácháno pod vlivem návykových látek, což je více než 14% objasněných trestných činů (12% pod vlivem alkoholu, 2% pod vlivem nealkoholických drog). Uživatelé drog páchají přibližně jednu třetinu majetkové trestné činnosti, především krádeží.

Dlouhodobě se ukazuje, a to nejen v České republice, že vztah mezi pácháním trestné činnosti a problematikou drog je složitý, nikoli však zanedbatelný. Potvrzuje to rychlý rozvoj

adiktologie, státních i nestátních organizací (zdravotnických služeb, sociálních služeb, terapeutických služeb).

Pro rozlišení a popis vztahu mezi drogovou problematikou a kriminalitou se v České republice setkáváme nejčastěji s termíny primární a sekundární drogová kriminalita. Primární drogová kriminalita je definována porušením konkrétních zákonů vztahujícím se k drogové problematice, sekundární drogová kriminalita pak zkoumá příčiny a okolnosti spáchání ostatních trestných činů v souvislosti s drogami (tab. 2):

Tabulka 2 Primární a sekundární drogová kriminalita (Gabrhelíková, 2012, s. 32)

Primární drogová kriminalita	Sekundární drogová kriminalita
<ul style="list-style-type: none"> — trestné činy postihující nakládání s nelegálními NL — trestné činy porušující drogové zákony/paragrafy 	<ul style="list-style-type: none"> — trestné činy (zpravidla majetkové a násilné povahy), jež jsou způsobeny v souvislosti s užíváním NL, zejména pod jejich vlivem nebo v souvislosti s potřebou obstarání si finančních prostředků na drogy (případně zabezpečení dalších potřeb uživatelů NL) — trestné činy, které „nezahrnují přímo nakládání s nelegální drogou“ — „jakákoli jiná trestná činnost“
<p>Dle platného tr. zákoníku se jedná o trestné činy:</p> <ul style="list-style-type: none"> — nedovolená výroba a jiné nakládání s OPL a jedy (§ 283) — nedovolené pěstování rostliny obsahující OPL (§ 285) — výroba a držení předmětu k nedovolené výrobě OPL a jedy (§ 286) — šíření toxikomanie (§ 287) 	<p>Jedná se nejčastěji o trestné činy:</p> <ul style="list-style-type: none"> — krádeže — podvodu — loupeže — ublížení na zdraví

Při sledování souvislostí kriminality a drog se lze setkat s několika koncepty, v zahraničí jsou nejčastěji rozlišovány tři typy vztahů (Bean 2006; Bennett 2000; Gabrhelíková 2010; White & Gorman 2000):

1) **užívání návykových látek vede k páčání trestné činnosti**, úspěšně se aplikuje **Goldsteinova tripartitní konceptuální soustava**, která vysvětluje páčání trestné činnosti na základě užívání návykových látek. Goldstein (1985, s. 493-506) rozlišil tři různé druhy propojení drog a násilné trestné činnosti:

- **psychofarmakologická trestná činnost**: násilná trestná činnost spáchaná pod vlivem (za účinku) návykové látky;
- **ekonomicky kompulzivní trestná činnost**: je taková trestná činnost, která je vykonána za účelem získání prostředků pro nákup (obstarání si) drogy,

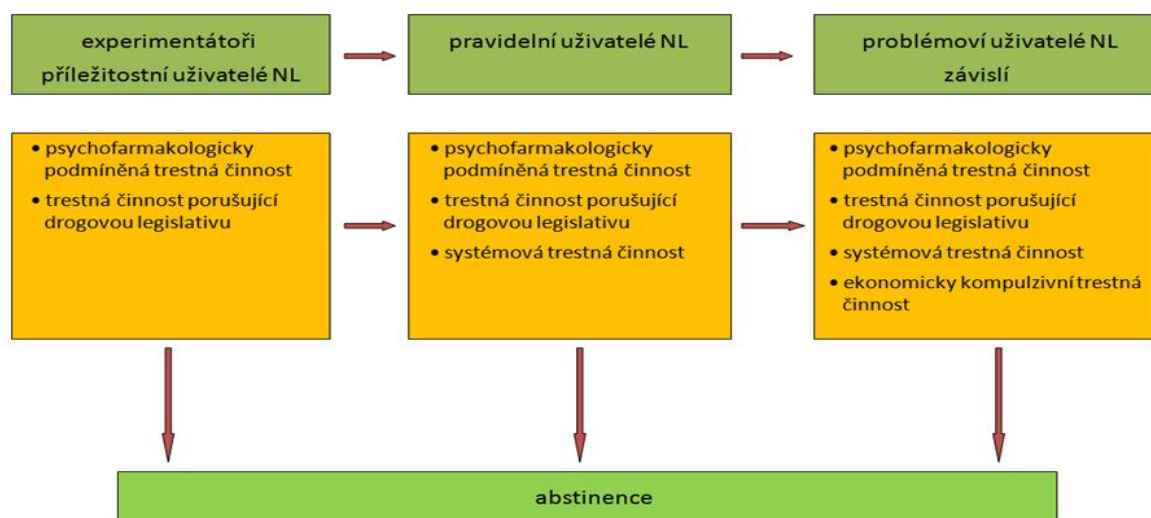
nejčastěji loupež. Násilí zde není primárním motivem, objevuje se jako reakce na různé neočekávané okolnosti při činu (reakce oběti, zbraň, obrana, atp.);

- **systémová trestná činnost:** zahrnuje účast na obchodu s drogami, kde je násilí způsobem komunikace (je pojmáno jako součást boje o území, způsob normativní sankce, odstranění informátorů, atp.);
- Evropské monitorovací centrum pro drogy a drogové závislosti pracuje se čtvrtým typem trestné činnosti v souvislosti s drogami a to **trestnou činností porušující drogovou legislativu**, podle Gabrhelíkové (2010, s. 52).

2) **páchání trestné činnosti vede k užívání návykových látek**, kam Gabrhelíková (2010, s. 13) zahrnuje například subkulturální teorii podle Whiteové, teorii situační kontroly podle Clarka nebo teorii sebemedikace stavící na hypotéze, že osoby s deviantním životním stylem mohou drogy používat jako podporu např. při zvládání další poruchy, diagnózy.

3) **užívání návykových látek a páchání trestné činnosti je ovlivňováno společnými příčinami.** Tato hypotéza předpokládá, že oba předchozí modely chování jsou ovlivňovány společnými příčinami, například genetickými a osobnostními rysy, alkoholismem rodičů, nedostatečným rodinným zázemím (Gabrhelíková, 2010, s. 15).

Dalším modelem představujícím vztah drogové problematiky a kriminality, je tzv. **Dynamický model** (Collins, 2006), který je postaven na souvislosti s drogovou kariérou uživatele drog. Model diferencuje trestnou činnost na základě fáze užívání návykových látek (obr. 7).

Obrázek 5 Dynamický model vysvětlující souvislost mezi užíváním návykových látek a pácháním trestné činnosti (Collins, 2006; Gabrhelíková, 2012, s. 34)

„v horní části obrázku vidíme pole označující tři fáze užívání návykových látek - od experimentování po problémové užívání a závislost. Pole pod jednotlivými fázemi drogové kariéry představují možný rozsah a typy trestné činnosti, respektive riziko páchání trestné činnosti související s návykovou látkou, pro příslušnou kategorii uživatelů návykových látek dle fáze užívání návykových látek. Ve spodní části obrázku je pole označující kategorii abstinujících osob/uživatelů návykových látek, která již neprezentuje žádné riziko páchání trestné činnosti v souvislosti s užíváním návykových látek. Šipky mezi jednotlivými poli pak znázorňují vývoj rozsahu a typu trestné činnosti v závislosti na fázi drogové kariéry.“ (Gabrhelíková, 2012, s. 34)

Z výše uvedeného je patrné, že zkoumání a problematika vztahu drog a kriminality je zásadní téma i pro oblast trestní justice. Vězeňská služba se musí vyrovnávat s faktem, že výkon vazby a trestu odnětí svobody se týká i lidí se zkušeností s užitím drogy, od experimentátorů po závislé.

V Českých věznicích existují specializovaná oddělení pro výkon ochranného léčení: protitoxikomanické, protialkoholní, patologické hráčství, sexuologické (tab. 3).

Tabulka 3 Specializovaná oddělení pro výkon ochranného léčení v českých věznicích v roce 2014. (Statistická ročenka Vězeňské služby ČR 2014, s. 130)

Typ SpOOL	Č.	VĚZNICE	Profilace	Pohlaví cílové skupiny
Protitoxikomanické	1.	OPAVA	A, B, C	M, Ž
	2.	RÝNOVICE	C	M
	3.	ZNOJMO	B	M

Typ SpOOL	Č.	VĚZNICE	Profilace	Pohlaví cílové skupiny
Protialkoholní	1.	HEŘMANICE	C	M
	2.	OPAVA	A, B, C	M, Ž

Typ SpOOL	Č.	VĚZNICE	Profilace	Pohlaví cílové skupiny
Patologické hráčství	1.	HEŘMANICE	C	M
	2.	OPAVA	A, B, C	M, Ž

Typ SpOOL	Č.	VĚZNICE	Profilace	Pohlaví cílové skupiny
Sexuologické	1.	KUŘIM	C	M

A dále specializovaná oddělení pro odsouzené s poruchou osobnosti a chování, způsobenou užíváním návykových látek (tab. 4).

Tabulka 4 Specializovaná oddělní pro osoby s poruchou osobnosti a chování, způsobenou užíváním návykových látek. (Statistická ročenka Vězeňské služby ČR 2014, s. 130)

Typ SpO	Č.	VĚZNICE	Profilace	Pohlaví
s poruchou osobnosti a chování, způsobenou užíváním návykových látek	1.	BĚLUŠICE	C	M
	2.	KUŘIM	C	M
	3.	NOVÉ SEDLO	B, C	M
	4.	OSTROV	B	M
	5.	PLZEŇ	C	M
	6.	PŘÍBRAM	C	M
	7.	VALDICE	D	M
	8.	VŠEHRDY	B	M

Specializovaná oddělení reagují na specifické potřeby odsouzených při léčbě závislosti, uplatňuje se obvykle komunitní model léčby a odsouzení jsou do programu zařazováni zpravidla na 12 měsíců. V roce 2011 aktivně nabízelo 7 věznic **substituční léčbu** za podmínky předchozí účasti na substituční léčbě na svobodě. Detoxifikaci, tedy **léčbu akutních odvykacích stavů** nabízelo v roce 2011 pět věznic v České republice.

Dalším typem specializovaného oddělení v souvislosti s drogami je **bezdrogová zóna** s terapeutickým zacházením, kam mohou směřovat odsouzení, kteří absolvovali léčbu na specializovaném oddělení nebo jsou ochotni uvažovat o léčbě ve výkonu trestu odnětí svobody či na svobodě. Platí zde zprísněná pravidla prevenci výskytu drog.

S věznicemi úzce spolupracují **nevládní neziskové organizace** (např. SANANIM, LAXUS, POINT 14, Podané ruce, White Light I., atd., případně **příspěvkové organizace** (Centrum sociálních služeb Praha, atd.). Pracovníci uvedených organizací vstupují do věznic a spolupracují s obviněnými a odsouzenými, případně zůstávají v kontaktu písemně. Základními typy kontaktu jsou:

- písemný kontakt,
- beseda,
- individuální konzultace (jednorázová, opakovaná),
- skupinová terapie.

Odborníci poskytují vězněným osobám poradenství v oblasti léčby závislosti, zvládání závislosti, návazných služeb na svobodě.

4 Vývoj pohledu na penitenciární intervence

Penitenciární intervence, tedy postupy pozitivního působení na pachatele trestné činnosti pomocí biologických, psychologických, sociálních a spirituálních faktorů, se v historii vězeňství začínají systematicky uplatňovat až od 80. let 20. století. Do té doby byl trend potrestání pachatele a jeho izolace od společnosti téměř výhradní rutinou, s výjimkou izolovaných snah některých duchovních a charitních organizací.

Téma penitenciární intervence otevírá rok 1976 a představuje mezník v pohledu na práva a potřeby odsouzených. Případ Estelle versus Gamble v USA dokumentuje boj o uznání práv vězňů na adekvátní lékařskou pomoc. Odsouzený Gamble si při práci s bavlnou v rámci výkonu trestu poranil záda. Byla mu poskytnuta pouze základní zdravotní pomoc a léky proti bolesti. Když se ale poranění zad zhoršovalo, Gamble si stěžoval na migrény a bolesti, v jejichž důsledku nemohl pracovat, a žádal adekvátní lékařskou pomoc. Nakonec sepsal stížnost, která obsahovala tvrzení, že se cítí být neposkytnutí péče sekundárně trestán, a to obzvláště krutým a neobvyklým trestem. Estelle byl toho času ředitel odboru vězeňství. Nejvyšší soud v Texasu tehdy rozhodl ve prospěch odsouzeného, právo na adekvátní lékařskou péči bylo nakonec potvrzeno a následně rozšířeno i na oblast péče o duševní zdraví během uvěznění (Galieta, 2010, s. 67-70).

Přijetí práva vězňů na péči o duševní zdraví vyvolalo diskusi o tom, komu, co, kdy a v jaké formě a rozsahu poskytovat. Aby bylo možné blíže specifikovat, komu a jaká péče bude poskytnuta, bylo třeba vytvořit adekvátní hodnotící nástroj.

Podle Bonty (2002, s. 355-379) lze sledovat historický vývoj čtyř typů nástrojů. **Klinické posudky** na základě subjektivního hodnocení pozorovatele (často lékaře), nepřesné vzhledem k predikci recidivy. Posudky nezahrnovaly mnoho důležitých okolností spáchané trestné činnosti. Od roku 1980 se k hodnocení rizik připojila **statická, především anamnestická data** (věk, pohlaví, začátek kriminální kariéry, atd.).

Analýza těchto dat vedla sice k přesnější predikci recidivy, nicméně neobsahovala nástroj pro zařazení a zhodnocení účinné resocializační intervence. V roce 1990 se začala **statická data kombinovat s dynamickými** s cílem znát riziko recidivy a zmapovat kriminogenní potřeby, aby bylo možné stanovit vhodnou intervenci. Andrews a jeho kolegové (Andrews, 1990, s. 369-404) představili klíčový soubor tří principů pro efektivní intervenci odvozených z výzkumu účinnosti léčby v nápravných zařízeních. Tyto zásady se nazývají

„Risk-Need-Responsivity“ a vztahují se k hodnocení rizik, potřeb a responsivity v jednotlivých případech odsouzených pachatelů (Galieta, 2010, s. 67-70).

4.1 Principy efektivní intervence

Principy, na jejichž základech mohou být poskytnuty účinné intervence, jsou podle Walterse (2007, s. 19-20):

- **Princip hodnocení rizika:** úroveň služby by měla odpovídat riziku recidivy pachatele. Pachatelé s nízkým rizikem recidivy by měli dostávat nízkou nebo žádnou podporu, protože jejich změna, a tedy zachytitelné výsledky, jsou také velmi malé. Zatímco investice do práce s vysoce rizikovými pachateli se vyplatí už proto, že hrozba jejich recidivy je vysoká. Cullen (2002) uvádí, že zachycení nízkorizikových pachatelů do různých forem vnějších kontrol z nich činí více rizikové pachatele, než kdyby byli ponecháni bez péče. Ukazuje se, že je neefektivnější pracovat s nižším počtem silně rizikových pachatelů;
- **Princip hodnocení potřeb:** je třeba posoudit kriminogenní faktory v životě odsouzeného a zaměřit se na jejich změnu stanovením odpovídajících intervencí. Mezi hlavní rizikové faktory patří zejména:
 - antisociální osobnost, impulzivita, agrese, podrážděnost,
 - kriminální postoje, omlouvání svého kriminálního jednání, negativní postoje vůči právu, sociální prostředí podporující pachatelovo kriminální jednání,
 - zneužívání návykových látek,
 - dysfunkční rodinné a partnerské vztahy,
 - neuspokojivé studijní či pracovní výsledky a nízká životní spokojenost,
 - nedostatek zapojení do pozitivních společenských a volnočasových aktivit (Department of Corrections Washington State, 2015).

Walters (2007) dodává, že je třeba zaměřit se faktory, které předpovídají zločin a mohou být změněny. Některé prediktory kriminální činnosti, jako je například kriminální minulost, jsou statické a nelze na nich nic změnit. Naopak dynamické faktory změnit lze, třeba sebeovládání. Dynamické faktory jsou vlastně pozitivní cíle, které odsouzení přijmou, a které jim pomáhají dosáhnout dalších pozitivních změn.

Walters (2007) předložil šest pozitivně formulovaných oblastí (na místo deficitních oblastí), které je třeba rozvíjet, a tím přispět ke snížení budoucího rizikového chování:

- **Zlepšení sebeovládání:** lidé s nízkým sebeovládáním páchají častěji trestnou činností. Je třeba podporovat jejich schopnost sebekontroly zvědomováním silných stránek, podporou jejich přirozeného nadání a zájmů. Výzkum mozku ukázal, že pokud se člověk dostane do silně stresující situace, aktivuje se ta část mozku, která potlačí schopnost logicky se rozhodnout. Proto nelze očekávat, že rozrušený, rozzlobený nebo vystrašený člověk bude jednat racionálně. Pracovníci by se měli zaměřit na vyslechnutí pachatele a vyzdvižení pozitivních aspektů jeho života, které lze rozvíjet, vytvořit takovou vztahovou atmosféru, které podporuje rozvoj schopnosti rozumně se rozhodovat a zažít tak korektivní zkušenost. (Andrews & Bonta, 2003; Walters, 2007);
- **Zájem o druhé:** pachatelé mají menší obavy, jaký dopad na ostatní bude mít jejich trestná činnost. Není pravdou, že většina pachatelů je k druhým lidem zcela lhostejná, ale spíše mají jen malý okruh lidí, na kterých jim záleží. Může to být rodina, ale také spolupachatelé, gang, na nichž jim velmi záleží. Jedním z možných způsobů změny je připojit pachatele k jiné sociální skupině lidí, například pomocí dobrovolnické práce. (Maruna a LeBell, 2003; Toch, 2000);
- **Přijetí prosociálních hodnot:** pokud má pachatel jen malý okruh lidí, na kterém mu záleží, přijme jejich hodnoty, které mohou být velmi odlišné od těch, ke kterým se vztahuje většinová společnost. Programy by měly podporovat trénink empatie a zájem o druhé. Lze hledat v minulosti pachatele, zda se setkal s někým, kdo by pro něj mohl být nositelem pozitivních hodnot, a je také třeba hledat silné stránky pachatele, které mohou pomoci k přijetí jiných sociálních hodnot (Walters, s. 7-8);
- **Zvýšení kontaktu s funkčním sociálním prostředím** (lidé a místa): kontakt s přáteli z patologického prostředí zvyšuje riziko recidivy. Je třeba podporovat odvahu změnit místa a kamarády, stejně jako nabízet k tomu příležitost;
- **Léčba zneužívání návykových látek:** existuje souvislost mezi užíváním návykových látek a trestnou činností. Naštěstí se ukazuje, že léčba závislostí, ať už ambulantní nebo pobytová je efektivní, pokud je dotyčný pro léčbu motivován. Motivace může být zlepšena již jedním motivačním rozhovorem před vstupem do léčby;
- **Opětovné připojení ke zdravým vztahům**, včetně těch primárních: souvislost mezi kvalitou primárních rodinných vztahů a kriminálním jednáním, je velká. Rodinní příslušníci sami mohli mít potíže s užíváním návykových látek, podporovat

antisociální hodnoty a kriminální chování. Pracovníci by tedy měli hledat příklady pozitivních vzorů;

- **Princip responsivity:** poskytnutí správné léčby na správné úrovni, cílení na šest předchozích kriminogenních faktorů. Maximální podpora schopnosti pachatele učit se, použití kognitivně behaviorálního modelu, zásah do učebního stylu pachatele a motivace ke změně (podle Department of Corrections Washington State);
- Některé výzkumy ukázaly, že používání technik jako je modelování a praxe pozitivního chování, ze kterých plynou konkrétní zdroje a doporučení, stejně jako poskytování zpětné vazby o výkonu, je do tréninkových programů zahrnováno čím dál častěji. Obecné kognitivně-behaviorální intervence se ukázaly být nejúčinnější, pokud jde o vězeňskou populaci (Galieta, 2010, s. 67-70).

Specifická responsivita je založena na odpovědích na následující otázky:

- *Jak je konkrétní osoba připravena změnit své chování?*
- *Proč by mohla tato osoba chtít dané chování změnit?*
- *Jaký druh interakce by mohl být pro tuto osobu nejefektivnější?* (Walters, 2007, s. 8)

Na přelomu tisíciletí se objevily **nástroje, které berou v úvahu délku a intenzitu navrhované intervence v závislosti na závažnosti rizika a potřeby**. Českým nástrojem k vyhodnocování rizik a potřeb pachatele je SARPO, o kterém se zmiňujeme v další kapitole. Nástroj umožňuje zvolit vhodnou intervenci a zároveň předvídat chování pachatelů v budoucnosti (Andrews, 2002, s. 355-379). Aplikací SARPO se zabývá např. Jiříčka, Petras, Podaná, Hůrka (2014), Prokopová (2011), a především jej rozvíjí a jeho účinnost ověřuje Vězeňská služba ČR.

V současné době jsou všechny čtyři generace nástrojů používány současně. Praxe v anglosaských zemích ukazuje, že různé přístupy mohou dobře koexistovat spolu navzájem, např. klinická hodnocení stupnice psychopatie (PCL-R), hodnocení a řízení rizik násilí HCR-20 nebo průvodce posouzení rizika násilí (VRAG).

4.2 Souhrnná analýza hodnocení rizik a potřeb pachatele

Česká republika se rozhodla jít svou vlastní cestou a vytvořit nástroj pro posouzení pachatele na základě kriminogenních rizik. Výsledky nástroje nazvaného Souhrnná analýza rizik a potřeb odsouzených (SARPO, na které se pracuje od roku 2003), jsou využitelné v průběhu výkonu trestu odsouzeného a po propuštění. Mohou poskytnout důležité informace v různých situacích: vězeňská stráž zjistí, jak nebezpečný pachatel může být pro sebe a ostatní, terapeut posoudí, jaké pokroky v náhledu na sebe pachatel udělal, k jakým změnám dospěl.

Během jednání o podmíněném propuštění je důležité vědět, jaká je pravděpodobnost recidivy a schopnost dodržovat pravidla společenského soužití. Kromě statických informací (věk, pohlaví, druh posledního trestného činu, motivace pro páčání trestné činnosti) se analyzují i dynamická data (finanční situace, zaměstnanost, postoje podporující kriminální chování, závislosti, rodinné vztahy, rizikové přátele a známé, nebo volnočasové aktivity). Dalšími důležitými proměnnými jsou např. nízké sebevědomí, deprese, úzkost a strach (podle Jiříčka & Podaný & Petras & Hůrka, 2014).

Souhrnně lze říci, že funkcemi nástroje SARPO jsou především:

- kategorizace odsouzených podle statických a dynamických rizik,
- rozlišení rizik vnitřních (ve vězení) a vnějších (na svobodě),
- stanovení vhodných a efektivních intervencí ke snížení recidivy,
- predikci dalšího kriminálního jednání.

Ze statistik Vězeňské služby České republiky (Drahý & Hůrka & Petras & Jiříčka, 2015) vyplývá, že z celkového posouzení závažnosti trestné činnosti u odsouzených v ČR (N=9675) je: 30% velmi vysoké riziko, 29% vysoké riziko, 23% střední riziko, 18% nízké riziko, zatímco celková míra recidivy se pohybuje mezi 63 – 67% a pachatelé násilné trestné činnosti recidivují do jednoho roku od propuštění ve 40 % případů.

Aktuálně se v české republice nachází podle nástroje SARPO 31% osob s vysokým statickým rizikem (6938 osob), a jedná se odsouzené s českým státním občanstvím, s průměrným věkem 26 let, s průměrným věkem 17 let při spáchání prvního trestného činu, svobodné, bezdětné, se základním nebo nedokončeným středním vzděláním.

5 Možnosti penitenciární (psycho)terapie

Předkládaný disertační projekt se zabývá souvislosti motivace ke změně v procesu resocializace. Sledujeme, jakým způsobem lze působit na odsouzené tak, aby změnili své myšlení, hodnoty, postoje, aby se osvobodili od sociálně patologických vzorců chování. Pod pojem resocializační působení lze zahrnout různé druhy terapií: psychoterapii, socioterapii, pracovní terapii, ale také například duchovní vedení.

Jedna z definicí psychoterapie, jejímž ústředním pojmem je změna (Kalina & Miovský, 2008, s. 159; Kalina, 2013, s. 25, Prochaska & Norcross, 2010) zní „psychoterapie je odborné použití mezilidských situací se záměrem pomoci lidem změnit jejich chování, myšlení, emoce a/nebo osobní charakteristiky.“ Pojem penitenciární psychoterapie však vzbuzuje mnoho otázek. Existují různé možnosti resocializačního působení, ale ne vždy jsou/mohou být zachovány základní a etické podmínky pro výkon psychoterapie jako takové.

Je na místě se ptát, jestli pojem penitenciární psychoterapie zahrnuje odborná metodická specifika, anebo jde jen o popis místa, kde psychoterapie probíhá – tedy během výkonu trestu. Domníváme se, že by bylo vhodné definovat penitenciární psychoterapii, podrobně popsat možnosti a limity, aby bylo zřejmé, za jakých podmínek, jak a kým je nebo může být poskytována.

Je na místě se zamyslet nad tím, jestli by východiskem pro poskytování penitenciární psychoterapie měly být základní etické principy psychoterapie, včetně podmínky vzdělání psychoterapeuta podle Evropské asociace pro psychoterapii, která zjednodušeně napsáno vyžaduje vysokoškolské vzdělání v určitém humanitním oboru, ukončený akreditovaný psychoterapeutický výcvik a přijímání pravidelné supervize, podle České asociace pro psychoterapii (2015). Další etické teze podstatné pro psychoterapii podle Kaliny (2013, s. 87):

- 1) klient má právo na rovný přístup ke službám bez ohledu na své osobní, socioekonomické či kulturní charakteristiky (věk, pohlaví, rasa, národnost, původ, anamnéza, sexuální orientace, postavení, finanční možnosti, atd.);
- 2) klient má právo na elementární lidskou důstojnost, bezpečí a nedotknutelnost fyzickou, citovou, hodnotovou (včetně svědomí a přesvědčení) i majetkovou;
- 3) klient má právo být přijímán jako autonomní a odpovědná bytost;
- 4) klient má právo být jemu srozumitelným způsobem informován o terapeutickém procesu, jeho filosofii, metodách, rozsahu a trvání, podmínkách, zásadách a pravidlech

(včetně např. disciplinárních sankcí, způsobu ukončení, důvěrnosti informací, apod.) do té míry, aby na ně mohl vědomě a dobrovolně přistoupit a kompetentně spolurozhodovat o své léčbě;

- 5) klient má právo kdykoliv opustit léčbu na vlastní žádost, a to i proti terapeutickému doporučení, a bez dalších negativních důsledků pro sebe (s výjimkou právních konsekvencí takového kroku v případech nedobrovolného léčení);
- 6) klient má právo si podat stížnost a být informován o postupu při uplatňování stížnosti;
- 7) jde-li o psychoterapeutické léčení, má klient právo se rozhodnout zda hodlá do psychoterapie vstoupit, a pokud ano, s kým (včetně členů skupiny ve skupinové psychoterapii). (Kalina, 2013, s. 87).

Z výše uvedeného plyne mnoho otázek týkajících se možností psychoterapie v penitenciárním prostředí. Domníváme se, že z výše uvedeného je kritických především prvních pět bodů, týkajících se témat:

- rovnosti přístupu ke službám,
- bezpečí,
- autonomie,
- spolurozhodování o léčbě,
- ukončení psychoterapie bez negativního důsledku pro odsouzeného.

Podle Vymětala jsou účinnými faktory psychoterapie „terapeutem navozené děje, které vyvolávají změny v prožívání, jednání, tělesných funkcích anebo sociálních vztazích pacienta, přičemž tyto změny jsou v přímé souvislosti s činností terapeuta.“ (Vymětal, 2004, s. 115).

Účinnými faktory psychoterapie jsou podle Kratochvíla (2007, s. 108): vztah mezi pacientem a psychoterapeutem; výklad poruchy; emoční uvolnění, abreakce, katarze; Konfrontace s vlastními problémy; posilování žádoucího chování.

Za specifický účinný faktor v souvislosti s citovou stránkou psychoterapie považuje Vymětal především emocionální korektivní zkušenost, která se může odehrávat díky vztahu s terapeutem nebo v rámci skupinové interakce (Vymětal, 2003, s. 135-136).

Cílem terapie je podle Vymětala „plně fungující osobnost, k níž se klient blíží závěrem psychoterapeutického procesu.“ (Vymětal, 2003, s. 42), přičemž každý psychoterapeutický směr má své specifické cíle.

V penitenciárním prostředí se využívají především prvky kognitivně-behaviorální psychoterapie, kde cílem může být odstranění zdravotních potíží a obtěžujícího chování, vytvoření účinných strategií pro zvládání obtížných situací, zvýšení sebekontroly

a seberegulace. Rogersovská psychoterapie klade důraz na přijetí sebe sama, zmírnění vnitřních rozporů, sebeporozumění a sebedůvěru (Vymětal, 2003, s. 125-126).

Systemická psychoterapie klade důraz na hledání nových funkčních strategií, díky nimž se problémový systém změní v užitečný a smysluplný. Terapeut klienta nepotřebuje měnit, věří, že vše potřebné zná a má s sebou, jen mu pomáhá najít smysluplné obsahy a náhledy.

Protože součástí disertačního projektu je získání poznatků z realizace několika skupinových resocializačních programů, považujeme za užitečné na tomto místě uvést alespoň stručný přehled účinných faktorů skupinové psychoterapie.

Za účinné faktory skupinové psychoterapie považuje Kratochvíl:

- členství ve skupině,
- emoční podpora,
- pomáhání jiným,
- sebeexplorace a sebeprojevení,
- odreagování,
- zpětná vazba a konfrontace,
- náhled,
- korektivní emoční zkušenost,
- zkoušení a nácvik nového chování,
- získání nových informací a sociálních dovedností (Kratochvíl, 2005, s. 137).

V souvislosti se skupinovou psychoterapií v penitenciárním prostředí je třeba brát v úvahu důležité rysy dynamiky vězeňské skupiny, které do procesu terapie vstupují a mohou její fungování ovlivnit. Ve vězení vznikají specifické vězeňské subkultury, vytvářející svoji vlastní hierarchii, pravidla, zákony, role. Hlavními teoriemi popisujícími vězeňské subkultury jsou:

- **deprivační model**, založen na předpokladu, že vězeňská struktura má schopnost a tendenci vytvářet opoziční subkulturu, a tato schopnost je považována za negativní vedlejší produkt věznění. Každý vězeň projde rituálem přechodu ze své původní prezentující kultury do vězeňské. Nedostatky modelu tkví především v homogenizaci vězeňské populace a generalizaci, a také v pohledu na proces „stávání se vězněm“ jako na statický a neovlivnitelný jedinečnými snahami konkrétního odsouzeného;
- **importační model**, staví na předpokladu, že existují tři specifické vězeňské subkultury (zlodějská, trestanecká a konvenční), a že tyto jsou neoddělitelné od prezentující kriminální subkultury za zdmi věznice. Subkultury fungují na stejných

principech na svobodě i ve vězení a vězeňská subkultura je pojímána jako podmnožina kriminální subkultury;

- **integrační model**, je důsledkem zpřísnění režimových opatření věznic v 80. letech 20. století. Uzavřenost a přeplněnost věznic způsobila vznik vězeňských gangů, které pokračují ve svém fungování po propuštění jejich členů. Tento model zdůrazňuje potřebu kontaktu vězňů s funkčním sociálním prostředím (Kovář, 2011, s. 20-26).

Shrag (1961) popisuje determinanty vězeňských populací a zavádí pojem společenského já (social self), prostřednictvím kterého člověk posuzuje sebe sama vůči světu a lidem kolem sebe. To, jestli dojde k vyhovění (compliance) a poslušnosti (obedience) závisí na souladu kulturních norem, sociálních systémů a pojetí self. (Kovář, 2011, s. 30; Shrag, 1961, s. 327).

Příklad popisu diferenciačních znaků vězňů (tab. 5):

Tabulka 5 Diferenciační znaky: postoj k normám většinové společnosti versus postoj k normám vězeňské subkultury, kontakty s vězni versus kontakty s personálem. (Kovář, 2011; Shrag, 1954)

Prosociální (<i>prosocial</i>)	Sdílí normy většinové společnosti, nezasazen vězeňskou subkulturou, udržuje styky s personálem věznic
Antisociální (<i>antisocial</i>)	Negativně vymezen vůči normám většinové společnosti, silně zasazen vězeňskou subkulturou, není v kontaktu s personálem věznice
Pseudosociální (<i>pseudosocial</i>)	Nachází se mimo normy většinové společnosti i mimo normy vězeňské subkultury a to z vlastního rozhodnutí
Asociální (<i>asocial</i>)	Není schopen kooperovat s ostatními vězni, zároveň není plně socializován do většinové společnosti

Jiné diferenciační znaky uvádí Sykes (1958) ve vztahu k aplikaci sexuálního nebo fyzického nátlaku a respektování kódu vězně versus akceptace perspektivy personálu a přístupu ke zboží ve vězení (tab. 6).

Tabulka 6 Diferenciační znaky ve vztahu k aplikaci sexuálního nebo fyzického nátlaku a respektování kódu vězně versus akceptace perspektivy personálu a přístupu ke zboží ve vězení (Kovář, 2011; Sykes, 1958)

Krysa/práškač	Snaží se získat výhody od personálu tím, že na ostatní donášejí
Pivot	Plně a otevřeně akceptuje perspektivu personálu věznice
Gorila	Uplatňuje hrubou sílu na slabochy a dosahuje svého
Slaboch	Stává se obětí fyzického napadání za strany goril a rváčů
Obchodník	Díky přístupu k určitému druhu zboží manipuluje s ostatními vězni
Ryba	Prvotrestaný, snadná kořist pro všechny vězeňské predátory
Šmelinář	Dále směňuje věci získané od obchodníků či jiných vězňů
Vlk	Zastává aktivní, agresivní a maskulinní roli v homosexuálních vztazích
Buzna	Situační homosexuálové, k pohlavnímu styku nuceni vlky
Teplouš	Skuteční homosexuálové
Rváč	Dostává se do konfliktů, často zbytečně
Správnák	Navenek akceptuje personál, ale přitom hraje svojí hru
Drsňák	Zakládají si na vlastní nezávislosti
Tvrďák	Hraje si na drsňáka, ale často na to nemá

Každý odsouzený má kromě své role v terapeutické skupině ještě svoji roli ve vězeňské subkultuře. Úkolem odborníků je pracovat reflektovat obě role, v ideálním případě je spolu s odsouzeným zvědomovat a hledat mezi nimi styčné body a vzájemné souvislosti. Je nutné počítat s relativní mírou uzavřenosti vězňů vůči sdílení své vězeňské role, na druhou stranu může být pozitivní naladění a prostor pro porozumění ze strany pracovníka pro odsouzeného velkou úlevou a zmírnění tenze. K té dochází, pokud se odsouzený musí „přetvařovat“ nebo tajit část své identity v různých kontextech, v našem případě v roli klienta skupinové psychoterapie, v roli vězně mezi spoluodsouzenými a vůči ostatnímu vězeňskému personálu.

Jak jsme uvedli v kapitole 2, ve vězeňském prostředí je třeba rozlišovat kontext pomoci a kontroly, neboť společenské zadání je neopominutelné. Nelze se na něj ale omezit, je třeba

motivovat odsouzené k vytváření vlastních představ o žádoucí změně, podporovat je v cestě za vlastními cíli a oceňovat každý, byť malý, krok vpřed. V následujících kapitolách uvádíme přehled nejčastěji využívaných terapeutických přístupů v penitenciárním prostředí a popisujeme některé přínosné zahraniční resocializační programy.

5.1 Terapeutické přístupy v resocializaci

V průběhu výkonu trestu na odsouzeného může terapeuticky, tedy ve smyslu změny, „nápravy“, působit mnoho faktorů. Důležitou roli hraje samotný fakt odsouzení a uvěznění, kdy si pachatel uvědomí, jak daleko zašel. Při spolupráci s jedním pachatelem po propuštění z věznice jsem se ptala, co ve vězení způsobilo, že se nyní chová jinak. Řekl mi: *„Když se za mnou zavřela brána a dostal jsem vězeňské oblečení, teprve jsem si uvědomil, že tohle už není sranda. Že je to vážné. Všechno předtím byla jen hrozba, nebylo to reálné.“* Člověk si ve vězení také může uvědomit, co vlastně chce prostřednictvím toho, co se s ním ve vězení děje a co se mu nelíbí. Stejný člověk mi říkal: *„Každý den dvakrát se svlékat, být šacován, to je tak ponižující. Cítil jsem, jako bych nebyl nic, splynul jsem s ostatními a věděl jsem, že ať udělám cokoli, personál ke mně bude přistupovat stejně jako k ostatním. Takový pocit, že jsem nic, už nechci nikdy zažít.“*

Nebo: *„To nicnedělání bylo ubíjející. Vždycky jsem byl zvyklý pracovat a starat se o rodinu. Najednou jsem měl dlouhých dvacet čtyři hodin nudy a bezmocnosti, neměl si s kým povídat, jen sám v sobě jsem si pořád dokola nadával, jak jsem to podělal. Neměl jsem daleko k tomu s tím skoncovat.“* Pro někoho může být korektivní zážitek ve věznici chodit do práce, pro někoho to může být konkrétní člověk, třeba vychovatel nebo dozorce nebo některý ze specialistů včetně duchovních.

V disertačním projektu se zaměřujeme na cílenou resocializační práci psychologického charakteru, která je dle Čírtkové (1998, s. 90) definována jako „cílené korektivní působení psychoterapeutického charakteru“, i když slovo „psychoterapeutický“ je zde diskutabilní, jak jsme uvedli v kapitole 5. V praxi se jedná buď o dlouhodobý terapeutický program, který využívá prvky komunitní léčby, je pevnou součástí struktury věznice a odsouzení jsou jeho součástí dvacet čtyři hodin denně a jsou odděleni od ostatních vězňů ve věznici. Typicky jsou to programy pro léčbu závislostí nebo nově pilotovaný program pro osoby s poruchou osobnosti. Druhým typem resocializačních programů jsou spíše krátkodobé specificky zaměřené programy využívající především kognitivně-behaviorální strategie, edukativní techniky, prvky motivačních rozhovorů a pozitivní psychologie. Mohou je vést vyškolení zaměstnanci věznice nebo (v našem případě) externí lektoři (obr. 2, kapitola 2).

Účastníky skupiny jsou většinou odsouzení z různých oddílů věznice vybraní na základě daných kritérií. Existuje však mnoho programů, především zahraničních, které mají svou specifickou organizaci. Dle zaměření lze programy rozdělit takto:

- motivační,
- terapeutické,
- udržovací (prevence dopadu institucionalizace),
- psychologicko-vzdělávací.

Příkladně uvádíme některé resocializační programy realizované v Austrálii a jejich časovou dotaci Think First (60), Thinking For Change (44), Cognitive Skills (60/32/24), Offending Is Not The Only Choice (46), Reasoning and Rehabilitation (76), Legal and Social Awareness

pro osoby s mentálním postižením (66), Maintaining Change (25), Exploring Change (12), Making Choices (16/24/100), Cognitive Brief Intervention (20), (Heseltine & Day & Sarre, 2009, s. 25).

Za posledních 40 let bylo v oblasti resocializačního působení vytvořeno mnoho programů. I vzhledem k stále využívanějšímu principu Risk, Need and Responsivity lze efektivněji cílit na skupiny pachatelů (pachatelé násilné trestné činnosti, pachatelé závislí na psychoaktivních látkách, pachatelé sexuálně motivované trestné činnosti, atd.) a například vyhodnotit, jaká forma resocializačního působení v jaké fázi trestu bude vhodná. Například velká výzkumná studie 300 resocializačních programů v USA z roku 2004 ukázala, že obecné kognitivní programy mohou snížit recidivu o 8%, komunitní léčba o 6% a kognitivně behaviorální programy pro pachatele sexuálně motivovaných trestných činů ve věznicích až o 15% (Wormith & Althouse & Simpson & Reitzel & Fagan & Morgan, 2007, s. 295-311).

Při zkoumání účinku programů ETS (Enhanced Thinking Skills), (Harper & Chitty, 2009, s. 14-15), program umožňující rozšíření myšlení a RR (Reasoning a Rehabilitation, program o uvažování a nápravě) pro osoby páchající násilnou trestnou činností a SOTP (Sex Offender Program Treatment, program pro pachatele sexuálně motivované trestné činnosti) byly zjištěny pozitivní rozdíly mezi zkoumanou a kontrolní skupinou z hlediska opětovného odsouzení v průběhu 1 – 2 let, výrazně nižší recidiva u pachatelů, kteří dokončili SOTP, žádný rozdíl v rámci opětovného odsouzení u dospělých a mladistvých po absolvování ETS, naopak nižší míra recidivy po absolvování ETS v průběhu 1 roku a pozitivní dopad na recidivu v průběhu jednoho až dvou let od dokončení programu RR (Biedermanová & Petras, 2011, s. 13).

Biedermannová a Petras zkoumali efektivitu programu „Zastav se, Zamysli se a Změň se“ v prostředí českých věznic. Cílem programu je vést odsouzené k vytvoření si adekvátního náhledu na trestnou činnost a uvědomit si a přijmout konkrétní důsledky vyplývající z jejího páchání. Program má podnítit odsouzené ke změně postojů a myšlení vedoucích ke kriminálnímu jednání a motivovat je k získání nových sociálních dovedností a k nekriminálnímu soběstačnému způsobu života po propuštění (Biedermannová & Petras, 2011, s. 78).

Bylo zjištěno, že u 10,6% osob absolvujících resocializační program 3Z došlo zhruba po půl roce po jejich propuštění k recidivě trestné činnosti. U osob, které program neabsolvovaly, se jednalo o recidivu u 6,5% respondentů. K menší recidivě došlo paradoxně ve skupině, která resocializačním programem neprošla. Autoři upozorňují na ovlivnění výsledku stanovením krátké pozorovací doby případné recidivy (6-8 měsíců), špatné sociální zázemí po propuštění na svobodu, účelovou motivovanost odsouzených k absolvování programu či nezvládnutelné finanční závazky po propuštění. Nezanedbatelný je také fakt, že v době vyhodnocení výsledků bylo ještě 40% respondentů ve výkonu trestu (Biedermannová & Petras, 2011, s. 78-80). Tento poslední fakt velmi ovlivňuje validitu předložených výsledků o účinnosti programu, pokud bylo ověření účinnosti cílem výzkumu.

V disertačním projektu sledovaný resocializační program Získej zaměstnání je svou formou i obsahem výše zkoumanému programu podobný. Je však realizován obvykle externími lektory, kteří do věznice docházejí. Naším cílem nebylo ověřit efektivitu programu vzhledem k následné recidivě i vzhledem k tomu, že nám nebylo umožněno sledovat účastníky programu po propuštění (zda se opakovaně dostali do konfliktu se zákonem), a také proto, že mnozí účastníci absolvovali program a čekala je ještě dlouhá doba do propuštění. Nemohli by tedy být zařazeni do evaluace a výsledek by byl značně zkreslen. Zaměřili jsme se tedy na zkoumání motivace odsouzených ke změně v procesu resocializace.

Hodnocení úspěšnosti programu je v této práci ponecháno subjektivnímu pohledu odsouzených, který sám o sobě považujeme za důležitý. Z našeho pohledu nelze účinnost programu hodnotit pouze na základě recidivy. Program může být kvalitní a odsouzené leccos naučit, povzbudit je ke změně určitého myšlení a jednání. Nicméně pokud i motivovaný propuštěný přijde z vězení do společnosti, kde má nevyhovující podmínky pro společensky žádoucí život, vrací se k opakování trestné činnosti. Stejně jako je třeba věnovat trpělivou a přijímací podporu odsouzeným ve výkonu trestu, pak je třeba stejné podpory po propuštění na svobodu. Bohužel kvalitní systém postpenitenciární péče v České republice je třeba stále budovat a upevňovat vztahy mezi jednotlivými složkami systému.

V následujících kapitolách se věnujeme konkrétním modelům práce s odsouzenými. Některé přístupy jsou základními teoretickými pilíři psychoterapeutických systémů (kognitivně-behaviorální přístup, pozitivní psychologie), některé vznikly specificky v oblasti klinické adiktologie (cyklický model změny, motivační rozhovory) a Good lives model vznikl na základě poznatků z forenzního prostředí jako sociálně kognitivní princip motivace pachatele ke změně.

5.1.1 Kognitivně-behaviorální přístup

Forenzní resocializační programy jsou velmi ovlivněny kognitivně behaviorálními teoriemi, stejně jako Motivační program „Získej zaměstnání“, jehož absolventi tvoří výzkumný soubor předkládané práce. Účinnost kognitivně behaviorálních intervencí vzhledem k recidivě byla prokázána (např. Hollin & Palmer, 2006), dále například studie terapie pachatelů sexuálně orientovaných trestných činů pomocí kognitivně behaviorální terapie (dále také KBT) potvrdila snížení recidivy sexuálně motivované trestné činnosti z 17,4% na 9,9%, a stejně tak snížení obecné recidivy z 51% na 32% (Ward & Gannon, 2005, s. 77-94).

Kognitivní přístup staví na přesvědčení, že je účinné zkoumat poznávací procesy, především myšlenková schémata, a ta postupně měnit na taková, která povedou ke spokojenějšímu životu. Ve forenzní praxi je nutné brát v úvahu nejen zájem klienta, ale také zájem společnosti, a snažit se tyto dva spojit. Pro behaviorální přístup je podstatné, jak se klienti, v našem případě odsouzení, naučili chování, které vedlo konfliktu se zákonem. Cílem terapie je naučit odsouzené rozpoznávat rizikové myšlenky, emoce, tělesné prožitky a chování dřív, než „je pozdě“. Naučit je rozumět příčinám a následkům v jejich myšlení a chování, nabídnout repertoár jiných možností jak se zachovat v rizikových chvílích a ideálně umožnit změnu některých myšlenkových schémat a stereotypní chování.

Třetí vlna KBT je výrazně ovlivněna východními filozofiemi (Hayes, 2004, s. 639) a využívá pojem „mindfulness“, tedy jakousi bdělost či všímavost (Crane, 2009). Jde o zdokonalení ve schopnosti pozorovat přítomný okamžik a proud vědomí nekritickým způsobem, takzvanou „prostou pozorností“, uvědomit si sebe sama (Crane, 2009).

Howells (2010, s. 251-256) poukazuje na to, že trénink v bdělosti účinný při práci se třemi kriminogenními oblastmi: **nedostačivosti v emoční autoregulaci, problémem kontroly hněvu, a impulzivitou.**

Obecně patří k **základním rysům KBT** (Kratochvíl, 2006; Pešek & Praško & Štípek, 2013):

- krátkodobost a časová omezenost,
- zaměření na přítomnost,
- zaměření na konkrétní ohraničené problémy,
- stanovení konkrétních funkčních cílů,
- směřování k rychlé soběstačnosti klienta,
- nácvikové metody na principu opakování a učení, které vedou ke zvládnutí obtížných situací.

Ve forenzní praxi se využívají především skupinové programy s jasně danými okruhy témat a strukturou. **Obvykle setkání zahrnuje:**

- sdílení myšlenek a pocitů, se kterými odsouzení na setkání přicházejí,
- představení tématu a teorie,
- diskuse o tom, jak vnímají odsouzení dané téma ve svém životě a s jakými potížemi se potýkají,
- jaký by měl být pozitivní cílový stav a práce na korekci,
- trénink a zpětná vazba,
- závěrečné zhodnocení toho, co se povedlo a na čem je třeba nadále pracovat, eventuálně domácí úkol.

5.1.2 Pozitivní psychologie

Pozitivní psychologie prosazuje myšlenky a zásady, které usnadňují rozvíjet optimální duševní zdraví působící proti duševním onemocněním a dysfunkčním myšlenkám, pocitům a chování. Sleduje kognitivní, emocionální a charakterové vlastnosti silných a šťastných lidí, zkoumají pojmy jako je smysl života, produktivita, otevřenost vůči budoucnosti, rodičovství, empatie, moudrost a odvaha.

Důsledkem zkoumání těchto vlastností je zformulování proměnných, které mohou usnadnit vést uspokojivý život. Patří mezi ně uspokojivá práce, pomoc druhým, být dobrým občanem, rozvoj duchovní stránky a integrity, realizace osobního potenciálu a samoregulační impulsy (Seligman, 2004, s. 80-87).

To znamená, že zastřešujícím cílem pozitivní psychologie je umožnit lidem žít plnohodnotný, zdravější, smysluplný život plný pohody. Postupem času začali vědci a lékaři

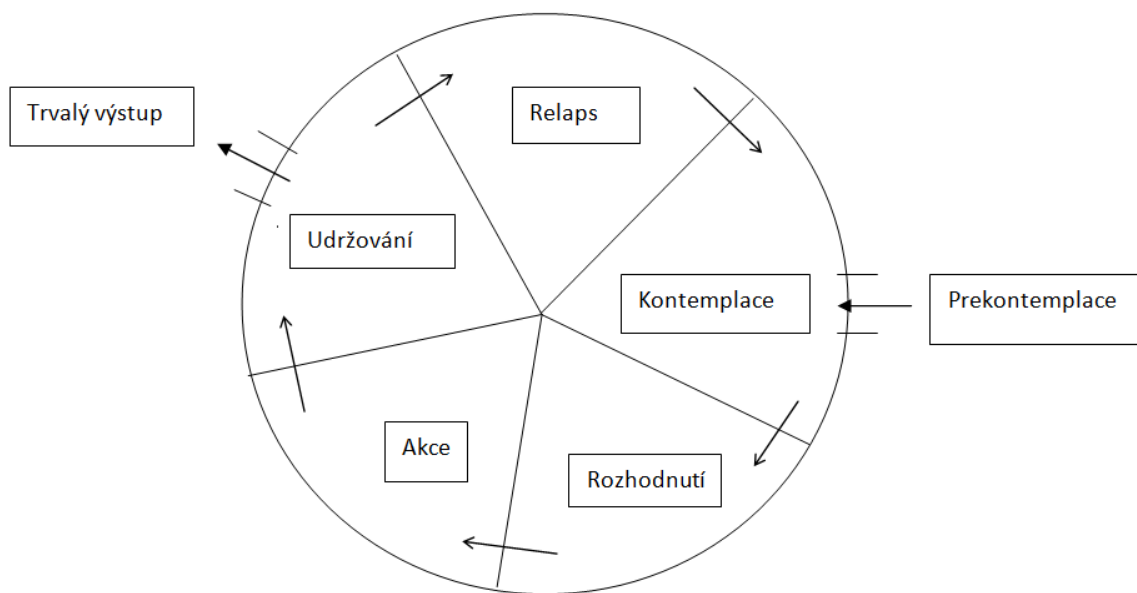
uvažovat o využití pozitivní psychologie v penitenciárním prostředí. Výzkum ukázal, že léčebné programy založené na represí, strachu a pouhém zabránění „špatného“ chování nejsou vzhledem k recidivě úspěšné (Reitzel, 2006, s. 401-421, Yates, 2005, s. 1-9).

Přístup motivující lidi k tomu vést kvalitní život („Good lives“) zaznamenal rostoucí zájem především v léčbě sexuálně motivovaných trestných činů (Ward & Stewart, 2003a, s. 353-360). V tomto modelu léčby jsou sexuální delikventi považováni za osoby aktivně hledající to, po čem většina lidí touží, například intimitu, ale za použití nevhodné strategie.

Léčba tedy začíná poznáváním životních cílů a tužeb pachatelů, a pomáhá jim směřovat k jejich naplnění. Stejně tak „No free lunch program“ (program „Bez práce nejsou koláče“, volně přeloženo) představuje pachatelům základní životní strategie (dovednosti k vybudování charakteru, finanční bezpečnosti, zdravému bydlení, povzbudivému životnímu plánu), které mají nahradit nevhodnou strategií vyhnutí se selhání. Wisconsinský program má povzbudivé výsledky, 3% recidivy v průběhu 3 let od propuštění (Wormith & Althouse & Simpson & Reitzel & Fagan & Morgan, 2007, s. 295-311).

5.1.3 Cyklický model změny

Autoři Prochaska a DiClemente (1982) vyvinuli cyklický model změny, původně pro potřeby léčby závislého chování. Popisuje čtyři, respektive šest etap, kterými člověk na cestě ke změně prochází. Podle autorů lze daná stadia pozorovat při dosahování osobních změn stejně jako v terapii. Lidé procházejí danými etapami, které jsou součástí téhož procesu (obr. 6)

Obrázek 6 Šest stadií změny podle Millera a Rolnicka (2004)

Jednotlivé etapy změny jsou jasně popsány a v praxi pomáhají odborníkům zjistit, ve kterém stadiu procesu se klient nachází a díky tomu stanovit, jakou intervenci potřebuje. Jednotlivé kategorie popisují Miller a Rollnick z pohledu klienta i pracovníka², v předkládané práci charakteristiku stadií volně doplňují.

- 1) Etapa: **prekontemplace** je stav, kdy si člověk svůj problém neuvědomuje. Jeho chování označuje jako problematické někdo jiný (partner, rodič, úřad, sociální pracovník, soused, zaměstnavatel, apod.). Pokud je člověk s názorem na svůj „problém“ konfrontován, bývá překvapen a zaskočen. V tomto stadiu je důležité, aby pracovník potenciálního klienta nepřesvědčoval, ale spíše mu trpělivě podal informace a osvětlil fakta, která se vztahují ke zjištěnému problému;
- 2) Etapa: **kontemplace** neboli uvědomění si problému. Nastává ambivalence, která je charakteristická současným uvažováním o změně i jejím odmítáním. Samotné

² Pracovníkem se míní pomáhající profesionál zejména z oblasti psychologie, sociální práce a vzdělávání.

uvědomění si změny má silný emocionální náboj: lákavá představa vyřešení problémů, a zároveň mohutný strach z neznámého. Člověk se zmítá mezi dvěma extrémními póly od „chci změnu“ k „chci pokračovat v tom, co bylo dosud“. V této fázi je velmi důležité, aby pracovník poskytoval dostatek času, aktivně naslouchal, kladl konstruktivní otázky podporující nalezení rovnováhy a snažil se o kotvení v realitě a zklidňování. Důležité je, aby pracovník klienta podporoval v uvažování o změně, pokud by ale pracovník příliš spěchal směrem k rozhodnutí klienta, pravděpodobně se klient lekne a „uteče“, protože nemá ještě dostatek své vlastní stability v rozhodnutí ke změně;

- 3) Etapa: **rozhodnutí**, tedy přijetí možnosti změny. Každý člověk, který se pro změnu rozhodne, je velmi statečný. Opravdu se rozhodnout pro změnu totiž znamená vstoupit do neznáma, zažít nejistotu. Zjistit, že to, co fungovalo (a na čem člověk třeba stavěl své sebevědomí), je nyní nepoužitelné. Úkolem v této fázi je hledat a najít takové postupy a plány, které poslouží jako opěrné body v nyní oslabených místech a situacích. Pracovník nyní vystupuje jako ten, který zná postupy a možnosti, je schopen a ochoten o nich s klientem mluvit a dojít k vytvoření reálného plánu směrem ke změně. Pokud se podaří klientovi přejít od plánování k činům (akci), přechází do další etapy;
- 4) Etapa: **akce**, která když je realizována, lidé v okolí obvykle začínají věřit, že „on to snad opravdu myslí vážně.“ Toto stadium je charakteristické tím, že člověk začíná jednat, začíná realizovat svůj plán vedoucí ke změně. Někteří lidé potřebují podporu pracovníka, jiným stačí podpora při rozhodování a etapu akce zvládnou zcela sami. Může to být první den bez cigarety, druhý den absolvování pracovních pohovorů nebo například týden v nové práci bez páchání trestné činnosti. Touto fází se miní také průběh stacionární či komunitní léčby (při léčbě závislostí) nebo psychoterapie v ambulantní podobě;
- 5) Etapa: **udržování** změny. Není časově ohraničena, v ideálním případě trvá stále, i když na začátku vyžaduje více sil. Vystihuje jej očekávání „teď se teprve ukáže“, a je tím míněno „jak dlouho člověk vydrží (abstinovat, žít život v souladu se zákonem, zdržet se domácího násilí, atd.)“. Tato etapa je v oblasti závislostí obvykle zahájena odchodem z léčby.

Je velmi důležité uvědomit si, že ve všech předchozích fázích klient vydal velké množství energie, aby se dostal až sem. Může se zdát, že nyní „už to zvládne“, „už je změněný“ – vždyť přeci abstinuje, žije řádný život, atd. Někteří lidé skutečně

etapu udržování zvládají bez podpory odborníka, někdo dokonce i bez významné podpory okolí. Nicméně nutnost změnit životní styl a udržovat změnu obvykle člověka vyčerpává a žádoucí, aby i v této etapě měl možnost odborné podpory. Během udržovací etapy je třeba se především snažit o zachování změny a předcházení relapsu (Marlatt a Gordon, 1985).

Podle Kaliny má vlastní terapeutická strategie prevence relapsu následující složky:

- a) **Psychoedukace:** Klient se seznamuje s modelem relapsu, což mu umožňuje orientaci ve vlastním jednání a jeho zdrojích. Nemusí se vždy jednat o „výuku“ v pravém slova smyslu. Zejména při skupinové terapii mohou terapeuti jednotlivé složky modelu postupně pojmenovávat a zavádět jeho „slovník“ do skupinové komunikace;
- b) **Zvědomování:** klient mapuje svoje zkušenosti, rozpoznává rizikové a prerizikové situace a vlastní podíl na nich, učí se citlivosti vůči signálům rizika (vnitřní nepohoda, craving – bažení, pozn. aut.). Může odhalit ve skrytých předchůdcích relapsu svoje psychologické obrany (racionalizace, potlačení) a kognitivní mantry (zautomatizované myšlenky či iracionální přesvědčení), udržující jeho emoční a behaviorální závislostní vzorce; touto mantrou může být například přesvědčení, že jedinec má nárok se odměnit užitím drogy při negativních emocích a pocitech deprivace;
- c) **Hledání alternativ:** Klient nachází alternativy k dosavadním nefunkčním vzorcům v myšlení, jednání a v životním stylu. Především si definuje efektivnější strategie v kontextu vysoce rizikových situací: jak tyto situace identifikovat a anticipovat v sobě i ve svém okolí, jak se jim vyhnout a/nebo je zvládnout, a pokud by přece jen došlo k užití drogy, jak zabránit plnému rozvinutí relapsu;
- d) **Tvarování chování, nácvik dovedností:** Ke skutečnému uplatnění efektivnějších strategií se klient potřebuje vybavit potřebnými dovednostmi, které mu může dodat například nácvik relaxace, plánování a sebehodnocení, trénink asertivity, techniky zaměřené na rozvoj sociální inteligence a komunikace apod. Můžeme sem zařadit i aktivní přístup k negativním emočním stavům a cravingu. Vybavenost potřebnými dovednostmi zvyšuje klientův pocit vlastní účinnosti a kompetence;
- e) **Intervence k životnímu stylu:** Z modelu relapsu vyplývá význam nevyváženého životního stylu jako zdroje a podhoubí vysoce rizikových situací. Nejúčinnější strategie prevence relapsu směřuje tudíž do této oblasti. (Kalina, 2013, s. 341-342);
- f) **Relaps:** je návrat k problémovému chování. Může jít o jednorázový návrat k problematickému chování nebo se může relaps plně rozvinout. V cyklickém modelu

změny Prochasky a DiClementa se s možností relapsu počítá a je třeba jej brát jako očekávanou možnost, netabuizovat jej a rozvíjet kompetence vedoucí k jeho úspěšnému zvládnutí. Pracovník se v této fázi snaží „zabránit ztrátě odvahy, demoralizaci, napomáhat uvažování o změně, obnovit záměr a rozhodnutí, podpořit akci a udržovat její výsledky.“ (Miller & Rolnick, 2004, s. 15-17).

Prochaska a DiClemente (1982) zkoumali závislé chování u kuřáků a zjistili, že v průměru projde kuřák všemi etapami čtyřikrát (3-7 krát), než se svého návyku zbaví. Každý člověk na své cestě za změnou sbírá zkušenosti z úspěchů i neúspěchů. Teorie cyklického modelu změny umožňuje vnímat relaps nejen jako selhání, ale také jako očekávanou možnost, ze které je možné se učit a která je součástí pokroku. Pokud bychom takto uvažovali o problému kriminálního chování, znamenalo by to pracovat s recidivou jako s přirozenou součástí procesu potenciální změny.

V každé etapě cyklického modelu změny je třeba volit jiné prostředky spolupráce. Uvažujme člověka, který je ve vězení opakovaně za krádeže. Zjistíme, že opakovaně přišel o zaměstnání, dostal se do finanční tísně a kradl, protože to bylo rychlé a navíc nevěřil, že by si nějakou další práci udržel. Dále se dozvíme, že byl opakovaně vyhozen ze zaměstnání pro neshody se zaměstnavatelem. Může nám být rychle jasné, že dotyčný bojuje s autoritou a sebeovládáním. On si ale myslí, že vždy natrefil na namyšleného nebo hloupého šéfa. Pokud bychom v tuto chvíli vyvinuli tlak a chtěli, aby zapracoval na sebeovládání, nejspíš by byl zaskočen a pravděpodobně by z kontaktu „utekl“. Možná jej nikdy nenapadlo, že by on mohl projít změnou a mít tak vliv na zvládání životních překážek. Úkolem bude poskytnout danému člověku dostatek bezpečí, prostoru, času a podpory, aby mohl prožít fázi prekontemplace a v ideálním případě vstoupit do následující etapy procesu změny. Následující tabulka nabízí přehledné rozdělení kompetencí pracovníka v jednotlivých etapách změny.

Tabulka 7 Úkoly pracovníka v jednotlivých etapách změny (Miller & Rolnick, 2004)

Etapa	Motivační úkoly pracovníka.
Prekontemplace	Vyvolejte u klienta pochybnosti, posilte vnímání nebezpečí a potíží, které stávající chování přináší.
Kontemplace	Nakloňte rovnováhu žádoucím směrem, připomeňte důvody pro změnu a nebezpečí, pokud změna nenastane.
Rozhodnutí	Pomozte klientovi, aby se rozhodl pro lepší variantu, akce směřující ke změně.
Akce	Pomozte klientovi udělat vše potřebné.
Udržování	Pomozte klientovi najít a použít metody, které zabrání relapsu.
Relaps	Pomozte klientovi, aby obnovil proces uvažování, rozhodnutí, atd.

Jednotlivé kompetence jsou využívány v rámci motivačních rozhovorů, o kterých referuji v kapitole 5.1.4. Autory jsou Miller a Rolnick (2004).

5.1.4 Motivační rozhovory

Carl Rogers (1959) popsal kritické momenty změny a předpoklady úspěšné terapie, které se ukazují jako užitečné i v penitenciární praxi, respektive v práci s problémovým chováním. Tři základní předpoklady, v terapii zaměřené na klienta, jsou obsaženy ve vztahu pracovník-klient: přirozená empatie, vřelost a opravdovost. Atmosféra podpory a přijetí dovoluje klientům otevřít citlivá témata, zkoumat je a nalézat řešení. Pokud má pracovník sám nedávnou zkušenost s daným problémem (sám se snaží přestat kouřit nebo byl nedávno sám obětí trestného činu) může to zúžit pracovníkovu mysl tak, že v důsledku toho nedá dostatek prostoru klientovi nebo se mu snaží vnutit své zkušenosti. Schopnost pracovníka správně se vcítit, tj. aktivně naslouchat, poskytnout dostatek prostoru, pomoci klientovi utřídit klientovy zážitky a mínění, se ukázala jako důležitá hybná síla napomáhající při změně a především při léčbě závislostí (Miller & Rolnick, 2004, s. 46). Terapie posilující motivaci integruje rogersovský přístup zaměřený na člověka a kognitivně-behaviorální přístupy (Kalina, 2013, s. 361).

„Motivační rozhovor je speciální metoda, která pomáhá lidem poznat svůj existující nebo blížící se problém a něco s ním udělat. Je zvláště účinná v případě lidí, kteří se změnou

váhají nebo jsou velmi nerozhodní. Je zaměřena na to, aby pomohla překonat ambivalenci a pomohla postoupit člověku na cestě ke změně. Vytváří se přitom otevřený pohled na změnu a připravuje se tak cesta k další důležité terapeutické práci. Celkovým cílem je navýšit klientovu vnitřní motivaci tak, že se změna vynoří v něm samém, namísto toho aby byla vyžadována zvenku“ (Miller & Rolnick, 2004, s. 46)

Výcviky v kognitivně-behaviorálních dovednostech předpokládají, že klient je už ve fázi akce a je motivován ke změně. Nabízejí konkrétní směry, instrukce a úkoly. Rozdíly mezi Motivačními rozhovory a výcviky v dovednostech (tab. 8):

Tabulka 8 Rozdíly mezi výcvikem v dovednostech a motivačním rozhovorem (Miller, Rolnick, 2004, s. 48)

Výcvik v dovednostech	Motivační rozhovor
Předpokládá, že klient je motivovaný. Neobsahuje žádné postupy, které by jeho motivaci posilovaly.	Snaží se rozpoznat a změnit chybné, chorobné myšlení.
Předpisuje určité postupy na zvládání situace či problému.	Vyučuje „zvládání“ pomocí instrukcí, modelování situací a zpětné vazby.
Vyučují se specifické postupy, jak vyřešit problém.	Uplatňuje určité principy a postupy, aby se vybudovala klientova motivace ke změně.
Objevuje a reflektuje klientovo vnímání, aniž by tomu byly přiděleny nálepky nebo aniž by bylo „opravováno“.	Snaží se získat od klienta? (a všech důležitých zúčastněných) jeho vlastní návrhy na postup.
Odpovědnost za výběr metody vedoucí ke změně je ponechána na klientovi, nezahrnuje žádný výcvik, modelování, či praxi.	Přirozený proces řešení problémů vychází od klienta a dalších důležitých zúčastněných.

Na rozdíl od nedirektivních (rogeriánských, existenciálních) přístupů má pracovník motivačních rozhovorů jasný cíl (např. snížit míru pití alkoholu a tím zmenšit problém spojený s alkoholem) a prosazuje kroky, které k němu vedou. Terapeut radí a dává zpětnou vazbu, posiluje momenty nespokojenosti a rozporů.

Hlavní rozdíly nedirektivního přístupu a Motivačního rozhovoru (tab. 9):

Tabulka 9 Rozdíly nedirektivního přístupu a Motivačního rozhovoru (Miller, Rolnick, 2004, s. 48)

Nedirektivní přístup	Motivační rozhovor
Dovoluje klientovi, aby rozhodoval o obsahu a směru terapie.	Vyhýbá se tomu, aby terapeut přímo radil a poskytoval zpětnou vazbu.
Empatická reflexe je používána záměrně (ne nahodile).	Zabývá se klientovými konflikty a emocemi v jejich stávající podobě.
Systematicky řídí klienta směrem k motivaci ke změně.	Nabízí terapeutovy rady a zpětnou vazbu tam, kde se to hodí.
Empatická reflexe je používána výběrově tak, aby posílila určité procesy.	Snaží se vytvářet a zdůrazňovat klientovy rozpory, aby posílil motivaci pro změnu.

Pro práci s Motivačními rozhovory se využívá pět základních postupů (Miller & Rolnick, 2004, s. 49; Kalina, 2013, s. 372-373):

Vyjádření empatie

Postup, který lze také nazvat „přijetím“. Jde o snahu o pochopení pocitů a pohledů na svět bez posuzování, kritizování nebo obviňování. I přijímající pracovník může však mít jiný názor, který může sdělit. Při reflektivním naslouchání a bezpodmínečném přijetí dává pracovník klientovi možnost svobodného rozhodnutí pro změnu. Tím se posiluje klientova sebedůvěra tak důležitá pro každou změnu (Miller, 1983). Nerozhodnost a nejistota týkající se opuštění problémového chování je považována za přirozenou součást léčby a procesu změny.

Rozvíjení rozporů

Je užitečné hledat rozpory mezi tím, kde se klient nachází a mezi jeho osobními cíli. Znamená to pečlivě rozvíjet klientovu představu o jeho budoucnosti a hledat ty rozpory, které mají potenciál zakrýt vazbu k současnému rizikovému chování. Dobré důvody pro změnu by měl předkládat klient, nikoliv terapeut.

Vyhýbání se argumentaci

Pracovník využívá jemně přemlouvavý styl, který ovšem není hádkou, která by mohla vést k uzavření klienta a odporu ke spolupráci. Toto tvrzení je vedeno předpokladem, že je lepší vést klienty k motivaci než s nimi bojovat. Konfrontace v Motivačních rozhovorech má za cíl uvědomit si problém a potřebu s ním něco dělat.

Otočení odporu (využití odporu)

Vystihuje takovou interakci, kde se útok neodráží protiútokem, spíše se využívá expanze jako výhody. Klient hovoří o svých představách, myšlenkách, názorech, a nechá ho, aby si všímal důsledků a souvislostí. Pokud by na klienta „tlačil“ v protiútoku nebo se snažil prosadit nějaká řešení, nejspíš by se dočkal odpovědi typu: „Ano, ale...“. Pracovník tedy nepřináší nové náhledy a cíle, raději nechá klienta, aby sám zvážil nové informace.

Podpora vlastních schopností klienta

Důležitým motivačním principem je důvěra klienta a pracovníka v klientovu schopnost změny. Obecným cílem Motivačních rozhovorů je zvýšit u klienta vědomí svých schopností a možností zvládnout překážky a uspět na cestě k proměně (Miller, 1983). Dobrým prostředkem je apel na převzetí osobní odpovědnosti. Pracovník v rámci Motivačního rozhovoru ví, že to není on, kdo udělá změnu. Může to být vyjádřeno slovy: „Pokud si to sám přeješ, pomohu ti, aby ses změnil.“ (Miller & Rolnick, 2004, s. 49-55)

5.1.5 „Good Lives“ model

McMurránová (2004) považuje téma motivace pachatele ke změně v terapii za stěžejní téma v penitenciární oblasti, a upozorňuje, že i přesto zůstává zastíněno důrazem na řízení rizik. Good lives model (GLM, Model dobrého života) je sociálně kognitivní model motivace pachatele, který poskytuje rámec pro začlenění důležitých faktorů posilujících motivaci ke změně. Je založen na představě, že všichni lidé usilují o naplnění primárních potřeb potřebných k blahobytnému životu. Primární potřeby³ jsou v tomto modelu vnímány jakékoliv akce, situace, vlastnosti, zkušenosti a stavy mysli, které jsou jednotlivcem vnímány jako skutečně přínosné. Shodu v pojmenování primárních lidských potřeb lze najít v psychologickém i sociálním výzkumu, evoluční teorii, aplikované etice a filozofické antropologii. Z těchto i různých dalších výzkumných prací McMurránová odvozuje následující seznam devíti základních lidských potřeb:

- 1) **životaschopnost** (včetně zdravého života, optimální fyzické kondice a sexuálního uspokojení);
- 2) **znalosti**;
- 3) **úspěch ve hře a práci**;

³ V originále se pracuje s pojmem „primary goods“, který lze přeložit jako „základní potřeby“, ale také jako „základní zboží“ – tedy v psychologickém smyslu něco hodnotného, o co stojí za to usilovat (pozn.).

- 4) **schopnost postarat se o sebe sama** (tj. autonomie a řízení sebe sama);
- 5) **vnitřní klid** (opak citového zmatku a stresu);
- 6) **příbuzenské vztahy** (včetně intimních, romantických a rodinných vztahů) a komunita;
- 7) **duchovno** (v širším slova smyslu směřování ke smyslu a významu života);
- 8) **štěstí**;
- 9) **tvořivost**. (McMurrán, 2004, s. 295-311).

Jednotlivé kategorie dále dělí do podkategorií, například položka „příbuzenské vztahy“ obsahuje položky: očekávání podpory, péče, spolehlivost, poctivost, atp. V životech odsouzených je tedy třeba hledat rizikové oblasti, které by následně bylo možné rekonstruovat. Například existence sociální izolace naznačuje potíže v tom, jak je naplňována potřeba intimity a komunity. Může to znamenat dovednostní deficit a/nebo nedostatek sociálních příležitostí. Emmons (1999) a Ward (2002) poukazují na to, že z pohledu snahy o naplnění primárních potřeb jsou všechny činy v životě člověka smysluplné, a to bez ohledu na stupeň vzdělání či inteligence.

Lze tedy sledovat charakter primárních potřeb či hodnot a snahu o jejich naplnění pomocí sekundárních či instrumentálních hodnot. Například potřeba dobrých výsledků v práci (primární potřeba) může být dosažena tím, že daný člověk pracuje na pozici učitele či mechanika (sekundární potřeba), či jakékoliv jiné profese. Konkrétní provedení (akce) pak závisí na vnitřních faktorech (dovednostech a schopnostech) a vnějších podmínkách (příležitosti a podpora). Kriminogenní potřeby jsou spojeny se zkresleným vnímáním vnitřních a vnějších podmínek nezbytných pro naplnění primárních lidských potřeb. Ty mohou být vnímány jako vnitřní nebo vnější překážky, které brání naplnění základních potřeb plněny optimálním způsobem (Ward & Stewart, 2003b, s. 125-143).

McMurránová uvádí **4 hlavní obtíže pachatelů**, které se v rámci GLM ukazují:

- 1) použití problematických prostředků k naplnění potřeb (např. použití příliš majetnického chování ve vztazích k naplnění potřeby blízkých vztahů);
- 2) malá důvěra v dobrý životní plán (např. zanedbávání potřeby autonomie tím, že pasivně souhlasí s partnerem);
- 3) konflikt mezi stanovenými cíli (např. snaha o dosažení dobrých výsledků práci může být v rozporu s vytvořením dobrých vztahů);
- 4) nedostatek kapacity přizpůsobovat dobrý životní plán měnícím se okolnostem (např. nedostatek dovedností v oblasti intimity), (McMurrán, 2004, s. 295-311).

Při tvorbě účinného plánu korekce v rizikových oblastech by měli pracovníci vzít v úvahu pravděpodobné životní podmínky a prostředí konkrétního pachatele, aby byli schopni zprostředkovat mu konkrétní zdroje a dovednosti (vnitřní a vnější podmínky) potřebné k životu bez trestné činnosti. GLM staví na předpokladu, že spíše než usilovat o (snadněji proveditelné) řízení rizik, je třeba vybavit pachatele dovednostmi potřebnými k dosahování vlastních cílů. Pracovníci by měli vzít v úvahu, že motivace ke změně není statická kvalita pachatele, ale je to dynamická proměnná v čase, závislá na mnoha faktorech. Studium kriminální kariéry pachatelů vedlo mimo jiné ke zjištění, že mnozí pachatelé nezopakují trestnou činnost i bez vnějšího korektivního zásahu (Farrington, 1992), a že nastartování pozitivních vnitřně motivačních procesů může vést ke spontánní remisi (McMurrán & Whitman, 1990, s. 115-128).

Výzvou pro terapeuta je posoudit, jaké faktory vysvětlují pachatelův současný motivační stav, a zjistit, jak tyto mohou být změněny s cílem podpořit účast v terapii vedoucí ve výsledku ke změně chování. Propojení GLM s teoriemi zaměřenými na změnu chování umožňuje rozvoj rámce, který pomáhá odborníkům systematicky přemýšlet o motivaci pachatele ke změně, a díky tomu hledat způsoby, které by vedly k zapojení pachatelů do terapie (McMurrán & Ward, 2004, s. 295-311).

McMurránová nabízí **12 základních strategií vedoucích k zapojení pachatelů do terapie:**

- 1) uvědomit si, že lidé páchají trestnou činnost proto, že chtějí naplnit své primární potřeby, a že když je žádáme, aby od trestné činnosti upustili, žádáme je zároveň o to, aby se vzdali něčeho hodnotného. Pracovníci by si tuto ambivalenci uvědomit, pracovat s ní na základě popsaných technik (provázet procesem rozhodování, ukazovat rozdíly v ambivalenci, zaměřit se na pachatelovy obavy, nabízet možnosti a volby v terapii, atd.);
- 2) trpělivě se snažit vytvořit náhradní cíle, které budou pro klienta hodnotné. Je důležité zkoumat a pracovat s hodnotami pachatele, ale zároveň zůstat v právně a morálně přijatelném rámci;
- 3) potřeba penitenciární terapie a změn u pachatelů vyjadřuje společenskou zakázku. Může být pro pachatele vnější motivací, kterou je třeba na základě apelu na vlastní zájmy a potřeby klientů měnit na motivaci vnitřní. Přitom je třeba respektovat to, v jaké fázi procesu změny se odsouzený nachází;

- 4) terapeutický styl by měl podporovat samostatnost a kompetence tím, že uznává pocity pachatele, formuje nové dovednosti prostřednictvím výuky, pozitivní zpětné vazby a péče. Je třeba se vyhnout konfrontacím a příkazům;
- 5) pozornost by měla být věnována rozvíjení schopnosti pachatelů tvořit, GLM by se měl vyvíjet a upravovat měnícím se okolnostem. Terapie musí být upravena schopnostem pachatelů, aby mohla účinně vyplnit mezery v dovednostech;
- 6) je třeba učit odsouzené dovednostem nezbytných k dosahování cílů, naučit je rozdělit velké a obtížné cíle do menších kroků. Za pomoci pozitivní zpětné vazby by měly být vytvořeny dlouhodobé, střednědobé a krátkodobé cíle vycházející z hodnot, důležitých pro život klienta;
- 7) cílem terapie v životě pachatele není jej přesvědčit, aby „to či ono“ nedělal. Cílem je ukázat klientovi za pomoci konstruktivního a pozitivního přístupu, jak jinak může naplnit své potřeby;
- 8) relevantní je využívat ty přístupy, které učí samoregulaci, způsoby řešení problémů a interpersonální dovednosti;
- 9) je třeba zkoumat to, jak se pachatelé cítí být jistí svými schopnostmi, nejen to, jak kompetentní jsou. Důvěra ve vlastní schopnosti umožňuje prožít zkušenosti vedoucí k prožitku vnitřní autonomie, což na oplátku přispívá k vnitřnímu míru;
- 10) pracovníci by měli vnímat pachatele v širokém kontextu jeho života, včetně jeho aktuálních obav a pomoci mu uvědomit si ty oblasti života, které vyžadují pozornost;
- 11) cílem GLM je vytvořit konzistentní prosociální životní plán na základě určení cílů a ukázání možných rozporů mezi jednotlivými cíli navzájem;
- 12) aby si změnu v životě dokázal pachatel udržet, potřebuje prostředí, které změnu podporuje. V terapii k tomu lze přispět tím, že umožníme klientům, aby změny dělali pro sebe, a to nejlépe prostřednictvím výuky v dovednostech, které jim umožní přístup ke vzdělání, zaměstnání, finanční gramotnosti, efektivnímu trávení volného času, kvalitním vztahům, a dalším důležitým životním cílům (McMurrán, 2004, s. 295-311).

GLM staví na předpokladu, že každý člověk má implicitní či explicitní životní plán. Pomáhá uspořádat život a řídit každodenní úkony. Zahrnuje základní hodnoty a pozitivně ovlivňuje výsledný pocit významu a účelu (Emmons, 1999). Nekonzistentní životní plán má za následek chaotický život, zatímco konzistentní plán, který je vázán na reálné schopnosti, preference a životní kontext pachatele pravděpodobněji povede k pocitu životní spokojenosti (McMurrán & Ward, 2004, s. 295-311).

5.2 Ověřování účinnosti resocializačních programů

Přes to, že v předložené práci si neklademe za cíl ověřit účinnost resocializačního programu, přesto považujeme za vhodné zařadit kapitolu o možnostech hodnocení odborné práce s odsouzenými. Jak plyne z předchozích kapitol, konstruktivní strategie resocializace je v zahraničí, především ve Velké Británii, Švýcarsku, USA, Nizozemí nebo Kanadě, dlouhodobě rozvíjeným způsobem penitenciárního působení.

Programy jsou vyvíjeny na základě nástrojů hodnocení rizik a potřeb pachatele, s přihlédnutím k finančním, personálním a bezpečnostním podmínkám konkrétní cílové skupiny odsouzených nebo dané země. Vždy se předpokládá určitá efektivita programu. Hodnocení přínosu programu by mělo být kvalitně zpracováno ještě před zahájením programu.

Při vytváření programu se můžeme ptát: Jakou změnu u odsouzených očekáváme? Máme jasný cíl, v jakých oblastech chceme změnit myšlení a chování pachatelů? Na čem poznáme, že se daří cíl naplňovat? Očekáváme, že se změna projeví již ve výkonu trestu? Očekáváme, že se odsouzení začnou chovat jinak i mimo výcvikovou skupinu? Stačí nám, že odsouzení začnou uvažovat jinak o různých oblastech svého života, nebo potřebujeme důkazy v podobě chování? Pokud se odsouzený začne chovat jinak, podle našeho přesvědčení právně, jak dlouho se takto musí chovat, abychom to označili za úspěch? Bude pro nás měřítkem efektivity programu míra recidivy pachatelů? Po jak dlouhé době budeme recidivu měřit? Jak se vyrovnáme s faktem, že recidiva nemusí být objevena a data o úspěšnosti programu budou zkreslená? Pokud sledujeme odsouzené i po ukončení trestu, jak oddělíme efekt samotného programu a efekt „sledování“, vztahu, zájmu o odsouzeného, které mohou mít na recidivu vliv?

Resocializační program Získej zaměstnání, popsany v následujících kapitolách, staví na principech sociálně psychologického výcviku, kognitivně-behaviorální teorii a principech pozitivní psychologie. Sleduje obecný cíl, kterým je změna v sociálních kompetencích odsouzených, dále „nabývání dovedností v poznávání sebe sama, reflexe svého jednání ve skupině a vytváření širšího repertoáru možných způsobů jednání v sociálních situacích.“ (Komárková, R. & Slaměník, I. & Výrost, J., 2001, s. 192).

Tento program byl již několik let realizován a evaluován o. s. Rubikon pomocí jednoduchých monitorovacích dotazníků využívaných k dokumentaci projektu, pozitivní evaluace byla podkladem pro opakované získání dotace z Evropských strukturálních fondů a státního rozpočtu ČR. Protože jsme považovali monitorovací dotazníky za nedostatečně vypovídající pro potřeby našeho výzkumu, vytvořili jsem vstupní motivační dotazník

a závěrečný evaluační dotazník, které blíže specifikujeme v kapitolách 10.1. a 10.3., výsledky uvádíme v kapitolách 11. a 13. Ve výzkumu nás především zajímalo, s jakými očekáváními odsouzení do programu vstupují, a jestli program svou formou a obsahem na daná očekávání odpovídá. 3 měsíce po skončení programu jsme požádali odsouzené, aby vyplnili závěrečný evaluační dotazník. Zajímalo nás, jak program odsouzení zpětně hodnotí, jestli a jak jim byl přínosem.

Za přínosné považujeme použití Kirkpatrickova modelu, který zahrnuje čtyři úrovně evaluace skupinových programů zaměřených na osobní nebo profesní rozvoj. Lze se zaměřit na reakce účastníků, učení (tj. změny v oblasti znalostí, postojů a dovedností účastníků), chování a výsledky (Komárková, R. & Slaměník, I. & Výrost, J., 2001, s. 195). V předloženém výzkumu se zaměřujeme především na zjištění spokojenosti odsouzených s programem. Dotýkáme se i oblasti učení, když se odsouzených otevřenými otázkami ptáme, jaká témata je zaujala, a zjišťujeme, jestli si odsouzení pamatují terminologii a obsah témat. Sledujeme i změny v postojích odsouzených, a to vzhledem k programu (předpokládáme, že pozitivní postoj k programu zvýší šanci na využití nabitých vědomostí a dovedností v životě) i vzhledem k sebehodnocení a sebedůvěře.

Hodnocení změn chování, které by bylo velmi zajímavé zkoumat, se ve výzkumu dotýkáme jen okrajově tím, že se ptáme odsouzených, jestli a jak se změnili jejich chování. Ideální by bylo, pokud bychom mohli sledovat odsouzené v jejich každodenním životě ve vězení. Takovou úlohu by mohli mít jen zaměstnanci věznice, a pouze v omezeném čase. Protože jsme pracovali s odsouzenými jako externí lektoři, nemohli jsme tento požadavek naplnit. Mohli jsme ovšem sledovat, jak se mění sociální klima ve skupině v průběhu času, a měli jsme možnost sledovat změny v chování odsouzených ve skupině, sledovali jsme dílčí úspěchy ve změně chování k sociálně přijatelnějšímu.

Pokud bychom chtěli ověřit konečné výsledky, zjišťovali bychom především úspěšnost z hlediska recidivy odsouzených. Všichni odsouzení byli 3 měsíce po skončení programu ještě ve výkonu trestu, a 75 % odsouzených mělo před koncem programu ještě víc než jeden rok do skončení trestu. Neměli jsme možnost ověřit procento recidivy po delším čase od skončení programu, tato část hodnocení zůstane úkolem pro realizátora projektu nebo Vězeňskou službu ČR, která má k těmto datům přístup.

II. Motivační resocializační program Získej zaměstnání

6 Popis resocializačního programu „Získej zaměstnání“

Motivační program Získej zaměstnání⁴ je skupinový resocializační program realizovaný v českých věznicích občanským sdružením RUBIKON⁵ (dříve Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o. s.). Cílem programu je rozvíjet a posilovat sociální dovednosti klientů, předávat informace, trénovat nově získané dovednosti potřebné pro úspěšné zvládnutí návratu na svobodu a na trh práce.

Program má interaktivní podobu a důraz je kladen na osvojování si praktických dovedností formou hraných rolí, samostatné i skupinové práce a diskuse. V rámci prevence recidivy jsou klienti seznamováni se způsoby strukturovaného řešení problémů a mezilidských konfliktů. Učí se zvládat zlost a vyrovnat se s delikventní minulostí. V druhé části programu získávají účastníci znalosti, jež zvyšují jejich šance při získávání a udržení zaměstnání. Jedná se o pomoc při sestavování životopisu, přípravu na přijímací pohovor a jednání se zaměstnavatelem. Kurz je ve věznicích realizován obvykle jako součást přípravy na propuštění.

Předlohou české verze byl motivační program realizovaný od roku 1999 Probační službou kantonu Curych, který v roce 2004 obdržel cenu Community Justice Awards. V roce 2004 byl švýcarský motivační program zaměstnanci adaptován na české podmínky pracovníky RUBIKONU o. s., a v českých věznicích je realizován od roku 2005. Teoretickými základy jsou kognitivně behaviorální teorie, pozitivní psychologie, motivační rozhovory a sociálně psychologický výcvik blíže popsán v kapitolách 5.1 a 5.2.

Jako součást programu byla v roce 2005 vypracována a vydána první podoba pracovního sešitu, který účastníky provází v průběhu Motivačního programu „Získej zaměstnání“. Původním autorem je Kaspar Kellenberger, psycholog působící v probační službě Kantonu Curych, a jeho kolega Thomas Best.

Zatím poslední, 5. vydání pracovního sešitu, vzniklo v rámci projektu „Najdu si své místo“ s finanční podporou Evropské Unie a České republiky. Obsah Pracovního sešitu je průběžně revidován zaměstnanci i externími lektory RUBIKON o. s., kteří jsou v přímém kontaktu s odsouzenými, a mohou tak přinášet aktuální podněty ke změnám jak obsahovým,

⁴ Dále také Motivační program ZZ

⁵ Dostupné na: <http://www.rubikoncentrum.cz/>

tak procesním. Lektoři k práci dále využívají manuál pro lektory, který je též duševním vlastnictvím RUBIKON o. s.

Od roku 2005, kdy byl program poprvé realizován ve věznici Kynšperk nad Ohří, do roku 2012, se do programu zapojilo 699 odsouzených. Z celkového počtu účastníků program dokončilo 73%.

Pro projekty byly využity následující finanční zdroje: Evropský sociální fond - Operační program Lidské zdroje a zaměstnanost, Operační program Praha Adaptabilita, CIP EQUAL, OPRLZ, Jednotný programový dokument pro Cíl 3 regionu hlavního města Praha, Phare 2003 RLZ. Při účasti 10 klientů ve skupině je průměrný finanční náklad 2600 Kč za jednoho klienta.

Motivační program ZZ byl do roku 2012 realizován v 17 věznicích v České republice. Jedná se o následující věznice: Kynšperk nad Ohří, Drahonice, Horní Slavkov, Velké Přílepy, Praha Pankrác, Praha Ruzyně, Rýnovice, Vinařice, Stráž pod Ralskem, Oráčov, Všehrady, Ostrov nad Ohří, Jiřice, Bělušice, Nové Sedlo, Příbram, České Budějovice.

6.1 Rozsah programu

Obsah a struktura programu procházely dlouhým vývojem, jehož směr určovaly zkušenosti lektorů z vedení skupin. Program zahrnuje 12 setkání, přičemž délka jednoho setkání je 90 minut. Skupina se v ideálním případě koná jednou týdně ve stejný den a hodinu, celý program tak trvá 3 měsíce. Pokud má program tento standardní průběh, klienti mají dostatek času vstřebat novou látku a vypracovat úkoly, které dostanou k samostatné práci. Pravidelnost je výhodná pro věznici a plánování aktivit pro odsouzené.

Byly realizovány i programy v rozsahu 4x 45 minut v průběhu jednoho dne, program tedy trval přibližně 6 týdnů. Výhoda tohoto formátu spočívá v tom, že úvodní naladění členů skupiny na program a zejména na sebe navzájem nezabere tolik času z programu, jako je tomu v případě, že rozsah programu v jednom dni je pouze 2x 45 minut. I v pokročilé fázi programu je úvodnímu naladění třeba věnovat dostatek pozornosti, protože odsouzení přichází z různých částí věznic, z různých oddílů, mají za sebou různé zážitky a příběhy. V mezidobí také mohou mimo skupinu proběhnout rozmanité vztahové interakce, které mohou mít velký vliv na fungování skupiny. Někteří odsouzení přicházejí po dnech prožitých v izolaci kvůli uloženému trestu, a bývá pro ně obtížné rychle se zapojit do skupinového procesu.

Realizace poloviny programu, tedy 6 setkání, tedy poloviny programu ukázala, že takový formát umožní spíše spolupráci na úrovni předávání informací.

6.2 Velikost a vedení skupiny

Optimální velikost skupiny je 12 účastníků za předpokladu, že skupinu vedou dva lektori. Záleží také na tom, jestli se účastníci znají, jsou například z jednoho oddělení. Pokud se účastníci znají a jsou součástí stejného specializovaného vězeňského programu, obvykle je zahájení spolupráce snazší: odsouzení vědí, co od sebe mohou vzájemně očekávat, byli již konfrontováni se skupinovou odpovědností, tvorbou a dodržováním pravidel.

Lektori absolvují lektorskou přípravu o. s. RUBIKON a získají oprávnění vést Motivační program ZZ. Účastníci se pravidelně supervize/intervize, která je nezbytná pro profesionální zvládnutí odborné práce a spolupráci s kolegou lektorem.

6.3 Faktory ovlivňující zahájení programu

Je užitečné **hovořit předem o účastnících se sociálním pracovníkem** dané věznice, který členy skupiny vybíral, a ptát se zejména jestli: se účastníci přihlásili dobrovolně, z jakých jsou oddílů a znají-li se, zda jsou někteří účastníci součástí specializovaného oddělení, jaký je věk účastníků, zda jsou trestáni opakovaně, v jakém rozsahu je současný trest a kolik měsíců/let zbývá do propuštění, jsou-li zařazeni do práce, existují-li nějaká specifika v chování či významná osobnostní specifika, díky kterým je třeba vztahovat se k jedinci zvláštním způsobem.

Dále pomáhá k snadnějšímu zahájení programu:

- **připravit veškeré podklady** a materiály pro práci (pracovní sešity, kancelářské potřeby, monitorovací listy, atd.),
- možnost přinést do věznice nebo nakoupit ve věznici **drobné občerstvení**,
- **být v určené místnosti dříve než účastníci**, prohlédnout si technické možnosti místnosti, rozestavět židle dle potřeby, najít si vlastní místo, kde se cítí dobře. Lektori zjistí, zda je možné během skupiny odejít z místnosti,
- **dostatečně prostorná místnost**,
- možnost **pracovat s účastníky bez účasti dozorce či civilního zaměstnance věznice**,
- pokud se uskutečnila **seznamovací beseda potenciálních zájemců** o program s pracovníky o. s. RUBIKON kteří představili reálné možnosti a cíle programu,
- pokud **pracovníci věznice přivedou odsouzené včas na začátek skupiny** a všichni členové skupiny jsou přítomni.

7 Obsah a struktura resocializačního programu „Získej zaměstnání“ a jeho realizace

V dalších kapitolách předkládáme popis 12 témat Motivačního programu „Získej zaměstnání“, a to v následující struktuře:

- a) Úvod do tématu a teorie,
- b) Lektorská práce,
- c) Ukázky práce odsouzených.

7.1 Úvod – smysl kurzu a pravidla hry

Úvod do tématu a teorie

Cílem prvního setkání je vytvořit bezpečnou atmosféru pro navázání dobrého kontaktu lektorů s odsouzenými a odsouzených navzájem. Lektori seznámí odsouzené s podobou programu, pracovním sešitem, zjistí očekávání a představí skupinové aktivity:

- skupinové sdílení myšlenek a pocitů na začátku setkání nebo jiné úvodní aktivity (hry, které umožní vzájemné naladění),
- výklad teorie,
- uplatnění teorie v příkladech ze života (na svobodě i ve vězení),
- samostatná práce s pracovním sešitem,
- samostatná práce se zadaným úkolem mimo pracovní sešit,
- práce ve dvojicích či skupinkách s pracovním sešitem,
- práce ve dvojicích či skupinkách se zadaným úkolem mimo pracovní sešit,
- skupinová diskuse,
- nácvik rolí,
- domácí úkoly, tedy zadání, která odsouzení zpracují samostatně v mezidobí.

Lektori společně s odsouzenými vytvoří pravidla vzájemného fungování, která jsou následně pro skupinu a její fungování závazná. Lektori se pokusí formulovat pravidla pozitivně, tedy co se od účastníků očekává, nikoliv co se nesmí, co je zakázáno. Předat tento způsob myšlení a uvažování o sobě a o světě je jedním z cílů programu. Je vhodné, aby byla pravidla napsaná na velkém flip chart papíru a visela v průběhu konání skupiny na viditelném místě. Odsouzení se k pravidlům mohou průběžně vracet, lépe

si je zapamatovat, je snazší na ně v průběhu programu odkazovat. Příklady skupinových pravidel, která lze formulovat při prvním setkání:

Aktivita

- zapojení se do diskuse,
- práce na skupinových úkolech, spolupráce,
- pravidelná docházka (pokud na ni sami odsouzení mohou mít vliv),
- práce na samostatných úkolech, které odsouzení dostávají do mezidobí.

Slušné chování

- vyhýbat se vulgaritám,
- vyhýbat se otevřené nekonstruktivní agresi,
- pokud účastník prožívá nepříjemnou negativní emoci, snaží se o této skutečnosti hovořit na skupině.

Abstinence

- chodit na skupinu vyspaný (odpočínutý), bez následků nebo přímého působení návykových látek.

Mlčenlivost

- to, co se dozví účastník během skupiny o dalších členech skupiny, nechá si pro sebe; ve věznici je hrozba úniku a následného zneužití osobních, důvěrných informací zásadním inhibitorem otevřenosti účastníků skupiny,
- za jakých okolností lze účastníka ze skupiny vyloučit (především špatná spolupráce, výhrůžky, urážky či arogantnost vůči ostatním členům),
- od účastníků se očekává účast na každém sezení a zameškaná sezení je po dohodě s lektorem nutné doplnit (buď v jiné skupině nebo samostudiem nebo individuálním sezením s lektorem, je-li možné),
- jaké následky má vyloučení z programu.

Občerstvení

- vždy jedna dvojice ze skupiny se stará o občerstvení během stanoveného času (většinou o přestávce); zajistí, aby občerstvení postačilo pro všechny členy skupiny a nikdo neodnášel občerstvení pryč z místnosti.

Lektoři zjišťují očekávání účastníků formou cvičení a jednotného formuláře, který byl sestaven pro potřeby monitorování a vyhodnocení projektu. Pro potřeby této práce jsme vytvořili vlastní dotazník, který motivaci odsouzených k zapojení do programu a motivaci ke změně mapuje podrobněji. Analýza a výsledky jsou uvedeny v empirické části práce.

Lektorská práce

Lektoři rozestaví **židle do tvaru kruhu**, jehož jsou sami součástí. Tato praxe bývá pro většinu odsouzených nová a může se stát, že se lektoři setkají s odporem k takovému uspořádání. Prospěšné je, pokud lektoři hned na začátku skupiny vysvětlí důvod a vyjádří pochopení k prožitkům účastníků (mohou se cítit moc blízko sebe navzájem, aniž by se znali, mohou se cítit zranitelní, každý z nich je hodně vidět a někomu nemusí být taková míra pozornosti příjemná, díky tomu budou možná na začátku více ostražití a to je v pořádku, každý si zvolí takové tempo, které je pro něj bezpečné). Je vhodné začít včas a dbát na dodržování stanoveného času pro začátek a konec setkání.

Lektoři začnou **uvítáním odsouzených**. Osvědčilo se:

- **poskytnout čas** odsouzeným (třeba jen 5 minut) než začne skupina, aby se na sebe vzájemně naladili, prohlédli si sebe navzájem; pokud se někteří z nich znají, pozdraví se, pokud by hned na začátku vznikla antipatie (odsouzení mohou mít mezi sebou v současnosti či měli v minulosti konflikt, mohou se znát v souvislosti s trestnou činností, apod.), mají možnost tuto skutečnost alespoň částečně zpracovat, eventuálně o ní mluvit,
- **vyjádřit radost** z toho, že se účastníci dobrovolně přihlásili do programu a fakt, že na sobě chtějí pracovat; **vyjádřit naději a důvěru**, že se jim to může podařit,
- jasně **zformulovat strukturu prvního setkání** (je možné ji předem napsat na flip chart), aby účastníci věděli, co je čeká.

Následuje **představení lektorů**. Je užitečné, pokud si každý z lektorů předem promyslí objem informací, které chce o sobě odsouzeným sdělit. Je třeba najít vhodnou míru mezi zcela formálním a příliš osobním sdělením. Lektoři jsou po celou dobu trvání skupiny účastníkům vzorem, měli by tedy reprezentovat schopnost otevřít se druhým, ale zároveň si zachovat hranici osobního prostoru.

Poté se **představí odsouzení**. Mluvit může každý sám o sobě, což bývá spojeno se značnou trémou účastníků. Variantu představuje cvičení, při kterém odsouzení rozdělení do dvojic zjišťují o sobě navzájem relevantní informace. Následně prezentují informace o druhém účastníkovi skupině. Nevýhodou je, že pro odsouzené bývá těžké udržet pozornost

a věnovat se zadanému úkolu. Když mají prezentovat získané informace, většinou jich je málo, protože mluvili o něčem jiném. Pomáhá, pokud lektoři prochází mezi dvojicemi a povzbuzují účastníky k aktivitě a dodržování zadání. Při tomto cvičení se ukazuje, jak o sobě odsouzení uvažují, jak jsou schopni sebeprezentace, otevřenosti. Často se lektoři dozvídají velmi obecné a stereotypní informace: „Já jsem Jarda, sedím po třetí, ještě mám dva roky před sebou. Mám rád sport, cestování. Mám družku, se kterou si píšu.“ Osvědčilo se doptávat na následující informace (účastník může a nemusí odpovědět):

- zda má rodinu a je s ní v kontaktu,
- za jakou trestnou činnost je ve výkonu trestu, jaký byl jeho první konflikt se zákonem a jak k němu došlo,
- čemu se věnoval na svobodě – koníčky, aktivity,
- zda studoval,
- zda dokončil školu,
- zda pracoval na svobodě,
- proč se do vězení vrátil, jaká jsou pro něj rizika na svobodě,
- jaké jsou jeho silné stránky, vlastnosti, dovednosti
- co by se v jeho životě mělo změnit, v čem by se on sám chtěl změnit.

Při představení programu lektoři zmíní otázky, na které budou během programu společně hledat odpovědi:

- Jak zvládnou návrat na svobodu?
- Jak mám nebo nemám mluvit o svém pobytu ve vězení?
- Co mám dělat jinak, abych se nemusel do vězení vrátit?
- Jak mohu úspěšně řešit problém?
- Jak mohu klidně vyřešit konflikt s druhým člověkem?
- Jak mohu mít pod kontrolou své emoce, např. vztek?
- Je lepší pracovat legálně, nebo pracovat na černo?
- Jak mohu získat náskok při shánění zaměstnání?
- Jak si mám naplánovat první dny po propuštění, abych nic nezanedbal?

Lektoři vyjádří pochopení, že si podobné otázky odsouzení kladou. „*Aby člověk mohl něco v životě změnit, musí si klást množství otázek. Když vznikl tento program, uvažovali jsme o tom, nad čím se asi zamýšlí člověk ve vězení, co potřebuje změnit, aby se už do vězení*

nevrátil. Jaké další otázky si kladete Vy?“ Lektoři mohou s účastníky skupiny diskutovat, získávají tím i cenné informace o motivaci ke změně.

Stává se, že odsouzení předpokládají, že vstoupili do programu, kde jim pracovníci organizace najdou pracovní místo, zajistí jim pracovní pozici a usnadní jim tak případnou žádost o podmíněčné propuštění nebo návrat na svobodu. Zde je třeba začít pracovat na otevírání nových způsobů uvažování odsouzených: měli by si uvědomit, že strategie nepřevzetí zodpovědnosti za své chování a jednání a spoléhání se na bezvýhradnou pomoc druhých není efektivní. Tím, že na sobě budou pracovat, naučí se rozpoznávat své silné a slabé stránky a uplatňovat je, získají možnost eliminovat nebo alespoň zčásti změnit nefunkční stereotypy, které je dovedly ke konfliktu se zákonem.

Odsouzení si uvědomí, že mohou aktivní účastí ve skupině získat takové dovednosti, které budou moci uplatňovat dlouhodobě a v různých kontextech. Lektoři by se měli pokusit předat odsouzeným základní předpoklad, že cílem není „pouze“ najít si práci, ale především si danou práci udržet. To ve skutečnosti znamená umět spolupracovat, zvládnout kontakt s autoritou, zvládnout řešit problémy a konflikty, umět plánovat čas, stanovit si priority, cíle a držet se jich.

Lektoři mohou využít následující text z pracovního sešitu:

„Název kurzu neslibuje, že Vám seženeme práci, je spíše vyjádřením cíle, k jehož dosažení Vám mohou pomoci dovednosti a informace získané během kurzu. V první části Vám kurz nabídne nástroje (dovednosti), které se můžete naučit pro pozdější použití v konkrétních situacích (zvládání pocitů zlosti, vstřícné jednání, techniky odmítání atd.).

Ve druhé části Vám pak kurz nabídne informace a návody, které Vám pomohou při řešení jednotlivých situací po výstupu z vězení (jednání na úřadech, hledání a získávání zaměstnání atd.). Dozvíte se, že všichni si v sobě v průběhu let budujeme něco jako „autopilota“. Mnoho každodenních činností děláme automaticky a mnohá jednání a rozhodnutí máme časem ověřená a nacvičená. Pro většinu běžných situací jsme si našli optimální řešení. Někdy ale postupujeme nepromyšleně a pak svého jednání nebo jeho důsledků litujeme, např. porušení zákona. Proto se společně pokusíme „přeprogramovat“ chybná řešení, která Vám způsobila těžkosti.

Absolvování kurzu by Vám mělo pomoci k tomu, abyste v budoucnu dokázal náročné situace a problémy řešit bez závažných chyb, abyste lépe zvládal své negativní emoce, abyste získal sebedůvěru při jednání s autoritami a abyste zvládl i další dovednosti, které Vám usnadní návrat do běžného života. Cílem kurzu je naučit Vás, jak poznat své silné a slabé stránky a jak pracovat na svém osobním růstu. Kurz vám umožní přemýšlet o Vašich

zvyklostech, popřípadě některé z nich změnit. Aby se něco změnilo, nestačí o tom pouze mluvit, je potřeba nové dovednosti trénovat – jednou, dvakrát, mnohokrát – a to dá práci. Tento kurz Vám dá podnět k tomu, abyste na sobě začal pracovat a mohl v tom pak pokračovat i po jeho skončení.“ (Pracovní sešit)

Možné **cvičení k vytváření pravidel**: individuálně nebo ve dvojicích účastníci vymýšlí další příklady, kdy je nutné a možné podobné vyjednávání o pravidlech.

Možné **cvičení při zjišťování očekávání**: účastníci nejprve samostatně a poté v malých skupinkách zformulují, co by se chtěli v programu naučit, v čem se zlepšit, co se dozvědět. Odpoví také na otázku, proč se do programu přihlásili a co udělají proto, aby program dokončili. Následně vše sdílí ve velké skupině.

Při **představování pracovního sešitu** je důležité zmínit, že je třeba jej opatrovat a hlídat. Mnohokrát se stalo, že účastník sešit ztratil, ať už pro svoji nepozornost, nebo mu byl ukraden, nebo jej prodal, nebo jej rozebral, aby mohl použít součástky z něj (plastová fólie, papír, plastová spirála sloužící ke svázání), nebo jej radši zapomněl, protože nestihl domácí úkol. Vždy je dobré podpořit odsouzené, aby si k pracovnímu sešitu vytvořili pozitivní vztah. Lze je povzbuzovat následovně:

- *„Pracovní sešit vám po skončení programu zůstane, můžete se k jeho obsahu v budoucnu vracet, budete-li potřebovat, ocitnete-li se náročné životní situaci.“;*
- *„Zajímavá cvičení slouží především pro váš rozvoj. To, co vymyslíte, je cenné!“
Zde lze použít přesah do otázek a intervencí: „Jak zacházíte s výsledky své práce? Vážíte si toho, co umíte, co vytvoříte? Jak jste to dělali v minulosti? Jak je to nyní? Možná, že tohle může být první krok k posílení sebedůvěry a sebevědomí. Rozhodli jste se ve svém životě něco změnit. Prvním krokem je umět si všimnout si a vážit si vlastní práce a úsilí. A protože zažijete i pár neúspěchů a chvil, kdy to nepůjde, je dobré mít u sebe důkaz o tom, že jste zvládli už spoustu zadaných úkolů, spoustu věcí jste vymysleli. Pracovní sešit a to, co obsahuje, je důkaz vaší píce, zodpovědnosti a snahy.“
O tomto lze chvíli diskutovat a vyzvat odsouzené, aby o tématu přemýšleli.*
- *„Pracovní sešit můžete použít, pokud vám něco nebude jasné mezi setkáními, můžete se k tématům vrátit. Žádný dokonalý člověk, který hned vše umí, neexistuje. I my lektoři s pracovním sešitem pracujeme, vracíme se k němu a čerpáme z něj. Není to ostuda, naopak, je dobré umět dohledat si informace, které potřebujete.“* Lektoři mohou chvíli mluvit o tom, že i na svobodě, pokud budou účastníci chtít dosáhnout

nějaké změny, budou muset být vytrvalí a neutíkat před neznámými situacemi, a především pokud se jim napoprvé něco nepovede.

7.2 Teoretický základ: strategie a taktika

Úvod do tématu a teorie

Po úvodním kontraktování a seznámení v rámci skupiny uvedou lektoři odsouzené do schématu vycházejícího z teorie kognitivně behaviorální terapie, blíže viz kapitola 5.1.1., vysvětlujícího vzájemné propojení fungování myšlenek, emocí, tělesného prožívání a jednání. Umožní odsouzeným pochopit souvislosti psychiky, těla a chování. Cílem je dát účastníkům naději, že lze svému jednání a prožívání rozumět, a dokonce je vědomě ovlivňovat. Lze využít komentář k celostnímu prožívání z pracovního sešitu:

„Následující příklad slouží k tomu, abyste se naučil dobře rozpoznat a odlišit situaci, myšlenku, představu, pocit, tělesnou reakci, viditelné chování a důsledky viditelného chování. Když se toto naučíte (a není to nic těžkého), brzy poznáte, jak se tyto úrovně vašeho prožívání a chování vzájemně ovlivňují a že je můžete různými způsoby řídit, např. ovládnete zlost a neuděláte nějakou hloupost, která by pro vás mohla mít nějaké následky. Je to podobné, jako když chcete zastavit nebo zpomalit rozjeté auto – také máte víc možností: stlačíte brzdový pedál, nebo zatáhnete za ruční brzdu, nebo zmáčknete spojku a zařadíte nižší rychlost.“

Lektoři účastníky seznamují s kognitivně behaviorálním schématem, které lze demonstrovat na příběhu některého účastníka nebo použít příklad z pracovního sešitu (tab. 10):

Tabulka 10 Schéma celostního prožívání aplikované na příkladu z praxe. Ukázka z pracovního sešitu

Příklad z praxe	Teorie
Celý týden jsem se dobře nevyspal, pohádal jsem se s přítelkyní, včera jsem se opil a dnes mě trápí kocovina.	Jak jsem na tom Jaká je právě moje celková nálada, co všechno ji ovlivňuje, jak dlouho trvá.
Jedu metrem v dopravní špičce, kdy jsou vagóny přeplněné lidmi. Všichni někam pospíchají, jsou nervózní.	Jaká je situace Co se právě děje kolem mě, co vidím a slyším?
Někdo do mě strčí a divně se na mě podívá.	Co se stane Bezprostřední událost
„Co si to na mě dovoluješ, ty pitomče, zasloužil bys ránu...!“	MYŠLENKY Co mě v tom okamžiku napadne.
Zlost, naštvanost, nervozita	EMOCE Co prožívám?
Úlek, pocení rukou, třes, svírání žaludku, zrychlen tep a dech.	POCITY – kontrolka
„Ty šmejde podělanej, to si na mě nebudeš dovolovat!“ a cestujícího, který do mě strčil, uhodím pěstí do obličeje.	JEDNÁNÍ – akce To, co vidí a slyší ostatní lidé.
Okamžitě si ulevím od nepříjemné zlosti.	Jaké budou následky Krátkodobá výhoda
Mám výčitky svědomí a zlost sám na sebe: „Co jsem to zase udělal...“	Krátkodobá nevýhoda
Jsem trestně stíhán za ublížení na zdraví, hrozí mi trest a záznam do rejstříku, pak mám problém sehnat práci...	Dlouhodobá nevýhoda
Upevním si image „zabijáka“ a „vostrýho chlapíka“ ve své partě skinheadů.	Dlouhodobá výhoda

Lektorská práce

Každý účastník si vybaví nějakou vlastní situaci a pokusí se aplikovat představené schéma. Obvykle to nebývá snadné, odsouzení nedokážou situaci rozfázovat, opakují, že vše se děje „ve vteřině“ a není možné to zastavit, nemají žádné myšlenky, emoce. Dokáží si vybavit úroveň tělesných reakcí, především bušící srdce, zatnuté zuby, ruce v pěst. Důležité je,

aby si odsouzení uvědomili, že jejich jednání má nějaký důvod, který souvisí s tím, jak oni sami interpretují svět.

Lektoři umožní účastníkům, aby se naučili vnímat a zachytit své myšlenky v různých situacích. Mohou účastníkům předkládat různé situace a odsouzení si zapisují, jaké myšlenky je napadají. Také v průběhu celého programu se lektoři snaží zastavovat odsouzené v různých situacích a vést je ke zvědomování myšlenek, které následně spouští emoce, tělesné prožitky a jednání. Je užitečné, pokud se sami odsouzení zamyslí nad rozmanitostí svého prožívání. Je vhodné pobídnout odsouzené, aby si uvědomili a napsali všechny pocity, které ze svého života znají.

Pro odsouzené bývá těžké jednotlivé pocity pojmenovat. Úkolem lektorů je v průběhu celého programu učit odsouzené uvědomovat si své prožitky a rozumět jim. V pracovním sešitě lze pracovat s několika fotografiemi lidí prožívajících různé pocity. Úkolem účastníků je interpretovat výrazy obličeje, přiřadit k nim emoce a možné myšlenky. Lektoři se také snaží pobízet odsouzené, aby o svých pocitech mluvili. Snaží se jim zprostředkovat zkušenost, že pokud člověk svoji emoci vyjádří, může se mu ulevit, a navíc umožní druhým lidem, aby mu lépe rozuměli.

Ukázky práce odsouzených

Tabulka 11 Schéma celostního prožívání aplikované na příkladu z praxe. Příklad skupinové práce

Příklad z praxe	Teorie	Možnosti
Celý týden jsem se dobře nevyspal, pohádal jsem se s přítelkyní, včera jsem se opil a dnes mě trápí kocovina.	Jak jsem na tom Jaká je právě moje celková nálada, co všechno ji ovlivňuje, jak dlouho trvá.	Zavolám do práce, že přijdu o hodinu později a tu hodinu si napracuji zítra. Ještě půl hodiny budu spát a pak budu mít delší čas na klidnou cestu do práce. Nebo Uvědomím si, že se potřebuji nasnídat, dát si teplou sprchu, vzít si čisté oblečení, abych se cítil lépe.
Jedu metrem v dopravní špičce, kdy jsou vagóny přeplněné lidmi. Všichni někam pospíchají, jsou nervózní.	Jaká je situace Co se právě děje kolem mě, co vidím a slyším?	Vidím, že je v metru hodně lidí a nedělá mi to dobře. Počkám na jiné metro nebo si vyberu jiný vagón. Nebo Půjdu kus cesty pěšky, pročistím si hlavu a vyhnu se přeplněnému metru.
Někdo do mě strčí a divně se na mě podívá.	Co se stane Bezprostřední událost	
„Co si to na mě dovoluješ, ty pitomče, zasloužil bys ránu...!“	MYŠLENKY Co mě v tom	„Tedy tady je lidí, že jeden do druhé snad nemůže nevrazit“

	okamžiku napadne.	<p>Nebo</p> <p>„Ten člověk má možná stejně blbý ráno jako já, možná ještě horší, a tohle je způsob, jak to řeší, protože to jinak nedokáže.“</p> <p>Nebo</p> <p>„Asi v tom jedoucím vlaku ztratil rovnováhu.“</p> <p>Nebo</p> <p>„Možná chce vystupovat a já stojím v prostoru dveří.“</p>
Zlost, naštvanost, nervozita	<p>EMOCE</p> <p>Co prožívám?</p>	<p>Zlost na Dopravní podnik, že není schopen řešit přeplněnost metra ve špičce.</p> <p>Nebo</p> <p>Lítost, že má daný člověk možná ještě horší den než já.</p> <p>Nebo</p> <p>Soucit, že není schopen řešit situaci jinak.</p> <p>Stud, že stojím ve výstupním prostoru metra.</p>
Úlek, pocení rukou, třes, svírání žaludku, zrychlený tep a dech.	<p>POCITY – kontrolka</p>	<p>Při lítosti sevření žaludku, mírný tlak na šíji, sevření úst,</p> <p>Při soucitu hřejivý pocit v břiše, uvolnění paží, atd.</p>
„Ty šmejde podělanej, to si na mě nebudeš dovolovat!“ a cestujícího, který do mě strčil, uhodím pěstí do obličeje.	<p>JEDNÁNÍ – akce</p> <p>To, co vidí a slyší ostatní lidé.</p>	<p>„Tady je tak málo místa, a řidič s námi navíc jede jako s pytlek brambor, že?“</p> <p>Nebo</p> <p>„Prosím, netrkejte do mě, není mi to příjemné.“</p> <p>Nebo</p> <p>„Chápu, že stojí ve výstupním prostoru, ale prosím nestrkejte do mě. Hned jak se otevrou dveře, pustím Vás ven.“</p>
Okamžitě si ulevím od nepříjemné zlosti.	<p>Jaké budou následky</p> <p>Krátkodobá výhoda</p>	<p>Ulevím si tím, že řeknu, co mi vadí. Dojedu včas a v pořádku do zaměstnání. Nezkazím si náladu.</p>
Mám výčitky svědomí a zlost sám na sebe: „Co jsem to zase udělal...“	<p>Krátkodobá nevýhoda</p>	<p>Nezachovám se silově jako obvykle a mohu se cítit podřadně, že jsem hned nezmátl.</p>
Jsem trestně stíhán za ublížení na zdraví, hrozí mi trest a záznam do rejstříku, pak mám problém sehnat práci...	<p>Dlouhodobá nevýhoda</p>	<p>Není</p>
Upevním si image „zabijáka“ a „vostrýho chlapíka“ ve své partě skinheadů.	<p>Dlouhodobá výhoda</p>	<p>Naučím se prosazovat svoje zájmy přijatelným způsobem bez konfliktu se zákonem.</p> <p>Udržím si zaměstnání a čistý trestní rejstřík.</p>

Celý týden jsem se dobře nevyspal. (MYŠLENKA)
 NASTUJANOST (EMOCE)
 NERVOZITA (TĚLESNÝ PROJEV) - DOŠEVNO - POCIT
 ZRYCHLENÝ TEP (TĚLESNÝ PROJEV)
 VČERA JSAM SE OPIL (MYŠLENKA)
 TĚŽE (TĚLESNÝ PROJEV)
 DNES MĚ TRAFÍ KOCOVINA (MYŠLENKA)
 COSI TO DOVOLUJEŠ PITOMČE (MYŠLENKA)
 ZLOST (EMOCE)
 JEDU METRAM V D.S. (SITUACE)
 VČERA JSAM SE POKAŽIL SPŘÁTEL (MYŠLENKA)
 SUPAMÍ ŽALUDEU (TĚL. PROJEV)
 KŘDO DO MĚ SPROT (TĚL. PROJEV) → POCIT - SITUACE
 DÁH MU PĚSTY - JEDNÁNÍ / MYŠLENKA
 VSIČHNÍ MĚKAT POSPÍCHAT (SITUACE)
 ÚLEK (EMOCE) → TĚL. PROJEV
 POCIT BLUDU (TĚL. PROJEV)

Obrázek 7 Rozbor situace: myšlenka – emoce – tělesný pocit – jednání. Příklad práce odsouzeného

Vytvořte si pomocný seznam nejčastějších lidských emocí:

pozitivní emoce:

✓	<u>Radost</u>
✓	<u>žlost, lásko</u>
✓	<u>bezraděj</u>
✓	<u>lamitovanost</u>
✓	<u> </u>

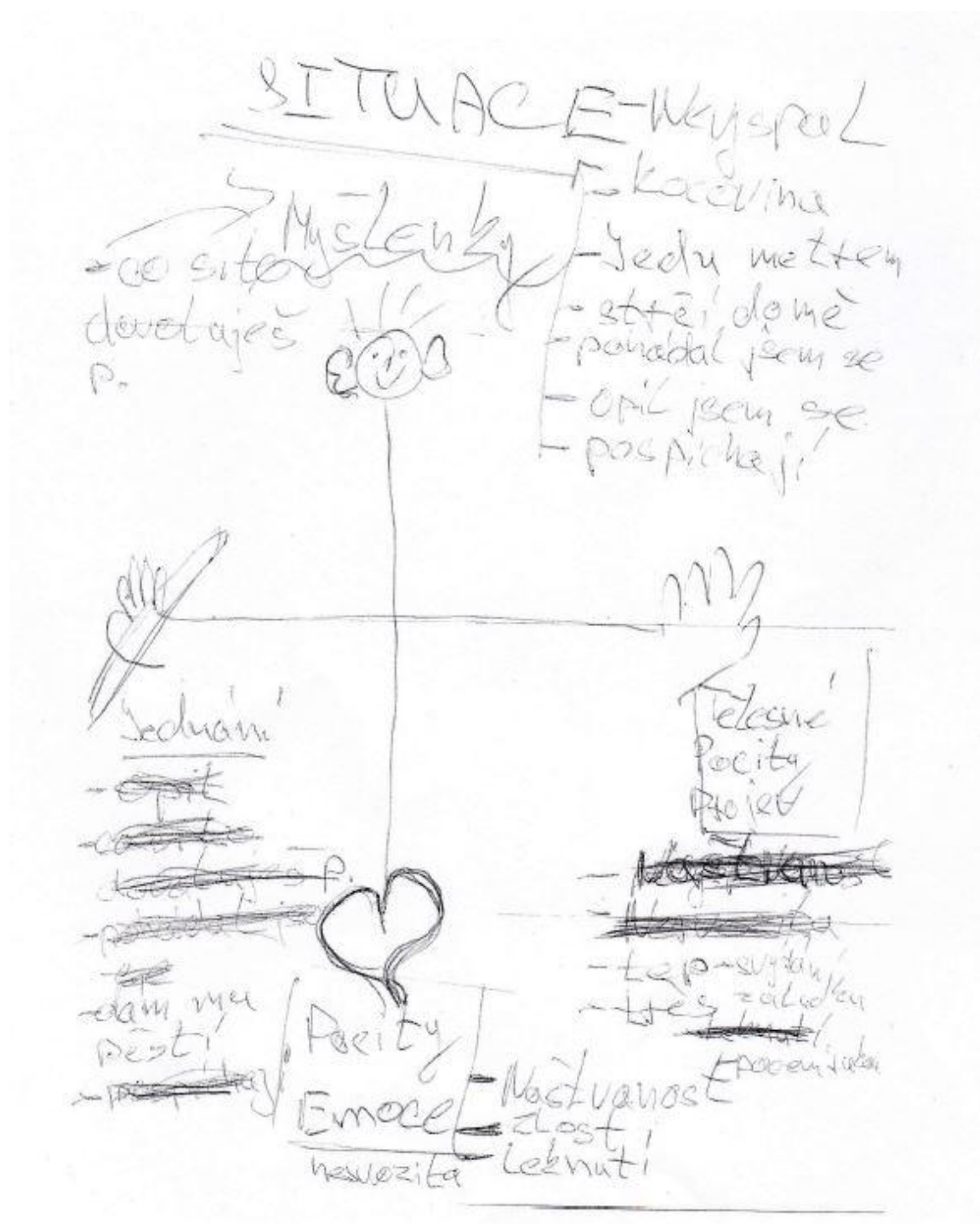
Obrázek 8 Vymýšlení pozitivních emocí. Příklad práce odsouzeného, pracovní sešit

negativní emoce:

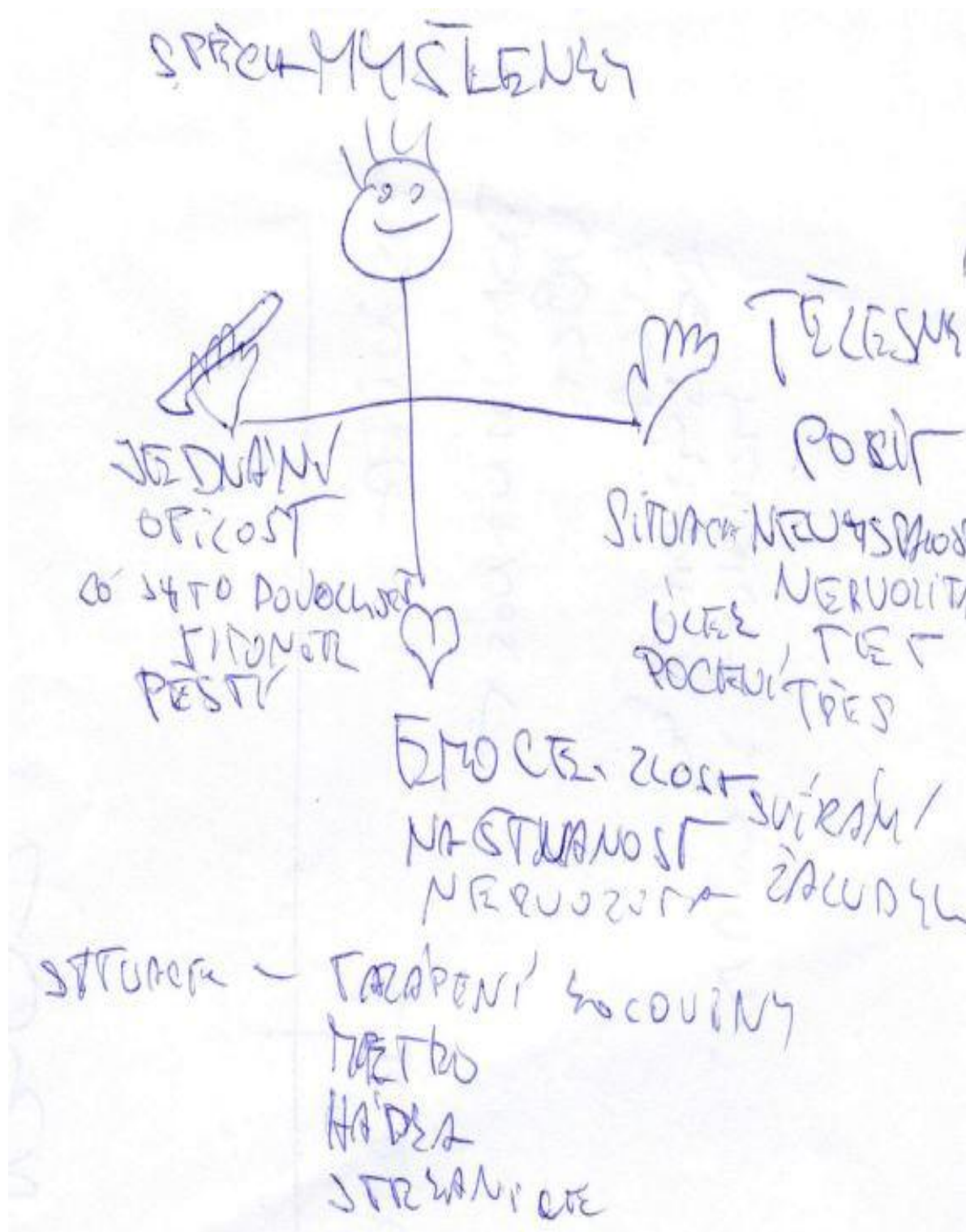

x	<u>žlost</u>
x	<u>Bezraděj</u>
x	<u>Hrůboš</u>
x	<u>lehoš</u>
x	<u>Vátek</u>

Obrázek 9 Vymýšlení negativních emocí. Příklad práce odsouzeného, pracovní sešit

Obrázek 10 Schéma celostního prožívání. Příklad práce odsouzeného

Obrázek 11 Schéma celostního prožívání. Příklad práce odsouzeného

7.3 Zvládání zlosti – techniky sebeovládání a relaxace

Úvod do tématu a teorie

Motivačního programu se účastní odsouzení s rozmanitou kriminální kariérou. Téma zlosti je ale zajímavé obvykle pro všechny, nejen pro odsouzené za násilnou trestnou činnost. Mnozí obtížně zvládají své emoce, jsou to lidé impulzivní a temperamentní, nezvyklí se přizpůsobovat konvencím. Součástí skupin jsou ale i lidé uzavření, kteří své emoce neventilují a nejsou schopni se prosadit. Drží své pocity uvnitř sebe, a pokud už nemohou vnitřní tlak vydržet, jednají neadekvátně a nesrozumitelně. Pocit zlosti ostatně také doprovází výkon trestu. Naštvaní na systém, nespravedlivý trest, udavače, nevěrnou partnerku, ostatní odsouzené, sankce a mnoho dalšího. Třetí téma vede účastníky především ke zvědomení pocitu zlosti. Lektori zprostředkují odsouzeným myšlenku, že hněv je přirozený, že jde o důležitou schopnost organismu reagovat na neuspokojení potřeb nebo překračování osobních hranic.

Lektori nabízí strategie zacházení s pocitem zlosti, který je součástí pracovního sešitu:

Preventivní strategie

- Zkuste předejít situaci, která ve Vás může vyvolat zlost. Např. nechoďte do hospody, kde se často setkáváte s člověkem, který Vás provokuje;
- Zkuste se připravit na zvládání situace, která ve Vás může vyvolat zlost. V duchu nebo písemně si např. připravte, co řeknete nebo uděláte, když bude v hospodě sedět zmíněný provokatér a bude Vás chtít naštvat např. poznámkami typu: „Hele, už je tady zase ten kriminálník, to se tady určitě zase něco ztratí...“

Metody pro situační zvládání zlosti, kterou už prožíváte.

- **Zvládání zlosti na úrovni myšlenek – „zapni hlavu“:** To, jaké máte myšlenky, může Vaši prožívanou zlost buď snižovat, nebo zesilovat. Rozumné myšlenky náš pocit zlosti snižují. Zrovna tak ale existují myšlenky, např. na pomstu, které mohou Vaši zlost zesilovat. Existují i další způsoby, jak zvládat zlost, např. odváděním pozornosti od zlostných myšlenek pomocí počítání do deseti, nebo tím, že si představíme nějakou humornou představu ve spojení s člověkem, který nás rozčiluje apod;
- **Zvládání myšlenek na úrovni pocitů – „zklidni emoce“:** Na pocit zlosti může mít pozitivní účinek hudba, např. relaxační. Někdo se uklidňuje pomocí tvrdého

metalového „nářezu“, jako by svoji zlost v takové muzice vybíjel. Na pocity lze přímo působit i alkoholem nebo drogami;

- **Zvládání zlosti na úrovni těla: „prasknu vzteky“:** Když uvolníte své tělo, uvolní se také vaše psychika, která může být zmítána zlostí. Nejčastějším způsobem ovlivňování psychiky přes uvolňování těla je fyzická zátěž (práce, sport) a relaxace;
- **Zvládání zlosti na úrovni viditelného chování – „zpomal“:** Ze situace, která ve Vás vyvolává zlost, můžete vystoupit změnou svého chování, např. místo křiku zklidníte hlas, místo prudkých pohybů si sednete.

Lektorská práce

Lektoři se spolu s odsouzenými zamýšlí nad tím, jaké situace nesou potenciál nepohody: zlosti, hněvu, naštvání. Lze nabídnout individuální či skupinové cvičení, kdy se účastníci zamýšlí nad otázkami:

- Jak poznám, že mám zlost? Co cítím uvnitř? Co cítím po těle? Co vidím a slyším? Co dělám?
- Jak poznám, že mám já nebo někdo jiný zlost? Co vidím a slyším, Co je typické pro rozhněvaný výraz tváře? Co je typické pro viditelné chování rozrušeného člověka? Co je typické pro mluvu rozrušeného člověka?

Cvičení

- Jaké situace Vás rozčilují, ať už na svobodě, nebo ve výkonu trestu? Vyberte si jednu situaci a popište, jak jste řešili;
- Napište, jak lze reagovat v rizikových chvílích tak, aby Vaše chování bylo přijatelné?
- Myslíte, že je výhodné napít se alkoholu nebo si vzít drogu, když je člověk naštvaný? Jaké jsou výhody a jaká jsou rizika pro takový „chemický“ způsob zvládání zlosti?
- Co si můžete myslet, aby se Vaše zlost v nepříjemných situacích dále nestupňovala, abyste se cítili lépe?
- Jak se fyzicky uvolňujete Vy?
- Vyberte si jednu ze strategií, a tu si odnese ze setkání jako úkol k vyzkoušení. V příštím setkání budeme mluvit o tom, jak se tréning dařil;
- V mezidobí si všimněte situací, které vás rozčilují, byť nepatrně. Situace si zapisujte a v dalším setkání budeme mluvit o tom, co Vás na zlosti zaujalo.

Odsouzení se učí nejen rozeznávat emoce z tváře druhých lidí, ale spolu s lektory si rozšiřují repertoár prožívaných pocitů. Zprvu si obvykle účastníci nevybaví mnoho druhů prožitků, proto jim lektoři nabízejí různé situace a pomáhají odsouzeným vybavit si, jak se v dané situaci cítí, co prožívají. Účastníci si pak sami nebo ve skupině vytvoří seznam nejčastěji prožívaných pocitů.

Účastníkům nabízíme myšlenku, že čím dříve jsme schopni si uvědomit danou emoci, tím dříve můžeme využít určitou dovednost vedoucí ke změně, zastavení, uvědomení si rozmanitost možností. Nejprve lektoři podněcují účastníky, aby sami popsali, jak poznají, že mají vztek, následně pak jak poznají, že má vztek někdo jiný.

Ukázky práce odsouzených

Situace:

JE DOMA, PŘIJDE DOPIS OD NOS. PŘI.

Pocit:

SMUTEK "PROČ" ?

První myšlenka:

CO SE STALO, A JAK MŮŽE POMOCI

Co jiného by jí mohlo napadnout:

ABI ŠPATNÝ VĚTIDLO, ALE TO JISTĚ NE

Jaký jiný pocit by pak mohla mít:

BOLEST POCIT ŠILNÝ BEZMOCI

Obrázek 12 Interpretace situace, pocitu a myšlenky z fotografie neznámého člověka. Příklad práce odsouzeného

Situace: BEZMOC

Pocit: NEŠTASTNÁ

První myšlenka: CO SE STALO?

Co jiného by jí mohlo napadnout: STRACH

Jaký jiný pocit by pak mohla mít: RADOŠT

Obrázek 13: Interpretace situace, pocitu a myšlenky z fotografie neznámého člověka. Příklad práce odsouzeného

Situace:

výblech

Pocit:

R. strach, zoufalství

První myšlenka:

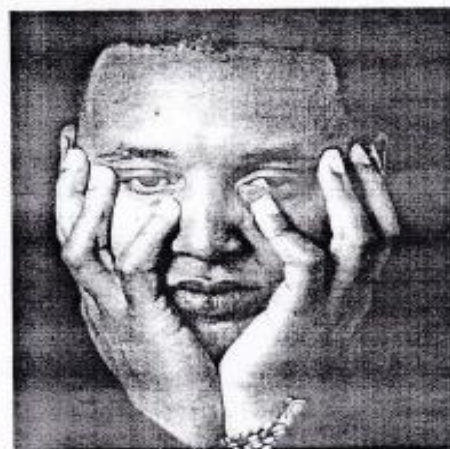
ha't, ha't, ha't

Co jiného by ho mohlo napadnout:

zkusit to z pravdou?

Jaký jiný pocit by pak mohl mít:

co když to dopadne zle.

Obrázek 14 Interpretace situace, pocitu a myšlenky z fotografie neznámého člověka. Příklad práce odsouzeného.

Situace:

Stárost

Pocit:

Bernaděj

První myšlenka:

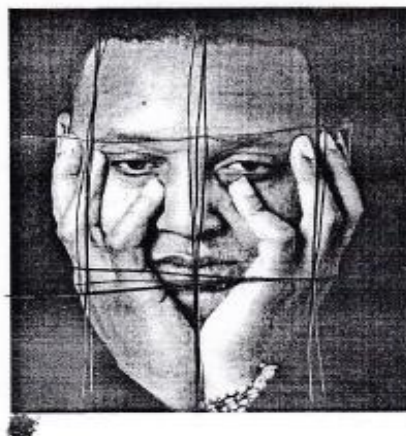
Co se mnou bude

Co jiného by ho mohlo napadnout:

Útěk od problému

Jaký jiný pocit by pak mohl mít:

Úlevu

Obrázek 15 Interpretace situace, pocitu a myšlenky z fotografie neznámého člověka. Příklad práce odsouzeného

Jak poznám, že mám zlost?

- ✓ Co vidím a slyším?

Rude a rozmlžené nesrozumitelné

- ✓ Co cítím uvnitř?

Teplota

- ✓ Co cítím po těle?

Trés

- ✓ Co dělám?

Rvu

Obrázek 16 Jak poznám, že mám zlost. Příklad práce odsouzeného

Jak poznám, že má někdo jiný zlost?

✓ Co je typické pro rozhněvaný výraz tváře?

Mimika Zlost? křikání

✓ Co je typické pro viditelné chování rozčileného člověka?

Nervozita

✓ Co je typické pro mluvu rozčileného člověka?

křikání

Obrázek 17 Jak poznám vztek na druhém člověku. Příklad práce odsouzeného

Situace, které mě rozčilují

Zkuste si vybavit a ve stručnosti popsat několik situací, kdy jste se rozčílili, nebo popište situace, které Vás rozčilují pravidelně.

- ✓ NEDODRŽKAVOST
- ✓ NEDOVĚRA
- ✓ PODRAD
- ✓ _____

Vyberte jednu z popsaných situací a ve stručnosti napište, jak jste tuto situaci řešil.

Co máte vyzkoušené Vy? Co Vám pomáhá zvládat zlost?

- ✓ BÍT SÁM A ROZDÝCHAŤ TO!
- ✓ ODEJÍT NEŽ BUDE ALEKHA
- ✓ RYCHLÁ JÍZDA AUTEM
- ✓ _____

Obrázek 18 Co mě rozčiluje a jak zvládám zlost. Příklad práce odsouzeného

☒ Cvičení:

Vyberte si jednu situaci, která Vás rozčílila nebo Vás rozčiluje pravidelně, a zkuste dát dohromady všechny rozumné způsoby, jak jí lze předejít nebo jak ji zvládat.

Situace:

Neustálé lhaní:
Přestávám se s tím l.d.m. bavit - ignoruju
se.

Způsoby rozumného předcházení této situaci:

Rozdělit si l.d.m. s která mi se
bavím

Způsoby zvládání této situace:

1. „zapni hlavu“ (podpůrné myšlenky)

Mít svůj úsudek.
Zbytečně se nerozčilovat.
Nechat ho při své lži
ale myslat si své.

Obrázek 19 Popis zvládání situace, která mě rozčiluje (část 1). Příklad práce odsouzeného

2. „zklidní emoce“

Myslet na to co se
prova's důležité
být pokáide svůj

3. „pusť to ven“

Ja' to pouštim ven
zvyšním hlasu a
minná agresivita

4. „zpomal“

Začnu přemýšlet nad
svosemi prýonit, uslechnu
si dotýcngtho v klidu dlan
si cigareta - ka'vu

Obrázek 20 Popis zvládnání situace, která mě rozčiluje (část 2). Příklad práce odsouzeného

7.4 Strukturované řešení problémů

Úvod do tématu a teorie

Odsouzení jsou od počátku vedeni k tomu, aby zkoušeli sami pojmenovávat problémy, se kterými se potýkají, ať už jde o problémy spojené s životem na svobodě, nebo výkonem trestu. Lektoři s odsouzenými diskutují o tom, co slovo problém znamená a co znamená pro ně samotné. Obvykle odsouzení vnímají problém jako něco nepříjemného, co není spojeno s nadějí na změnu. A právě vnímání naděje na změnu a schopnost pochopit systém v řešení problémů je cílem tohoto setkání.

Lektoři představí schéma strukturovaného řešení problémů, který nabízí pracovní sešit:

PROBLÉM – poznání a pojmenování

Odsouzení obvykle pojmenovávají spíše nepříjemné důsledky plynoucí z problému než problém samotný. Je tedy namístě důsledně oddělovat problém od důsledků. Lektoři motivují odsouzené, aby byli schopni pojmenovat problém za sebe (já) a konkrétně.

Tabulka 12 Strukturované řešení problémů: příklady problém – důsledek

Problém	Důsledek
Nedaří se mi získat práci	Nemám peníze.
Nejsem schopný vstát ráno do práce, vždycky mě vyhodí, a tak kradu a mám problém se zákonem.	Jsem ve vězení
Mám slabou vůli a vždycky se vrátím zpět do rizikové party a nedojedu do léčby.	Beru drogy a páchám trestnou činnost.

CÍL

Formulování cíle je asi nejtěžší částí strukturovaného řešení problémů. Je třeba, aby byl cíl především reálný, pozitivně formulovaný a slučitelný se zákonem.

Tabulka 13 Strukturované řešení problémů: příklady problém – cíl

Problém	Cíl
Nedaří se mi získat práci	Získat brigádu, alespoň na 3 dny v týdnu.
Nejsem schopný vstát ráno do práce, vždycky mě vyhodí, a tak kradu a mám problém se zákonem.	Najít si takovou práci, jejíž pracovní dobu budu schopen dodržet.
Mám slabou vůli a vždycky se vrátím zpět do rizikové party a nedojedu do léčby.	Naplánovat si cestu do léčebny tak, abych se vyhnul rizikovému prostředí.

ŘEŠENÍ – varianty a volba

Na tomto místě účastníci vymýšlí všechny varianty, které by vedly k cíli. Pokud už je nenapadá žádná další možnost, vyberou tu, která je nejvíce reálná.

Tabulka 14 Strukturované řešení problémů: příklady problém- cíl – řešení

Problém	Cíl	Řešení
Nedaří se mi získat práci	Získat brigádu, alespoň na 3 dny v týdnu.	Objednat se do pracovní agentury Koupit si noviny s inzeráty Zeptat se v obchodě, jestli hledají výpomoc.
Nejsem schopný vstát ráno do práce, vždycky mě vyhodí, a tak kradu a mám problém se zákonem.	Najít si takovou práci, jejíž pracovní dobu budu schopen dodržet.	Najít práci s pracovní dobou od 10 hodin Najít práci s flexibilní pracovní dobou, kde nevadí, kdy začnu, pokud svou práci dokončím včas.
Mám slabou vůli a vždycky se vrátím zpět do rizikové party a nedojedu do léčby.	Naplánovat si cestu do léčebny tak, abych se vyhnul rizikovému prostředí.	Zavolat do léčebny a poradit se, jestli pro mě může někdo přijet. Koupit si lístek na vlak rovnou do léčebny

PLÁN – příprava a provedení

Řešení, které si odsouzení vybrali, si konkrétně naplánují. Důležité je, aby realizaci neodkládali a aby byl plán popsán krok za krokem.

Tabulka 15 Strukturované řešení problémů: příklady řešení – plán

Řešení	Plán
Zeptat se v obchodě, jestli hledají výpomoc.	Zítřejší dopoledne se v naší čtvrti zeptám v obchodě s ovocem a zeleninou a ve velkém obchodě s elektronikou. Vezmu s sebou životopis a čistě se obléknu.
Najít práci s flexibilní pracovní dobou, kde nevadí, kdy začnu, pokud svou práci dokončím včas.	V inzerci si najdu tu práci, ve které se uvádí odměna za sjednanou práci. Při pracovním pohovoru otevřeně řeknu, že mi dělá potíže ranní vstávání, ale nevadí mi práce do pozdního večera, kdy jsem naopak velmi výkonný.
Zavolat do léčebny a poradit se, jestli pro mě může někdo přijet.	Zítřejší dopoledne řeknu sociální pracovníci, ať mi dá číslo do léčebny, zavolám tam a vysvětlím jim situaci. Navrhnou, že jim cestu zaplatím.

VÝSLEDEK – zhodnocení a poučení

Každý se může poučit z cesty, kterou při řešení problému ušel, a zhodnotit, jestli došel do cíle, který si stanovil. Lektori mohou nabídnout modelovou situaci a účastníci se ji budou snažit vyřešit ve skupinách nebo každý sám. Důležité je, aby odsouzení začali vnímat problém jako něco zajímavého, nad čím lze přemýšlet a co se dá zvládnout.

Mnoho odsouzených ve skupině mluví o tom, že když už si všimnou problému, bez přemýšlení zkoušejí nějaké varianty řešení, aniž by věděli, jaký je žádoucí cíl. Obvykle tak „hasí“ nejpálčivější důsledky nebo vyplývají energii při řešeních, která nevedou k uspokojivému cíli, a své snažení díky tomu vzdají. Odsouzení by si měli zapamatovat, že při zvládání problémů je důležitá naděje, sebedůvěra a dobře formulovaný cíl.

Lektorská práce

Lektori mohou nejprve nabídnout odsouzeným, aby se zamysleli nad tím, co znamená slovo problém. Mohu nabízet následující otázky, které odsouzení zpracovávají samostatně nebo ve skupině:

- S jakými problémy jste se potýkal na svobodě? Vyberte jeden problém a popište, jak jste jej řešil;
- S jakými problémy se potýkáte nyní ve výkonu trestu? Jaký je rozdíl v řešení problémů na svobodě a ve vězení?
- Jaké strategie pro řešení problémů se Vám osvědčují a které jsou naopak rizikové nebo nevýhodné?
- Co je při překonávání problémů nejtěžší?
- Jaké jsou Vaše životní cíle a hodnoty? Co je pro Vás v životě důležité?

Ukázky práce odsouzených

Poznamenejte si problémy, se kterými se opakovaně potýkáte Vy sami:

- ✓ Finanční problémy (Dluhy, snad všude)
- ✓ Rodinné problémy (vztahy matka-syn)?
- ✓ Problém s bydlením
- ✓ Problém s Autoritou
- ✓ ~~Pro~~
- ✓
- ✓

Obrázek 21 Problémy, se kterými se opakovaně potýkám. Příklad práce odsouzeného

NEJVĚTŠÍ PROBLÉM V POSLEDNÍ DOBĚ MÁM
S KOMUNIKACÍ S OSTATNÍMI VĚZŇAKY A
MYSLÍM ŽE TO TAK ZŮSTANE AŽ DO
KONCE VTOS.

DALŠÍ PROBLÉM MÁM S DLUHY A EXEKUCÍ
UŽ 3 ROKY MÁM PROBLÉM DOSTAT
SYNA DO PĚČE, MÁ HO TOTIŽ MOJE
MATKA A TA MÍ HO NECHCE DÁT.

KDYSI JSEM MĚL PROBLÉM S BYDLENÍM
A S FINANCÍMA.

KVŮLI BRZKÉMU ODCHODU Z DOBOVA
JSEM NEMOHL DOPĚLAT STŘEDNÍ
ŠKOLU!

Obrázek 22 Aktuální problémy. Příklad práce odsouzeného

7.5 Strukturované řešení konfliktů

Úvod do tématu a teorie

Mezilidských konfliktů a nedorozumění zažívají odsouzení ve svých životech mnoho, ne nadarmo jsou v konfliktu se společností a zákonem. Většina z nich vyrůstala v rodině s dysfunkčními mezilidskými vztahy, kde byly konflikty každodenní realitou a jejich řešení nebylo konstruktivní. Mnozí z odsouzených jsou tedy buď nezdrženliví a neadekvátní v projevování vztahové nespokojenosti, nebo naopak velmi uzavření. Tato kapitola jim může pomoci dívat se na mezilidské konflikty jako na něco přirozeného, co lze zvládnout přiměřeně situaci. Lektori nejprve představí chování, které pomáhá/nepomáhá při řešení konfliktů, a dále s odsouzenými pracují na osvojení strategií potřebných k jejich zvládnutí.

Tabulka 16 Strukturované řešení konfliktů: co pomáhá a co nepomáhá

Co pomáhá při řešení konfliktů	Co nepomáhá při řešení konfliktů
<p>Zjistěte názor druhého dřív, než mu začnete vysvětlovat ten svůj.</p> <p>Naslouchejte, nepřerušujte ho, neskákejte mu do řeči – třeba se něco dozvíte.</p> <p>Snažte se správně porozumět tomu, co Vám partner sděluje. Svými slovy zopakujte to, co Vám partner říká, jak on vidí problém.</p> <p>Dobře se ptejte. Pokládejte otázky, na které nejde odpovědět jenom ANO či NE.</p> <p>Mluvte věcně, konkrétně, otevřeně.</p> <p>Srozumitelně a klidně vyjadřujte své kladné i záporné pocity a požadavky.</p> <p>Nekřičte a jasně artikulujte.</p> <p>Vyjádřete zájem a pochopení – dívejte se do očí, přitakávejte, „hm, hm...“, apod.</p> <p>Vzpřímeně sed'te, buďte otočení směrem k tomu, kdo mluví.</p> <p>Buďte uvolnění.</p>	<p>Skákání druhému do řeči.</p> <p>Nevěřicné kroucení hlavou.</p> <p>Nesoustředěné tčkání pohledem značící nezáměr, nebo naopak upřené „zírání“.</p> <p>Obviňování partnera („Můžeš za to, že...“, „Je to všechno kvůli tobě...“).</p> <p>Připisování úmyslů („Děláš mi to naschvál...“).</p> <p>Nadávání („Jsi neschopný hlupák...“).</p> <p>Zesměšňování a poučování („Jsi moc nezkušený/á, abys tomu mohl/a rozumět...“).</p> <p>Zobecňování („Děláš to vždycky...“, „Nikdy neposloucháš, co ti říkám...“).</p> <p>Vytahování starých historek („Už před třemi lety...“).</p> <p>Vyhrožování („Jestli to ještě jednou uděláš, tak...“).</p>

Tréning v modelových rolích doplňuje výklad strukturovaného řešení konfliktů, který nabízí pracovní sešit:

KONFLIKT – poznání a pojmenování, získání informací

Zkuste pojmenovat jádro konfliktu. O co v tom celém vlastně jde? Jak jsem na tom já? Jaký je můj podíl na vzniku konfliktu? Zkuste pojmenovat pozice osob zapojených do konfliktu. Proč a jak jsou jednotlivé osoby do konfliktu zataženy? Poznejte protivníka také jako člověka. Jaké mou být motivy problémového chování Vašeho partnera? Co svým chováním může sledovat? Co stojí v pozadí chování Vašeho partnera? Nemá například nějaké problémy v soukromém životě, které mohou ovlivňovat jeho náladu a tím i jeho chování k Vám? Zvažte možná rizika. Může dojít ke zhoršení konfliktu, když se ho nepodaří vyřešit? Bude partner vůbec chtít konflikt řešit?

CÍL

- Stanovte si, čeho chcete Vy dosáhnout v této konkrétní situaci.
- Jak se budete po vyřešení konfliktu cítit Vy, jak partner?
- Jak chcete, aby vypadal Váš vztah k člověku/lidem, se kterým/i jste v konfliktu?

ŘEŠENÍ – varianty a volba

Poznejte cíle partnera a dalších osob. Ujistěte se, že dobře rozumíte jeho návrhům. Nekritizujte jeho návrhy. Porovnejte cíle partnera a Vaše. Hledejte společné cíle. Hledejte kompromis – cíl, který by vyhovoval oběma stranám. Na závěr určete jeden cíl, který se jeví jako dosažitelný a přijatelný pro obě strany.

PLÁN – příprava a provedení

Vymyslete, kdy a kde budete situaci řešit. Najděte klidné místo a klidný čas. Promyslete způsob, jak dospějete k dohodě. Vyjednáváním, ultimátem (buď anebo), pomocí třetí osoby...

Uvažujte, kde získáte motivaci pro sebe, pro partnera. Jak partnera namotivujete, aby byl ochotný konflikt řešit? Co Váš partner získá, když se podaří konflikt vyřešit? Připravte způsob, jakým dohodu uzavřete. Zdali písemně, ústně, slavnostně, pod sankcemi.

VÝSLEDEK – zhodnocení a poučení

Je uzavřená dohoda převedena do praxe, do jednání, došlo ke změně? Jak to v praxi funguje? Funguje to pod sankcemi? Jak to může fungovat bez nich?

Lektorská práce

Podobně jako když se odsouzení učili řešit problém, mohou individuálně nebo ve skupině odpovídat na následující otázky:

- Co je podle Vás důležité pro dobré fungování vztahů? Co se děje při konfliktu? Co může cítit jedna a druhá strana? Co Vás při konfliktu nejvíce naštve? Co Vás naopak uklidní?
- Jakou strategii zvládání zlosti můžete při zvládání konfliktů použít?
- Jaké máte „zlozvyky“ při řešení konfliktů?
- S jakými lidmi jste nejčastěji přicházel do konfliktu na svobodě? Vyberte jeden konflikt a popište, jak probíhal a jak jste jej řešil.
- S jakými lidmi se dostáváte do konfliktu nyní ve výkonu trestu? Jaký je rozdíl v řešení konfliktů na svobodě a ve vězení?
- Jaké strategie při řešení konfliktů se Vám osvědčují a které jsou naopak rizikové nebo nevýhodné?
- Co je při řešení konfliktů pro Vás nejtěžší?
- Jaké vztahy jsou pro Vás v životě nejdůležitější?

Zajímavé je, pokud lektori věnují dostatek času modelovým situacím. Většinou se ukáže, že odsouzení umí velmi dobře manipulovat, obviňovat, zesměšňovat, vyhrožovat, nebo jsou naopak „zakřiknutí“ a neumí vyjádřit to, co cítí, nejsou schopni vyjádřit své potřeby.

Lze využít příklad řešení konfliktu z pracovního sešitu:

*Jirka potká na chodbě v práci svého šéfa a zeptá se ho, jestli může příští středu dostat den volna. Mistr mu v rychlosti odpoví: „Ne, to nejde, máme tady teď hodně práce a je tu potřeba každého člověka,“ a jde dál. Jirka je naštvaný. Jirka **se uklidní** a uvědomí si, že se jedná o konfliktní situaci, kterou určitě **lze řešit**. Problém je v tom, že každý chce něco jiného: šéf potřebuje, aby Jirka zůstal v práci, Jirka zase chce jeden den dovolené, protože slíbil své ženě, že s ní pojede do Prahy na nákupy. Jirka se na druhý den zdvořile objedná k šéfovi do kanceláře a má tedy dost času, aby si připravil **formulaci žádosti** a možné **návrhy** řešení konfliktu.*

Nastává den D a hodina H. Jirka vchází do kanceláře, ředitel se ho ptá, co potřebuje a ukazuje mu, aby se posadil. Jirka sedí vzpřímeně, s úsměvem se dívá řediteli do očí a mluví pomalu a zřetelně:

„Pane mistr, jsem moc rád, že mohu pod Vaším vedením tady v naší firmě pracovat, ale mrzí mě, že mi nedovolíte vzít jeden den dovolené. Také si uvědomuji, že jsem se Vám měl zeptat dříve, a ne až teď, kdy dokončujeme důležitou zakázku. Také si uvědomuji, že důvod mé dovolené nemusí být z Vašeho pohledu příliš důležitý, protože chci jet příští středu s manželkou na nákup.“

„Jestli jsem Vám dobře porozuměl, říkal jste, že mi nemůžete dát příští středu dovolenou, protože momentálně je ve firmě spousta práce a absence každého pracovníka by byla znát. Je to tak?“ (shrnutí)

„Problém je tedy v tom, kdo by ten den, kdy si chci vzít volno, dělal moji práci. Rozumím tomu správně? (shrnutí, pojmenování konfliktu)

„Jestli tedy dovolíte, mám několik návrhů, jak by bylo možné tento problém řešit. Napadá mě např. to, že si svou práci nadělám před dnem, kdy si chci vzít dovolenou – zůstanu tedy v pondělí a v úterý v práci přesčas. Nebo si svou práci dodělám následující dny po dovolené, kdy také zůstanu přesčas. Nebo se domluvím s kolegou a ten příští středu bude dělat jak svou, tak moji práci, a já se s ním potom nějak vyrovnám.“ (návrhy řešení)

„Je některé řešení pro Vás přijatelné, pane řediteli? Nebo Vás napadá ještě jiný způsob, jak bychom to mohli řešit?“ (motivace partnera, hledání dalších řešení)

„Takže dohoda je následující: den volna si mohu příští středu vzít a mám si to v práci zařídit tak, jak sám chci, ale pokud se příští týden dozvíte, že se prokazatelně vinou mé nepřítomnosti stal nějaký problém, který nepříznivě ovlivnil dokončení zakázky, snížíte mi mzdu za tento měsíc o 1000 Kč. Myslím, že by bylo užitečné tuto dohodu zapsat na papír a podepsat, abychom se potom zbytečně nedostali do sporu, souhlasíte?“ (dohoda, stanovení sankcí, forma uzavření dohody)

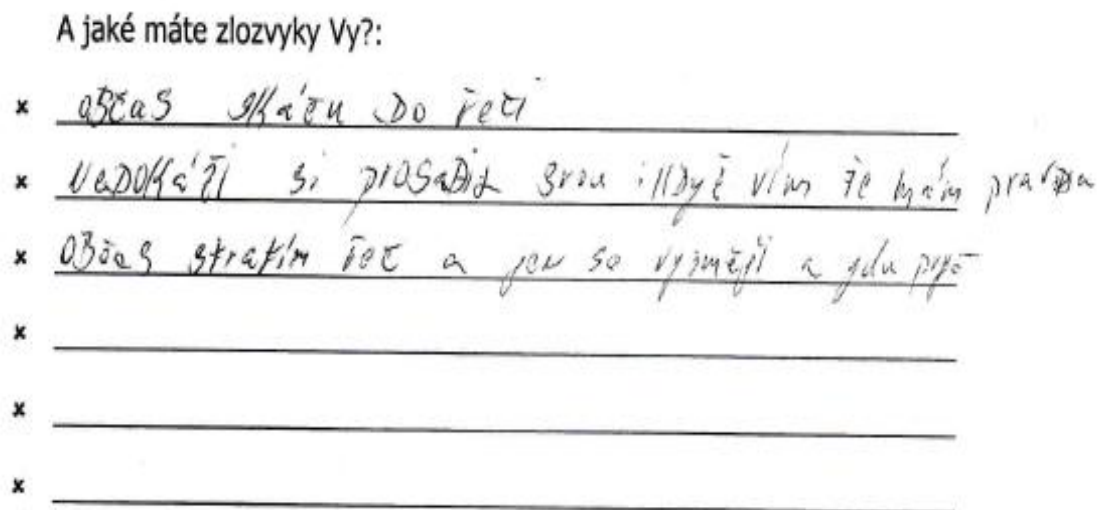
„Děkuji za Váš čas a laskavost a přeji hezký den. Na shledanou...“

Řešit konflikt tímto způsobem je samozřejmě pro mnohé účastníky těžko představitelné. Ve skupině lze diskutovat o tom, jak jinak by mohla situace probíhat, co jiného by bylo možné udělat. Odsouzení mohou mluvit o tom, jak by se cítili na místě Jirky. Následně mohou hledat podobné způsoby řešení ve svých situacích a také je zkoušet při cvičných scénkách.

Při modelových situacích lektori musí hlídat bezpečí účastníků: může se stát, že i do modelových situací pronikne konflikt, který odsouzení prožívají paralelně mimo

skupinový program. Do tréningu vstupuje i vězeňská hierarchie a je tedy pochopitelné, že se „slabší“ odsouzený bude zdráhat vstoupit do konfliktu (byť modelového) se „silnějším“ odsouzeným. Lektoři se snaží podobné situace ošetřit, aby bylo zachováno bezpečí ve skupině.

Ukázky práce odsouzených

Obrázek 23 Zlovyky při řešení konfliktu. Příklad práce odsouzeného

7.6 Asertivní jednání a umění říct NE“

Úvod do tématu a teorie

Odsouzení se mají naučit jednoznačné a přímé komunikaci bez manipulací. Lektoři představují odsouzeným techniky, které umožňují využít jiné chování než pasivní či agresivní. Lektoři představí asertivitu jako možný způsob komunikace, a asertivního člověka, který:

- má možnost volby,
- respektuje sebe a své okolí,
- je si vědom důsledků, přebírá za sebe zodpovědnost,
- ví, že má právo na chyby, za které si ale nese zodpovědnost,
- umí dát a přijmout kompliment a kritiku, nemanipuluje, umí říci NE a zároveň respektuje NE i u druhých.

Podobně jako „Good lives“ program (viz kapitola 5.1.5.) staví Motivační program ZZ na hledání pozitiv v životě odsouzených, učí je všimát si toho, co funguje. Považujeme

za velmi důležité vězně vést k tomu, aby byli schopni ocenit sebe a ostatní, dále je podporovat k tomu, aby dokázali:

- mluvit za sebe (mně se líbí, vážím si, atd.),
- dívat se do očí,
- konkrétně zformulovat to, co oceňují,
- rozlišit manipulativní kompliment, kdy je oceněním druhého sledován jiný cíl, např. něco získat (např.: „Ty vaříš tak dobrou kávu, uvař mi prosím taky.“).

Dalším tématem je umění **odmítnout**. Osvědčilo se naučit odsouzené jednoduchému odmítání, představit jim myšlenku, že se nemusejí vymlouvat, lhát, manipulovat, že prostě mohou říct ne ve chvíli, kdy chtějí něco nebo někoho odmítnout.

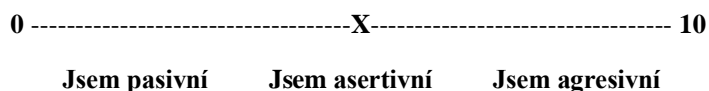
Zajímavým momentem bývá představení složitějšího odmítání, při kterém je třeba využít kompromis a **empatizaci**. Odsouzeným je empatická představa jako schopnost přiblížit se druhému člověku tím, že si představí, co asi může prožívat člověk, když ho odmítáme. To bývá pro účastníky velmi těžké. Příklad: „Pomůžete mi umýt nádobí po skončení skupiny?“ odpověď: „Ne, nepomůžu, odcházím rovnou do práce, chápu, že **Vás to třeba rozzlobí**, a jestli chcete, pomohu Vám po příštím setkání.“

Lektorská práce

Lektoři se ptají na následující otázky:

- Jak poznáte pasivní a jak agresivní chování? Co vede k pasivnímu a agresivnímu jednání?
- V jakých situacích jste pasivní a v jakých jste agresivní?
- Co způsobí, že jste pasivní? Co způsobí, že jste agresivní?

Každý sám sebe označí na škále:

Odsouzení se pak učí některé asertivní techniky, z nichž první je **ocenění** sebe a druhého člověka. Lektoři představí účastníkům myšlenku, že všimnout si na sobě a na druhých lidech pozitivních věcí je základem dobrých vztahů. Ptají se odsouzených, kdy naposledy o sobě slyšeli něco hezkého a kdy naposledy řekli něco hezkého druhému člověku. Obvykle toto

téma vyvolá překvapení, odsouzení mluví o tom, že třeba několik let neslyšeli o sobě něco hezkého, při přijímání komplementů se stydí a dívají do země. Lze zařadit cvičení, při kterém si odsouzení napíší 5 věcí, kterých si na sobě váží. Následně je v 1. osobě přečtou nahlas. Toto cvičení bývá velmi silné, i na konci programu na něj odsouzení vzpomínají. Ze skupiny často zaznívá, že oni jsou přece ti špatní, kteří nedělají věci v životě dobře, a tedy není nic, za co by bylo možné je ocenit.

Odmítání lze trénovat ve velké skupině, kdy jeden účastník představí situaci, ve které by chtěl odmítnout nebo v odmítnutí vytrvat, ale selhává. Např. odmítnutí drogy, odmítnutí výzvy k trestné činnosti, odmítnutí nějaké posluhy ve věznici. Ostatní v kruhu se pak snaží přemlouvat. Cílem je vytrvat a zažít si opakování odmítnutí i v těžké chvíli. Postupně se tak vystřídají všichni účastníci. Toto cvičení bývá pro účastníky velmi náročné a často je konfrontuje se skutečností, že vlastně v dané situaci odmítnout nechtějí. Není pak překvapivé, že odmítnout nezvládnou, což snižuje sebedůvěru odmítnout i v dalších situacích.

Ukázky práce odsouzených

V jakých situacích jste pasivní?

- ✓ při jednání s hloupými lidmi.
- ✓ při kolonách na silnicích
- ✓ při konfliktech s jinými lidmi.

V jakých situacích jste agresivní?

- ✓ Když vidím nespravedlnost
- ✓ Když mi někdo lže do očí!
- ✓

Obrázek 24 Kdy jsem pasivní a kdy agresivní. Příklad práce odsouzeného

☑ **Cvičení 1:** Napište pět věcí, kterých si na sobě vážíte:

- ✓ Mám úspěch u žen.
- ✓ Jsem zdražený - hej, jsem v nemoci
- ✓ Umím řídit kamiony
- ✓ Mám dobrou orientaci.

☑ **Cvičení 2:** Vyberte si jednoho účastníka a napište pět věcí, kterých si vážíte na něm:

- ✓ dodržuje slovo.
- ✓ umí udělat dobrou náladu.
- ✓ mluví pravdu.
- ✓ vypadá dobře.

KOMPLIMENT

oslovění + oslovení + podání

PODÁNÍ KOMPLIMENTU ZDENKU MÁŠ PŘEJÍT

BOTY KOUKAL SEM TU DO OČÍ ON MĚ TAKT PODĚKOVAL
A ŘEK TY SOU START

PŘIJETÍ KOMPLIMENTU NIKDO MI ŘEK ŽE MAM

HESKOU NETEŽ KOUKAL NA MĚ JA NA MĚ A
PODĚKOVAL SEM TU

Obrázek 25 Kompliment. Příklad práce odsouzeného

7.7 Životopis a delikventní minulost

Úvod do tématu a teorie

Následující téma má odsouzené upozornit na to, že ucházet se o práci může být vědomý proces, který do jisté míry závisí na vynaloženém úsilí účastníků. Cílem je, aby se účastníci zamysleli nad tím, o jakou práci stojí, aby napsali svůj strukturovaný životopis a dokázali se vypořádat s prázdnými časovými úseky, kdy vykonávali trest a (mnozí) nepracovali.

Pro odsouzené bývá velmi těžké vzpomenout si na časová období, kdy chodili do školy, na název školy, na dobu, kdy pracovali, na předchozí zaměstnavatele. To jen ukazuje na fakt, že jejich minulost nebyla tak vědomá či naplánovaná, jako u jiných osob ve společnosti.

Dalším tématem je **vyrovnání s delikventní minulostí** v rámci získávání zaměstnání. Lektori motivují účastníky, aby se zamysleli nad tím, co pozitivního si odnáší z výkonu trestu, co užitečného se naučili a jaké výhody z toho mohou plynout. Protože odsouzení opakovaně zažívají odmítnutí, když se zaměstnavatel dozví o vykonaném trestu, je třeba hledat alternativy, jak k dané skutečnosti přistupovat. Pokud se zaměstnavatel při pohovoru zeptá na minulost, uchazeč může: neodpovědět, lhát, říct pravdu. Lektori probírají 4 různé strategie, jak o své kriminální minulosti mluvit:

- **Fantazírování, mystifikace**, např. „Byl jsem 4 roky v zahraničí a pracoval jsem u přátel.“;
- **No Comment a odvedení pozornosti**, např.: „Nechci o tom mluvit. Je to pro mě citlivé téma. A jaká je pracovní doba?“;
- **Jsem nevinný**, např.: Jsem obětí justičního omylu. Bylo mi způsobeno mnoho bezpráví.“;
- **Přiznání a konstruktivní pohled do budoucna**, např.: „Čtyři roky jsem byl ve vězení kvůli bankovnímu přepadení. Dnes je mi líto, že jsem to udělal. V mezičase jsem hodně přemýšlel a mám nové priority a cíle do budoucna.“.

Lektorská práce

Lektori nejprve pobízí odsouzené, ab si promysleli a napsali, jakou práci kdy vykonávali a o jakou by nyní rádi usilovali. Často odsouzení odpovídají, že „vezmou jakoukoliv práci“, což vede ve skutečnosti k tomu, že opravdu přijmou jakoukoliv práci, neodhanou své schopnosti a při prvním nezdaru zaměstnání opouští. Pokud by měli lektori profil Motivace k výkonu (LMI) každého účastníka, lze se doptávat na sebehodnocení v jednotlivých škálách, a dále je konfrontovat s reálnými výsledky. Dále je mohou odsouzení odpovědět na otázky:

- Jaké jsou mé silné a slabé pracovní stránky?
- Jaké mám pracovní dovednosti?
- Jak nejdéle jsem vydržel v práci a co mi k tomu pomohlo?
- Co vede k tomu, že často střídám zaměstnání?
- Co by o mě řekl nadřízený, kdyby tu byl? Co by o mě řekli spolupracovníci? Jaký jsem byl kolega?
- Co potřebuji k tomu, abych získal práci, o kterou stojím?

Lze zadat odsouzeným úkol napsat i podrobnější nestrukturovaný životopis, aby zažili chvíli sami se sebou a přemýšleli retrospektivně o svém životě. Lektori se často dozví o účastnících něco důvěrného, co ve skupině z hlediska bezpečí nemůže zaznít.

Také si každý odsouzený napíše, co pro něj bylo ve vězení nejtěžší a co už by nikdy nechtěl zažít a co ho naopak obohatilo. Odsouzení komentují každou ze čtyř strategií, jak hovořit o své kriminální minulosti, vymýšlejí výhody a nevýhody z ní plynoucí.

Pokuste se zamyslet nad svojí pracovní historií a orientačně si sestavte svůj vlastní profesní životopis.

I. Osobní údaje

Jméno a příjmení:

[REDACTED]

Telefon:

[REDACTED]

E-mail:

[REDACTED]

Trvalé bydliště:

KOMENSKÉHO 58E - 270 51

Národnost: ČESKÁ

Občanství: ČESKÉ

Datum a místo narození:

[REDACTED]

Rodinný stav: SVobodný

II. Zaměstnání

SRPEN-00, 30-01 - OPRÁVAŘ TĚL. MECHANIZACE
- SE SÍLČEM V KLAŠOVĚ - WOLKEROVA UL.
TEL. 321 66 11 70

III. Vzdělání

2. S. 87213
- KEDOUČEK - STODOLNÍ ZÁMEČNÍK

Obrázek 26 Strukturovaný životopis. Příklad práce odsouzeného

19. 11. 79.

MAŘEJ / omlouvám se za své písmo
a HYBI

Narodil jsem se V BENEŠOVĚ u PRAHY je mi 30 let. Me dětstvem nebylo
možná nejlepší vyuštěl jsem u PRAZE na smíchovci. Stával jsem se
osvoji mladší sestru a brácha k tomu k tomu snima stival oblekavat
sestren do školky a brácha do školy. Když škola skončila tak
jsem je musel vysvětlovat k tomu snima udělat u školy fotbal
až přišel modice domů s práce a pak jsem si mohl udělat
svoje, tím myslím že jsem konečně mohl mohl vzít k tomu
k tomu a učil se přelože k tomu je přemě vše a pak
je fotbal TOJE JASNĚ. V roce 1933 jsem slídl poprvé slovo
SKINKED neviděl jsem co to je až když jsem je viděl
poprvé na ~~obrazce~~ vlastně oči cítil jsem na obraz
na Belenove naskopit jsem a viděl plnou obrazu ten
jeden k tomu mi řekl že pojede s mým na konečnou mluvit rve
že jsem viděl mohlidatich divotě nedostal a to jsem těch
mohlidatich našel. / Nemovidim FAŠISTY /

Pak už to bylo jsem špatný opor měsícem postáři fofdři jsem
račil fetovat bylo mi 13 let. Musel jsem napsat že to byly
moje nejlepší časy je to divný ale je to tak. Neměl jsem
řádný problémy bylo mi oporodu Fafa. Ale to jsem
neviděl že to česem bude ~~končí se~~ hoří a hoří
načal jsem hoří naplét jsem se slima nejhoršíma lidma
v roce 1935 jsme se odsklhorali do města VLAŠIN, museli jsme
se od sklhorat přelože mamka říkala že nebude mamě koutat
jak se zabijim. Ve VLAŠINĚ jsem vydržel rok les
Fafa a načal jsem jedit do prahy si kupovat. Pak to
jsem na slo do mejk 27 let. Rok jsem byl venku čistéj
mezí mi zavřeli a když 2 ROK ůst to nechtí ~~zavřeli~~
že životi vidět. Co se Tyje VLAŠINĚ mám to tam máid
bydlim tam 15 let mám tam svoje lidi který mám
rad. Mam taky celou rodinu po kátoře stráně

Vinživam pravo
STOP

102

Životopis - (TOMÁŠ)

Narodil jsem se 14. srpna 1984 v Praze na Bulovce. Měl jsem celkem čtyři sourozence, 2 sestry a bratra, který byl zamilován se mnou jednohříšníkem' dvojí. Pak jsem po poválečném období, protože měl slabé zdraví. U mě se tento nádefekt, takže nakonec a tak jsem musel být do dvou let v nemocnici a potom jsem až do 10-ti let musel rovněž chodit do zdravotnické na různé procedury.

Když mi bylo 6 máji se narodila, protože otec měl dlouhý k pít a tak jsem vstoupil s otci rýli jen s matkou, a to i přesto, že to neměla lehké, abychom se o nás postarali! K tomu jsem do svých 12-ti let ještě občas jízdičkále poradili jsme kontakt přemělo úplně. Ažpak měl pravdu, ani k němu nemám momentálně žádný kontakt → je to pro mě jako cizí člověk! Křesťanství jsem asi 6 roků dříve šel a protože jsem už jako dítě měl problémy s autismem, ne šlo jsem byl považován za ležela. Ve 14-ti jsem začal chodit trávit, ale spíš z toho důvodu, protože jsem chtěl zapadnout do party a 15-ti jsem už vycházel první, ale protože o chvilky poradili už jsem poznal i herák, začal jsem se naplno věnovat tomuto neobvyklému hobby! Vlastně jsem abnormálně věrný, a už v 16-ti jsem byl na psychiatrickém léčeni. Prošel jsem si PL Bohem (opakování), i v Praze na Prosech v „Alternativě“, jsem byl 2x a také v terapeutické komunitě Karlov, kterou jsem ale pro svou neobvyklou neobvyklou. Ve svých 18-ti letech jsem byl zamilován za království, které byly nejednakým mělo stylů života s opírkou.

Byl jsem více propuštěn po 6-ti měsících z vězby, ale hned po 4 měsících jsem opět abnormálně 18 měsíců, které jsem si odpracoval když mě pustily, byl jsem vzhledem k tomu, že to byla jen chyba a

psalubel' už se chytit nenechám... Dopadlo to, že za 7 m
 stou po mým propuštění sem byl opět odsouzen na 2
 měsíce. Opět na krátko. A tomto trestu už sem si
 začal uvědomovat, že takto věci ŽIT! Začal sem
 plánovat svůj život a být mě v roce 2007 pro-
 pustiť začal sem si hlásit práci. Protože sem cítil
 že nejsem schopen od toho, že zase začnu brát
 nastoupil sem na metadon a nutno dodat, že
 od té doby sem se opítkou neotkl. Ctěním sem abo
 práce jako skladník v auto-skladu, který s vozem
 byly lepší a lepší, ale jím abo abo, než sem začal
 opět žít a své ex-příteky v Holešovicích. Začali jít
 spolu brát peníze a k tomu sem psal své
 občas sem něco ukradl, včetně auto a šlo to abo
 lapit. Odešel sem z práce, s vozem sem se poho-
 dal, na metadon sem měl 24 posilování měsí, a
 přecházel k soudu! Dopadlo to tak, že sem se s
 mou korekci, kvůli mě na 30 měsíců a následně
 korig bylo zase v práci!

Je svým životem sem celkem naprosto maximálně tak 8
 měsíců (na smrt). Dělal sem jako skladník, tak
 sem pomáhal na stavbě, potom sem vyhládal kamiony
 v Ruzyni a Praze. Většinou se stěhoval práce. Jihlavě
 maximální práce. Je nutné sem si učit k behu, k
 na skladník, kterou bych třeba mohl vykonat.
 A potom chci říct co nejvíce pracovat, protože se chci
 stí vím, že nemám nic počítat. Chci chodit na met-
 adon, protože si ještě na 100% nevěřím, ale i přesto jsem schop-
 len začít sít nově život → bez drog!! Uč se měnit sem
 abo minimální úroveň → NIKDY! Po propuštění budu mít čistý
 život, žádnou podstatu ani soudu, mám vyřešené věci s ko-
 mou a jsem schopen nastartovat pro to, začít horečně sít bez
 drog.

Obrázek 28 Nestrukturovaný životopis. Příklad práce odsouzeného

7.8 Příjímací pohovor

Úvod do tématu a teorie

Zajímavou součástí programu je **příprava na přijímací pohovor** a trénink v modelových situacích. Lektori se účastníků ptají na jejich zkušenosti s přijímacím pohovorem. K přípravě patří **zjistit základní informace** o firmě, informace o pracovní pozici, kdo povede přijímací pohovor, **formulovat si vhodné otázky** a případně si je napsat na papír: co bude náplní práce, kdo bude přímý nadřízený, jaká je pracovní doba, jaký typ pracovní smlouvy, jaké jsou možnosti dalšího postupu, kdy je předpokládán nástup do práce, jaké je ohodnocení pozice, atd.

Lektori nabídnou účastníkům, na co dát při přípravě na pohovor pozor:

- ujistěte se, že víte přesně, kde pohovor probíhá a jaké je tam dopravní spojení,
- dobře si naplánujte čas, abyste nebyl ve stresu,
- pokuste se předvídat možné problémy (dopravní zácpa,...),
- nezapomeňte si s sebou vzít požadované doklady a dokumenty,
- nechod'te na pohovor hladový a žíznivý,
- pozor na alkohol a cigaretový zápach (např. pokud si před tím zajdete na oběd),
- pozor na žvýkačku – osvěží dech, ale nežvýkejte během pohovoru,
- vhodně, čistě a příjemně se oblečte, abyste se cítil dobře.

Od přípravy na pohovor lze přejít k tomu, jak pohovor probíhá. Lze doporučit, aby uchazeč měl po ruce inzerát, na který reagoval, CV, doklady o vzdělání. Také **první dojem** je důležitý. Všimnout si lze toho, **co vidíme**: oblečení, doplňků, držení těla, způsobu chůze, vstupu do místnosti, volbu místa a způsob sezení, oční kontakt, úsměv, projevy nervozity, gesta, stisk ruky, atd. To, **co slyšíme**: dýchání, kašláni, hlasitost, rychlost mluvy, atd.

Dalším tématem jsou otázky, které mohou při pohovoru zaznít. Lektori představí účastníkům ty otázky, na které je vhodné odpovědět, a na které odpovídat nemusí (zdravotní stav, který neovlivňuje výkon práce, předchozí vyléčené nemoci; aktivity ve volném čase; trestné činy, které již byly vymazány z rejstříku trestů; rodinný stav, počet dětí, atd.).

K přijímacímu pohovoru také patří otázky na silné a slabé stránky. Odsouzení si mohou zformulovat, za co např. dostali v posledních letech v zaměstnání pochvalu, co umí velmi dobře. Za co dále byli kritizováni, co si myslí, že by mohli dělat lépe. Toto cvičení mohou lektori pojmout více obecně a ptát se účastníků na jejich silné a slabé stránky nyní a v minulosti.

Lektorská práce

Lektoři s účastníky hovoří o tom, zda již někdy absolvovali přijímací pohovor, a jaké mají zážitky. Pokud se přihlásí dobrovolníci, mohou lektoři a účastníci okomentovat, jakým působí prvním dojmem.

Při tréningu by se mělo vystřídat více odsouzených, kteří se vystřídají v rolích uchazeč o zaměstnání/zaměstnavatel. Domluví si předem, o jakou práci půjde, a oba se na roli připraví. Následuje trénink, který je zakončen sebereflexí a reflexí lektorů a skupiny. Osvědčuje se pojmenovat především silné stránky a dát doporučení, např. každý ze skupiny může říct jednu věc, která se mu líbila a jedno doporučení.

Lze doplnit otázkami:

- Jaké dovednosti ostatních mne zaujaly?
- Jaké své silné stránky chci posílit?
- Co ještě chci změnit, čemu se chci naučit? Co pro to udělám?

7.9 Typy pracovních činností a práce „načerno“

Úvod do tématu a teorie

Lektoři mluví s účastníky o tom, že existuje pracovní trh, a zjišťují, jestli někteří mají zkušenost s uzavřením pracovní smlouvy či dohody, případně s živnostenským oprávněním. Obvyklé je, že většina účastníků skupiny má zkušenost pouze s prací „načerno“. Trvalý pracovní poměr a každodenní vstávání do práce znají odsouzení, kteří ještě z předrevolučních časů zažili pracovní povinnost. Tito odsouzení mluví o tom, že po listopadu 1989 se v žádné práci nedokázali dlouhodobě udržet, vyhledat ji, získat. Mladší odsouzení postrádají motivaci, mluví o tom, že nikdy nevěděli, čím by chtěli být. To, a také fakt, že začali velmi brzy s užíváním návykových látek, vedlo k tomu, že nedokončili žádné vzdělání. To vedlo k tomu, že si peníze začali opatřovat trestnou činností, získali zápis do rejstříku trestů a tím se rapidně snížila šance na legální uplatnění na trhu práce. Pokud jim je nabídnuta práce, která je pro ně zajímavá, nepovažují za důležité řešit náležitosti smlouvy a často se tak stane, že jim po odvedení práce není vyplacena mzda. Tím opět snižuje motivace odsouzených pracovat poctivě.

Lektoři představují účastníkům různé typy pracovních činností: podnikatelskou činnost, pracovní poměr (pracovní smlouvu, dohodu o pracovní činnosti, dohodu o provedení práce). Předávají účastníkům informace o tom, co musí kvalitní pracovní smlouva obsahovat. Odsouzené často zajímá, zda si mohou přivydělat během evidence na Úřadu práce, tedy

je do pracovního sešitu zařazen seznam možností výdělků a jejich limity (pracovní poměr, DPP a DPČ, krátkodobé zaměstnání nabízené Úřadem práce, veřejná služba, eventuálně dobrovolnická služba). Odsouzení jsou seznámeni s výhodami a nevýhodami legální a nelegální práce:

- výhody: neplatím daně a mám tedy větší příjem; nemusím uzavírat smlouvu a vázat se.,
- nevýhody: v případě nemoci, úrazu zůstanu bez příjmu (v pracovní neschopnosti se nemohu zaevidovat na Úřadu práce); jednou budu mít nižší důchod či podporu v nezaměstnanosti; nemám žádný doklad pro případ, že mi zaměstnavatel nebude chtít za provedenou práci zaplatit.

Lektorská práce

Lektoři s účastníky mluví o výhodách a nevýhodách práce „načerno“. Ptají se:

- Jakou jistotu by měl podle Vás dát zaměstnavatel zaměstnanci, aby ten byl u něj spokojený? K čemu je dobrá pracovní jistota?
- V čem je výhodné se dobře zeptat na vše, co potřebuji vědět předtím, než práci přijmu?
- Na co je dobré se před přijetím práce zeptat?
- Jakou jistotu jste ochotni dát zaměstnavateli Vy?
- Kolik znáte lidí, kteří pracují? Jsou zaměstnaní? Jaké mají výhody?
- Znáte někoho, kdo o práci přišel? Z jakých důvodů?
- Pokud máte pocit, že potřebujete pomoci v pracovně právní oblasti, víte, na koho se můžete obrátit?

Ukázky práce odsouzených

	Výhody	Nevýhody
Krátkodobé	☒ Neplatí daně a mám tedy větší příjem	☒ DOSTE ALCH NA VZP ATD.
	☒ Nemusím uzavírat smlouvu a vázat se	☒ KÁKOLIV MĚ MŮŽE VYHO- DIT A JA SE NECHČU ZLA- NIT - PŘEHAN SMLOUVU
	☒ NECHČU BOCHÁŽET PRAVIDELNĚ	☒
Dlouhodobé	☒	☒ !! NEBOCHÁŽU PŘECH ~ ŠLET
	☒ PŘÍSPĚVEK OŠ STÁTU	☒
	☒	☒

Obrázek 29 Výhody a nevýhody práce "načerno". Příklad práce odsouzeného

7.10 Strukturované plánování času

Úvod do tématu a teorie

V kurzu lektoři často účastníkům opakují, že zvládat svůj život bez konfliktu se zákonem se musí naučit oni sami, a že jim to půjde lépe, budou-li to dělat vědomě. Proč je tedy výhodné umět si plánovat svůj čas. Mluví s účastníky o tom, proč je výhodné plánovat svůj čas:

- více toho během dne, týdne, roku i celého svého života stihnete,
- získáte pocit větší kontroly nad vlastním životem,
- nedáváte šanci nepříjemné nudě, která ve Vás může vyvolávat pocit nesmyslnosti života; nuda se může také stát úrodnou půdou pro různé rizikové myšlenky, které mohou vést např. k páchání trestné činnosti.
- Poznáte lépe sami sebe, co Vás baví a co ne. Činnosti, které Vás tolik nebaví, ale víte, že je potřeba je vykonat, si lépe naplánujete a připravíte si strategie, kterými zvládnete případné těžkosti.

Lektoři se ptají účastníků, jak si představují svůj život po propuštění, svůj život bez trestné činnosti. Mluví s účastníky o tom, že snít o bezproblémovém životě je snazší než ho žít. Nicméně snění je také velmi důležité, lektoři pobízí odsouzené k tomu, aby o svých fantaziích mluvili, protože jediné tak mohou zjistit, jsou-li jejich očekávání a přání reálná.

Lektorská práce

Lektoři pobízí odsouzené, aby se zamysleli nad tím, jaké činnosti ve svém životě plánovali:

- Jaké činnosti jste ve svém životě plánovali a co Vás k tomu vedlo?
- Bylo plánování užitečné?
- Co člověk potřebuje k tomu, aby mohl svůj život plánovat?
- Které věci v životě je lepší plánovat a které ne?

Odsouzení si napíší svůj vlastní seznam příjemných činností na svobodě a ve výkonu trestu.

Následně popíší, jak si představují svůj život rok po odchodu z vězení (oblast práce, zaměstnání, financí, bydlení, vztahy s rodinou a přáteli, oblast trávení volného času a fyzické a psychické zdraví. Také se pokusí naplánovat si jeden týden po propuštění na svobodu hodinu po hodině od probuzení po spánek. Lektoři se snaží podpořit odsouzené v tom, aby domýšleli důsledky svých plánů.

Lektoři mohou zvolit **cvičení**, ve kterém se účastníci pokusí popsat svůj den na svobodě tak, jak by si ho představovali. Nejprve se skupina domlouvá na tom, jaké činnosti jsou v každém dni důležité, a kolik času jimi účastníci stráví. Pak si namalují kruh, do kterého vyznačí časový podíl jednotlivých povinností.

Důležité je i závěrečné **cvičení**, ve kterém odsouzení mohou vyjádřit své obavy v souvislosti s recidivou. Lektoři pobízejí účastníky, aby popsali kritické události, které mohou nastat. Společně pak mluví o tom, jak jim lze předcházet a řešit je. Účastníci si mohou vytvořit i diagram zdrojů (vnitřní kruh) a rizik (vnější kruh).

Ukázky práce odsouzených

Napište 10 příjemných činností, které Vás těší ve věznici, a 10 příjemných činností, ze kterých se budete těšit na svobodě.

Příjemné činnosti ve výkonu trestu	Příjemné činnosti na svobodě
1. kultura	1. Výchova dětí
2. práce	2. život s rodinou; duševní
3. naučení	3. Vychování dětí
4. zt	4. Naučení příbuzných
5. pracování na vel. cíl - sběr doce do-a	5. Po-oc rodin
6.	6.
7.	7.
8.	8.
9.	9.
10.	10.

Obrázek 30 Příjemné činnosti na svobodě a ve výkonu trestu. Příklad práce odsouzeného

1	VÝSTUP	CESTA DOMŮ S RODINOU	ČAS S RODINOU	ČAS S PŘÍTELKOU (SEX)
2	SEX A RODINA	CESTA NA ÚP	ČAS S RODINOU	SEX
3	SEX A RODINA	CESTA NA SOUD (PLUH)	ČAS S RODINOU	SEX
4	SEX A RODINA	CESTA KE KUPÁČNÍM	ČAS S RODINOU	SEX
5	SEX A RODINA	HLEDÁNÍ PRÁCE	ČAS S RODINOU	SEX
6	SEX A RODINA	CESTOVÁNÍ PO PŘÍBŮZNÝCH		SEX
7	SEX A RODINA	CESTOVÁNÍ PO PŘÍBŮZNÝCH		SEX
	8:00 – 12:00 DOPoledNE	12:00 – 16:00 ODPOLEDNE	16:00 – 20:00 PODVEČER	20:00 – 24:00 VEČER

Obrázek 31 Týden po propuštění. Příklad práce odsouzeného

Jaké kritické události se nejvíce obávám?	Jak mohu této rizikové situaci předcházet? Jak ji mohu řešit?
Aplikace drog	Předcházení: Negledovat rizikové osoby
	Řešení: Naplánování si volného času, kontakt se s rodinou
Hrazení autem	Předcházení: Nechodit do a ani okolo kavey
	Řešení: Neít u sebe větší obnos peněz
Páchání trestné činnosti	Předcházení: Nebrat drogy a nebrat auto-mo
	Řešení: Viz výše

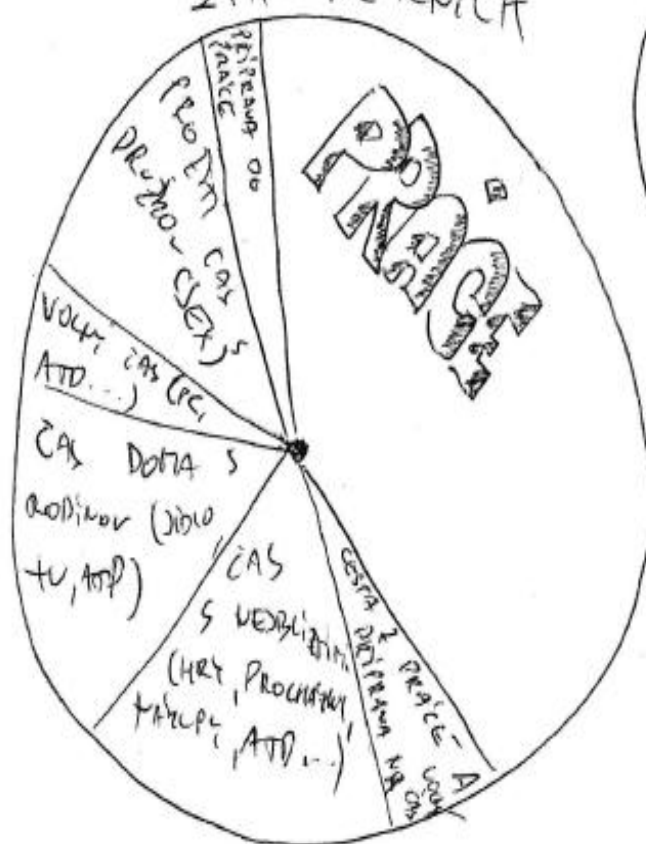
Obrázek 32 Rizikové situace (1). Příklad práce odsouzeného

Jaké kritické události se nejvíce obávám?	Jak mohu této rizikové situaci předcházet? Jak ji mohu řešit?
BYLLENÍ	Předcházení: KOMUNIKUJI SE SVOU BLÍZKOU RODIČOU, NĚCO PŘISLUŠILA
	Řešení: OČAS SE MOC NEBA
NEVADIT PEDNÍK	Předcházení: NEBA SE PŘEDCHÁZET
	Řešení: OBSTRANIT VĚŠ. MINULOST
NEBRAT	Předcházení: VYHÝBAT SE LIDEM CO HO BEROU
	Řešení: VĚNOVAT SE VÍCE PRÁCI PSOVÍ, SOBĚ SAMÉMU

Obrázek 33 Rizikové situace (2). Příklad práce odsouzeného

POŽADÉ ZAMĚSTNÁNÍ:

- 1) SKLADNÍK - ①
 - 2) DOPLŇOVAČ / zboží ⑤
 - 3) PRIDAVATEL - ④
 - 4) OBSLUHA VZU - ②
 - 5) BALMAN - ③
- 24H - IDEALNÍ

Obrázek 34 Struktura dne, rizika a zdroje. Příklad práce odsouzeného

7.11 Volné téma

Na závěr kurzu je zařazena volná hodina, respektive možnost pro lektory a skupinu domluvit se na tom, co k závěru programu potřebují. Je možné:

- vrátit se k jednomu z pobraných témat,
- řešit nějaké aktuální potíže spojené s výkonem trestu,
- shrnout a opakovat všechna pobraná témata,
- nabídnout projekci filmu, který byl natočen přímo pro účely resocializačních programů o. s. Rubikon. Ve filmu je zachycen život jednoho propuštěného člověka. Vždy, když se dostane do situace, ve které se musí rozhodnout, lektori film zastaví a odsouzení hlasují o tom, jak se má rozhodnout. Následně lektori vybranou variantu pustí (ve filmu je předloženo několik možností). Účastníci tak přebírají zodpovědnost za příběh i s důsledky svých rozhodnutí. Následně lze mluvit o tom, zda účastníci zažili podobné scény ve svém životě, jak se rozhodovali oni a s jakými výsledky,
- lze nabídnout trénink rolí nebo relaxační aktivity,
- umožnit odsouzeným udělat burzu otázek a nápadů, co v programu nezaznělo a mělo by zaznít, atd.

7.12 Ohlédnutí a zhodnocení kurzu

V průběhu posledního setkání by si odsouzení měli odpovědět na následující otázky:

- Jaká byla moje očekávání na začátku kurzu? Která se naplnila a která nikoliv?
- Co mě překvapilo?
- Co pro mě bylo užitečné?
- Co se díky programu v mém životě změnilo?
- Co z programu chci ve svém životě dále používat?

Lektori mohou dát každému z účastníků individuální zpětnou vazbu, stejně tak si i účastníci mezi sebou mohou říct nebo napsat „vzkaz či poselství do budoucna“. Každý účastník vyplní závěrečný otazník a dostane certifikát o absolvování. Lektori nabízejí kontakt na návaznou postpenitenciární službu, v rámci které mohou odsouzení řešit např. svoji zadluženost nebo připravovat se na propuštění.

Pro účely této práce byl vytvořen Závěrečný evaluační dotazník, který účastníci obdrželi 3 měsíce po absolvování a mohli se rozhodnout, jestli nám poskytnou zpětnou vazbu o tom, jak je jim program nadále užitečný.

III. Empirické šetření a jeho výsledky

8 Cíle výzkumu a výzkumné otázky

8.1 Cíle výzkumu

Cílem výzkumu je obohatit forenzní a sociálně psychologickou oblast o souvislosti **motivace ke změně v procesu resocializace odsouzených mužů**. Výzkumný projekt zahrnoval následující dílčí cíle:

- pomocí kvalitativní obsahové analýzy zkoumat vstupní **motivaci před zahájením resocializačního programu „Získej zaměstnání“** s využitím **vstupního motivačního dotazníku** s otevřenými a polootevřenými otázkami, který jsme pro potřeby výzkumu vytvořili. Důraz jsme kladli na možnost vyjádření vlastních očekávání odsouzených od účasti v programu, mapování investice vlastního úsilí při zapojení do programu a mapování důvěry ke změnám, které může účast v programu přinést. Dotazníkem se zjišťovalo také posouzení vlastních silných a slabých stránek, charakter problémů, které odsouzení dosud řešili, a s jakým úspěchem. Odpovědi jsme rozdělili do tří skupin: **motivace k zapojení do resocializačního programu, problémy v životě odsouzených, cesta za změnou;**
- popsat motivaci k výkonu odsouzených za použití **dotazníku motivace k výkonu (LMI)**, **srovnat výsledky se standardizačním souborem** a propojit souvislosti jednotlivých 17 škál, popsat **souvislosti výsledků z dotazníku s dosaženým vzděláním a věkem** odsouzených, srovnat výsledky testu motivace k výkonu s výsledky **pětifaktorového osobnostního dotazníku (NEO PS);**
- pomocí kvalitativní obsahové analýzy **zjistit subjektivně vnímaný přínos resocializačního programu „Získej zaměstnání“ 3 měsíce po jeho skončení**. Využili jsme **závěrečný evaluační dotazník** s otevřenými a polootevřenými otázkami, který jsme pro potřeby výzkumu vytvořili. Zjišťovali jsme, co z obsahu kurzu odsouzení považovali za přínosné, mapovali jsme faktory, které vedly k dokončení programu, a zjišťovali jsme motivaci ke změně po propuštění

na svobodu. Otázky jsme rozdělili do tří tematických skupin: **naplnění očekávání a hodnocení programu, přínos programu, motivace ke změně;**

- představit **resocializační program „Získej zaměstnání“**, jehož účastníci tvořili výzkumný soubor. Popsat **jednotlivá témata včetně metodické teorie, popsat lektorskou práci v praxi a vybrat zajímavé ukázky z práce odsouzených**, kteří se disertačního výzkumu účastnili. Popis resocializačního programu propojuje teoretickou část práce s praxí, a spolu s výsledky empirického šetření může být zajímavou inspirací pro práci s odsouzenými v penitenciárním prostředí.

8.2 Výzkumné otázky

V disertačním projektu jsme shromáždili data z několika dotazníků, které jsme zpracovali metodologicky rozdílným způsobem. Vstupní dotazník a závěrečný evaluační dotazník jsme zpracovali pomocí kvalitativní obsahové analýzy, dotazník motivace k výkonu a pětifaktorový osobnostní dotazník jsme zpracovali pomocí kvantitativního testování statistických hypotéz. Protože jsme chtěli data z dotazníkového šetření interpretovat jednotlivě, ale také data propojit, stanovili jsme pro potřeby výzkumu následující výzkumné otázky:

- **Jaká je motivace odsouzených ke změně před vstupem do resocializačního programu „Získej zaměstnání“?**
 - Co odsouzení od resocializačního programu očekávají?
 - Jaké jsou hlavní problémy v životě odsouzených?
 - Co už odsouzení udělali proto, aby se jejich život změnil k lepšímu a co ještě potřebují ke změně?
- **Jaké jsou souvislosti motivace k výkonu odsouzených?**
 - Liší se výsledky odsouzených v jednotlivých škálách motivace k výkonu od standardizačního souboru?
 - Jaké jsou vzájemné souvislosti škál dotazníku motivace k výkonu (LMI) a dosaženého vzdělání odsouzených?
 - Jaké jsou vzájemné souvislosti škál dotazníku motivace k výkonu (LMI) a věku odsouzených?

- Jaké jsou vzájemné souvislosti škál dotazníku motivace k výkonu (LMI), pětifaktorového osobnostního dotazníku (NEO PS) a věku odsouzených?
- **Jak hodnotili odsouzení přínos resocializačního programu „Získej zaměstnání“, a to tři měsíce po jeho absolvování?**
 - Naplnila se vstupní očekávání odsouzených od účasti v programu?
 - Jak odsouzení hodnotili program z hlediska obsahu a formy?
 - Jaký je přínos programu pro život odsouzených?
 - Jaká byla motivace ke změně v průběhu účasti v programu a jaká je motivace ke změně po skončení programu?

9 Výběr souboru a organizace sběru dat

Výzkumu se účastnilo celkem 75 mužů odsouzených k výkonu trestu odnětí svobody ve věznicích s ostrahou a dozorem. Tito muži byli opakovaně trestáni za různé typy trestné činnosti. Byli odsouzeni za úmyslný trestný čin, a to s vyšší sazbou než tři roky, nebo pokud již byli v minulosti za úmyslný trestný čin odsouzeni, a nebyl shledán důvod ke zvýšené ostraze.

Tabulka 17 Odsouzení v typech věznic ke 2. 2. 2015 (Vězeňská služba České republiky, 2015)

Typ věznice	Počet odsouzených	
	celkem	z toho cizinci
mladiství	83	1
dohled (A)	435	10
dozor (B)	6 046	393
ostraha (C)	9 154	505
zvýšená ostraha (D)	1 068	122

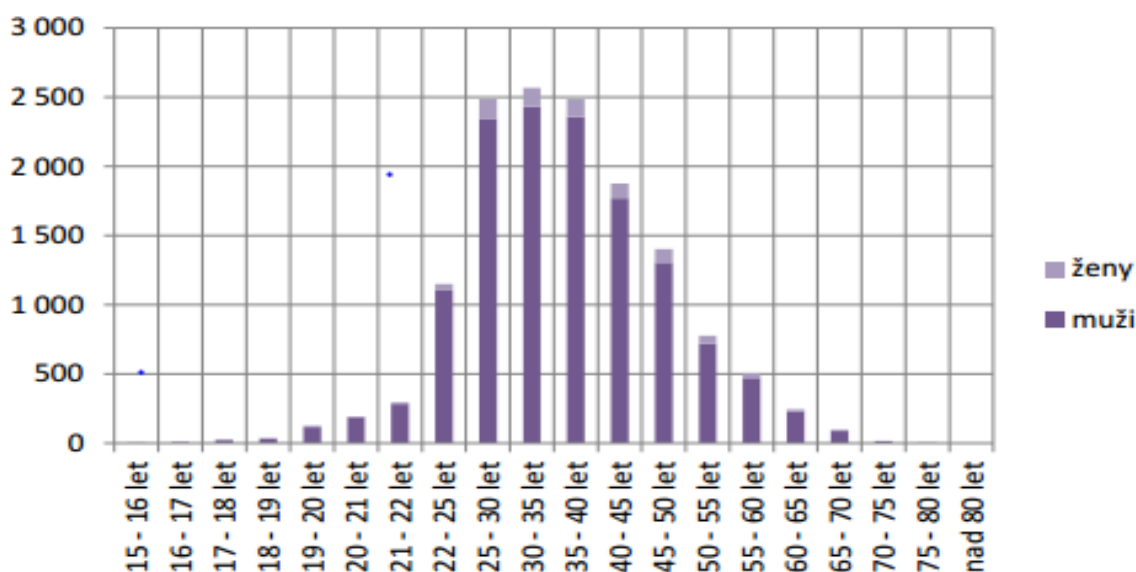
Výzkumný soubor tvoří odsouzení ze specializovaných oddělení (toxikologické oddělení, oddělení pro agresivní jedince, oddělení pro osoby s poruchou osobnosti), a dále odsouzení z nespecifických oddělení. Po vyhodnocení dotazníků a vyřazení těch, které nesplňovaly kritéria pro administraci, po vyřazení těch osob, které např. vyplnily všechny dotazníky, ale nezaslaly zpět evaluační Závěrečný dotazník, zůstalo ve výběrovém souboru **50 osob**, které splňovaly kritéria pro výzkum.

Tabulka 18 Základní informace o výběrovém souboru

		% z celkového souboru
Počet mužů	50	
Průměrný věk	31,9	
Nejvyšší věk	51	
Nejnižší věk	22	
Základní vzdělání	29	58%

Průměrný věk výběrového souboru je 31,9 let. Aktuální dostupná ročenka Vězeňské služby ČR uvádí skupinu osob ve věkovém rozmezí mezi 30 a 35 lety jako nejpočetnější v české vězeňské populaci.

Tabulka 19 Věkové rozložení odsouzených za rok 2013 (Vězeňská služba České republiky, 2015)

Výběrový soubor je tvořen osobami, které jsou z hlediska věku a zařazení do typu věznice nejširší skupinou v českých věznicích.

Odsouzeným byla nejprve nabídnuta účast v resocializačním programu ZZ (získej zaměstnání) pomocí informačního letáku na nástěnce vězeňského oddílu. Následně byli zájemci pozváni na informační schůzku k programu, na které se dozvěděli vše potřebné k tomu, aby se mohli rozhodnout, zda se do programu přihlásit. Poté mohli svou účast nahlásit sociální pracovníci věznice.

Kromě samotného programu jsem na začátku odsouzeným představila svůj výzkumný záměr a nabídla jim účastnit se výzkumu s tím, že kromě účasti v programu vyplní několik dotazníků. Ti, kteří souhlasili, vyplnili **Souhlas s účastí ve výzkumu** (příloha č. 5). Ještě před zahájením vyplnili vstupní Motivační dotazník. V dalších dvou setkáních vyplnili Dotazník motivace k výkonu LMI a Osobnostní dotazník NEO PS. Tři měsíce po skončení programu jsem obeslala všechny účastníky, kteří dokončili program, s žádostí o vyplnění evaluačního Závěrečného dotazníku. Po skončení programu jsem účastníky požádala, o možnost okopírovat si jejich pracovní sešity, abych měla víc konkrétního materiálu pro doplnění popisu programu v této práci. Zároveň jsem shromažďovala různé další texty, jako domácí úkoly s tématy jako životopis, řešení problémů, konfliktů, moje silné stránky, atd. Dále jsem spolu s další lektorkou vytvářela zápisy ze setkání a sbírala postřehy ostatních kolegů lektorů při supervizích.

Před vyplněním jednotlivých dokumentů jsem účastníky instruovala následně:

- dotazníky vyplňujete pouze pro potřebu výzkumu. Výsledky spojeny s Vaším jménem se nedostanou k dalším osobám, a to ani vězeňským pracovníkům. O výsledky můžete požádat mě, ráda Vám je po vyhodnocení sdělím;
- V dotaznících nemůžete odpovědět dobře nebo špatně. Každá Vaše odpověď je střípkem mozaiky, která když se složí, může nám i vám pomoci lépe porozumět vaší osobnosti;
- Odpovídejte tak, jak Vás to napadne nejdříve. Příliš o odpovědích nepřemýšlejte;
- Pokud nebudete něčemu rozumět, radši se mě zeptejte.

10 Použité metody a systém zpracování dat

10.1 Dotazník motivace k výkonu (LMI) a testování statistických hypotéz

Dotazník motivace k výkonu (LMI) jsme zvolili proto, že dimenze osobnosti, které měří, jsou pro oblast zkoumání resocializačního působení velmi zajímavé. Dotazník obsahuje 170 položek vztahujících se k 17 škálám, které popisují vlastnosti osobnosti podílející se při procesu podání výkonu. Jsou jimi:

vytrvalost, dominance, angažovanost, důvěra v úspěch, flexibilita, flow, nebojácnost, internalita, kompenzační úsilí, hrdost na výkon, ochota učit se, preference obtížnosti, samostatnost, sebekontrola, orientace a status, soutěživost, cílevědomost.

Motivace k výkonu se zejména uplatňuje v profesním kontextu a při činnosti záměrné. Protože odsouzení vstupují do programu se záměrem, ambicemi směřujícími ke změně, využíváme data z Dotazníku motivace k výkonu pro porovnání motivace k výkonu se standardizačním vzorkem, a pro zjištění vzájemných závislostí mezi jednotlivými škálami a dalšími proměnnými, kterými jsou věk, vzdělání a data z pětifaktorového osobnostního dotazníku NEO PS.

Při administraci dotazníků byly dodrženy standardní podmínky uvedené v manuálu pro daný test. Dotazníky jsem vyhodnocovala manuálně za pomoci vyhodnocovacích šablon. Nejprve jsem zjistila hrubé skóry, které jsem následně převedla na standardní skóry. Průměrný čas vyhodnocení byl 30 minut. Pokud chyběla jedna položka v dimenzi, použila jsem střední hodnotu, vypočtenou ze všech uvedených odpovědí pro příslušnou škálu, jak je doporučeno v manuálu. Pokud chyběly dvě a více položek, test jsem nehodnotila. Celkem 33% testů nesplnilo kritéria pro úspěšné vyhodnocení. Pro interpretaci výsledků jsem použila popisy škál uvedené v manuálu k dotazníku (Schuler & Prochaska, 2003).

Byli jsme zvědaví, jestli budou odsouzení dotazník schopni vyplnit (jestli udrží po celou dobu vyplňování delšího dotazníku pozornost, a jestli jim budou jednotlivé otázky srozumitelné). Vypozorovali jsme, že pro odsouzené bylo těžší:

- pokud byla otázka předem negativně formulována (Např.: neměl jsem ještě příležitost, působit jako vůdce nebo mluvčí nějaké skupiny),
- pokud se ve větě objevilo neobvyklé slovo (Např.: k novým situacím se vždy zpočátku stavím poněkud skepticky),

- pokud byla otázka delší a vyžadovala složitější logickou úvahu (Např.: při řešení těžkého úkolu jsem radši, pokud nesu odpovědnost společně s dalšími lidmi, než abych ji bral (a) sám (sama) na sebe),
- protože obsahuje velké množství položek a vyžaduje koncentraci a trpělivost při vyplňování.

Proto jsme dbali na to, aby se mohli odsouzení na cokoliv zeptat a dostali pro vyplnění neomezený čas. Zároveň ale dostali instrukci, aby pokud otázce rozumí, nad odpovědí příliš dlouho nepřemýšleli. I přes tuto snahu jsme asi 20% dotazníků odložili jako nepoužitelné.

Abychom mohli odpovědět na stanovené okruhy výzkumných otázek a spojit výsledky s kvalitativním zpracováním ostatních dotazníků, využili jsme následující statistické zpracování dat a vybrané testy parametrických hypotéz.

Test hypotézy o střední hodnotě normálního rozdělení

Zjišťovali jsme shodu mezi výsledky Dotazníku motivace k výkonu u výzkumného a standardizačního souboru. Na základě údajů z výběrového šetření velkého rozsahu ($n > 30$) chceme ověřit předpoklad, že průměr základního souboru μ se rovná určité hodnotě μ_0 a stanovíme **dvoustranný z-test**.

Nulovou hypotézu poté formulujeme jako $H_0: \mu = \mu_0$. Alternativní hypotéza je v případě dvoustranného testu, který jsme použili při vyhodnocování dotazníků ve tvaru $H_1: \mu \neq \mu_0$.

Za předpokladu, že je znám rozptyl základního souboru, volíme testové kritérium jako

$$U = \frac{\bar{x} - \mu_0}{\sigma} \sqrt{n}$$

kde

\bar{x} je výběrový průměr

σ je směrodatná odchylka základního souboru

n rozsah výběrového souboru

Veličina U má za platnosti H_0 normované normální rozdělení a kritický obor může být ve tvaru

$$W_\alpha = U \geq u_{1-\alpha/2}$$

Test hypotézy o shodě dvou středních hodnot

Test umožňuje porovnávat různé situace mezi dvěma výběry, resp. sledovat úroveň dvou faktorů v rámci jednoho výběru. V našem případě **zjišťujeme vliv vzdělání a věku a hodnoty škál Dotazníku motivace k výkonu**. Na základě porovnávání těchto výběrů pak provádíme úsudky o dvou základních souborech, z nichž byly výběry provedeny.

V dalším postupu budeme předpokládat, že jde o nezávislé náhodné výběry, což je v praxi nejčastěji zajištěno tím, že v každém výběru jsou jiné jednotky. V rámci testování hypotézy shody středních hodnot musíme znát situaci rozptylů. V našem případě rozptyly v obou základních souborech neznáme a nelze předpokládat jejich shodu.

Nulová hypotéza má tvar $H_0: \mu_1 = \mu_2$ resp. $\mu_1 - \mu_2 = 0$

Oproti alternativě $H_1: \mu_1 \neq \mu_2$

Testové kritérium uvažujeme ve tvaru

$$t = \frac{x_1 - x_2}{\sqrt{\frac{s_1^2}{n_1} + \frac{s_2^2}{n_2}}}$$

Kde

x_1, x_2, \dots jsou výběrové průměry ve skupinách

s_1^2, s_2^2, \dots jsou výběrové rozptyly

n, n_2, \dots jsou rozsahy výběrových souborů

Kritický obor je $W_\alpha = U \geq u_{1-\alpha/2}$

Test o nulovosti korelačního koeficientu

Pro sledování závislosti dvou spojitých náhodných veličin jsme využili Pearsonův koeficient korelace r_{xy} , který sleduje těsnost lineární závislosti sledovaných veličin. Tento index nabývá hodnot od -1 do +1. Sledovali jsme **souvislosti jednotlivých škál Dotazníku motivace k výkonu (LMI) a Pětifaktorového osobnostního dotazníku (NEO PS)**.

Jestliže je koeficient roven +1 (resp. -1), jedná se o funkční přímou (resp. nepřímou) lineární závislost. V případě, že $r_{xy}=0$, koeficient značí lineární nezávislost (nekorelovanost). Nejčastěji jej můžeme počítat jako

$$r_{xy} = r_{yx} = \frac{n \sum_{i=1}^n x_i y_i - \sum_{i=1}^n x_i \sum_{i=1}^n y_i}{\sqrt{n \sum_{i=1}^n x_i^2 - (\sum_{i=1}^n x_i)^2} \sqrt{n \sum_{i=1}^n y_i^2 - (\sum_{i=1}^n y_i)^2}} = \frac{\overline{xy} - \bar{x} \bar{y}}{\sqrt{(\overline{x^2} - \bar{x}^2)(\overline{y^2} - \bar{y}^2)}} = \frac{s_{xy}}{s_x s_y}$$

Kde

s_{xy}, \dots kovariance mezi proměnnými x a y

s_x, s_y, \dots směrodatná odchylka proměnné x a proměnné y

V případě lineární nezávislosti veličin x a y bude koeficient korelace v základním souboru rovný nule. Nulovou hypotézu můžeme zapsat ve formě $H_0: \rho_{xy} = 0$ Oproti alternativě, kdy $H_1: \rho_{xy} \neq 0$

Jako testové kritérium použijeme veličinu: $t = \frac{r_{xy} \sqrt{n-2}}{1-r_{xy}^2}$

s kritickým oborem ve tvaru $W_\alpha = t \geq t_{1-\alpha/2}$

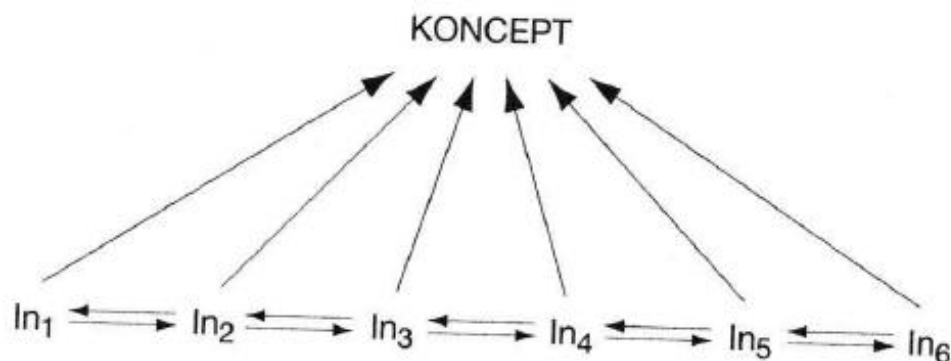
Zamítnutím nulové hypotézy na předem zvolené hladině významnosti α považujeme existenci lineární závislosti na zvolené hladině významnosti za prokázanou.

10.2 Kvalitativní zpracování dat

Vedle statisticky zpracovatelných dotazníkových metod Dotazník motivace k výkonu a Pětifaktorového osobnostního dotazníku, jsme odsouzeným předložili Vstupní motivační dotazník při zahájení resocializačního programu a Závěrečný evaluační dotazník 3 měsíce po ukončení resocializačního programu. Protože nebylo z časových i organizačních důvodů možné vést s každým odsouzeným individuální osobní rozhovor, využili jsme možnosti vytvořit strukturované dotazníky s převahou otevřených otázek. Metodu jsme zvolili především proto, že omezuje variabilitu pokládaných otázek a redukuje pravděpodobnost, že se získaná data budou výrazně strukturně lišit, zároveň se jednotlivá témata v textu snadněji lokalizují (Hendl, 2005, s. 173). Jsme si vědomi omezení v podobě ne zcela otevřeného prostoru k výpovědi o daném tématu.

Ke zpracování dat jsme využili **rámcovou analýzu** kvalitativních dat. Jednotlivé dotazníky jsme přepsali, abychom je zredukovali, mohli dále organizovat a kategorizovat. Data z každé otázky jsme zanesli do tabulky, hledali jsme souvislosti za pomoci zvýrazňování textu, komentování a vytváření seznamů slov, množin, map. Zaměřili jsme se na obsahově-tematickou rovinu.

Abychom data redukovali a mohli je klasifikovat, data jednotlivých otázek jsme kategorizovali, tedy hledali jsme taková zobecnění, která by platila pro jednotlivé skupiny výpovědí. Vycházeli jsme přitom z Modelu konceptu a jeho indikátorů podle Strausse (Hendl, 2005, s. 211), (obr. 35):.

Obrázek 35 Model konceptu a jeho indikátorů

Vzhledem k použití dotazníkové metody s převahou otevřených otázek, nebylo třeba stanovit některé analytické proměnné (např. kde se nacházela vypovídající osoba).

Cílem rámcové analýzy byla zaprvé **organizace dat** (pečlivé rozřídění a redukce dat), zadruhé pak **interpretace dat**, která vede k popisné nebo explanatorní zprávě o zkoumané oblasti (Hendl, 2005, s. 217).

V následující tabulce uvádíme příklad prvního třídění. Kategorie 3 znázorňuje přepsané výpovědi. Kategorie 2 jsou výsledkem prvního třídění, kdy se k jednotlivým výpovědím přiřazují obecnější pojmy, materiál se redukuje a zpřehledňuje, **identifikují se počáteční témata a koncepty**.

Tabulka 20 Příklad identifikace počátečních témat a konceptů při vyhodnocování Vstupního motivačního dotazníku

	1. otázka: Rozhodl jsem se do programu přihlásit, protože...	
	Kategorie 3	Kategorie 2
1.	Si myslím, že se potřebuji naučit lepší komunikaci s lidmi. Taky možná změnit svůj přístup a najít tu správnou cestu.	Učit se (komunikace) Změna v přístupu Najít správnou cestu
2.	Se chci co nejvíce připravit na život venku	Připravit se na život venku
3.	Mám strach a obavu, že to sám venku nedám	Strach ze selhání na svobodě
4.	Je to pro mě změna a mám zájem konečně jednou nad sebou přemýšlet	Změna stereotypu ve věznici Přemýšlet nad sebou
5.	Se chci naučit splácet dluhy, žít řádný život, mít stálou práci a hlavně se naučit víc komunikovat s lidma	Učit se (dluhy) Řádný život Učit se (komunikace) Víc komunikovat
6.	Mě zajímají různé věci, které mi přinášejí nové vědomosti. Spíše odreagování a zapojit se do veškerých aktivit, které jsou mi umožněny.	Zájem o nové věci Odreagování Zapojení do aktivit ve věznici
7.	Dobré věci	Pozitivní očekávání

8.	Si myslím, že je načase začít se svým životem něco dělat	Změna
9.	Seberealizovat	Seberealizace
10.	Chci žít řádný život	Řádný život
11.	Mě zaujal jeho uvítací program	Zaujetí
12.	Se naskytla příležitost	Příležitost
13.	Chci radikálně změnit svůj dosavadní život	Změna
14.	Se rád vzdělávám a nebráním se novému poznání	Učit se Nové poznání
15.	Protože nemám rád stereotyp, rád poznávám nové lidi a poučím se	Změna stereotypu ve věznici Seznámit se Učit se
16.	Bych se rád přiučil novým věcem	Učit se
17.	Věřím, že mi to pomůže při návratu na svobodu	Připravit se na život na svobodě
18.	Rád poznávám nové věci	Poznání
19.	Chci mít přehled	Přehled
20.	Si myslím, že potřebuji změnit svůj přístup a rozhodování v mém životě	Změnit přístup Rozhodování
21.	Mě zajímá co je ZZ a hlavně se chci naučit něco nového	Učit se
22.	Doufám, že se naučím lépe orientovat v životě, na úřadech, v práci	Učit se orientaci v životě, úřadech, práci
23.	Kvůli lepší šanci získat práci	Zvětšit si šanci získat práci
24.	Se chci řádně připravit na svobodu, jak vystupovat na úřadech, při hledání práce a přiučit se jak zvládat emoce a vztek.	Příprava na svobodu Jak vystupovat Zvládat emoce
25.	Vím, že potřebuji pomoc a sám to nezvládnou, jednou budu chtít rodinu, ale když budu mít dluhy a nebudu vědět, jak se s nimi vypořádat, tak to nepůjde, protože bych jí nemohl dát co bych chtěl, to bych nedokázal.	Pomoc Strach ze selhání Řešit dluhy
26.	Chci se naučit, jak správně postupovat při výběru zaměstnání. Jak jednat se zaměstnavatelem a jak vyzvednout své přednosti.	Jak vybrat zaměstnání Jednat se zaměstnavatelem Vyzvednout přednosti
27.	Se rád něčemu přiučím.	Učit se novému
28.	Se nerad nudím.	Zahnat nudu
29.	Jsem přesvědčen o tom, že mi to prospěje a pomůže.	Pomoc
30.	Se rád přiučím a poberu vědomosti.	Učit se Získat vědomosti
31.	Mě to připadalo dobré.	Zaujetí
32.	Se chci učit novým věcem.	Učit se novému
33.	Si myslím, že bych se zde mohl naučit něčemu, co mě bude v mém životě užitečné a budu to moct využít ke svému prospěchu.	Učit se novému Užitek pro svobodu
34.	Chci se naučit řešit věci, které budu muset řešit v civilu. Rád bych změnil své chování a připravil se na 100 % ven.	Změna chování Příprava na svobodu
35.	Mam za dva měsíce výstup do civilního sektoru.	Blížící se konec trestu
36.	Otázka zaměstnání je pro mě velice důležitá.	Zaměstnání
37.	Mě to zaujalo a abych se něco naučil co bylo v brožuře.	Zaujetí Učit se
38.	Abych mohl lépe zvládat návrat na svobodu, abych se mohl vyvarovat konfliktům, a mohl získat legální zaměstnání.	Zvládnout návrat na svobodu Předejít konfliktům Získat zaměstnání
39.	Potřebuji rozvíjet své schopnosti v komunikaci, jsem docela trémista.	Zlepšení v komunikaci Zvládnutí emocí
40.	Čekám narození dcery, mého prvního potomka a chci mu zasvětit celý život. A je pro mě důležité získat dobrou práci.	Dcera Získat práci
41.	Se chci requalifikovat a uplatnit se v některé z pomáhajících profesí. Dosáhnout konečně toho, být normálním pracujícím občanem. Vyrovnat se se svou minulostí.	Učit se Pracovat Vyrovnat s minulostí
42.	Abych se naučil jednat s lidmi.	Učit se jednání s lidmi
43.	Mám zájem o rady co se týče vysvětlení dluhů (vyřešení) a taky	Rady

	o zaměstnání.	Dluhy Zaměstnání
44.	Potřebuji komunikaci s lidmi a taky řešit dluhy.	Komunikace Řešit dluhy
45.	Ze zvědavosti.	Zvědavost
46.	Chci už dlouho přestat s drogami ale vůbec mi to nejde.	Přestat brát drogy
47.	Jsem zvědavý.	Zvědavost
48.	Jdu za pár měsíců domů a nechci se počtvrté vrátit do vězení.	Příprava na život na svobodě
49.	Jsem byl zvědavý.	Zvědavost
50.	Chci se stále učit něco nového.	Učit se novému

Jednotlivé kategorie jsme dále třídili a organizovali, hledali jsme obecnější platné kategorie. Tento proces se v rámcové analýze nazývá **označování dat**. Pokud jsme zaznamenali opakující se pojem, zpětně jsme ověřovali jeho platnost otázkou směřující od kategorie 2 ke kategorii 3 (tab. 21):

Tabulka 21 Označování dat a zpětné ověřování platnosti kategorií

<p>Potřeba naučit se lépe komunikovat s lidmi. Ptáme se zpětně: Potřebuje se tato osoba něco naučit? Co se potřebuje tato osoba naučit?</p>		
1.	<u>Si myslím</u> , že se potřebuji naučit lepší komunikaci s lidmi.	Učit se (komunikace)

Dalším krokem bylo vytváření tematických tabulek a schémat pro třídění a uspořádání dat. Ke každé kategorii, kterou již nelze dále zobecnit (kategorie 1), se přiřadí takové pojmy, které ji vystihují a doplňují, a které se také nacházejí ve výpovědích (kategorie 2), viz následující tabulka.

Tabulka 22 Vytváření tematických tabulek a schémat pro třídění a uspořádání dat

Kategorie 1	Kategorie 2
Učit se	Zlepšení komunikace
	Víc s lidmi komunikovat
	Jednání s lidmi
	Vyřešit dluhy
	Orientace ve světě
	Rozhodování
	Vybrat zaměstnání
	Orientace na úřadech

Posledním krokem bylo **shrnout obsah a podstatu** zkoumaného materiálu. Tyto závěry jsou uvedeny v empirické části předkládané práce u analýzy jednotlivých dotazníků, tedy Vstupního motivačního dotazníku a Závěrečného evaluačního dotazníku. Jednotlivé otázky vytváří tematické skupiny, a v těchto jsou interpretovány. Největší prostor je věnován interpretaci nejsilnějších kategorií, které mají významnou vypovídací hodnotu o skupině odsouzených. Pro přehlednost a úplnost jsme jednotlivé kategorie zobrazili pomocí grafů, které jsou součástí přílohy předkládané práce.

10.2.1 Vstupní motivační dotazník

Při zahájení programu jsme odsouzeným zadali Vstupní motivační dotazník, který jsme vytvořili, abychom umožnili účastníkům vyjádřit vlastní očekávání od účasti v programu a míru odhodlání ke změně. Motivační dotazník jsme zadávali odsouzeným v průběhu prvního setkání resocializačního programu „Získej zaměstnání“. Dotazník se skládá z 16 otázek. Aby zde uvedená data byla ucelenější, jsou otázky dotazníku rozděleny tematicky do 3 skupin:

Motivace k zapojení do resocializačního programu

- Rozhodl jsem se do programu přihlásit, protože...
- Očekávám, že se naučím...
- K čemu myslíte, že Vám bude užitečné absolvování programu?
- Kolik energie chcete do programu vložit?
- Stalo se Vám někdy, že jste něco začal a nedokončil?

Problémy v životě odsouzených

- Tím, že na sobě budu pracovat, se v mém životě změní...
- Ve svém životě potřebuji změnit...
- Co je Vaším největším problémem v životě?
- Až Váš problém vyřešíte, kdo si všimne změny jako první?
- Co na Vás druzí uvidí, uslyší jiného, až Váš problém vyřešíte?

Cesta za změnou

- Co už jste udělal pro to, aby se Váš problém zmenšil?
- Co ještě potřebujete udělat pro to, aby se Váš problém vyřešil?

- Kdo Vám v tom může pomoci a jak?
- Absolvoval jste někdy psychoterapii?
- Jaké jsou Vaše silné stránky?
- Jaké jsou Vaše slabé stránky?

Zadanými otázkami mapujeme motivaci k účasti v programu a motivaci ke změně, dále očekávání odsouzených od účasti v programu, to, co sami považují za největší problém ve svém životě a zda se v životě problémy snažili řešit a s jakým úspěchem, jaká vidí rizika spojená s životem na svobodě. Všechny odpovědi k jednotlivým otázkám jsme přepsali a analyzovali pomocí kvalitativní rámcové analýzy. Data jsme organizovali, abychom je mohli předložit ve vzájemných souvislostech.

10.2.2 Závěrečný evaluační dotazník

Závěrečný dotazník s otevřenými otázkami, který jsme zadávali účastníkům 3 měsíce od skončení programu. Důraz je kladen na obsah kurzu a jeho přínos pro život odsouzených a mapování faktorů, které vedly k úspěšnému dokončení programu. Ke zpracování dotazníku jsme použili kvalitativní metodu kategorizace dat a následné hledání souvislostí a významů. Písemný jednoúčelový dotazník obsahuje 16 otázek, které jsou tematicky rozděleny do 3 skupin.

Naplnění očekávání a hodnocení programu

- Splnil program moje očekávání?
- Doporučil bych program dalším odsouzeným?
- Popište, co se Vám na programu nejvíc líbilo.
- Co Vás v průběhu programu nejvíce překvapilo?
- Pokuste se zpětně vzpomenout na lektory a popište, co se Vám líbilo na jejich práci, čím Vás inspirovali, čím Vás překvapili, čím Vás štváli, co by měli ve své práci změnit.
- Co by se mělo na programu změnit?
- Co se Vám na programu nelíbilo?

Přínos programu

- Které téma bylo pro Vás nejužitečnější?
- Popište, co jste se v programu naučil?

- Co z toho, co jste se naučil, používáte nyní ve Vašem každodenním životě?
- Jaký vliv mělo absolvování skupiny na Váš další život?
- Když se ohlédnete zpět, napište, co všechno Vás inspirovalo pro další život, co jste se o sobě dozvěděl, o čem novém teď přemýšlíte atd.

Motivace ke změně

- Proč jste se vlastně do programu přihlásil? Co bylo Vaším cílem?
- Co Vás přimělo program dokončit? Proč jste to snažení nevzdal?
- V čem vidíte rizika pro Váš další život a co s nimi chcete dělat?
- Na stupnici 1 – 10 označte, jak moc si věříte, že se už do věznice nedostanete;
- 1 = nevěřím si, spíš se ještě někdy do vězení podívám;
- 10 = na 100 % si věřím, že se do vězení znovu nedostanu;
- Napište, co všechno uděláte pro to, abyste se do vězení znovu nevrátil.

11 Analýza Dotazníku motivace k výkonu (LMI)

Dotazník motivace k výkonu (dále LMI) je osobnostní dotazník mapující **17 dimenzí** vztahujících se k obecnému konceptu motivace k výkonu. V našem výzkumu jsme zkoumali jednotlivé škály osobnosti v porovnání se standardizačním vzorkem, věkem, vzděláním, s dimenzemi Pětifaktorového osobnostního dotazníku. Statistická zjištění jsme doplnili výsledky z kvalitativní obsahové analýzy Vstupního motivačního dotazníku a Závěrečného evaluačního dotazníku. Metoda obsahuje **170 položek**, odpovědi jsou hodnoceny na sedmistupňové likertovské škále (od „**naprosto nesouhlasí**“ po „**zcela souhlasí**“). Manuál k dotazníku uvádí celkovou střední hodnotu všech 170 položek 4.55, při minimu a maximu 6.32. Celkový počet standardizačního vzorku je 1671. Údaje k popisné statistice standardizačního vzorku ve své práci vztahují pouze na dospělé muže **N = 84** (tab. 25):

Tabulka 23 Popisná statistika standardizačního a výběrového souboru

	Muži (N=84)				Muži (N=50)			
	standardizační soubor				Výzkumný soubor			
Škála	M	SD	Min	Max	M	SD	Min	Max
Vytrvalost	44,4	10,1	26	61	42,2	9,8	21	63
Dominance	46,2	10,3	19	68	42,9	11,9	16	68
Angažovanost	39,5	9,6	23	59	37,1	11,3	13	63
Důvěra v úspěch	47,8	10,4	22	65	46,0	10,0	25	70
Flexibilita	48,4	8,5	30	68	47,8	7,4	32	68
Flow	47,4	9,5	21	64	49,4	9,1	27	70
Nebojácnost	41,5	11,6	15	64	35,9	11,7	14	66
Internalita	48,3	7,0	32	65	48,9	7,6	30	67
Kompenzační úsilí	47,7	9,7	17	70	48,5	9,3	28	68
Hrdost na výkon	54,0	7,7	28	69	55,1	9,2	33	67
Ochota učit se	49,9	9,0	26	68	45,7	9,0	19	68
Preference obtížnosti	43,0	10,3	15	58	41,7	10,3	22	66
Samostatnost	46,1	7,7	28	62	45,3	6,7	32	60
Sebekontrola	43,4	9,8	23	68	42,9	10,9	20	66
Orientace na status	45,4	11,8	13	65	48,0	12,0	70	21
Soutěživost	43,0	9,5	19	67	42,5	9,8	19	64
Cílevědomost	46,1	7,4	27	66	46,8	7,5	30	67

Po administraci a vyhodnocení dotazníku jsme převedli hrubé skóry na percentily a zajímalo nás, jakých výsledků dosahují účastníci v jednotlivých škálách v porovnání se standardizačním vzorkem.

V další kapitole představíme jednotlivé zkoumané dimenze osobnosti doplněné o výsledky výzkumu.

11.1 Srovnání výsledků se standardizačním vzorkem a další souvislosti výsledků výzkumu

Po vyhodnocení dotazníku jsme srovnávali výsledky jednotlivých škál standardizačního a výběrového souboru. V této kapitole uvádíme výsledky pro každou škálu včetně popisu škály podle manuálu k dotazníku. Pro komplexnost uvádíme také další souvislosti výsledků výzkumu, tedy souvislost jednotlivých dimenzí LMI s věkem, vzděláním, Pětifaktorovým osobnostním dotazníkem, a také s výsledky obsahové analýzy Vstupního motivačního dotazníku a Závěrečného evaluačního dotazníku. Pro **testování průměru** jsme použili dvoustranný z – test s hypotézou ve tvaru: $H_0: \mu = \mu_0$. Hladina významnosti byla zvolena $\alpha = 0,05$ a $\alpha = 0,01$. Kritický obor pro $\alpha = 0,05 = 1,96$. Kritický obor pro $\alpha = 0,01 = 2,576$

Tabulka 24 Test hypotézy o střední hodnotě LMI

Škála	Výběrový průměr	Průměr základního souboru	SD základního souboru	Testové kritérium U	Testové kritérium U v absolutní hodnotě	Odpovídá výběrový průměr standardizačnímu souboru?	
						$\alpha = 0,05$	$\alpha = 0,01$
FX	47,8	48,4	8,5	-0,466	0,466	Odpovídá	Odpovídá
VY	42,2	44,4	10,1	-1,526	1,526	Odpovídá	Odpovídá
FL	49,4	47,4	9,5	1,474	1,474	Odpovídá	Odpovídá
HV	55,0	54	7,7	0,937	0,937	Odpovídá	Odpovídá
NE	35,9	41,5	11,6	-3,389	3,389	Neodpovídá	Neodpovídá
SO	42,4	43	9,5	-0,432	0,432	Odpovídá	Odpovídá
CV	46,8	46,1	7,4	0,631	0,631	Odpovídá	Odpovídá
IN	48,9	48,3	7	0,566	0,566	Odpovídá	Odpovídá
PO	41,7	43	10,3	-0,892	0,892	Odpovídá	Odpovídá
DU	46,0	47,8	10,4	-1,237	1,237	Odpovídá	Odpovídá
KU	48,4	47,7	9,7	0,525	0,525	Odpovídá	Odpovídá
AN	37,1	39,5	9,6	-1,782	1,782	Odpovídá	Odpovídá
DO	42,9	46,2	10,3	-2,265	2,265	Neodpovídá	Odpovídá
OU	45,2	49,9	9	-3,693	3,693	Neodpovídá	Neodpovídá
SA	45,3	46,1	7,7	-0,771	0,771	Odpovídá	Odpovídá
SK	42,9	43,3	9,8	-0,260	0,260	Odpovídá	Odpovídá
OS	48,0	45,4	11,8	1,546	1,546	Odpovídá	Odpovídá

Z výsledků vyplývá, že ve většině sledovaných proměnných odpovídá výběrový soubor hodnotám standardizačního souboru. Na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ se hodnoty výběrového souboru liší ve škálách **nebojácnost, dominance a ochota učit se**. V těchto škálách **dosahují odsouzení statisticky výrazně nižších hodnot**, než muži standardizačního souboru.

Na hladině významnosti $\alpha = 0,01$ se hodnoty výběrového souboru liší ve škálách **nebojácnost a ochota učit se**. Odsouzení **dosahují statisticky významně nižších hodnot** než standardizační soubor.

Na tomto místě také uvádíme pro přehlednost tabulku korelací jednotlivých škál LMI a věku (tab. 27), i když vzájemné souvislosti popisujeme zvlášť u každé škály v následujících kapitolách. Tabulka ukazuje vzájemné korelace všech dimenzí LMI a věku odsouzených, přičemž hodnoty označené:

- + jsou hodnoty, udávající statistickou závislost na hladině významnosti $\alpha = 0,05$;
- ++ jsou hodnoty, udávající statistickou závislost na hladině významnosti $\alpha = 0,01$;
- Žlutě jsou označeny ty korelace, které jsou středně silné, tedy jsou **vyšší než 0,3**;
- Oranžově jsou označeny silné korelace **vyšší než 0,5**.

Tabulka 25 Vzájemná závislost jednotlivých škál LMI a věku

	FX	VY	FL	HV	NE	SO	CV	IN	PO	DU	KU	AN	DO	OU	SA	SK	OS	Věk
FX																		
VY	0,39++																	
FL	0,47++	0,39++																
HV	0,56++	0,33+	0,65++															
NE	0,39++	0,68++	0,07	0,01														
SO	0,19	0,00	0,49++	0,41++	-0,09													
CV	0,44++	0,25	0,60++	0,60++	-0,03	0,49+												
IN	0,06	0,23	0,09	0,14	0,36+	0,11	0,17											
PO	0,47++	0,59++	0,55++	0,49++	0,33+	0,12	0,48++	0,005										
DU	0,54++	0,52++	0,66++	0,55++	0,41++	0,35+	0,44++	0,16	0,59++									
KU	0,39++	0,48++	0,54++	0,64++	0,11	0,27	0,58++	0,17	0,51++	0,50++								
AN	0,20	0,33+	0,51++	0,36+	-0,002	0,23	0,55++	-0,09	0,67++	0,37++	0,33+							
DO	0,40++	0,44++	0,55++	0,44++	0,30+	0,61++	0,47++	0,19	0,46++	0,51++	0,35+	0,28+						
OU	0,53++	0,65++	0,60++	0,57++	0,44++	0,31+	0,46++	0,30+	0,61++	0,65++	0,56++	0,38++	0,59++					
SA	0,44++	0,45+	0,40++	0,35+	0,45++	0,39++	0,33+	0,23	0,53++	0,64++	0,27	0,22	0,45++	0,59++				
SK	0,22	0,65+	0,17	0,27	0,38++	-0,06	0,20	0,35+	0,38++	0,21	0,58++	0,25	0,30+	0,46++	0,09			
OS	0,43++	0,37++	0,65++	0,71++	0,12	0,54++	0,68++	0,05	0,59++	0,66++	0,53++	0,50++	0,66++	0,53++	0,48++	0,17		
Věk	0,19	0,19	0,32+	0,23	0,28+	0,16	0,03	-0,02	0,34+	0,49++	0,20	0,17	0,22	0,33+	0,36++	0,03	0,24	

Tabulka 26 Počty vzájemných závislostí mezi škálami LMI a věkem

Název škály	Středně silná závislost $\leq 0,3$	Silná závislost $\leq 0,5$	Celkem závislostí
Ochota učit se	7	10	17
Preference obtížnosti	7	8	15
Důvěra v úspěch	5	10	15
Dominance	9	5	14
Flow	5	9	14
Orientace na status	3	10	13
Samostatnost	10	3	13
Vytrvalost	8	5	13
Hrdost na výkon	6	7	13
Cílevědomost	7	5	12
Kompenzační úsilí	4	8	12
Flexibilita	9	3	12
Nebojácnost	8	1	9
Angažovanost	5	4	9
Soutěživost	6	2	8
Sebekontrola	5	2	7
Věk	5	0	5
Internalita	3	0	3

Tabulka 27 Počty silných závislostí mezi škálami LMI a věkem

Název škály	Silná závislost $\leq 0,5$
Orientace na status	10
Důvěra v úspěch	10
Ochota učit se	10
Flow	9
Preference obtížnosti	8
Kompenzační úsilí	8
Hrdost na výkon	7
Dominance	5
Vytrvalost	5
Cílevědomost	5
Angažovanost	4
Samostatnost	3
Flexibilita	3
Soutěživost	2
Sebekontrola	2
Nebojácnost	1
Věk	0
Internalita	0

Graf uvedený u každé škály v následujících kapitolách označuje křivku pravděpodobnostního rozložení vytvořenou z údajů o průměru a směrodatné odchylce standardizačního vzorku (**modrá řada**). Dalším údajem jsou minimální a maximální dosažené hodnoty výzkumného souboru (**červená řada**). **Žlutá přímk**a označuje průměrný percentil výběrového souboru vůči standardizačnímu vzorku.

Definice škály je převzata z manuálu k administraci dotazníku motivace k výkonu (LMI).

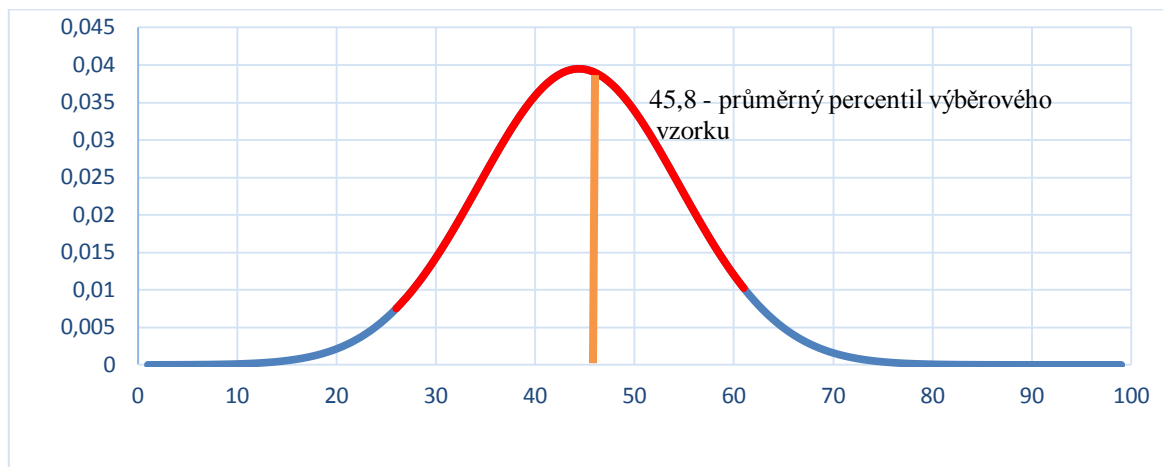
Pro přehled uvádíme srovnání výsledků Motivace k výkonu (LMI) výzkumného a standardizačním vzorkem (tab. 28):

Tabulka 28 Srovnání výsledků Motivace k výkonu (LMI) výzkumného a standardizačního souboru

Škála	Odpovídá výběrový průměr standardizačnímu souboru?	
	$\alpha = 0,05$	$\alpha = 0,01$
Flexibilita	Odpovídá	Odpovídá
Vytrvalost	Odpovídá	Odpovídá
Flow	Odpovídá	Odpovídá
Hrdost na výkon	Odpovídá	Odpovídá
Nebojácnost	Neodpovídá, je nižší	Neodpovídá, je nižší
Soutěživost	Odpovídá	Odpovídá
Cílevědomost	Odpovídá	Odpovídá
Internalita	Odpovídá	Odpovídá
Preference obtížnosti	Odpovídá	Odpovídá
Důvěra v úspěch	Odpovídá	Odpovídá
Kompenzační úsilí	Odpovídá	Odpovídá
Angažovanost	Odpovídá	Odpovídá
Dominance	Neodpovídá, je nižší	Odpovídá
Ochota učit se	Neodpovídá, je nižší	Neodpovídá, je nižší
Samostatnost	Odpovídá	Odpovídá
Sebekontrola	Odpovídá	Odpovídá
Orientace na status	Odpovídá	Odpovídá

Vytrvalost

Graf 1 Pravděpodobnostní rozdělení hrubých skóre standardizačního vzorku pro škálu Vytrvalost

Vytrvalost je míněna jako výdrž a nasazení sil pro zvládnutí profesních úkolů. Osoby s vysokými hodnotami jsou charakteristické tím, že pracují na svých úkolech soustředěně a udržují si dostatečnou úroveň energie po celou dobu práce. Objevující se potíže zvládají s velkým nasazením sil a zvýšeným úsilím. Jsou schopné zaměřit svou pozornost zcela na průběh práce, a při plnění nějakého důležitého úkolu si nenechají odvést pozornost.

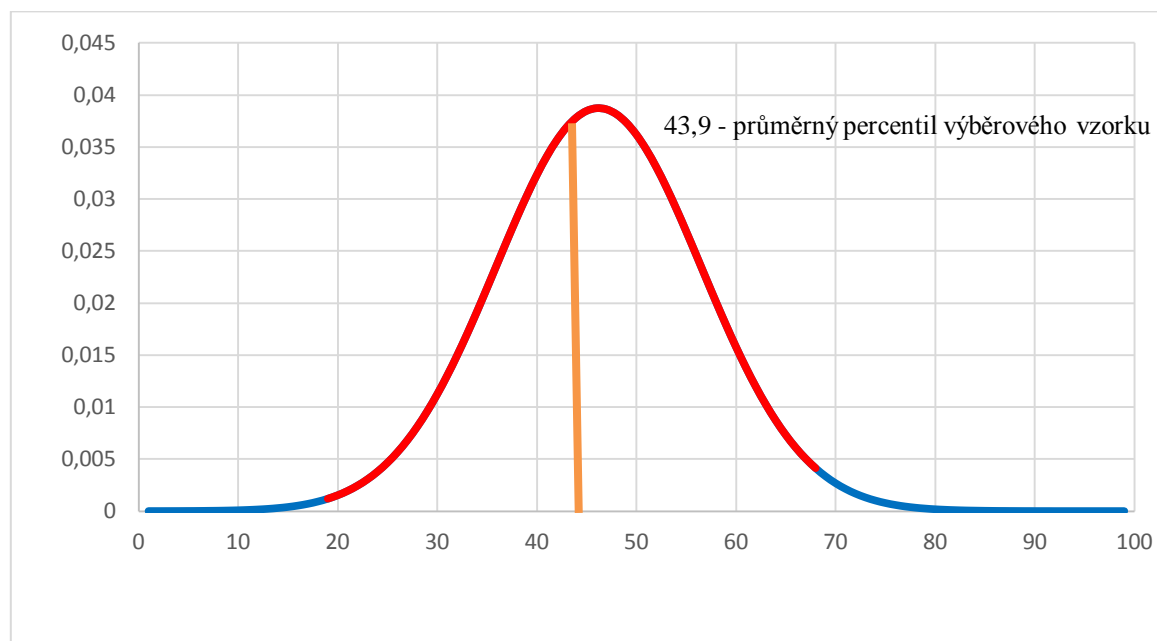
Popis škály: vytrvalý, energický, neústupný, pevný, nevzdává se, pilný, tvrdošíjný, důsledný, stálý, odhodlaný, houževnatý, neúnavný, soustředěný, perzistentní, nerozptyluje se.

Souvislosti výsledků výzkumu

Vytrvalost nesouvisí přímo s dosaženým vzděláním. Pozitivně koreluje na hladině významnosti 0,1 s **flexibilitou, flow, nebojácností, preferencí obtížnosti, důvěrou v úspěch, kompenzačním úsilím, dominancí, ochotou učit se a orientací na status**. Na hladině významnosti 0,5 koreluje pozitivně s **hrdostí na výkon, angažovaností, samostatností a sebekontrolou**. Souvislost s věkem se neprokázala. V porovnání škál LMI a NEO PS vytrvalost koreluje na hladině významnosti 0,5 s **otevřeností a přívětivostí**. Obsahová analýza ukazuje témata jako **slabá vůle, malá zkušenost s dokončováním započatých úkolů, nedůvěra v sebe a své schopnosti úspěšně dokončit započatou práci** (v minulosti školu, práci). Odsouzení si všimají, že dokončení resocializačního programu jim přináší pozitivní zkušenost s vlastní vytrvalostí.

Dominance

Graf 2 Pravděpodobnostní rozdělení hrubých skóre standardizačního vzorku pro škálu Dominance

Dominance popisuje tendenci projevat moc, ovlivňovat druhé a vést je. Při spolupráci jsou osoby s vysokými hodnotami výrazně orientované na ostatní. Ujímají se iniciativy a rády drží věci ve svých rukou. Přesvědčují svým vystupováním a jsou ochotné převzít za ostatní odpovědnost. V pracovní skupině hrají rády vedoucí roli. Mají sklony k tomu, používat ostatní pro svůj prospěch.

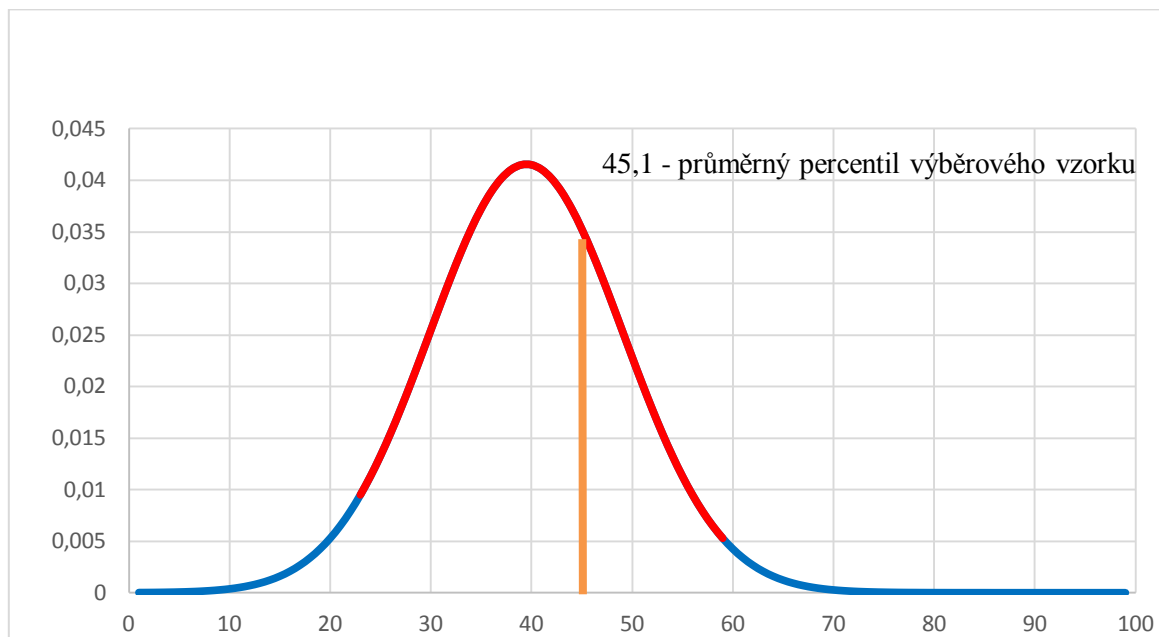
Popis škály: dominantní, ovlivňující, řídí, iniciativní, přesvědčivý, určující, odpovědný, ochotný přebírat zodpovědnost, dirigující, vůdčí, projevuje moc, jednoznačný, rozhodný, kontrolující, vlivný, klade nároky.

Souvislosti výsledků výzkumu

Dominance nesouvisí přímo s dosaženým vzděláním. Pozitivně koreluje na hladině významnosti 0,1 s **flexibilitou, vytrvalostí, flow, hrdostí na výkon, soutěživostí, cílevědomostí, preferencí obtížnosti, důvěrou v úspěch, ochotou učit se, samostatností a orientací na status**. Na hladině významnosti 0,5 koreluje pozitivně s **nebojácností, kompenzačním úsilím a sebekontrolou**. Souvislost s věkem se neprokázala. V porovnání škál LMI a NEO PS dominance nekoreluje významně s žádnou dimenzí. Ve škále dominance **dosahují odsouzení výrazně nižších hodnot** než osoby standardizačního vzorku, a to na hladině významnosti 0,5.

Angažovanost

Graf 3 Pravděpodobnostní rozdělení hrubých skóre standardizačního vzorku pro škálu Angažovanost

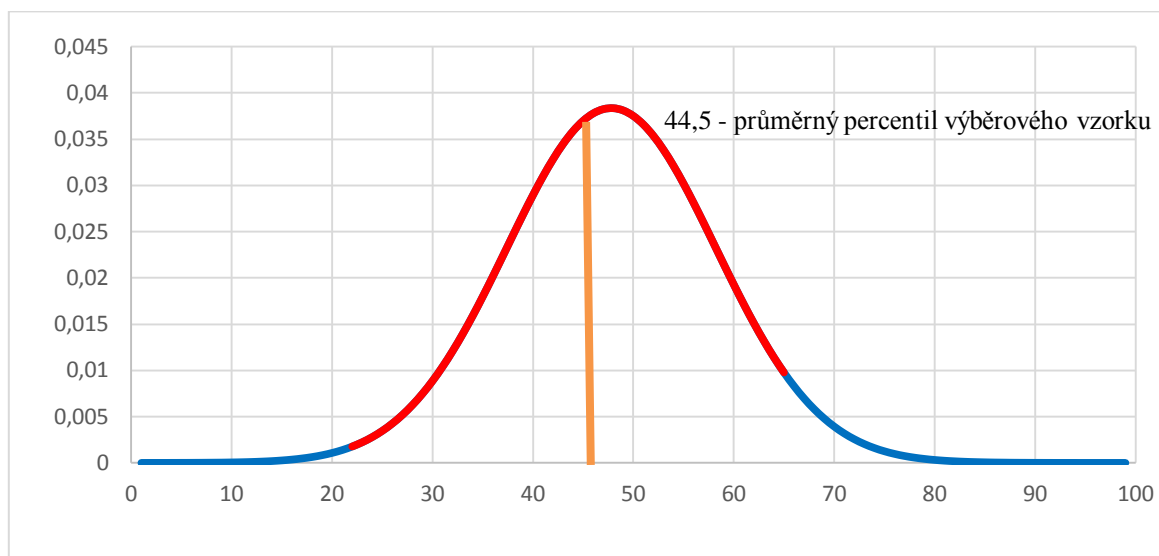
Angažovanost tematizuje osobní ochotu podat výkon, míru námahy a množství odvedené práce. Osoby s vysokými hodnotami jsou dlouhodobě angažované. Hodně pracují a necítí se dobře, pokud nemají co dělat. Také po zvláště namáhavých fázích nepotřebují na odpočinek mnoho času. Vyznačují se vysokou úrovní aktivity, oproti jiným aktivitám získává práce prioritu. Za určitých okolností opomíjejí další důležité stránky života a v extrémním případě bývají označováni za workoholiky.

Popis škály: angažovaný, má radost z práce, přičinlivý, čilý, pilný, ambiciózní, výkonný, horlivý, snaživý, vitální, aktivní, jednající, podnikavý, živý, neklidný, ctížádostivý.

Angažovanost nesouvisí přímo s dosaženým vzděláním. Pozitivně koreluje na hladině významnosti 0,1 s **flow**, **cílevědomostí**, **preferencí obtížnosti**, **důvěrou v úspěch**, **ochotou učit se a orientací na status**. Na hladině významnosti 0,5 koreluje pozitivně s **vytrvalostí**, **hrdostí na výkon**, **kompensačním úsilím**. Souvislost s věkem se neprokázala. V porovnání škál LMI a NEO PS angažovanost nekoreluje významně s žádnou dimenzí. Obsahová analýza ukazuje **angažovanost vůči změně**, **nasazení sil v resocializačním programu**, 73% odsouzených uvedlo, že do zapojení do programu vloží 90-100 % energie.

Důvěra v úspěch

Graf 4 Pravděpodobnostní rozdělení hrubých skóre standardizačního vzorku pro škálu Důvěra v úspěch

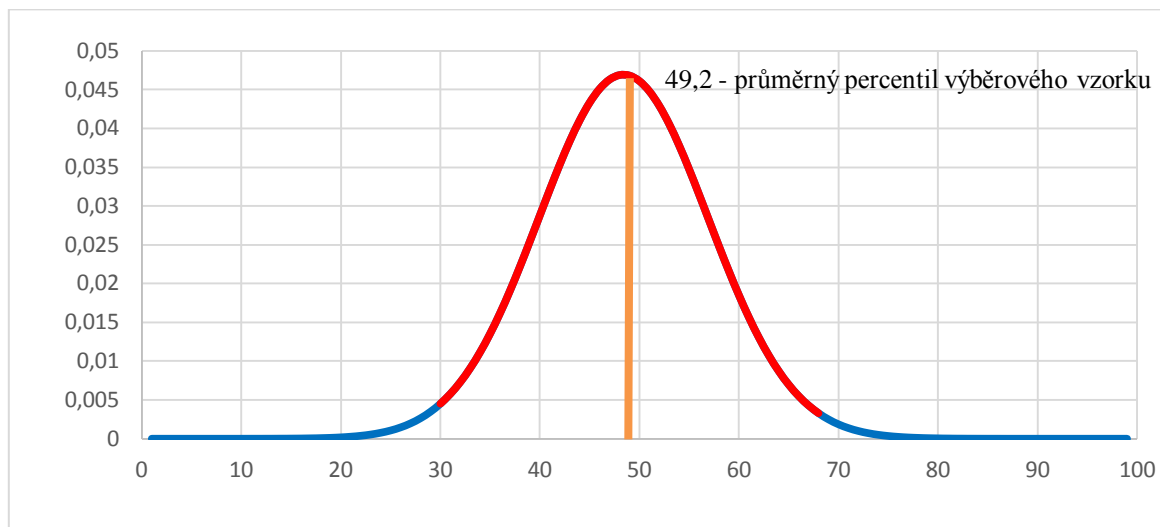
Důvěra v úspěch popisuje předjímání výsledků určitého chování, a sice k možnosti zdaru. Projevuje se v tom, že „úspěch“ je vnímán jako pravděpodobný výsledek činnosti. Osoby s vysokými hodnotami počítají s tím, že dosáhnou svého cíle i v případě nových nebo těžkých úkolů. Jednají s čekáním, že úspěšně využijí své schopnosti, dovednosti a znalosti také pokud se objeví potíže nebo konkurence.

Popis škály: plný důvěry, přesvědčivý, sebevědomý, plný naděje, předvídající, očekává úspěch, plánuje, pozitivní, jistý, optimistický, jistý vítězstvím, neúnavný, zmužilý.

Důvěra v úspěch souvisí přímo s dosaženým vzděláním, na hladině významnosti 0,5 jsme prokázali, že **čím je vyšší důvěra v úspěch, tím vyššího vzdělání odsouzení dosáhli**. Důvěra v úspěch pozitivně koreluje na hladině významnosti 0,1 s **flexibilitou, vytrvalostí, flow, hrdostí na výkon, nebojácností, cílevědomostí, preferencí obtížnosti, kompenzačním úsilím, angažovaností, dominancí, ochotou učit se, samostatností a orientací na status**. Na hladině významnosti 0,5 koreluje pozitivně se **soutěživostí**. Prokázala se také souvislost s věkem, na hladině významnosti 0,1 jsme prokázali, že **čím je vyšší věk, tím vyšší je důvěra v úspěch**. V porovnání škál LMI a NEO PS důvěra v úspěch nekoreluje významně s žádnou dimenzí. Obsahová analýza ukazuje, že pro odsouzené je podpora a důvěra lektorů v úspěšné zvládnutí programu prioritní, stejně jako povzbuzování k úspěšnému zapojení do života na svobodě.

Flexibilita

Graf 5 Pravděpodobnostní rozložení hrubých skóre standardizačního vzorku pro škálu Flexibilita

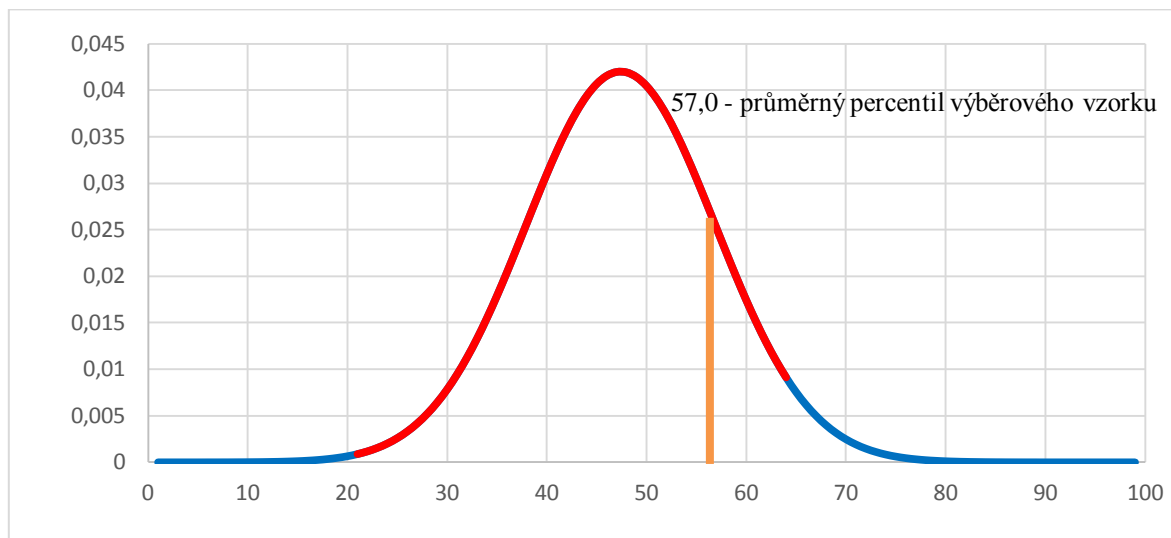
Flexibilita se týká způsobu, jakým se vyrovnáváme s novými situacemi a úkoly. Osoby s vysokými hodnotami jsou otevřené a mají zájem; jsou ochotné přizpůsobit se různým podmínkám v povolání. Změny a otevřené situace je nijak neohrožují. Milují kouzlo nového a dávají přednost situacím, ve kterých se dozvědí něco nového a kde můžou něco zažít. Musí proto počítat s nepříjemnostmi, protože v neznámých situacích je stále riziko selhání. Flexibilita znamená také ochotu ke změně a potřebu změny.

Popis škály: flexibilní, otevřený, ochotný e změnám, pohyblivý, přístupný, vnímavý, zvědavý, přizpůsobivý, oslovitelný, pružný, hledá nové, má zájem, překonává překážky.

Flexibilita nesouvisí přímo s dosaženým vzděláním. Pozitivně koreluje na hladině významnosti 0,1 s **vytrvalostí, flow, hrdostí na výkon, nebojácností, cílevědomostí, preferencí obtížnosti, důvěrou v úspěch, kompenzačním úsilím, dominancí, ochotou učit se, samostatností a orientací na status**. Souvislost flexibility s věkem se neprokázala. V porovnání škál LMI a NEO PS flexibilita koreluje negativně na hladině významnosti 0,5 s **neuroticismem**, pozitivní korelaci jsme prokázali na hladině významnosti 0,1 s **otevřeností vůči zkušenosti**. Obě korelace se shodně prokázaly i ve standardizačním souboru. Obsahová analýza ukazuje, že odsouzení považují svoji ovlivnitelnost (opakované přizpůsobování problémovému kontextu, lidem) za stěžejní problém v životě. Zároveň se odsouzení popisují jako zvědaví a schopni se přizpůsobit, což část neodpovídá jejich životním zkušenostem (např. časté změny práce).

Flow

Graf 6 Pravděpodobnostní rozdělení hrubých skóre standardizačního vzorku pro škálu Flow

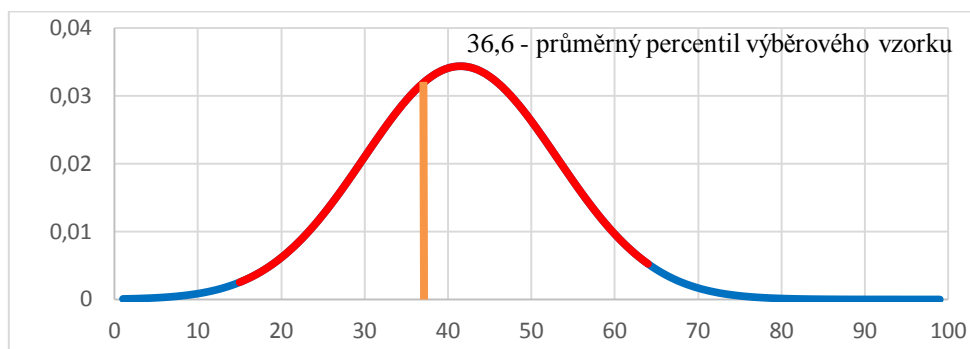
Flow označuje tendenci věnovat se problémům velmi intenzivně s vyloučením všech rušivých podnětů a s vysokým soustředěním. Osoby s vysokými hodnotami se často plně „zaberou“ do práce a zapomenou přitom na celý svět a vše ostatní kolem sebe. Ve stavu flow je práce zpravidla prožívána jako něco pozitivního.

Popis škály: soustředěný, zaujatý, zabraný, miluje úkoly, zahloubaný, ponořený, zamyšlený, zadumaný, angažovaný, zatažený do něčeho, setrvávající.

Flow nesouvisí přímo s dosaženým vzděláním. Pozitivně koreluje na hladině významnosti 0,1 s **flexibilitou, vytrvalostí, hrdostí na výkon, soutěživostí, cílevědomostí, preferencí obtížnosti, důvěrou v úspěch, kompenzačním úsilím, angažovaností, dominancí, ochotou učit se, samostatností, orientací na úspěch**. Na hladině významnosti 0,5 jsme prokázali pozitivní souvislost s věkem, tedy **čím je vyšší věk, tím je vyšší flow**. V porovnání škál LMI a NEO PS flow koreluje pozitivně s **otevřeností vůči zkušenosti**, a to na hladině významnosti 0,5, stejně jako u standardizačního souboru. Obsahová analýza ukazuje, že pro odsouzené je důležitá variabilita a zajímavost programu. Pokud se nenudí, jsou schopni udržet pozornost. Zároveň je pro odsouzené velmi náročné soustředit se delší dobu, během programu je třeba zařazovat časté přestávky a činnosti s různou úrovní náročnosti. Negativně se flow v životech odsouzených může projevit tak, že pokud se rozhodnout pro trestnou činnost, jsou do její realizace zcela ponořeni, a jen těžko jsou schopni zvažovat důsledky.

Nebojácnost

Graf 7 Pravděpodobnostní rozdělení hrubých skóre standardizačního vzorku pro škálu Nebojácnost

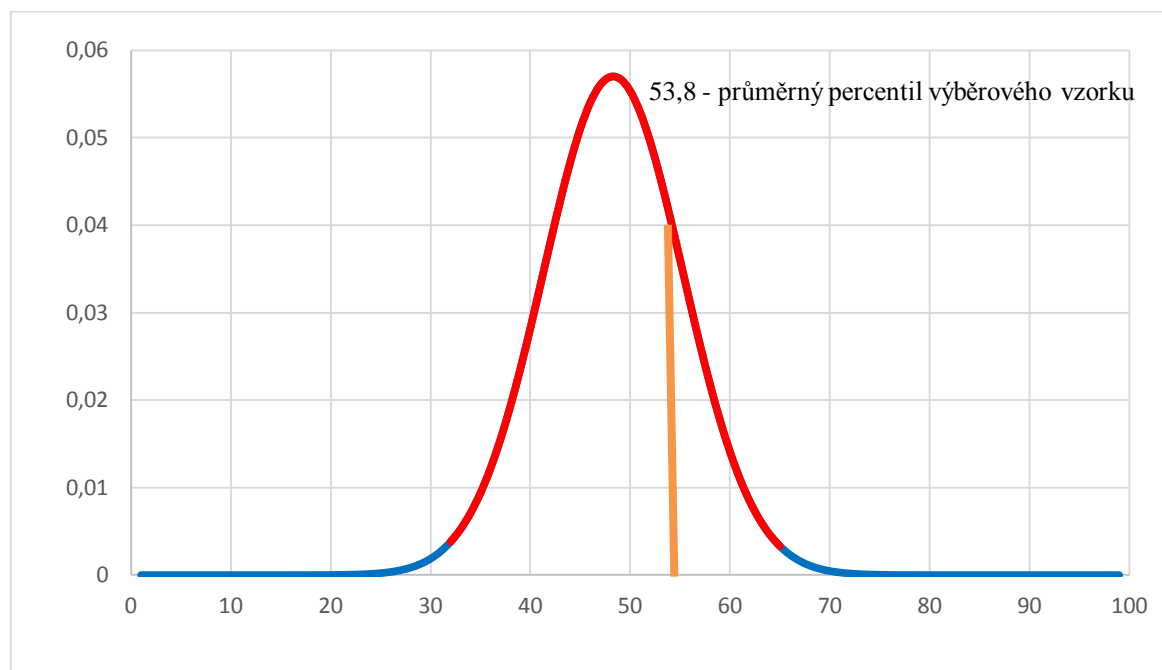
Nebojácnost popisuje předpoklad výsledku činnosti, a sice vzhledem k možnosti neúspěchu nebo selhání. Osoby s vysokými hodnotami nemají strach ze selhání nebo z negativního hodnocení. Před důležitými úkoly a situacemi nejsou v takovém napětí, aby tím byl negativně ovlivněn jejich výsledek. Úvahy o situacích náročných na výkon v nich zpravidla nevyvolávají negativní pocity. Jsou emocionálně stabilní a schopné snášet zátěž. Frustrace vyplývající z neúspěchů v nich nezpůsobí nějaké trvalejší omezení. Nebývají nervózní na veřejnosti, v nových situacích a pod časovým tlakem a není tím omezena jejich výkonnost. Také nemají sklon k ústupkům a vyhýbání se podobným situacím.

Popis škály: nebojácný, beze strachu odvážný, smělý, statečný, neohrožený, srdnatý, udatný, bez bázně, odhodlaný, rázný, má kuráž, zmužilý, neúnavný, rozhodný, nezlomný, pevný, rezolutní, nenechá se zmýlit, stabilní, odolný vůči frustraci.

Nebojácnost souvisí s dosaženým vzděláním, a sice na hladině významnosti jsme prokázali, že odsouzení vykazující **vyšší míru nebojácnosti dosáhli vyššího vzdělání**. Nebojácnost je také dimenzí, ve které odsouzení na hladině významnosti 0,1 **vykazují výrazně nižší výsledky** (jsou méně odvážní) než osoby standardizačního vzorku. Nebojácnost pozitivně koreluje na hladině významnosti 0,1 s **flexibilitou, vytrvalostí, důvěrou v úspěch, ochotou učit se, samostatností a sebekontrolou**. Na hladině významnosti 0,5 jsme prokázali pozitivní souvislost s **internalitou, preferencí obtížnosti a dominancí**. V porovnání škál LMI a NEO PS nebojácnost koreluje **negativně s neuroticismem**, a to na hladině významnosti 0,5, stejně jako u standardizačního souboru. Obsahová analýza ukazuje, že odsouzení hodnotí své nízké sebevědomí jako jeden z problémů v životě. Nízká sebedůvěra souvisí také s počáteční úzkostí vlastního projevu ve skupině. Po skončení programu 56 % odsouzených vypovědělo, že si velmi věří, že se do vězení nevrátí. Odsouzení také vypověděli, že podpora lektorů, důvěra a schopnost motivovat účastníky, vedly k větší odvaze.

Internalita

Graf 8 Pravděpodobnostní rozdělení hrubých skóre standardizačního vzorku pro škálu Internalita

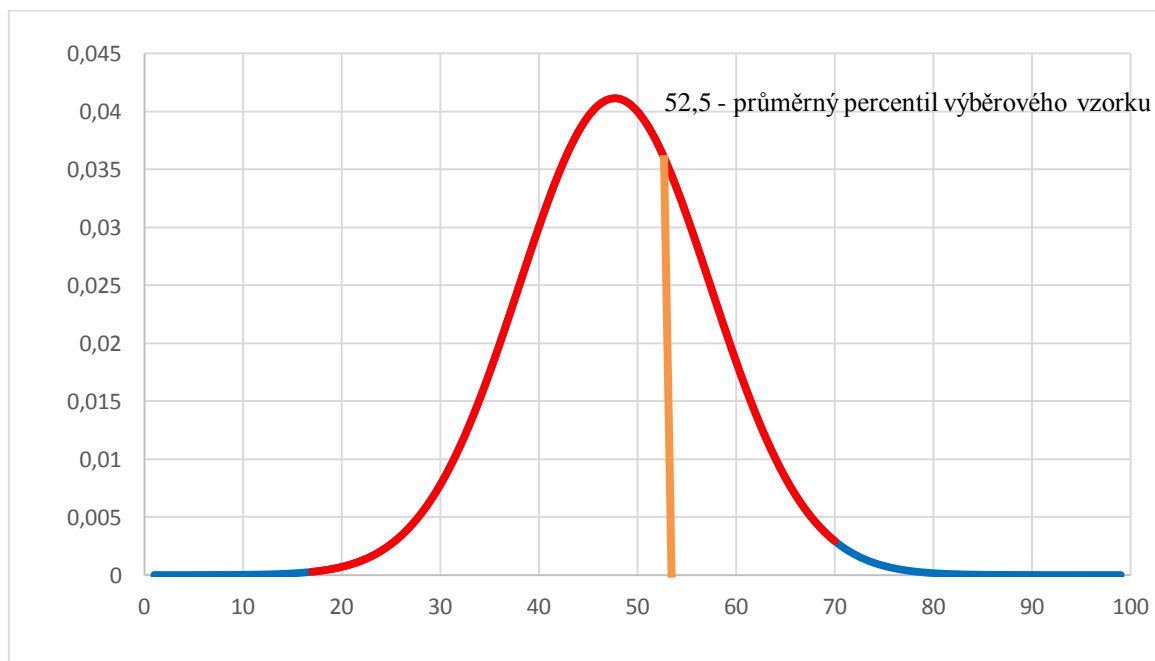
Internalita označuje způsob vysvětlení výsledků činnosti. Osoby s vysokými hodnotami se vyznačují tím, že vysvětlují výsledky a důsledky svého chování vnitřními příčinami. Jsou přesvědčeny, že většina událostí v jejich životě závisí na nich samotných, na vlastním chování a nasazení sil. Úspěšnost v povolání pro ně není záležitost štěstí, cítí zodpovědnost za neúspěchy a nízké výkony.

Popis škály: věří sám sobě, sebeurčující, zodpovědný sám za sebe, sebejistý, sebevědomý, přesvědčený o sobě, jistý úspěchem, nevymlouvá se na osud, analyzující, diferencující, zjišťuje příčiny, autonomní, vidí příčinu sám v sobě.

Internalita nesouvisí s dosaženým vzděláním. Pozitivně koreluje na hladině významnosti 0,5 s **nebojácností**, **ochotou učit se a sebekontrolou**. V porovnání škál LMI a NEO PS internalita koreluje negativně s **otevřeností**, a to na hladině významnosti 0,5. Pozitivně koreluje internalita s **přívětivostí** na hladině významnosti 0,1, stejně jako u osob standardizačního souboru.

Kompenzační úsilí

Graf 9 Pravděpodobnostní rozložení hrubých skóre standardizačního vzorku pro škálu Kompenzační úsilí

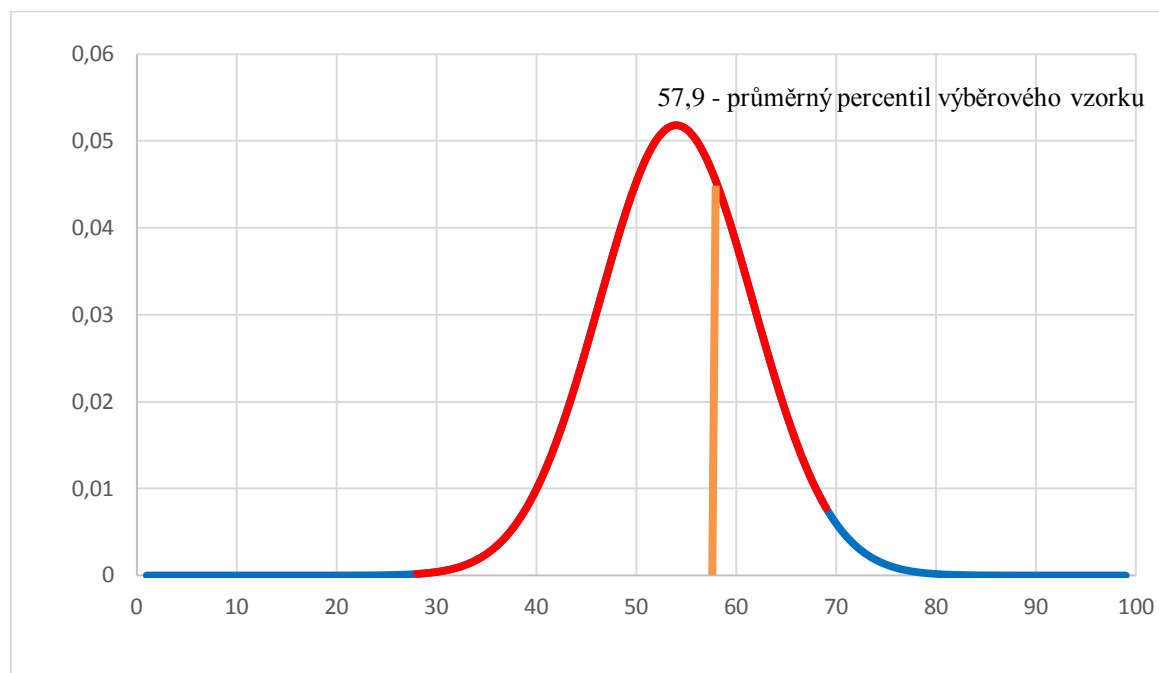
Týká se té části osobní námahy a osobní investice sil, která vyplývá ze strachu ze selhání. Konstruktivní zvládnutí strachu z neúspěchu. Osoby s vysokými hodnotami mají sklon k investici velkého úsilí a námahy, aby se vyhnuly neúspěchu. Snižují strach ze zkoušky intenzivní přípravou. V zaměstnání, v situacích náročných na výkon se stává, že jsou „přesříliš“ připravené.

Popis škály: konstruktivně se vystříhá strachu, citlivý na stres, snaživý, kompenzující strach, obavy ze selhání, napjatý, vyhýbá se chybám, minimalizuje riziko, příliš připravený.

Kompenzační úsilí souvisí přímo s dosaženým vzděláním, na hladině významnosti 0,5 jsme prokázali, že odsouzení s vyšší mírou kompenzačního úsilí **dosáhli vyššího vzdělání**. Kompenzační úsilí pozitivně koreluje na hladině významnosti 0,1 s **flexibilitou, vytrvalostí, flow, hrdostí na výkon, cílevědomostí, preferencí obtížnosti, důvěrou v úspěch, ochotou učit se, sebekontrolou a orientací na status**. Na hladině významnosti 0,5 jsme prokázali pozitivní souvislost s **angažovaností a dominancí**. Neprokázali jsme souvislost kompenzačního úsilí a věku. V porovnání škál LMI a NEO PS flow nekoreluje významně s žádnou dimenzí.

Hrdost (na výkon)

Graf 10 Pravděpodobnostní rozdělení hrubých skóre standardizačního vzorku pro škálu Hrdost na výkon

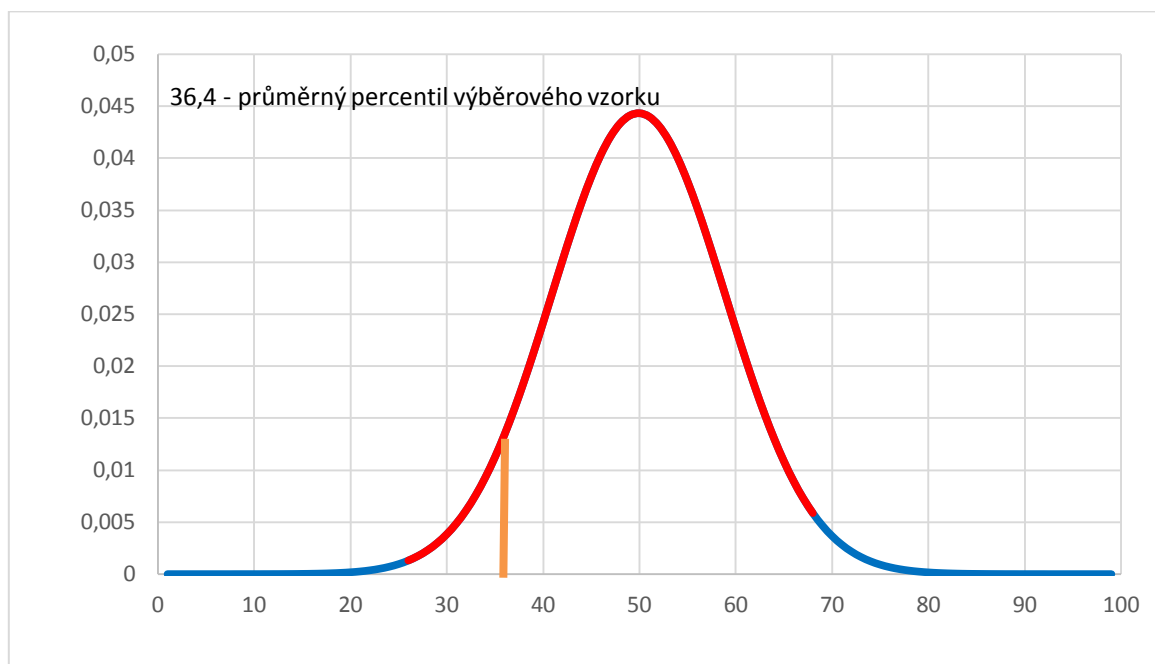
Zdroj motivace k podání profesního výkonu, je v potřebě zažívat opakovaně pozitivní pocity, které jsou spojené s úspěchem. Hrdostí je zde označen pozitivní emoční stav jako důsledek vlastního výkonu. Osoby s vysokými hodnotami jsou spokojené, pokud podaly maximální výkon. Pociťují uspokojení z toho, že zvyšují vlastní výkon, snadno se ovládají prostřednictvím jejich ctižádosti a jejich sebeúcta je závislá na výkonu.

Popis škály: závislý na úspěchu, hrdý, poměřuje své vlastní výkony, zavazuje sám sebe, ctižádostivý, pobízí sám sebe, potřeba úspěchu, závislý na úspěchu, závislý na emočním posilování.

Hrdost na výkon souvisí přímo s dosaženým vzděláním, na hladině významnosti 0,5 jsme prokázali, že odsouzení s vyšší mírou hrdostí na výkon **dosáhli vyššího vzdělání**. Hrdost na výkon pozitivně koreluje na hladině významnosti 0,1 s **flexibilitou, flow, soutěživostí, cílevědomostí, preferencí obtížnosti, důvěrou v úspěch, kompenzačním úsilím, dominancí, ochotou učit se a orientací na status**. Na hladině významnosti 0,5 jsme prokázali pozitivní souvislost s **vytrvalostí, angažovaností a samostatností**. Neprokázali jsme souvislost kompenzačního úsilí a věku. V porovnání škál LMI a NEO PS flow nekoreluje významně s žádnou dimenzí.

Ochota učit se

Graf 11 Pravděpodobnostní rozložení hrubých skóre standardizačního vzorku pro škálu Ochota učit se

Ochota učit se označuje snahou přijímat nové vědění, tedy rozšiřovat své znalosti. Osoby s vysokými hodnotami touží po vědění a mají zájem. Z vlastního popudu investují čas a námahu, aby se naučily něco nového a aby se dále rozvinuly ve svém vlastním oboru. Cení si zisku informací, aniž by s tím musel být spojen bezprostřední užitek.

Popis škály: toužící po vědění, lačný po vzdělání, zvědavý, má zájem, pilný, dále se rozvíjí, orientovaný, vzdělává se, učí se nové, vnímavý, rozšiřuje své znalosti, horlivý student, duševně náročný, usiluje o pochopení věcí.

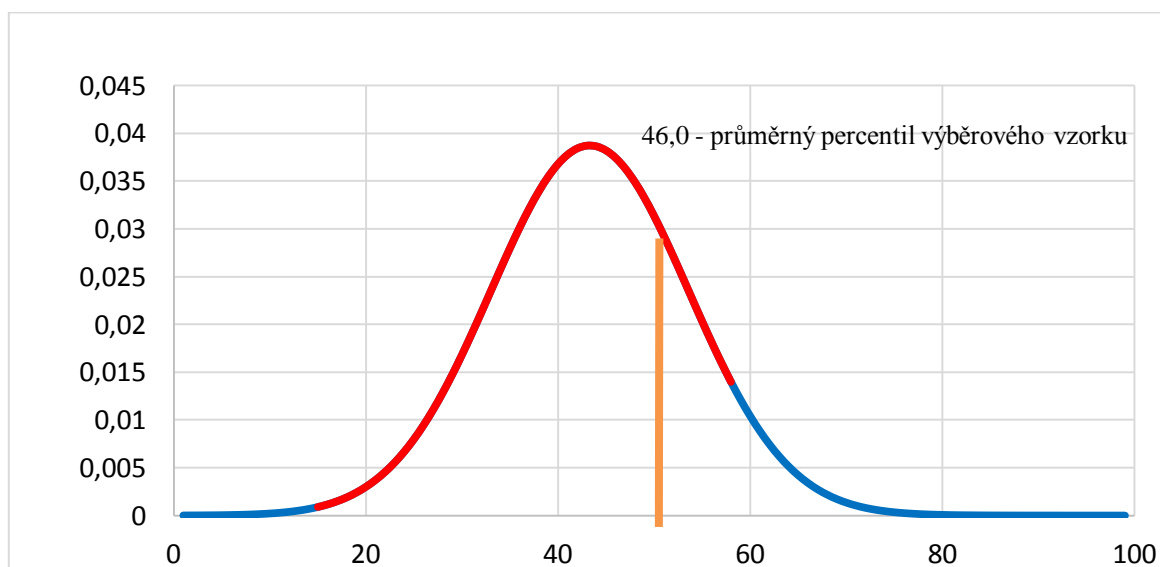
Ochota učit se souvisí přímo s dosaženým vzděláním, na hladině významnosti 0,5 jsme prokázali, že odsouzení s vyšší mírou hrдостí na výkon **dosáhli vyššího vzdělání**. Pozitivně koreluje na hladině významnosti 0,1 s **flexibilitou, vytrvalostí, flow, hrдостí na výkon, nebojácností, cílevědomostí, preferencí obtížnosti, důvěrou v úspěch, kompenzačním úsilím, angažovaností, dominancí, samostatností, sebekontrolou a orientací na status**. Na hladině významnosti 0,5 jsme prokázali pozitivní souvislost se **soutěživostí a internalitou**. Prokázali jsme souvislost ochoty učit se a věku, na hladině významnosti 0,5 korelují pozitivně, lze tedy tvrdit, že **čím je odsouzený starší, tím je více ochoten se učit**. V porovnání škál LMI a NEO PS koreluje ochota učit se pozitivně se **svědomitostí**, stejně jako u standardizačního souboru. Stejně tak jsme prokázali, že **odsouzení ve škále ochota učit se dosahují výrazně nižšího skóre než soby standardizačního souboru**.

Zajímavé je, že z obsahové analýzy vyplynulo, že odsouzení popisují potřebu a chuť se učit jako stěžejní motivační prvek pro vstup do programu. Sami sebe popisují jako

zvědavé. Odsouzení vypovídali, že jsou na specializovaném oddělení, které zvyšuje šanci naučit se novému. Přesto necelá třetina odsouzených odpověděla, že pro změnu ve svém životě neudělala dosud vůbec nic. Chut' učit se novému se objevila v popisu silných stránek odsouzených na druhém místě. Chut' odsouzených se učit potvrzuje fakt, že se shodli na tom, že by uvítali delší program. Zároveň ale odsouzení uvedli, že z toho, co se v programu naučili, nepoužívají v běžném vězeňském životě nic. V další otázce, která se ptá na vliv programu na další život, odsouzení vypověděli, že se cítí líp ve skupině (mezi lidmi), dělají věci s větším klidem a uvědomují si důsledky svého chování.

Preference obtížnosti

Graf 12 Pravděpodobnostní rozdělení hrubých skóre standardizačního vzorku pro škálu Preference obtížnosti

Preference obtížnosti je míněna o úrovně nároků a rizik úkolů. Osoby s vysokými hodnotami dávají přednost těžkým otázkám a náročným úkolům, které vyžadují vysokou míru šikovnosti. Po úspěšném zvládnutí úkolů zvýší svou úroveň nároků. Zvláštní výzvou jsou pro ně úkoly, u kterých je možnost selhání; objevující se problémy jsou spíše pobídkou než překážkou.

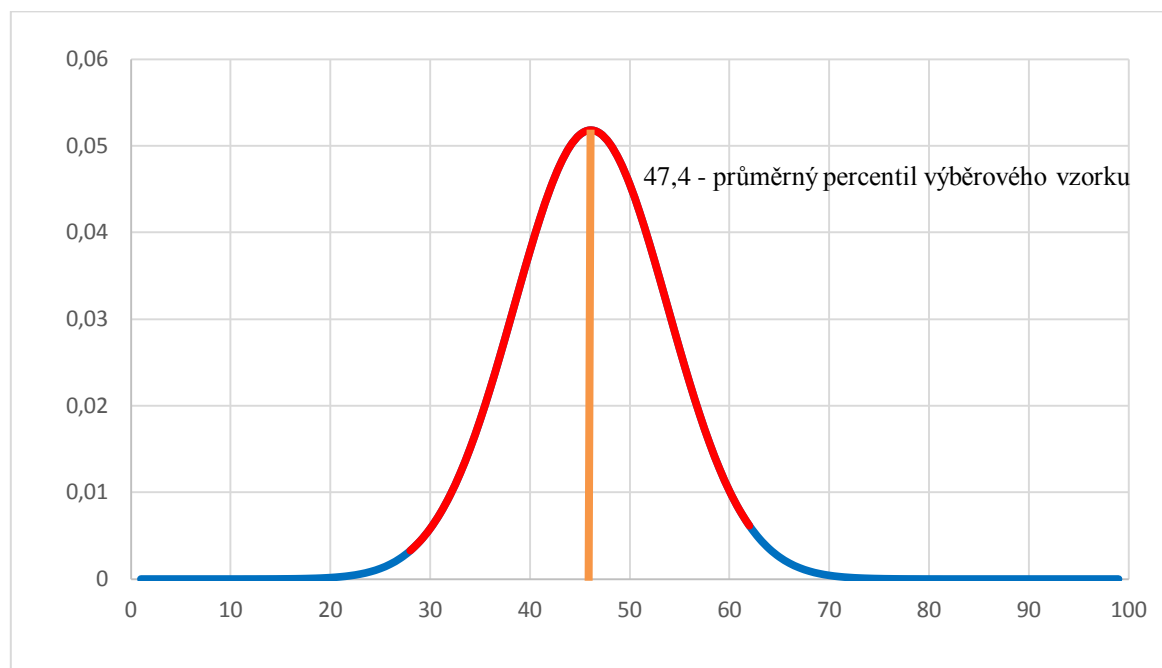
Popis škály: hledá výzvu, náročný, ochotný riskovat, pobízí sám sebe, ověřuje své vlastní schopnosti, ctížádostivý, řeší problémy, překážky ho pobízí k výkonu, zkouší vlastní hranice, překonává překážky.

Preference obtížnosti nesouvisí přímo s dosaženým vzděláním. Pozitivně koreluje na hladině významnosti 0,1 s **flexibilitou, vytrvalostí, flow, hrdostí na výkon, cílevědomostí, důvěrou v úspěch, kompenzačním úsilím, angažovaností, dominancí, ochotou učit se, samostatností, sebekontrolou a orientací na status**. Na hladině významnosti 0,5 jsme prokázali pozitivní souvislost s **nebojácností**. Dále jsme prokázali pozitivní souvislost preference obtížnosti a věku, na hladině významnosti 0,5 lze tedy tvrdit, že **čím je odsouzený starší, tím preferuje obtížnější úkoly a výzvy**. V porovnání škál LMI a NEO PS nekoreluje preference obtížnosti s žádnou dimenzí.

Z obsahové analýzy vyplývá, že odsouzení se obvykle nepouští do těžších úkolů, protože si málo věří a mají slabou vůli.

Samostatnost

Graf 13 Pravděpodobnostní rozdělení hrubých skóre standardizačního vzorku pro škálu Samostatnost

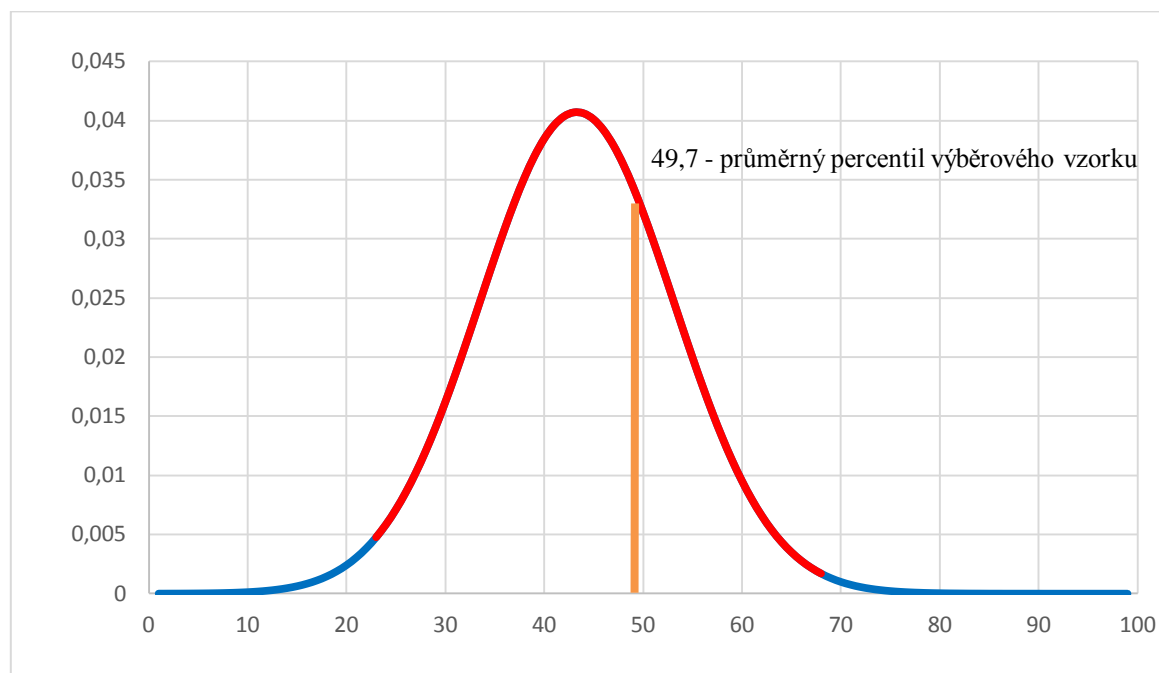
Tématizuje rozsah **samostatnosti** v chování. Osoby s vysokými hodnotami jsou raději zodpovědné za své záležitosti samy, než aby akceptovaly direktivy druhých. Chtějí určovat samy svůj způsob práce, a rády se samostatně rozhodují.

Popis škály: samostatný, autonomní, zodpovědný sám za sebe, rozhodný, soběstačný, volný, nezávislý, nevázaný, silný v rozhodování, jistý, soudný, miluje svobodu.

Samostatnost nesouvisí přímo s dosaženým vzděláním. Pozitivně koreluje na hladině významnosti 0,1 s **flexibilitou, flow, nebojácností, soutěživostí, preferencí obtížnosti, důvěrou v úspěch, dominancí, ochotou učit se a orientací na status**. Na hladině významnosti 0,5 jsme prokázali pozitivní souvislost s **vytrvalostí, hrdostí na výkon a cílevědomostí**. Dále jsme prokázali pozitivní souvislost samostatnosti a věku, na hladině významnosti 0,1 lze tvrdit, že **čím je odsouzený starší, tím je samostatnější**. V porovnání škál LMI a NEO PS koreluje samostatnost negativně s **neuroticismem**, na hladině významnosti 0,1 lze potvrdit, že čím je odsouzený méně neurotický, tím je samostatnější.

Sebekontrola

Graf 14 Pravděpodobnostní rozdělení hrubých skóre standardizačního vzorku pro škálu Sebekontrola

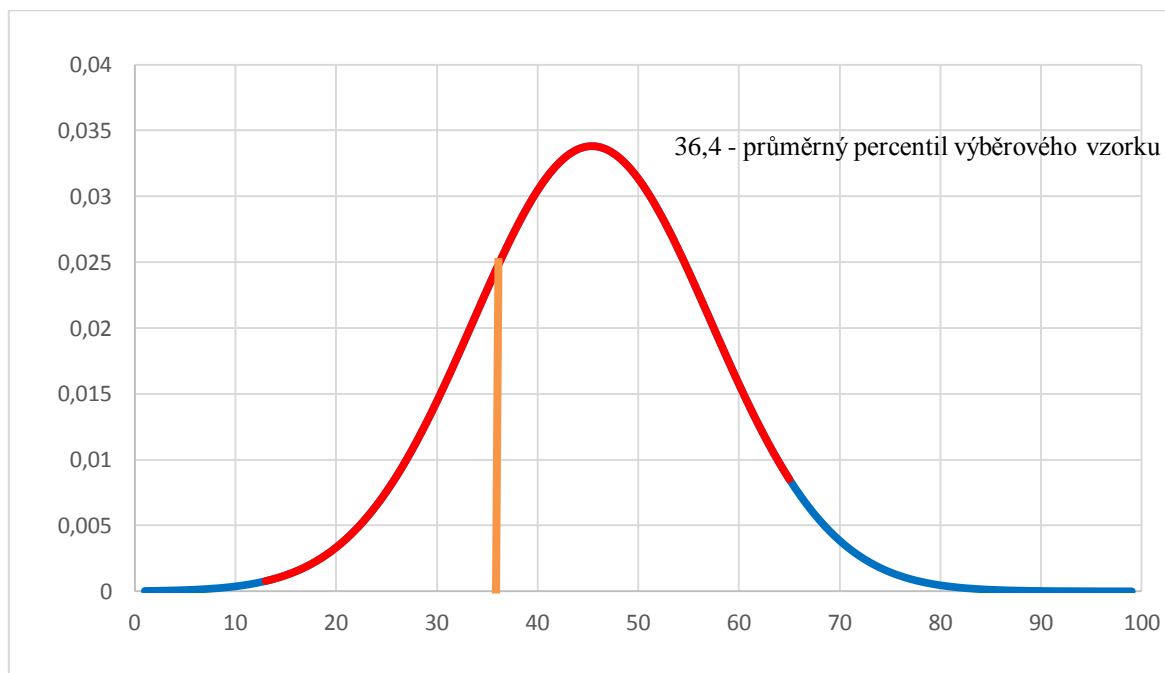
Sebekontrola se vztahuje na způsob organizace a provádění úkolů. Osoby s vysokými hodnotami se vyznačují tím, že se obecně dlouhodobě dobře organizují; neodkládají vyřízení svých povinností. Je pro ně snadné soustředit se na úkoly. Dokážou se donutit k disciplinované a soustředěné práci; dokážou si i leccos odepřít, aby dosáhly dlouhodobých cílů (odsouvání odměny).

Popis škály: sebekontrola, soustředěný, disciplinovaný, odsouvá uspokojení vlastních potřeb, organizovaný, realizátor, ovládá se, spořádaný, plánující, předvídavý, rozvážný, opatrný, střízlivý, uvážlivý, pečlivý, svědomitý, důkladný, přesný, akurátní, korektní, spolehlivý, snáší odsouvání odměny.

Sebekontrola nesouvisí přímo s dosaženým vzděláním. Pozitivně koreluje na hladině významnosti 0,1 s **nebojácností, preferencí obtížnosti, kompenzačním úsilím a ochotou učit se**. Na hladině významnosti 0,5 jsme prokázali pozitivní souvislost s **vytrvalostí, internalitou a dominancí**. Neprokázali jsme souvislost sebekontroly a věku. V porovnání škál LMI a NEO PS koreluje sebekontrola pozitivně s **přívětivostí**, na hladině významnosti 0,1 lze potvrdit, že čím se odsouzený dokáže lépe kontrolovat, tím je přívětivější.

Orientace na status

Graf 15 Pravděpodobnostní rozložení hrubých skóre standardizačního vzorku pro škálu Orientace na status

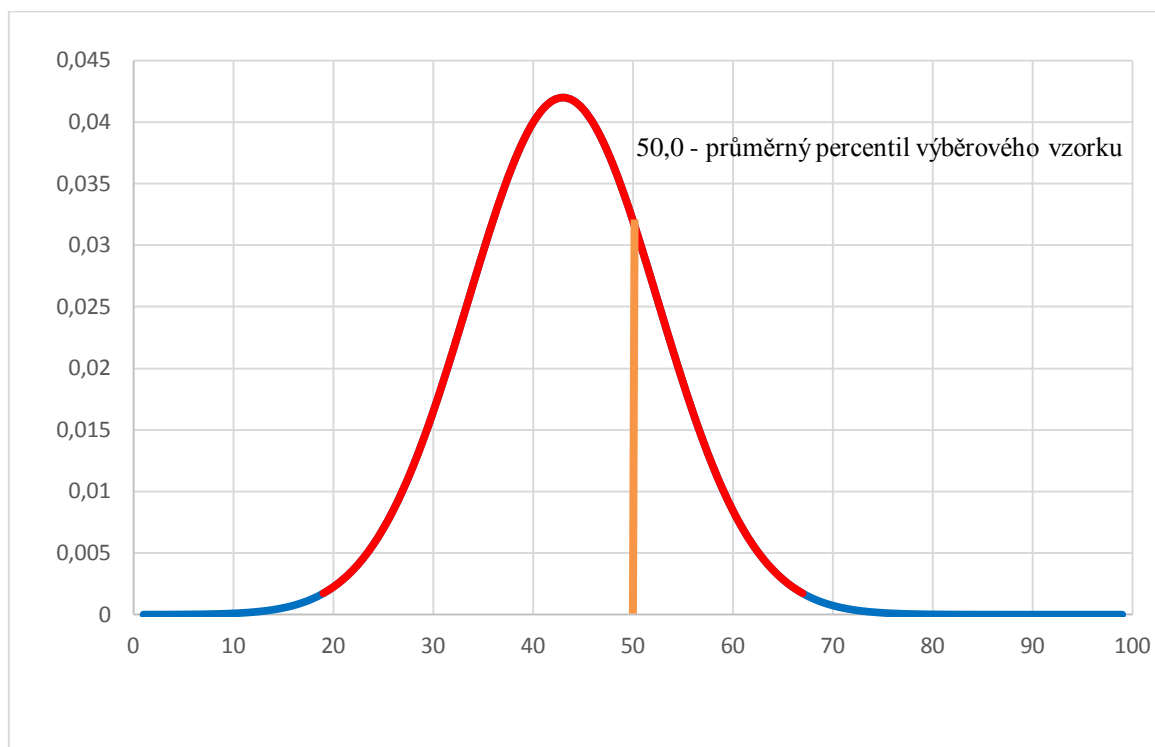
Orientace na status popisuje úsilí o dosažení důležité role v sociálním prostředí a předního místa v sociální hierarchii. Osoby s vysokými hodnotami vyhledávají sociální uznání za své výkony, usilují o odpovědné pozice a dbají na svůj profesní postup. Možnost udělat kariéru je pro ně důležitou motivací pro podávání profesních výkonů.

Popis škály: usiluje o uznání, orientovaný na status, orientovaný na dosahování důležitých pozic, zajímá se o symboly, hledá uplatnění, chce mít vliv, snaží se o získání poct, dbá na image, hledá přijetí, dbá na prestiž, usiluje o výrazný profil, renomé, jeho aktivity směřují k profesnímu postupu, získání hodnoty.

Orientace na status nesouvisí přímo s dosaženým vzděláním. Pozitivně koreluje na hladině významnosti 0,1 s **flexibilitou, vytrvalostí, flow, hrdostí na výkon, soutěživostí, cílevědomostí, preferencí obtížnosti, důvěrou v úspěch, kompenzačním úsilím, angažovaností, dominancí, ochotou učit se a angažovaností**. Neprokázali jsme souvislost sebekontroly a věku. V porovnání škál LMI a NEO PS nekoreluje orientace na status výrazně s žádnou dimenzí. Je pravděpodobné, že odsouzení považují účast v programu za určitý prostředek ke zvýšení své vězeňské prestiže. Z obsahové analýzy vyplynulo, že pro odsouzené je společenské postavení důležité, a je spojeno s přijetím společností, ale je také spojeno s penězi a materiálním zabezpečením.

Soutěživost

Graf 16 Pravděpodobnostní rozdělení hrubých skóre standardizačního vzorku pro škálu Soutěživost

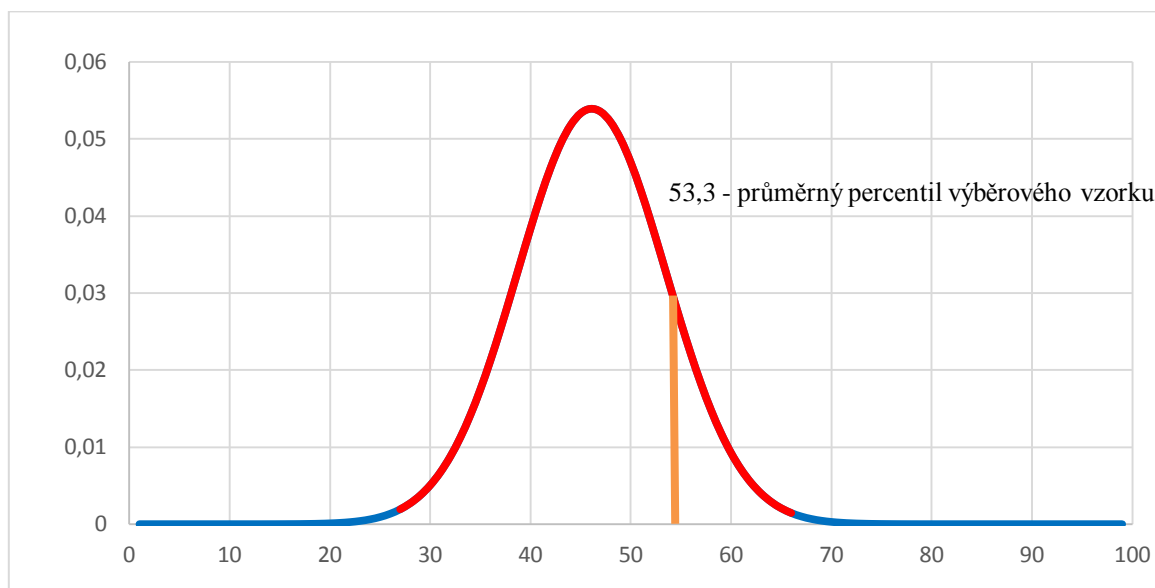
Soutěživost pojímá tendenci, prožívat konkurenci jako povzbuzení a motivaci pro profesní výkon. Osoby s vysokými hodnotami vyhledávají soutěž a srovnání s druhými lidmi. Chtějí být lepší a rychlejší než ostatní. Je pro ně důležité vyhrávat a posiluje je to.

Popis škály: konkurující, soupeřivý, chce být vždy lepší, chce být vždy rychlejší, srovnává se, soutěživý, rivalizuje, poměruje se, bojuje o první místo, chce vyhrávat, vyzývající, bojovný.

Soutěživost nesouvisí přímo s dosaženým vzděláním. Pozitivně koreluje na hladině významnosti 0,1 s **flow**, **hrdostí na výkon**, **dominancí**, **samostatností a orientací na status**. Na hladině významnosti 0,5 koreluje soutěživost s **cílevědomostí**, **důvěrou v úspěch a ochotou učit se**. Neprokázáli jsme souvislost sebekontroly a věku. V porovnání škál LMI a NEO PS nekoreluje orientace na status výrazně s žádnou dimenzí.

Cílevědomost

Graf 17 Pravděpodobnostní rozdělení hrubých skóre standardizačního vzorku pro škálu Cílevědomost

Jejím předmětem je vztah k budoucnosti. Osoby s vysokými hodnotami si kladou cíle, jsou orientované na budoucnost a mají vysoké nároky na to, co ještě chtějí vykonat a dosáhnout. Mají představu o tom, jak by měla vypadat řešení jejich úkolu, tvoří dlouhodobé plány a vědí, v jakém směru se osobně ještě chtějí rozvíjet a dostávat dál.

Popis škály: stanoví si cíle, zvyšuje nároky, orientuje se na budoucnost, plánuje, ambiciózní, ctízádnostivý, vůle podávat výkon, horlivý, ochotný usilovat o něco, cílevědomý, jistý svým cílem, důsledný, odhodlaný, orientovaný na kariéru, myslí na pokrok, rozvíjí se, pilný, pobízí sám sebe, usiluje o vyšší mety.

Cílevědomost nesouvisí přímo s dosaženým vzděláním. Pozitivně koreluje na hladině významnosti 0,1 s **flexibilitou, flow, preferencí obtížnosti, důvěrou v úspěch, kompenzačním úsilím, angažovaností, dominancí, ochotou učit se a orientací na status**. Na hladině významnosti 0,5 koreluje soutěživost se **soutěživostí a samostatností**. Neprokázali jsme souvislost sebekontroly a věku. V porovnání škál LMI a NEO PS nekoreluje orientace na status výrazně s žádnou dimenzí.

Z obsahové analýzy vyplynulo, že odsouzení považují cílevědomost za jednu ze svých silných stránek. Zároveň ale popisují ovlivnitelnost jako svou nejsilnější slabou stránku, stejně tak se považují za osoby se slabou vůlí. Také se ukázalo, že odsouzení jsou přesvědčeni, že pokud se pro něco rozhodnout, neradi se vzdávají.

11.2 Vzájemné souvislosti škál Dotazníku motivace k výkonu (LMI) a dosaženého vzdělání odsouzených

Zajímalo nás, zda a jak souvisí dosažené vzdělání s jednotlivými škálami dotazníku LMI. Předpokládali jsme, že **čím vyšší bude vzdělání, tím vyšších hodnot budou odsouzení dosahovat** a bude možné konstatovat, že čím vyššího vzdělání odsouzený dosáhl, tím vyšší je jeho motivace k výkonu.

Pro určení vlivu vzdělání na hodnoty škál jsme využili Hypotézu o shodě dvou středních hodnot (viz kapitola 10.1). Předpokládáme nulovou hypotézu ve tvaru: $H_0: \mu_1 = \mu_2$, Hladina významnosti byla zvolena $\alpha = 0,05$ a $\alpha = 0,01$. Kritický obor pro $\alpha = 0,05 = 1,96$. Kritický obor pro $\alpha = 0,01 = 2,576$.

Ze skupiny 50 osob výběrového souboru dosáhlo 29 osob pouze základního vzdělání. Středního vzdělání dosáhlo 21 osob. Střední vzdělání zahrnuje učební obor, učební obor s maturitou, střední školu s maturitou, přičemž nerozlišujeme, zda odsouzený dokončil vzdělání na svobodě nebo ve výkonu trestu odnětí svobody (tab. 29).

Tabulka 29 Hypotéza o shodě dvou středních hodnot, vliv vzdělání na dosažené hodnoty v LMI

Škála LMI	Průměry hrubých skóre		počty osob		rozptyl		Testové kritérium U	Testové kritérium v absolutní hodnotě	Liší se významně?	
	ZŠ	SŠ	ZŠ	SŠ	ZŠ	SŠ			0,05	0,01
FX	46,4	49,9	29	21	46,2	63,7	-1,616	1,616	Ne	Ne
VY	40,2	45,0	29	21	87,9	104,4	-1,723	1,723	Ne	Ne
FL	48,4	50,7	29	21	50,8	130,6	-0,815	0,815	Ne	Ne
HV	52,5	58,5	29	21	97,4	51,5	-2,506	2,506	Ano	Ne
NE	32,7	40,4	29	21	137,7	115,4	-2,392	2,392	Ano	Ne
SO	41,6	43,6	29	21	113,9	79,3	-0,745	0,745	Ne	Ne
CV	45,9	48,0	29	21	68,3	34,2	-1,071	1,071	Ne	Ne
IN	48,4	49,5	29	21	45,6	77,7	-0,463	0,463	Ne	Ne
PO	39,6	44,7	29	21	87,0	128,4	-1,694	1,694	Ne	Ne
DU	43,3	49,7	29	21	92,5	93,0	-2,333	2,333	Ano	Ne
KU	46,3	51,4	29	21	90,7	74,0	-1,979	1,979	Ano	Ne
AN	35,0	40,0	29	21	104,7	157,5	-1,510	1,510	Ne	Ne
DO	41,1	45,3	29	21	148,2	138,5	-1,226	1,226	Ne	Ne
OU	42,7	48,6	29	21	71,2	82,1	-2,336	2,336	Ano	Ne
SA	44,0	47,0	29	21	38,8	52,7	-1,530	1,530	Ne	Ne
SK	40,4	46,4	29	21	109,0	121,1	-1,949	1,949	Ne	Ne
OS	46,2	50,4	29	21	166,1	117,2	-1,231	1,231	Ne	Ne

Ze srovnání dosažených hodnot osobami se základním nebo středním vzděláním vyplývá, že osoby s dosaženým středním vzděláním se statisticky významně liší v jedné třetině škál, a to: **nebojácnost, důvěra v úspěch, hrdost na výkon, ochota učit se a kompenzační úsilí**. Odsouzení, kteří dosáhli středního vzdělání, vykazují vyšší hodnoty ve všech označených škálách. V následující tabulce uvádím škály seřazené dle dosažených rozdílů hodnot.

Tabulka 30 Rozdíl hrubých skóreů jednotlivých škál absolventy ZŠ nebo SŠ

Pořadí	Název škály	Rozdíl hrubých skóreů
1.	Nebojácnost	7,7
2.	Důvěra v úspěch	6,4
3.	Hrdost na výkon	6
4.	Sebekontrola	6
5.	Ochota učit se	5,9
6.	Preference obtížnosti	5,1
7.	Kompenzační úsilí	5,1
8.	Angažovanost	5
9.	Vytrvalost	4,9
10.	Dominance	4,2
11.	Orientace na status	4,1
12.	Flexibilita	3,5
13.	Samostatnost	3
14.	Flow	2,3
15.	Soutěživost	2,1
16.	Cílevědomost	2,1
17.	Internalita	1,1

Lze se domnívat, že **pokud je osobnost silněji výkonově motivovaná, má lepší předpoklady dosáhnout vyššího vzdělání** a zvýšit tak šanci na získání zaměstnání. Dimenze osobnosti, které se jeví jako nejpodstatnější v souvislosti dosaženého vzdělání a jednotlivých škál LMI, se týkají **odvahy a sebedůvěry**. Dále pak toho, zda odsouzení považují výkon za žádoucí jev, a zda jsou ochotni přijímat nové informace a zkušenosti. I z obsahové analýzy vyplynulo, že **odsouzení si málo věří a považují se za vysoce ovlivnitelné**. Zároveň velmi **oceňovali podporu a povzbuzování** ze strany lektorů, mluvili o tom, že v životě zažívali jen málo důvěry od ostatních lidí (včetně blízkých). Domníváme se, že **procesy zvyšujícími odvalu a sebedůvěru odsouzených můžeme dosáhnout výrazné pozitivní změny v životě odsouzených a přispět tím k jejich resocializaci**.

11.3 Vzájemné souvislosti škál Dotazníku motivace k výkonu (LMI) a věku odsouzených

Protože hodnocení jednotlivých škál a věk jsou spojité náhodné veličiny, pro měření vztahu těchto proměnných lze použít Pearsonův korelační koeficient (viz kapitola 10.1).

Pro testování hypotézy jsme použili oboustranný test, hypotézy jsme hodnotili na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ a $\alpha = 0,01$. Zajímalo nás, jestli věk odsouzených hraje významnou roli v motivaci k výkonu, a v jakých jejích škálách.

Tabulka 31 Věkové rozložení výzkumného souboru

Průměrný věk výzkumného souboru	31,9
Nejvyšší věk ve výzkumném souboru	51
Nejnižší věk ve výzkumném souboru	22
Průměrný věk odsouzených v ČR	32

Následující tabulka ukazuje vzájemné korelace všech dimenzí LMI a věku odsouzených, přičemž hodnoty označené:

- + jsou hodnoty, udávající statistickou závislost na hladině významnosti $\alpha = 0,05$;
- ++ jsou hodnoty, udávající statistickou závislost na hladině významnosti $\alpha = 0,01$;
- Žlutě jsou označeny ty korelace, které jsou středně silné, tedy jsou **vyšší než 0,3**;
- Oranžově jsou označeny silné korelace **vyšší než 0,5**.

Tabulka 32 Vzájemná závislost jednotlivých škál LMI a věku

Škála	FX	VY	FL	HV	NE	SO	CV	IN	PO	DU	KU	AN	DO	OU	SA	SK	OS
Věk	0,19	0,19	0,32+	0,23	0,28+	0,16	0,03	-0,02	0,34+	0,49++	0,20	0,17	0,22	0,33+	0,36++	0,03	0,24

Potvrdili jsme, že věk souvisí na hladině významnosti 0,1 s **důvěrou v úspěch a samostatností**. Na hladině významnosti 0,5 koreluje pozitivně věk s dimenzemi **flow, preference obtížnosti a ochota učit se**. Lze konstatovat, že čím je vyšší věk, tím si odsouzení více věří, jsou samostatnější, intenzivněji se věnují úkolům, preferují výzvy a jsou ochotni se učit.

Z dimenzí pětifaktorového osobnostního dotazníku souvisí věk s **otevřeností vůči zkušenosti**, na hladině významnosti 0,1 můžeme konstatovat, že čím je vyšší věk, tím otevřenější jsou odsouzení vůči zkušenosti.

11.4 Vzájemné souvislosti škál Dotazníku motivace k výkonu (LMI), Pětifaktorového osobnostního dotazníku (NEO PS) a věku odsouzených

Souvislost dimenzí motivace k výkonu s obecnými rysy osobnosti jsme zařadili do výzkumu proto, že stejné srovnání bylo provedeno i při vývoji dotazníkové metody LMI, a nás zajímalo, jestli výsledky u skupiny odsouzených budou podobné nebo se budou lišit od výsledků standardizačního vzorku. „Základním předpokladem je, že motivace k výkonu má coby celková orientace v chování četné vztahy k osobnostním proměnným.“ (Testcentrum 2003, s. 41).

Tabulka 33 Souvislosti jednotlivých dimenzí dotazníku Motivace k výkonu a Pětifaktorového osobnostního inventáře na původním standardizačním vzorku

	FX	VY	FL	HV	NE	SO	CV	IN	PO	DU	KU	AN	DO	OU	SA	SK	OS
NEO PS Neuroticismus	-0,5 7 ++	-0,4 3 ++	-0,0 7		-0,6 6 ++	-0,0 9	-0,1 7 ++	-0,3 4 ++	-0,3 3 ++	-0,5 8 ++			-0,3 6 ++	-0,1 9 ++	-0,4 9 ++	0,13 + 	0,05
NEO PS Extroverze	0,41 ++	0,19 ++			0,27 ++	-0,1 6	0,20 ++			0,27 ++	-0,0 5		0,27 ++	0,14 ++	0,18 ++		0,13 +
NEO PS Otevřenost	0,18 ++		0,17 ++	-0,0 4		-0,0 9			0,13 +		-0,0 5	-0,0 6	0,16 +	0,19 ++		-0,1 0	-0,0 8
NEO PS Přívětivost		-0,0 1	-0,0 3	-0,0 3		-0,3 3 ++	-0,2 9 ++	0,19 ++	-0,0 7			-0,0 9	-0,2 1 ++	-0,0 7	-0,1 6		-0,2 6 ++
NEO PS Svědomitost	0,14 +	0,59 ++	0,18 ++	0,41 ++	0,28 ++	0,25 ++	0,36 ++	0,27 ++	0,26 ++	0,33 ++	0,38 ++	0,51 ++	0,20 ++	0,26 ++	0,23 ++	0,67 ++	0,27 ++

Legenda:

- Signifikantní na 5% hladině významnosti
- Signifikantní na 1% hladině významnosti
- Významné společné korelace NEO PS a LMI standardizačního a výběrového vzorku

Tabulka 34 Souvislosti jednotlivých dimenzí dotazníku Motivace k výkonu a Pětifaktorového osobnostního inventáře na výzkumném souboru odsouzených mužů

	FX	VY	FL	HV	NE	SO	CV	IN	PO	DU	KU	AN	DO	OU	SA	SK	OS	Věk
NEO PS																		
Neuroticismus	-0,36 +	-0,21	-0,04	0,02	-0,30 +	0,09	0,06	-0,09	-0,06	-0,28	0,11	0,07	-0,18	-0,15	-0,35 +	-0,01	-0,03	-0,04
NEO PS																		
Extraverze	0,28	0,08	0,09	0,18	0,26	0,04	0,00	0,15	-0,07	0,21	0,17	-0,11	0,12	0,03	0,05	0,13	0,15	0,08
NEO PS																		
Otevřenost	0,48 ++	0,30 +	0,34 +	0,14	0,28	-0,08	0,07	-0,30 +	0,23	0,34	0,25	0,00	0,27	0,29	0,17	0,16	0,18	0,32 ++
NEO PS																		
Prívěťivost	0,09	0,30 +	0,15	0,09	0,26	-0,09	0,01	0,42 ++	0,12	0,20	0,23	0,03	0,16	0,23	-0,03	0,42 ++	0,07	0,07
NEO PS																		
Svědomitost	0,22	0,29	0,19	0,29	0,15	-0,07	0,08	0,03	0,16	0,26	0,26	0,22	0,01	0,31 +	0,12	0,28	0,16	0,14

V obou skupinách se ukazuje pozitivní souvislost mezi faktorem strachu a neuroticismem, jak se ukázalo také v testu motivace k výkonu Hermanse a kol., z roku 1978, což dále potvrdil Prochaska ve výsledcích testování v roce 1998 (Testcentrum 2003). Autoři testu Motivace k výkonu předpokládali, a také potvrdili, četné souvislosti dimenzí motivace k výkonu a svědomitostí. V našem výzkumném souboru se tento trend nepotvrdil, kromě signifikantní významnosti dimenzí **svědomitost** a **ochota učit se**. V původním standardizačním souboru autoři předpokládali rovněž sinou souvislost dimenzí motivace k výkonu a neuroticismem, což se potvrdilo i v našem výzkumném souboru.

Ve výzkumném souboru se **neprokázala významná souvislost mezi dimenzemi motivace k výkonu a extraverzí**. Naopak nejčetnější korelace se prokázaly mezi dimenzemi motivace k výkonu a **otevřeností**. Konkrétně se jedná o **pozitivní korelace otevřenosti a flexibility, vytrvalosti a flow**, stejně jako u standardizačního vzorku. Náš výzkumný soubor odlišují ještě významné korelace **otevřenosti a věku** (pozitivní) a **internality** (negativní).

Škála **neuroticismu** koreluje v našem souboru negativně s dimenzemi flexibility, nebojácnost a samostatnost, stejně jako u standardizačního vzorku.

Významná souvislost jsme prokázali mezi dimenzemi **přívětivost** a internalita, stejně jako ve standardizačním vzorku. Skupina odsouzených se ve škále přívětivost odlišuje pozitivní korelací s dimenzemi vytrvalost a sebekontrola.

Svědomitost u odsouzených významně koreluje pouze s dimenzí ochota učit se, stejně jako ve standardizačním vzorku.

Nejvýznamnější pozitivní souvislost jsme prokázali mezi **otevřeností a flexibilitou**, dále mezi **přívětivostí a internalitou**, shodně jako u standardizačního souboru. Co skupinu odsouzených naopak odlišuje, je **významná pozitivní souvislost mezi přívětivostí a sebekontrolou**. Pozitivní souvislost jsme také potvrdili mezi **věkem odsouzených a otevřeností vůči zkušenosti**, lze konstatovat, že **čím vyšší je věk, tím větší je otevřenost vůči zkušenosti**.

Pro doplnění uvádíme zjednodušený popis jednotlivých škál pětifaktorového osobnostního dotazníku podle Hřebíčkové (2011).

Tabulka 35 Popis pěti dimenzí pětifaktorového osobnostního dotazníku (NEO PS) podle Hřebíčkové, 2011

Člověk s vysokým skórem	Škála	Člověk s nízkým skórem
napjatý, neklidný, nejistý, nervózní, labilní, hypochondrický	N: Neuroticismus Zjišťuje míru přizpůsobení nebo emocionální nestabilitu, neuroticismus. Rozlišuje jedince náchylné k psychickému vyčerpání a nereálným ideálům od jedinců vyrovnaných a vůči psychickému vyčerpání odolných.	klidný, relaxovaný, vyrovnaný, stabilní, sebejistý, spokojený, uvolněný
sociabilní, aktivní, povídaví, optimistický, zábavný, orientovaný na lidi	E: Extraverze Zjišťuje a kvantitu interpersonálních interakcí, úroveň aktivace, potřebu stimulace.	uzavřený, vážný, mlčenlivý, orientovaný na úkoly, tichý
zvědavý, všestranné zájmy, originální, imaginativní, tvořivý, pokrokový	O: Otevřenost vůči zkušenosti Zjišťuje aktivní vyhledávání nových zážitků; toleranci k neznámému a jeho objevování.	konvenční, přízemní, úzké zájmy, neanalytický, neumělecký
konzervativní, dobrosrdečný, laskavý, důvěryhodný, pomáhající, upřímný, důvěřivý	P: Přívětivost Zjišťuje kvalitu interpersonální orientace na kontinuu od soucítění po nepřátelskost v myšlenkách, pocitech i činech.	cynický, surový, podezřívavý, nespolupracující, pomstychtivý, bezcitný
spolehlivý, pracovitý, disciplinovaný, přesný, puntičkářský, pořádkumilovný, náročný na sebe	S: Svědomitost Zjišťuje individuální úroveň při organizaci, motivaci a vytrvalosti na cíl zaměřeného chování. Odlišuje spolehlivé, na sebe náročné lidi od těch, kteří jsou lhostejní a nedbalí.	nespolehlivý, líný, bezcílný, nedbalý, lhostejný, bez vůle, požitkářský

Tabulka 36 Vzájemné vztahy škál Motivace k výkonu (LMI), pětifaktorového osobnostního dotazníku (NEO PS) a věku

	Tím vyšší	Tím nižší
Čím vyšší neuroticismus	-	Flexibilita
	-	Nebojácnost
	-	Samostatnost
Čím vyšší otevřenost vůči zkušenosti	Flexibilita	Internalita
	Vytrvalost	-
	Flow	-
	Věk	-
Čím vyšší přívětivost	Vytrvalost	-
	Internalita	-
	Sebekontrola	-
Čím vyšší svědomitost	Ochota učit se	-
Čím vyšší věk	Otevřenost vůči zkušenosti	-

12 Analýza vstupního motivačního dotazníku

Motivační dotazník jsme zadávali odsouzeným v průběhu prvního setkání resocializačního programu „Získej zaměstnání“. Dotazník se skládá z 16 otevřených a polootevřených otázek. Zadanými otázkami se mapuje motivace k účasti v programu a motivace ke změně, dále nás zajímala očekávání odsouzených od účasti v programu, to, co sami považují za největší problém ve svém životě, zda se v životě problémy snažili řešit a s jakým úspěchem, jaká vidí rizika spojená s životem na svobodě.

Všechny odpovědi k jednotlivým otázkám jsme přepsali a analyzovali pomocí kvalitativní rámcové analýzy. Data jsme organizovali, abychom je mohli v této kapitole předložit.

Aby zde uvedená data byla ucelenější, jsou otázky dotazníku rozděleny tematicky do 3 skupin:

- Motivace k zapojení do resocializačního programu;
- Problémy v životě odsouzených;
- Cesta za změnou.

Součástí popisu každé skupiny otázek je uvedení každé původní otázky a tří nejsilnějších kategorií, které vzešly z odpovědí odsouzených. Text je pro názornost doplněn konkrétními ukázkami odpovědí odsouzených.

12.1 Skupina otázek č. 1: Motivace k zapojení do resocializačního programu

Tabulka 37 Nejsilnější kategorie otázek Vstupního motivačního dotazníku, 1. skupina otázek

Otázka	1. kategorie	2. kategorie	3. kategorie
<i>Rozhodl jsem se do programu přihlásit, protože...</i>	Potřeba učit se	Připravit se na život na svobodě	Zvědavost
<i>Očekávám, že se naučím...</i>	Komunikace	Zvládání emocí	Sebepoznání
<i>K čemu myslíte, že vám bude užitečné absolvování kurzu?</i>	Získám podporu	Zamyslím se nad sebou	Nevím
<i>Kolik energie chcete do programu vložit?</i>	73 % odsouzených uvedlo 90 – 100 % energie	27 % odsouzených uvedlo 50 – 89 % energie	Ani jeden odsouzený neuvedl méně než 49 % energie
<i>Stalo se Vám někdy, že jste něco začal a nedokončil?</i>	škola	práce	V životě jsem nedokončil nic

Položky dotazníku **1, 2, 7 a 15, 16** (*Rozhodl jsem se do programu přihlásit, protože...Očekávám, že se naučím... Kolik energie chcete do programu vložit? K čemu myslíte, že vám bude užitečné absolvování kurzu? Stalo se Vám někdy, že jste něco začal a nedokončil?*) sledují **motivaci odsouzených ke vstupu do programu** a mapují očekávání přínosu programu. Zjišťujeme, jaká je jejich motivace pro zapojení do skupiny, jak si odsouzení představují cestu ke změně a zda může program saturovat jejich potřebu věnovat se konkrétním tématům, která považují aktuálně za stěžejní.

Z výsledků **kategorizace otázky č. 1** (*Rozhodl jsem se do programu přihlásit, protože...*) vyplývá, že odsouzení vyjadřují pozitivní postoj k **učení** se a poznávání nových věcí v životě, které považují za důležité zejména ve vztahu k budoucnosti a životu na svobodě. Potřeba učit se je spojena zejména s tématy **komunikace, orientace ve světě a plnění povinností**. Odsouzení očekávají, že se v programu dozví něco nového, s čím se dosud nesetkali, a toto nové poznání jim umožní přemýšlet o sobě a udělat změnu, která se bude týkat jejich chování, čímž ovlivní svoji stávající situaci. Druhou kategorií je **příprava na život na svobodě**, která přispěje ke zvýšení šancí na svobodě obstát, zapojit se do společnosti. Změna se také může týkat **poznání sebe sama**, které umožní zvládnout svůj temperament, zejména **pocit zlosti**. Odsouzení očekávají, že se **naučí ovládat své emoce**, čímž přispějí ke **zlepšení vztahů** s blízkými a budou schopni předejít či zvládnout mezilidský konflikt.

Představují si, že výsledkem procesu učení v programu bude uskutečnění změny týkající se řádného života na svobodě nebo sebepoznání, které jim umožní zvládnout intenzivní emoce, především vztek.

Třetí kategorií byla **zvědavost**, chuť zažít v rámci výkonu trestu **změnu**, zpestřit si pobyt ve vězení, seznámit se s někým novým. Chuť narušit vězeňský stereotyp a nudu se zde ukazuje jako silná motivace k zapojení do programu. Program může odsouzeného zaujmout a podnítit jeho motivaci k trvalejší změně. Z odpovědí lze odvodit, že odsouzené do programu přivádí nejen představa o tom, co by měli změnit, co je sociálně žádoucí. Přivádí je také právě prožívaná vnitřní zvědavost, touha po změně.

Konkrétnější témata, která odsouzení očekávají od programu, nabízí zpracování **otázky č. 2** (*Očekávám, že se naučím...*). Odpovědi souvisí s kategoriemi získanými v otázce č. 1 mapující motivaci pro zapojení do programu. Objevují se stejné a podobné kategorie s rozdílem větší konkrétnosti. Témata, kterými se odsouzení chtějí zabývat, jsou:

- **komunikace:** naučit se naslouchat druhým a snažit se je pochopit, cílem je lépe s lidmi vycházet. Zaujmout druhé, umět upozornit na své přednosti, vystupovat sebejistě. Získat kompetence při jednání na úradech, v zaměstnání, v kolektivu;
- **zvládání emocí:** zvládnout neúspěch, rozvíjet trpělivost, pracovat s pocitem zlosti jinými strategiemi než dosud a tím přispět ke konstruktivnímu zvládnutí konfliktu;
- **sebepoznání:** poznat a odstranit špatné vlastnosti, díky nimž se ocitají v konfliktu se zákonem, srovnat životní priority a dovolit si být sám sebou;
- **práce:** najít si legální zaměstnání, k tomu je třeba rozumět smlouvám. O práci usilovat a získat ji, k čemuž je třeba naučit se psát životopis a umět vystupovat při pracovním pohovoru. Práci si udržet, k tomu může přispět to, že si práce budou vážit;
- **peníze:** naučit se s penězi zacházet, rozumět principům exekuce, aby mohli řešit finanční problémy;
- **řešení problémů:** umět se správně rozhodnout a tím předcházet vzniku problémů, pokud problém vznikne, umět jej rozpoznat a řešit, i když je to obtížná situace;
- **život na svobodě:** připravit se na řešení životní situace, vědět co s volným časem, být soběstačný a tím se zapojit do normálního života a žít jako normální člověk;
- **změna názorů a chování:** s cílem předejít konfliktu se zákonem a žít normální život.

Odpovědi na otázku **č. 15** (*K čemu myslíte, že vám bude užitečné absolvování kurzu?*) ukazují, že pro odsouzené by největším užitek bylo vedení (pomoc) směrem k normálnímu životu na svobodě, kdo by jim pomohl připravit se na život na svobodě. Odsouzení vyjadřují

potřebu mít **podporu někoho, kdo si ví rady**, zná dobrý návod, dokáže jim předat relevantní informace a užitečné techniky. Ty odsouzeným poslouží k většímu rozhledu a možnostem jednat v životních situacích jiným způsobem než dosud. Tato kategorie obsahuje i chuť učit se novému, tedy otevřenost odsouzených konfrontovat své stereotypy a přijímat nové principy.

Druhou kategorií je **potřeba zamyslet se nad sebou jako výchozí bod pro změnu**. Tato skutečnost vede od mnohdy pasivního přijímání informací v procesu učení k aktivnímu přemýšlení nad sebou samým a může být samotným hybatelem změny.

Třetí největší kategorií v této otázce je odpověď „**nevím**“. Tato odpověď se v prvních dvou otázkách vyskytuje jen velmi zřídka. Předpokládám, že tento jev může souviset s postupným opadajícím nadšením v procesu vyplňování dotazníku. Na začátku se ve velké míře objevují odpovědi typu „*chci změnit celý život a tento program mi v tom pomůže*“. Tak, jak se i v průběhu práce skupiny ukazuje, pro odsouzené je obtížné udržet pozornost delší dobu. Stejně tak prvotní nadšení se v průběhu času mění z původní euforie k větší skepsi a nižší aktivitě. Pracovat s touto skepsí považujeme za podstatné, neboť prvotní nadšení bývá často v rozporu s reálnými možnostmi odsouzeného i spolupráce. Lze tuto skutečnost postupem rozvíjející se spolupráce reflektovat a ptát se: co stojí za opakovanými neúspěchy a selháním na svobodě? Je možné, že odsouzený, byť zpočátku projevuje velké nadšení a chuť ke změně, zažívá tento obrat ke skepsi a útlumu aktivity, velmi rychle změni dosavadní tempo a uvažování o své situaci? Tato velká změna může být velmi nesrozumitelná pro okolí i pro odsouzeného samotného a může vést k závěru „on nechce“, „nejde to“, nezvládne to“, atd. Je tedy užitečné, že se odpověď „nevím“ dostala již do vstupního motivačního dotazníku, protože odhaluje cosi z reálného fungování odsouzených a je dobrým východiskem pro práci a transformaci „nevím“ v reálné cíle.

Nejčastější nedokončenou aktivitou v životě odsouzených je **škola a práce**. Jako důvod uvádí odsouzení snadnou ovlivnitelnost, důvěru ve špatné lidi, užívání návykových látek a povahové rysy jako pesimismus, unáhlenost, neprůbojnost, lehkomyšlnost. Třetí nejčastější odpovědí je „**v životě jsem nedokončil nic**“.

Otázka č. 7 mapuje odhodlání investovat energii do programu, a to na škále od 0 do 100 %.

73 % respondentů je při vstupu do programu motivováno do své účasti v programu vložit **energii v rozmezí 90 – 100 %**, a dalších **27 %** odsouzených chce do programu vložit **50 – 89 % energie**. Ani jeden z respondentů neuvedl odhodlání vložit do programu méně než 49% energie.

Odpovědi na otázky první skupiny motivačního dotazníku by mohly být vyjádřeny následovně: *potřeba podpory při plánování života na svobodě* → *potřeba nových informací a zážitků (např. zažít sebe v porovnání s jinými účastníky)* → *zamyšlení se nad sebou a případné přehodnocení stávajícího života* → *změna* → *v komunikaci, zvládání emocí, řešení problémů* → *získání větší jistoty* → *větší pravděpodobnost úspěchu návratu do normálního života*.

Tento proces lze v přímé práci s odsouzenými podporovat nejen předáváním informací, ale především podporou samostatnosti, např. v rozhodování. Podpora převzetí zodpovědnosti za sebe je ve výkonu trestu odnětí svobody zvlášť důležitá, ale i náročná, protože režim věznice proces rozhodování o sobě spíše omezuje a tím snižuje schopnost odsouzených uvažovat samostatně, domýšlet rozmanité důsledky svého chování, zkoušet nové způsoby vztahování se k druhým, převzít zodpovědnost za řešení některých životních situací.

12.2 Skupina otázek č. 2: Problémy v životě odsouzených

Tabulka 38 Nejsilnější kategorie otázek Vstupního motivačního dotazníku, 2. skupina otázek

Otázka	1. Kategorie	2. Kategorie	3. Kategorie
<i>Tím, že na sobě budu pracovat, se v mém životě změním...</i>	Změním přístup k životu a lidem	Budu vzbuzovat větší důvěru	Zlepší se mé postavení ve společnosti
<i>Ve svém životě potřebuji změnit...</i>	Svoji ovlivnitelnost	Nevěřím si	Závislost na návykových látkách
<i>Co je vaším největším problémem v životě?</i>	Drogy a alkohol	Důvěra ve špatné lidi	Povaha
<i>Až váš problém vyřešíte, kdo si všimne změny jako první...</i>	Rodina	Já	
<i>Co na vás druzí uvidí, uslyší jiného, až váš problém vyřešíte...</i>	Změna společenského postavení	Sebeovládání	Nevím

Analýzou položek dotazníku č. 3, 6 a 8 (*Tím, že na sobě budu pracovat, se v mém životě změním...Ve svém životě potřebuji změnit...Co je vaším největším problémem v životě?*) mapujeme potřebu změny v životě odsouzených. Odsouzení pojmenovávají to, co sami považují za největší obtíž v životě, kvůli které jsou v konfliktu se zákonem a opakovaně se ocitají ve vězení. Tuto skupinu doplňuje analýza otázek **č. 12 a 13** (*Až váš problém vyřešíte, kdo si všimne změny jako první...Co na vás druzí uvidí, uslyší jiného, až váš problém*

vyřešíte...). Tyto otázky podněcují odsouzené představit si změnu zcela konkrétně, představit si očekávanou budoucnost v souvislosti se sebou samým.

Kategorizací otázky **č. 8** (*Co je vaším největším problémem v životě?*) zjišťujeme, že pro odsouzené jsou největším problémem **drogy a alkohol, důvěra ve špatné lidi a povaha** (pesimismus, ovlivnitelnost, unáhlenost, neprůbojnost, nízké sebevědomí).

Další kategorie jsou buď důsledkem jedné z výše uvedených oblastí, nebo naopak podnítily její vznik a rozvoj.

Díky užívání návykových látek, důvěře ve špatné lidi, mé povaze, anebo jejich kombinaci

- ... se nedokážu se uskromnit;
- ... neřeším důležité věci (jsem lehkomyšlný);
- ... jsem se dostal do špatné finanční situace, dluhů a exekucí;
- ... nejsem schopen navázat kvalitní partnerský vztah;
- ... jsem ztratil důvěru okolí;
- ... jsem přišel o zázemí;
- ... porušuji uložené tresty;
- ... nedokážu se začlenit;
- ... nemám smysl života.

Výsledky kategorizace otázky **č. 6** (*Ve svém životě potřebuji změnit*), ukazují potřebu odsouzených pracovat na své **ovlivnitelnost**, která souvisí s výše uvedenými kategoriemi (drogy a alkohol a důvěra ve špatné lidi).

Druhou silnou kategorií je sebedůvěra, respektive kategorie „**nevěřím si**“. Zde se ukazuje **souvislost nízké sebedůvěry a snadné ovlivnitelnosti**, které **mohou vést k užívání návykových látek**. Tyto kategorie úzce souvisí se **slabou vůlí, nezodpovědností** a pocitem nedostatečnosti v oblasti **kommunikace**, které odsouzení vnímají ve svém životě jako rizikové a chtějí je změnit.

Obrat k sobě samému považujeme za dobrou výchozí pozici k práci na sobě a ke změně. Odsouzení, kteří se přihlásili do programu, jsou již na začátku schopni uvažovat o sobě, svých kompetencích a vlastnostech. Jen zřídka se objevuje přenášení zodpovědnosti na další osoby nebo události, případně obviňování dalších osob z vlastního selhání.

Očekávanou změnu, kterou mapujeme v otázce **č. 3** (*Tím, že na sobě budu pracovat, se v mém životě změní...*) je **změna přístupu k životu a lidem**. Zahrnuje změnu životního stylu, změnu názorů, větší zodpovědnost, schopnost řešit problémy. Odsouzení očekávají,

že se změní podstatná část jejich života, mnohé odpovědi vyjadřují naději, že „*se změní úplně vše*“. Dalším očekávaným důsledkem absolvování programu je představa, že se **změní přístup lidí k odsouzenému**, protože bude **vzbuzovat větší důvěru** a díky tomu se změní jeho **postavení ve společnosti**. Doplnujícími kategoriemi jsou udržení abstinence, pracovní kariéra, zvýšení komunikačních kompetencí, schopnost sebeovládání.

Na otázku **č. 12** (*Až váš problém vyřešíte, kdo si všimne změny jako první...*) odsouzení odpovídají, že je pro ně velmi důležité **dokázat své rodině**, že jsou schopni změny. Rodina je v tomto případě silnou motivací, odsouzení očekávají, že budou rodině na blízku a členové rodiny budou mít možnost si změny všimnout. Z odpovědí vyplývá, že si odsouzení představují, že rodině jde o stejnou změnu, kterou si přejí oni. Druhá kategorie vypovídá o tom, že **změny si všimnou odsouzení sami**.

Otázka **č. 13** (*Co na vás druzí uvidí, uslyší jiného, až váš problém vyřešíte...*) mapuje konkrétní představu o tom, čeho si ostatní mohou všimnout, až změna nastane. Otázka povzbuzuje odsouzené představovat si změnu velmi konkrétně. Nejsilnější kategorií je **změna společenského postavení**, druhou kategorií pak lepší sebeovládání. Třetí kategorií je „nevím“, což může souviset s nízkou schopností představit si konkrétní změnu nebo nízkou schopností vžít se do druhého člověka.

Shrnutí: za **největší problém** ve svém životě považují odsouzení **drogy a alkohol, důvěru ve špatné lidi, svoji povahu** (pesimismus, ovlivnitelnost, unáhlenost, neprůbojnost, nízké sebevědomí). Odsouzení **chtějí ve svém životě změnit** svoji snadnou **ovlivnitelnost**, chtějí posílit **důvěru v sebe sama** a eliminovat **užívání návykových látek**. Předpokládají, že budou-li se snažit o změnu ve výše uvedených oblastech, **změní se i jejich celkový přístup k životu**, změní se jejich **společenské postavení, přístup lidí a společnosti k odsouzeným** (budou vzbuzovat větší důvěru). Pozorovatele nastalé změny lze rozdělit na **vnější** (rodina, přátelé, organizace) a **vnitřní** (já sám). Odsouzení jsou přesvědčeni, že změna, kterou potřebují udělat, jim přinese **lepší kompetence** (např. udržet si vztah, práci, něco dokázat, umět říkat „Ne“), **změnu sociálního postavení** (např. budu mít majetek, oblečení, změním přátele, změním prostředí, budu vést řádný život), **změnu prožívání** (sebevědomí, nadhled, radost, spokojenost, vyrovnanost, klid, jistota, v rozhodování, samostatnost, nebudu zlý, budu přátelský, budu mít chuť do života).

12.3 Skupina otázek č. 3: Cesta za změnou

Tabulka 39 Nejsilnější kategorie otázek Vstupního motivačního dotazníku, 3. skupina otázek

Otázka	1. kategorie	2. kategorie	3. kategorie
<i>Co už jste udělal pro to, aby se Váš problém zmenšil?</i>	Jsem na specializovaném oddělení	Kontakt s rodinou	Nic
<i>Co ještě potřebujete udělat proto, aby se Váš problém vyřešil?</i>	Posílit vnitřní motivaci	Zlepšit životní podmínky	-
<i>Kdo Vám v tom může pomoci a jak?</i>	Rodina	Já sám sobě	Resocializační program
<i>Absolvoval jste někdy psychoterapii?</i>	59 % nemá zkušenost s psychoterapií	41 % má zkušenost s psychoterapií	
<i>Jaké jsou Vaše silné stránky?</i>	Pracovitost	Chůť učit se novému	Spolehlivost
<i>Jaké jsou Vaše slabé stránky?</i>	Ovlivnitelnost	Nevěřím si	Nezodpovědnost

Položkami dotazníku č. 4, 5, 9, 10, 11, 14 (*Co už jste udělal proto, aby se tento váš problém zmenšil, vyřešil... Co ještě potřebujete udělat proto, aby se váš problém vyřešil...Kdo vám v tom může pomoci a jak... Absolvoval jste někdy psychoterapii... Jaké jsou Vaše silné stránky? Jaké jsou Vaše slabé stránky?*) zjišťujeme představu odsouzených o cestě za změnou. Zjišťujeme, co dosud odsouzený učinil, aby změny dosáhl, jaké kroky ještě musí učinit, aby dosáhl cíle, v čem (v kom) vidí zdroj pomoci a podpory, kolik respondentů má zkušenost s psychoterapií a jak posuzují své silné a slabé stránky.

Z odpovědí na otázku č. 9 (*Co už jste udělal proto, aby se tento váš problém zmenšil, vyřešil...*) zjišťujeme, že odsouzení považují za stěžejní krok ke změně současný **pobyt na specializovaném oddělení**. Vypovídají, že mají **možnost o sobě přemýšlet** a dělat rozhodnutí, která by na svobodě možná vůbec neudělali. Mají možnost **léčit se ze závislosti** a odborníci se jim více věnují. Za podstatné považují odsouzení své rozhodnutí abstinovat nebo abstinenci samotnou. Další silnou kategorií na cestě ke změně je **navázání vztahu s rodinou** (omluva, obnovení komunikace, navázání nového vztahu).

Ukazuje se, že pokud se odsouzenému dostane individuální podpory, např. na specializovaném oddělení a rozhodne-li se pro abstinenci, může být vězení první místo po dlouhé době, kde rodina svého člena může zažít zcela jinak. Taková zkušenost může vést k upevnění rodinných vazeb, naopak ale může vést ke konci některých vztahů (především partnerských), pokud žena na návštěvě ve vězení potká zcela „jiného“ muže, než se kterým

žila na svobodě. Většina odsouzených také mluví o tom, že je pro ně ve věznici snazší abstinovat než na svobodě.

10 % odsouzených uvedlo, že pro změnu dosud neudělali **nic**, nebo se o změnu v minulosti snažili, ale neúspěšně.

Na své cestě za změnou a dosažením cíle odsouzení potřebují učinit ještě další kroky, jak plyne z odpovědí na otázku **č. 10** (*Co ještě potřebujete udělat proto, aby se váš problém vyřešil...*). Odpovědi lze rozdělit do dvou hlavních kategorií. Silnější kategorie zahrnuje prvky **vnitřní změny**. Odsouzení vypověděli, že potřebují ještě více přemýšlet nad sebou a nad následky svého chování, získat motivaci (zjistit proč nepít, nebrat drogy, změnu skutečně chtít), mít silnou vůli. Druhá kategorie zahrnuje **vnější faktory**, například mít dobrou práci, upevnit vztahy, zaplatit dluhy, mít bydlení, změnit přátele, s někým se poradit, začít jednat.

Na otázku **č. 11** (*Kdo Vám v řešení problémů může pomoci a jak?*) většina odsouzených odpovídá, že pomoci může rodina a blízcí lidé. Druhá kategorie vyjadřuje přesvědčení, že pomoci mohou jen sami době. Dále odsouzení uvádějí, že by mohli využít podpory lektorů resocializačního programu.

Odpovědi dotazníkové položky **č. 4 a 5** ukazují, že v oblasti slabých stránek je znovu nejsilněji zastoupena **snadná ovlivnitelnost a nedůvěra v sebe samého**, dále také **nezodpovědnost**. Za své silné stránky považují odsouzení **pracovitost, chuť učit se novému a spolehlivost**.

Odsouzení vyjadřují pozitivní naladění a motivaci ke změně ve chvíli, kdy jsou na začátku programu. V přímé práci se ukazuje, že odsouzení sice deklarují chuť pracovat, učit se novému, být spolehliví, ale pokud jim vstoupí do cesty impuls, který má sílu jejich motivaci ovlivnit, prvotní motivace ustoupí do pozadí. Je tedy třeba posilovat subjektivně vnímané silné stránky s tím, že v rámci skupiny dochází k detekci impulsů, které mají sílu je ovlivnit. Odsouzení by se následně měli učit rozpoznané impulsy zpracovat tak, aby se v konkrétní situaci mohli vědomě rozhodnout o svém dalším jednání.

Tabulka 40 Silné a slabé stránky odsouzených. Vstupní motivační dotazník

Silné stránky	Slabé stránky
Pracovitost	Ovlivnitelnost
Chůť učit se novému	Nevěřím si
Spolehlivost	Nezodpovědnost
Komunikace	Drogy
Upřímnost	Slabá vůle
Inteligence	Komunikace
Cílevědomost	Zápis v rejstříku trestů

Za zásadní krok ke změně považují odsouzení účast **v programu specializovaného oddělení**, kde mohou **přemýšlet** o sobě a dělat rozhodnutí vedoucí ke změně. Důležitým krokem je **rozhodnutí o abstinenci a obnovení vztahu** (komunikace) **s rodinou**.

Aby se odsouzení posunuli směrem k vytyčenému cíli, považují za důležité posílení či udržení **vnitřní změny**, která zahrnuje přemýšlení nad sebou a nad následky svého chování, získání motivace a posílení vůle. **Vnější změna** je definována změnou stávající životní situace odsouzených, tedy především získáním dobré práce, upevnění vztahů, zaplacení dluhů, získání bydlení, změna přátel.

Zdroj podpory ke změně spatřují odsouzení ve **vlastních vnitřních zdrojích**, tedy ve schopnosti pomoci sám sobě a stavět na svém úsilí. Dále také na **vnějších zdrojích**, kterými jsou rodina, resocializační program, úřady.

13 Analýza závěrečného evaluačního dotazníku

Závěrečný evaluační dotazník byl nabídnut k dobrovolnému vyplnění těm odsouzeným, kteří absolvovali resocializační program „Získej zaměstnání“. Po předchozí domluvě na konci programu jsme jim 3 měsíce po skončení programu zaslali dotazník spolu s dopisní známkou, abychom zvýšili šanci za získání většího počtu odpovědí. Uvedené výsledky jsou analýzou 50 získaných závěrečných evaluačních dotazníků.

Dotazník se skládá ze 17 otevřených a uzavřených otázek. Všechny odpovědi k jednotlivým otázkám jsme přepsali a analyzovali pomocí kvalitativní rámcové analýzy. Data jsme organizovali, abychom je mohli v této kapitole předložit.

Aby zde uvedená data byla ucelenější, jsou otázky dotazníku rozděleny tematicky do 3 skupin:

- Naplnění očekávání a hodnocení programu;
- Přínos programu;
- Motivace ke změně.

Součástí popisu každé skupiny otázek je uvedení každé původní otázky a tři nejsilnějších kategorií, které vzešly z odpovědí odsouzených. Text je pro názornost doplněn konkrétními ukázkami odpovědí odsouzených.

13.1 Skupina otázek č. 1: Naplnění očekávání a hodnocení programu

Tabulka 41 Nejsilnější kategorie otázek Závěrečného evaluačního dotazníku, 1. skupina otázek

Otázka	1. kategorie	2. kategorie	3. kategorie
<i>Splnil program moje očekávání?</i>	100 % ano	-	-
<i>Doporučil bych program dalším odsouzeným?</i>	100 % ano	-	-
<i>Popište, co se Vám na programu nejvíc líbilo.</i>	Přístup lektorů	Spolupráce ve skupině	Praktické použitelné návody
<i>Co Vás v průběhu programu nejvíce překvapilo?</i>	Přístup lektorů	Téma emocí	Sebezkušenost – prožití vlastního zájmu
<i>Pokuste se zpětně vzpomenout na lektory a popište, co se Vám líbilo na jejich práci, čím Vás inspirovali, čím Vás překvapili, čím Vás štváli, co by měli ve své práci změnit.</i>	Schopnost motivovat účastníky	Osobní přístup	
<i>Co by se mělo na programu změnit?</i>	Nic	Měl by být delší	Možnost získat po dokončení reálné zaměstnání
<i>Co se Vám na programu nelíbilo?</i>	Vyloučit účastníky, které to nebaví	Prodloužit program	Nepříjemný pocit z dohadování „než se utvořilo zdravé jádro“

Dotazníkovými položkami č. 1, 2, 3, 8, 9, 12, 13 (*Splnil program moje očekávání? Doporučil bych program dalším odsouzeným? Popište, co se Vám na programu nejvíc líbilo. Co Vás v průběhu programu nejvíce překvapilo? Pokuste se zpětně vzpomenout na lektory a popište, co se Vám líbilo na jejich práci, čím Vás inspirovali, čím Vás překvapili, čím Vás štváli, co by měli ve své práci změnit, Co by se mělo na programu změnit?, Co se Vám na programu nelíbilo?*) mapujeme naplnění očekávání odsouzených a spokojenost s programem. **100%** respondentů vypovídalo, že **program splnil jejich očekávání a že by jej doporučili dalším odsouzeným** (otázky č. 1 a 2). V praxi bylo běžným jevem, že účastníci programu motivovali další odsouzené, aby se přihlásili do dalšího běhu programu. Účastníci, kteří se rozhodli do programu přihlásit díky doporučení jiných odsouzených, byli o programu velmi dobře informováni, dobře se zapojovali, věděli, co je čeká.

Z kategorizace otázky **č. 3** (*Popište, co se Vám na programu nejvíc líbilo.*) vyplývá, že se odsouzeným nejvíce líbil **přístup lektorů**, přičemž ocenili především **lidský přístup**, dále to, že uměli látku dobře vysvětlit, chovali se profesionálně, uvolněně, přátelsky. Odsouzení cítili zájem ze strany lektorů. Druhou kategorií je **spolupráce ve skupině** a ocenění toho, že účastníci dokázali být mezi sebou otevření a rozuměli si. Odsouzeným se líbila práce ve skupinách, vzájemné slušné chování a příležitost mluvit o svých problémech. K dalším oceňovaným skutečnostem spolupráce patří **dobrá atmosféra** umožňující mluvit o problémech a podporující pocit, že „*jsem stále člověk a nic není ztraceno*“. Z obsahu a formy předávání informací odsouzení vypovídali nejvíce o tom, že vítali **praktické návody** na řešení situací, které si vyzkoušeli v modelových situacích, učení hrou včetně scének, konkrétní rady, ukázky řešení, praktické informace.

První kategorií otázky **č. 8** (*Co Vás v průběhu programu nejvíce překvapilo?*) je **práce lektorů**, jejich snaha a zájem, podrobné vysvětlení. Pro odsouzené je významné, pokud cítí zájem ze strany lektora. Z předávaného obsahu je nejvíce překvapila skutečnost, že k řešení životních situací je třeba zabývat se **emocemi**, a také poznání, že existuje mnoho způsobů řešení obtížných životních situací. Další silnou kategorií byla **sebezkušenost**, která zahrnuje překvapení z **prožití vlastního zájmu**, se kterým odsouzení skupinu navštěvovali, fakt, že to „*nebyla nuda, jak jsem očekával*.“ Odsouzení očekávali, že nová řešení bude obtížné se naučit a byli překvapeni, že nové strategie se lze naučit „*během chvíle, jak je snadné řešit problém, když vím jak, když se zastavím a přemýšlím*.“ Odsouzení také vypověděli, že je překvapilo, „*jak se programu všichni věnovali naplno a brali ho vážně*.“ Dále odsouzené překvapil pesimismus ostatních členů skupiny.

Otázka **č. 9** (*Pokuste se zpětně vzpomenout na lektory a popište, co se Vám líbilo na jejich práci, čím Vás inspirovali, čím Vás překvapili, čím Vás štváli, co by měli ve své práci změnit*) ukazuje, že odsouzení hodnotili pozitivně styl práce lektorů, především schopnost **motivovat účastníky**, především jít příkladem v zodpovědném přístupu, umět srozumitelně vysvětlit látku, dobrá nálada, trpělivost, důslednost, prostor pro vyjádření účastníků, pohostinnost, aktivita lektorů, uvolněnost, zkušenost, vážnost. Stejně silnou kategorií byl **osobní přístup lektorů**, především individuální přistupování k účastníkům, oslovení jménem, upřímnost, vstřícnost, upřímná snaha pomoci, a otevřenost. „*Překvapila mě přátelská atmosféra, to, že se takhle někdo může k odsouzeným chovat*.“

Otázky **12** a **13** (*Co by se mělo na programu změnit?, Co se Vám na programu nelíbilo?*) mohou sloužit jako inspirace pro tvorbu dalších programů. Co by se mělo na programu

změnit, 66% účastníků by neměnilo **nic**, 24% účastníků by uvítalo, **kdyby byl program delší**, 10% účastníků by ocenilo **možnost reálného návazného zaměstnání**.

Odsouzení by byli více radikální ve **vyloučení účastníků**, které program nebaví a dávají to najevo. Dále by uvítali, **kdyby program trval déle**, „bylo to hrr, hrr.“. Další silnou kategorií bylo vyjádření **nepříjemného pocitu ze skupinové dynamiky**, při „*třenicích a hádkách ve skupině, než se utvořilo zdravé jádro*“, a také při hraní „scének“, tedy modelových situací. Někteří odsouzení by uvítali jednu individuální hodinu.

13.2 Skupina otázek č. 2: Přínos programu

Tabulka 42 Nejsilnější kategorie otázek Závěrečného evaluačního dotazníku, 2. skupina otázek

Otázka	1. kategorie	2. kategorie	3. kategorie
<i>Které téma bylo pro Vás nejužitečnější?</i>	Asertivita	Sebeovládání	Mezilidské vztahy
<i>Popište, co jste se v programu naučil?</i>	Pozitivně se vztahovat k druhým lidem	Klidná komunikace	Určovat cíle a zvažovat důsledky chování
<i>Co z toho, co jste se naučil, používáte nyní ve Vašem každodenním životě?</i>	Nic		
<i>Jaký vliv mělo absolvování skupiny na Váš další život?</i>	Dobrá zkušenost se skupinou	Dělám věci víc v klidu	Uvědomuji si víc důsledky svého jednání
<i>Když se ohlédnete zpět, napište, co všechno Vás inspirovalo pro další život, co jste se o sobě dozvěděl, o čem novém teď přemýšlíte atd.)</i>	Posílené sebevědomí	Pomoc druhým	Lepší sebekontrola

Druhé téma, které nás zajímalo, je dozvědět se víc o subjektivní vnímané užitečnosti a přínosu resocializačního programu odsouzenými. Kategorie zahrnuje otázky č. **4, 5, 6, 7, 14** (*Které téma bylo pro Vás nejužitečnější? Popište, co jste se v programu naučil? Co z toho, co jste se naučil, používáte nyní ve Vašem každodenním životě? Jaký vliv mělo absolvování skupiny na Váš další život? Když se ohlédnete zpět, napište, co všechno Vás inspirovalo pro další život, co jste se o sobě dozvěděl, o čem novém teď přemýšlíte atd.)*

Jako nejužitečnější označili odsouzení následující témata programu (tab. 42):

Tabulka 43 Témata resocializačního programu označena odsouzenými jako nejužitečnější.

	Kategorie
1.	Asertivita (odmítnutí, ocenění druhého)
2.	Sebeovládání (zvládání emocí, především zlosti)
3.	Mezilidské vztahy (předcházení a řešení konfliktu, kompromis)
4.	Zaměstnání (jak napsat životopis, jak vystupovat při přijímacím pohovoru, jak se připravit na pohovor, jak mluvit o kriminální minulosti)
5.	Úřady (jak jednat na úřadech, s kým spolupracovat – kurátor, mentor, Úřad práce)
6.	Otevřenost (jak projevit svůj názor)
7.	Budoucnost (co dělat a co nedělat, plánování a zvládání času, jak se vyrovnat s kriminální minulostí)
8.	Jak řešit dluhy

Odsouzení měli možnost v otázce č. 4 (*které téma byl pro Vás nejdůležitější*) zpětně hodnotit, které téma programu pro ně bylo nejdůležitější. Nejsilněji zastoupeným tématem byla **asertivita**, především umění odmítnout (lidi, drogy), diplomatické jednání a schopnost vytrvat v odmítnutí. Ve druhé kategorii dominuje téma **sebeovládání**. Odsouzení pozitivně hodnotí, že o své zlosti mohli otevřeně mluvit, a popisují své překvapení z toho, že se dozvěděli něco o strategiích, jak se svou zlostí pracovat, jak ji zvládnout jinak než dosud. Třetí nejsilnější kategorie ukazuje na slabé kompetence odsouzených **předcházet konfliktu a řešit jej**.

Odsouzení se do vězení obvykle dostanou, protože jsou příliš pasivní, konfliktům se vyhýbají a nevědí, jak si prosadit svá práva. Nebo své požadavky naopak prosazují příliš agresivně na úkor druhých lidí. Mnozí odsouzení byli velmi překvapeni ze zpětné vazby ke svému chování při řešení konfliktu. V hodnocení se ukazuje, že analyzovat rizikové situace s důrazem na trénink prosociálních alternativ hodnotí odsouzení jako velmi přínosné.

V otázce č. 5 (*popište, co jste se v programu naučil*) se objevují kategorie týkající se především mezilidských vztahů, komunikace a sebereflexe. Nejsilnější kategorii jsme popsali jako schopnost **pozitivně se vztahovat k druhým lidem jako prožitek**. Objevuje se schopnost neodbývat lidi, *kterí „mi na první pohled nesedli“*, spolupracovat se skupinou, respektovat názor druhých lidí. Další silnou kategorií je **klidná komunikace** (ve smyslu

aktivního naslouchání a asertivity), techniky jako vyslechnout druhého, „*dávat pozor, kdo mi co říká*“, „*přemýšlet, než něco řeknu*“, nebát se projevit a umět se prezentovat. Poslední silná kategorie se vztahuje k dovednostem, kterými lze předcházet rizikovému chování a recidivě. Odsouzení popisovali zejména **schopnost určovat cíle a zvažovat řešení, domýšlet důsledky chování**, „*nevzdat to, i když je cesta pravdy obtížnější*“, řešit problémy včas a neodkládat je.

Odsouzení na otázku č. 6 (*co z naučeného používáte ve svém každodenním životě?*), odpovídají, že **ve vězení nepoužívají nic**. I při diskusích s odsouzenými se ukazovalo, že nabízené techniky programu považují za užitečné na svobodě, ne ve vězení, protože je považují za slabošské. Respektovat druhého znamená ustoupit, a ustoupit znamená vypadat jako slaboch a tím ohrozit svoji (bezpečnou) pozici.

Odsouzení si představují, že benefity programu poznají až po propuštění, což se ukázalo jako nejsilnější kategorie. Zajímavé je, že i když odsouzení jednomyslně odpovídají, že ve vězení se nedá použít nic, v odpovědích na otázku č. 7 (*jaký vliv mělo absolvování skupiny na Vás další život?*), to není tak jednoznačné. Nejsilnější kategorie popisuje **dobrou zkušenost se skupinou** spoluodsouzených, „*poznal jsem lidi se stejnými problémy*“, „*nechci dopadnout jako kluci ze skupiny, odradilo mě to od drog a krádeží*“, „*bavilo mě, že se všichni zapojili a hledali jsme řešení společně*“. Za pozitivní přínos považují odsouzení rozplynutí obav z terapeutické práce a z projevení vlastního názoru ve skupině.

Ve druhé nejsilnější kategorii je nejsilněji nastoupena odpověď, že po absolvování programu **dělají odsouzení věci víc v klidu**. Třetí nejsilnější kategorie popisuje **schopnost uvědomovat si důsledky svého jednání** včetně přehodnocení dosavadních postupů jako přínos programu. „*Stavím se k situacím čelem, nezdrhám jako dřív*“, „*mám motivaci a těším se, až budu makat a dělat věci jinak*“, „*utvrdil jsem se, že nechci ve vězení ztratit už ani den, protože jiný život venku vážně funguje*“.

Poslední otázkou druhé skupiny jsme chtěli zjistit všechny další zisky absolvování programu, které by chtěli odsouzení ještě v dotazníku popsat. V otázce č. 14 (*Když se ohlédnete zpět, napište, co všechno Vás inspirovalo pro další život, co jste se o sobě dozvěděl, o čem novém teď přemýšlíte atd.*) odsouzení popisují, že jim skupina pomohla **posílit sebevědomí**, a uvědomit si, že nejsou tak uzavření, že dokáží spoustu věcí, že dokáží věci řešit i jinak. „*Uvědomil jsem si, že nejsem úplný blbec, že nejsem tak hloupý*“, „*víc si teď věřím, že nejsem odepsanej a že mám možnost začít znovu, že to dokážu*“, „*zjistil jsem, že vlastně nechci fetovat, víc si věřím, že to zvládnu*“, „*poprvé konečně mám cíl, mám motivaci změnit se a udržet se na svobodě*“. Odsouzení dále popisují, že jsou nyní více

schopni **pomáhat druhým**, víc druhé vnímat, věřit jim. Třetí kategorie zahrnuje **schopnost lépe kontrolovat své chování** a předvídání rizikových situací.

13.3 Skupina otázek č. 3: Motivace ke změně

Tabulka 44 Nejsilnější kategorie otázek Závěrečného evaluačního dotazníku, 3. skupina otázek

Otázka	1. kategorie	2. kategorie	3. kategorie
<i>Proč jste se vlastně do programu přihlásil? Co bylo Vaším cílem?</i>	Změna	Chut' učit se novému	Zvědavost
<i>Co Vás přimělo program dokončit? Proč jste to snažení nevzdal?</i>	Pocit smysluplnosti jednotlivých témat pro život na životě	Nenudil jsem se. Program zvládnutelný, ale přesto náročný.	Dobrý pocit ve skupině a trpělivost a zájem lektorů
<i>V čem vidíte rizika pro Váš další život a co s nimi chcete dělat?</i>	Návrat k předchozímu životnímu stylu (drogy, přátelé)	Odmítavý postoj společnosti (vč. rasismu)	Dluhy
<i>Na stupnici 1 – 10 označte, jak moc si věříte, že se už do věznice nedostanete.</i>	Vysoké sebevědomí 56%	Středně vysoké sebevědomí 37%	Nízké sebevědomí 7%
<i>Napište, co všechno uděláte pro to, abyste se do vězení znovu nevrátil?</i>	Přestanu páchat trestnou činnost	Přestanu brát drogy (udržím si abstinenci)	Nebudu se stýkat se známými závislými na drogách

Položky dotazníku č. 10, 11, 15, 16, 17 (*Co Vás přimělo program dokončit? Proč jste to snažení nevzdal? Proč jste se vlastně do programu přihlásil? Co bylo Vaším cílem? V čem vidíte rizika pro Váš další život a co s nimi chcete dělat? Na stupnici 1 – 10 označte, jak moc si věříte, že se už do věznice nedostanete. Napište, co všechno uděláte pro to, abyste se do vězení znovu nevrátil?*) směřují k pochopení motivace odsouzených do programu vstoupit a vytrvat až do konce.

Z kategorizace otázky č. 11 (*Proč jste se vlastně do programu přihlásil? Co bylo Vaším cílem?*) vyplývá, že nejsilnější kategorií je **změna**, tedy motivace něco na sobě změnit, zdokonalit se, zlepšit se, změnit svůj život, „udělat malý krůček dopředu“, „zjistit, co mi chybí“. Pouze jeden odsouzený výslovně uvedl, že si přál, aby mu program pomohl přestat páchat trestnou činnost. Druhým tématem je chuť **učit se novému**, například jednání s lidmi, jiná řešení problémů, rozšířit si rozhled. Dalším motivačním prvkem je **zvědavost**, tedy chuť zjistit o co jde, zažít něco nového, využít čas ve vězení. Čtvrtým silným motivačním

fenomémem je **strach**, především z budoucnosti, „*pokud nebudu mít práci, skončím zase v kriminále.*“

Otázka č. 10 (*Co Vás přimělo program dokončit? Proč jste to snažení nevzdal?*) ukazuje, že pro mnohé odsouzené bylo absolvování resocializačního programu ZZ první zkušeností, kdy něco sami chtěli (do programu se přihlásili) a podařilo se jim vytrvat a skupinu navštěvovat až do konce. Nejdůležitějším motivačním faktorem pro vytrvání v programu byl **pocit smysluplnosti jednotlivých témat pro život na svobodě**. Subjektivní vnímání pozitivního dopadu na vlastní život pak podporovalo účastníky k odhodlání ke změně.

Také se ukázalo jako výrazné, že **odsouzení neradi něco vzdávají** (nebo nedokončují), pokud se k tomu sami rozhodnou (nejen na začátku, ale také v průběhu programu). Dále se ukázalo jako podstatné, že odsouzené program bavil a nenudili se. **Nuda** se objevuje výslovně velmi často, například „*pokud bych se během programu nudil, odešel bych*“ nebo „*bavilo mě to, pořád se něco dělo*“. Nuda se objevovala v souvislosti se subjektivním vnímáním náročnosti programu. Odsouzení popisovali program jako **zvládnutelný, ale zároveň náročný**, vyžadující snahu. Mnozí odsouzení se vyjadřovali o programu jako o „*snadno zvládnutelném*“ nebo „*měl jsem dobrý pocit z toho, že to zvládám, že to chápu, to se mi dřív v životě nestávalo*“, zároveň ale vyjadřovali uspokojení z určité míry obtížnosti „*dřív bych si nemyslel, že se zvládnou něco takového naučit*“, „*kolikrát jsem něco nechápal, ale když jsem vytrval, začalo mi to dávat smysl.*“

Důležitou motivační kategorií je také **dobrý pocit ve skupině**, vyjádřen např. „*cítil jsem se s vámi dobře*“ nebo „*nejprve jsem se bál, ale pak se vytvořil dobrý kolektiv, který dokázal každého podržet, tak to mi pomohlo zůstat.*“. Tato kategorie zahrnuje také **přístup lektorů**, především jejich **trpělivost, zájem**.

Otázka č. 15 (*V čem vidíte rizika pro Váš další život a co s nimi chcete dělat?*) ukazuje, že za největší riziko pro život na svobodě považují odsouzení svoji **závislost na drogách**, a v úzké souvislosti s tím uvádějí, že se bojí **kontaktu s bývalými přáteli**. Celkově je nejsinější kategorií strach z návratu k předchozímu životnímu stylu včetně užívání drog, následných krádeží k opatření peněz na drogy a přátele. „*Největší rizika jsou drogy a lidi s nimi spojení. Musím se jim vyhýbat a věřit sám v sebe.*“, „*Určitě vidím to, že mě pomalu a jistě budou stahovat kamarádi do průserů.*“ Někteří odsouzení vnímají jako riziko **odmítavý postoj**, např. „*vyčítavý postoj mých blízkých*“, „*i v práci se na mě budu dívat divně*“ a **rasismus**. Poslední kategorií, i když méně silnou, jsou **dluhy** a jejich nesnadné řešení.

Odpovědi na otázku č. **16** (*Na stupnici 1 – 10 označte, jak moc si věříte, že se už do věznice nedostanete*) jsme rozdělili do tří skupin. Jednotlivé kategorie ukazují, jak si odsouzení věří, že se do vězení nevrátí: nízká sebedůvěra (body 1-3), střední sebedůvěra (body 4-7) a vysoká sebedůvěra body 8-10).

Tabulka 45 Evaluační dotazník, otázka č. 16. Na stupnici 1 – 10 označte, jak moc si věříte, že se už do věznice nedostanete

Nízké sebevědomí (1-3 body na škále)	Středně vysoké sebevědomí (4-7 bodů na škále)	Vysoké sebevědomí (8-10 bodů na škále)
7%	37%	56 %

V poslední otázce č. **17** (*Napište, co všechno uděláte pro to, abyste se do vězení znovu nevrátil?*) se objevují kategorie, které odsouzení považují za největší rizika pro svůj život.

Nejčastěji odsouzení odpovídají, že **přestanou páchat trestnou činnost, přestanou brát drogy** (nebo si udrží abstinenci) a **přestanou se stýkat se známými, kteří jsou závislí**. Dalším silným tématem **zaměstnání**. „*Nebýt v kontaktu s bývalými kamarády, nefetovat, a hlavně práce, protože podpora není ani na rohlíky. A krást kvůli hladu to už je fakt jako hustý. Jít do basy kvůli tomu, že neměl na jídlo TO UŽ FAKT NE.*“, „*Vyhnu se rizikovým místům, kde bych mohl narazit na staré známé. Budu abstinovat a to i alkohol, protože i to je spouštěč chutí, najdu si co nejdříve jakoukoliv práci a bydlení, najdu si nové normální kamarády a osobu, pro kterou budu chtít žít.*“

14 Shrnutí výsledků a diskuse

Cílem disertačního projektu bylo obohatit forenzní a sociálně psychologickou oblast o souvislosti **motivace ke změně v procesu resocializace odsouzených mužů**. V této kapitole jsme shrnuli získaná data, předkládáme odpovědi na jednotlivé výzkumné otázky, které jsme předem stanovili (kap. 8.2) a doplňujeme je souvislostmi z oblasti teoretických poznatků.

Pomocí **vstupního motivačního dotazníku** jsme zjišťovali, jaká je motivace odsouzených ke změně před vstupem do resocializačního programu „Získej zaměstnání“. Odpovědi jsme rozdělili do tří tematických skupin: **motivace k zapojení do resocializačního programu, problémy v životě odsouzených, cesta za změnou**.

Motivace k zapojení do resocializačního programu

Ukázalo se, že ti odsouzení, kteří projevili zájem o zapojení do programu, jsou motivováni **učit se, jsou zvědaví a očekávají, že se připraví na život na svobodě**. Jak předpokládá např. „Good lives“ model (Ward & Stewart, 2003a, s. 353-360), jsou odsouzení osoby aktivně hledající uspokojivý způsob života za použití nevhodných strategií. Rozvíjíme-li schopnost pachatele hovořit o tom, co pro něj znamená šťastný život bez páčání trestné činnosti, a dáváme-li najevo svou důvěru a chuť na změnách pracovat, posilujeme tím sebevědomí odsouzených a motivaci ke změně.

Odsouzení také vyjádřili zájem o zlepšení komunikace, orientace ve světě a plnění povinností. Dále očekávají, že se **připraví na život na svobodě**, například tím, že se naučí lepšímu sebeovládání. Motivací pro zapojení do programu je také **zvědavost a touha po změně vězeňského stereotypu**.

Konkrétnější témata, o která odsouzení projevili zájem, jsou: **komunikace** (např. naučit se naslouchat druhým a umět je pochopit), **zvládnání emocí** (např. zvládnout neúspěch), **sebepoznání** (např. poznat a změnit špatné vlastnosti), **práce** (např. najít si práci, která bude legální a které si budou vážit), **peníze** (naučit se s penězi hospodařit), **řešení problémů** (např. umět se správně rozhodnout a rozpoznat problém), **život na svobodě** (např. připravit se, vědět, co s volným časem), **změnit názory a chování** a díky tomu předejít konfliktu se zákonem.

Odsouzení očekávají, že v programu **získají podporu** někoho, kdo si ví rady, předá jim relevantní informace a užitečné techniky. Tato kategorie zahrnuje i chuť učit se novému, konfrontovat stereotypy a přijímat nové principy. Odsouzení uváděli potřebu **zamyslet**

se **nad sebou** jako výchozí bod pro změnu. Někteří odsouzení vypovídali, že **nevědí**, co od programu očekávat. Tato odpověď byla spíše výjimečná.

Ukázalo se, že odsouzení mají významnou zkušenost s nedokončením některých životních úkolů, především **školy a práce**, asi jedna třetina uvedla, že „*v životě jsem nedokončil nic.*“ Před vstupem do programu je 73% účastníků připraveno vložit do své účasti 70-100% energie.

Z výzkumu vyplynulo, že odsouzení se cítili více motivováni ke změně, pokud jim **lektoři dávali dostatek prostoru, poslouchali jejich příběhy, snažili se porozumět jejich historii a interpretovali jejich nezdary jako smysluplné**, nikoli jako špatné nebo nelogické (kap. 5.1.5). Jak popisují Emmons (1999) a Ward (2002), každý člověk se snaží naplnit své primární potřeby, záleží však na vnitřních faktorech (dovednostech a schopnostech) a vnějších podmínkách (příležitostech a podpoře). Pokud jsou tyto faktory vnímány zkresleně, tedy například jako překážky, nemůže dojít k naplnění potřeb optimálním způsobem (Ward & Steward, 2003). Přijímající postoj lektora při práci s motivací a změnou popisuje jako stěžejní také Miller a Rolnick (2004), a to především formou **vyjádření empatie, rozvíjením rozporů, vyhýbání se argumentaci, otočením odporu a podporou vlastních schopností klienta** (kap. 5.1.4).

V praxi se ukazuje jako podstatné oceňovat chuť odsouzených učit se novému, zároveň ale zjišťovat, co nového se naučili v poslední době, ptát se, co určuje, jestli se něčemu novému naučí nebo ne. Důležité je mluvit o tom, že přijmout nové principy znamená změnit staré, osvědčené strategie. Ty bývají leckdy málo užitečné, dokonce mohou vést ke konfliktu se zákonem, ale přinášejí pocit bezpečí, protože je známe. Naopak nové strategie mohou být spojeny s nejistotou a úzkostí, osamělostí, námahou a neúspěchem. Spolu s odsouzenými lze hledat zdroje podpory ve chvílích, kdy jsou nové strategie příliš vyčerpávající nebo kdy si odsouzení neví rady, aby své snažení nevzdali.

Také považujeme za důležité pojmenovat rizika, která od nových způsobů myšlení a jednání odvádějí pozornost. I z touhy po změně vězeňského stereotypu lze těžit: ukázat, že smysluplná činnost může přinášet pozitivní pocity, včetně radosti ze sebe a postupného budování sebedůvěry.

Protože mnoho odsouzených zažilo opakované neúspěchy a společenská selhání, považujeme za důležité všimnout si a oceňovat všechny malé úspěchy, kroky vpřed, ale i na první pohled bezvýznamné poznámky, komentáře a chování ve skupině, které se v průběhu programu mění.

Problémy v životě odsouzených

Odsouzení vypověděli, že za své největší problémy v životě považují **drogy a alkohol, důvěru ve špatné lidi a povahu** (pesimismus, ovlivnitelnost, unáhlenost, neprůbojnost, nízké sebevědomí). Tyto kategorie souvisí s tím, že se odsouzení např. nedokáží uskromnit, neřeší důležité věci, neumí navázat kvalitní partnerský vztah, ztratili důvěru v okolí, přišli o zázemí, porušují uložené tresty, nedokáží se začlenit, nevidí smysl života.

Zjistili jsme, že odsouzení chtějí změnit svoji **ovlivnitelnost, nízkou sebedůvěru, slabou vůli**. Rádi by změnili svůj **přístup k životu a lidem** a očekávají, že začnou vzbuzovat větší důvěru a tím se změní jejich postavení ve společnosti. Snaha o změnu je také motivována tendencí „dokázat rodině, že to zvládnu“, ale také „dokázat sám sobě, že na to mám.“ Odsouzení jsou přesvědčeni, že jim změna přinese lepší **kompetence** (např. udrží si vztah, práci, něco dokáží), **změnu společenského postavení** (majetek, změna přátel a prostředí) a **změnu prožívání** (sebevědomí, nadhled, radost, spokojenost, vyrovnanost, klid, atd.).

U odsouzených se ukázaly všechny tři typy vztahů mezi drogami a kriminalitou (kap. 3.3), tedy že:

- a) užívání návykových látek vedlo k páchání trestné činnosti,
- b) páchání trestné činnosti vedlo k užívání návykových látek,
- c) užívání návykových látek a páchání trestné činnosti bylo ovlivněno společnými příčinami (Bean 2006; Bennett 2000; Gabrhelíková 2010; White & Gorman 2000).

Sami odsouzení uváděli úzký vztah mezi závislostí na drogách a špatnými mezilidskými vztahy, a především svými povahovými rysy, tedy ovlivnitelností, nízkou sebedůvěru, slabou vůli. Tato témata jsme v průběhu resocializačních programů refleктоvali, nejen ve vztahu k životu na svobodě. Témata se vynořovala ve vztazích ve skupině a odsouzení je také přinášeli z vězeňského prostředí. Tím, že o nich dokázali mluvit, dostali zpětnou vazbu, povzbuzení a podporu od ostatních členů a lektorů. Ze závěrečného dotazníku nakonec vyplynulo, že **odsouzení se cítili více sebevědomí, cítili větší sebedůvěru, a to zvyšovalo jejich motivaci ke změně**.

Odsouzení vypovídali o potřebě vnitřní změny, kterou podpoří možnost přemýšlet o sobě. Oceňovali možnost účastnit se programu na specializovaném oddělení ve věznici právě vzhledem k prostoru pro přemýšlení a jinému programu zacházení. Bylo patrné, že ti odsouzení, kteří se účastní speciálního programu zacházení, se lépe orientují v pravidlech skupinové práce, lépe zvládají zátěž skupinové dynamiky a přechod mezi vězeňským životem a skupinou resocializačního programu. Zdá se tedy, že jsou efektivní oba **terapeutické**

způsoby práce s pachateli, tedy krátkodobý program se základními rysy kognitivně behaviorální terapie (kap. 5.1.1) a dlouhodobým programem s principy komunitní léčby (kap. 3.3).

V přímé práci je podstatné zjišťovat skutečný stav závislosti odsouzených na návykových látkách. Bylo by možné se domnívat, že závislostní chování ve vězení neexistuje, protože návykové látky jsou zakázány. Bohužel tomu tak není, a i když se podaří eliminovat drogy, princip závislostního chování se pouhou izolací od drog nevyřeší. Odsouzené je možné opatrně motivovat k léčbě, ať už ve vězení nebo na svobodě. T

Také se osvědčilo ptát se na historii užívání návykových látek. Ukázalo se, že odsouzení sami popisují souvislost mezi nízkým sebevědomím, ovlivnitelností, slabou vůlí a závislostí. V programu se tedy snažíme odsouzené povzbuzovat a oceňovat, všímat si momentů, kdy se nenechali ovlivnit. Kdy vytrvali ve svém přesvědčení a neudělali něco, čeho by pak litovali. S odsouzenými mluvíme o důležitosti vnitřní motivace ke změně. Můžeme je povzbuzovat k tomu, aby si představili svůj konkrétní „jiný, nový život“ a domysleli důsledky a souvislosti takové změny, můžeme společně hledat podpůrné a rizikové faktory jednotlivých kroků.

Cesta za změnou

Ukázalo se, že odsouzení považují za důležitý krok ke změně **léčbu závislosti**, kterou ve vězení mohou absolvovat, a také **rozhodnutí abstinovat a zažít abstinenci** samotnou. Někteří odsouzení uvedli, že navázali **kontakt s rodinou**, a jen 10% odsouzených uvedlo, že pro změnu dosud neudělali **nic**. Zajímavé je zjištění, že odsouzení si přejí mít **víc prostoru k přemýšlení o sobě** a získání motivace ke změně. Dojít ke **vnitřní změně** považují za důležitější než získat pro sebe lepší **vnější podmínky** (práce, bydlení, atd.). Většina odsouzených si myslí, že ke změně jim pomohou **ostatní lidé** (rodina, odborníci), ukázala se ale také důležitá kategorie „pomocť si mohu jen já sám.“.

Za své silné stránky považují odsouzení **pracovitost, chuť učit se novému, spolehlivost, komunikaci, upřímnost, inteligenci a cílevědomost**.

Za své slabé stránky považují odsouzení **ovlivnitelnost, nízkou sebedůvěru, nezodpovědnost, drogy, slabou vůli, komunikaci a zápis v rejstříku trestů**. Některá témata se tedy objevila ve slabých i silných stránkách, slabé stránky zahrnují některé aktuální překážky namísto vlastností.

Při práci jsme využívali reflexi čtyř hlavních obtíží pachatelů (kap. 5.1.5) podle McMurranové (2004): **použití problematických prostředků k naplnění potřeb, malá důvěra v dobrý životní plán, konflikt mezi stanovenými cíli, nedostatek kapacity**

přizpůsobovat dobrý životní plán měnícím se okolnostem. Důležité bylo vzít vážně touhy a pozitivní cíle odsouzených (kap. 5.1.2), nikoli se zaměřovat na represi nebo problém či pouhé zabránění rizikovému chování. Ukazuje se, že východiskem může být pojmenování problému nebo chybných strategií, ale důležitější a konstruktivnější je **dovolit odsouzeným mluvit a zažívat zdravý, smysluplný život** (Reitzel, 2006, Yates, 2005).

Stejně tak No free lunch program (kap. 5.1.2) staví na pozitivním zpracování základních životních strategií, které mohou nahradit nevhodnou strategii vyhnutí se selhání a vykazuje dobré výsledky vzhledem k recidivě (Wormith & Althouse & Simpson & Reitzel & Fagan & Morgan, 2007, s. 295-311). Potřeba podpory ze strany lektorů se ukázala jako významná, stejně tak byla v závěrečném dotazníku velmi pozitivně hodnocena. Odsouzení popisují **užitečného lektora jako takového, který provází, zajímá se, věří ve změnu, povzbuzuje a má dostatek teoretických znalostí.** Motivaci ke změně naopak snižuje lektor, který se povyšuje, odsouzené přehlíží a opovrhuje jimi, nevěří v jejich schopnosti a jen přednáší, aniž by se ptal na to, jak tématu odsouzení rozumí.

V praxi se ukázalo jako užitečné učit odsouzené sebereflexi, tedy poskytovat jim prostor k přemýšlení o sobě a získání zpětné vazby. Také bylo důležité podporovat vnitřní motivaci ke změně, ptát se na reálné dílčí cíle. Zajímavý byl proces kultivace zpětné vazby ve skupině, který odráží schopnost odsouzených přijímat a poskytovat zpětnou vazbu na svobodě (především v mezilidských vztazích v rodině, na pracovišti, na úradech, atp.). Zatímco někteří odsouzení deklarovali, že si zpětnou vazbu přejí, bylo pro ně velmi těžké ji slyšet a nepřejít ihned do opozice, někteří odsouzení jen velmi těžko hledali sebedůvěru sdělovat zpětnou vazbu k ostatním. Považujeme za důležité upozorňovat odsouzené na to, co se ve skupině děje, propojovat skupinové procesy s tím, co odsouzení zažívají ve vězení a na svobodě. Zvědomovat vlastní chování, všímat si myšlenek a pocitů, dovolit si o nich mluvit a tím nastartovat možné změny.

Popis motivace k výkonu odsouzených za použití dotazníku motivace k výkonu (LMI)

Srovnání výsledků výzkumného souboru se standardizačním souborem

Ve většině sledovaných proměnných odpovídá výběrový soubor hodnotám standardizačního souboru. Na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ se hodnoty výběrového souboru liší ve škálách **nebojácnost, dominance a ochota učit se.** V těchto škálách **dosahují odsouzení statisticky výrazně nižších hodnot,** než muži standardizačního souboru.

Na hladině významnosti $\alpha = 0,01$ se hodnoty výběrového souboru liší ve škálách **nebojácnost a ochota učit se**. Odsouzení **dosahují statisticky významně nižších hodnot** než standardizační soubor.

Nejvíce vzájemných **významných korelací vykazují škály**: ochota učit se (17), preference obtížnosti (15), důvěra v úspěch (15), dominance (14), flow (14), orientace na status (13), samostatnost (13), vytrvalost, (13) hrdost na výkon (13), cílevědomost (12), kompenzační úsilí (12), flexibilita (12), nebojácnost (9), angažovanost (9), soutěživost (8), sebekontrola (7), internalita (3).

Nejvíce silných korelací $\leq 0,5$ jsme zjistili u škál orientace na status, důvěra v úspěch, ochota učit se.

Jednotlivé škály jsou podrobněji popsány v kapitole 11.1.

Zatímco ze vstupního motivačního dotazníku vyplývá, že odsouzení sami sebe považují za **ochotné učit se**, dokonce ochotu učit se považují za jednu ze svých silných stránek, z dotazníku motivace k výkonu je zřejmé, že jsou výrazně méně ochotni se učit než standardizační soubor.

V praxi se osvědčilo reflektovat proces učení velmi pečlivě a konkrétně, oceňovat odsouzené pokud se naučí nové znalosti a konfrontovat je s tím, že chtějí se učit a opravdu se učit, mohou být dvě odlišné situace. Fakt, že dotazník motivace k výkonu ukázal, že odsouzení jsou **více bojácní** oproti standardizačnímu souboru, potvrzuje zjištění ze vstupního motivačního dotazníku, ve kterém se odsouzení popisují jako málo odvážné, se slabou vůlí, málo sebevědomé. Zde sledujeme i souvislost s nižší mírou **dominance** oproti standardizačnímu souboru, odsouzení se považují za ovlivnitelné, s nízkou sebedůvěrou.

Tato zjištění jsou v rozporu se **sníženou úzkostností**, která je často uváděna jako osobnostní charakteristikou pachatele a jako charakteristika zvyšující kriminogenní riziko (kap. 2.1). Z našich zjištění se tedy jeví jako smysluplné naopak povzbuzovat odsouzené k větší odvaze a sebedůvěře, např. pomocí výše uvedených motivačních faktorů podle Sainsburyho (2004), uvedených v kapitole 2.1.1 a podporovat motivaci povzbuzováním ke změně (kap. 2.1), jak o tom referují Miller a Rolnick (2004).

Souvislosti výsledků motivace k výkonu a dosaženého vzdělání

Zajímalo nás, zda a jak souvisí dosažené vzdělání s jednotlivými škálami dotazníku LMI. Předpokládali jsme, že **čím vyšší bude vzdělání, tím vyšších hodnot budou odsouzení dosahovat** a bude možné konstatovat, že čím vyššího vzdělání odsouzený dosáhl, tím vyšší je jeho motivace k výkonu.

Ze srovnání dosažených hodnot osobami se základním nebo středním vzděláním vyplývá, že osoby s dosaženým středním vzděláním se statisticky významně liší v jedné třetině škál, a to: **nebojácnost, důvěra v úspěch, hrdost na výkon, ochota učit se a kompenzační úsilí**. Odsouzení, kteří dosáhli středního vzdělání, vykazují vyšší hodnoty ve všech označených škálách. V přímé práci s odsouzenými se osvědčilo povzbuzovat je v odvaze a odhodlání ke změně, podporovat v sebedůvěře, zvědomovat dosažené cíle a oceňovat jejich snahu přijímat nové myšlenky, principy a zpětnou vazbu.

Souvislosti výsledků motivace k výkonu a věku

Zajímalo nás, jak souvisí motivace k výkonu u odsouzených mužů s věkem. Potvrdili jsme, že věk souvisí na hladině významnosti 0,1 s **důvěrou v úspěch a samostatností**. Na hladině významnosti 0,5 koreluje pozitivně věk s dimenzemi **flow, preference obtížnosti a ochota učit se**. Lze konstatovat, že **čím je vyšší věk, tím si odsouzení více věří, jsou samostatnější, intenzivněji se věnují úkolům, preferují výzvy a jsou ochotni se učit**.

Z dimenzí pětifaktorového osobnostního dotazníku souvisí věk s **otevřeností vůči zkušenosti**, na hladině významnosti 0,1 můžeme konstatovat, že **čím je vyšší věk, tím otevřenější jsou odsouzení vůči zkušenosti**.

Tyto výstupy potvrzují, že je vhodné nabízet účast v resocializačním programu odsouzeným s vyšším věkem, kteří mají zároveň zkušenost s recidivou.

Porovnání výsledků testu motivace k výkonu s výsledky pětifaktorového osobnostního dotazníku (NEO PS)

Nejvýznamnější **pozitivní souvislost** jsme prokázali mezi škálami **otevřenost vůči zkušenosti a flexibilitou**, dále mezi **přívětivostí a internalitou**, shodně jako u standardizačního souboru. Co skupinu odsouzených naopak odlišuje, je **významná pozitivní souvislost mezi přívětivostí a sebekontrolou**.

Další významné souvislosti se projevily mezi **otevřeností, vytrvalostí a flow**, stejně jako u standardizačního vzorku; **neuroticismus** koreluje v našem souboru negativně s dimenzemi **flexibilita, nebojácnost a samostatnost**, stejně jako u standardizačního vzorku. **Svědomitost** u odsouzených významně koreluje pouze s dimenzí **ochota učit se**, stejně jako ve standardizačním vzorku.

Zjistit subjektivně vnímaný přínos resocializačního programu „Získej zaměstnání“ 3 měsíce po jeho skončení. Otázky jsme rozdělili do tří tematických skupin: **naplnění očekávání a hodnocení programu, přínos programu, motivace ke změně**.

Naplnění očekávání a hodnocení programu

Všichni účastníci programu vypověděli, že **program splnil jejich očekávání a že by jej doporučili dalším odsouzeným**. V praxi bylo běžné, že účastníci programu motivovali další odsouzené, aby se přihlásili do dalšího běhu programu. Účastníci, kteří se rozhodli do programu přihlásit díky doporučení jiných odsouzených, byli o programu velmi dobře informováni, dobře se zapojovali, věděli, co je čeká.

Odsouzení nejvíce ocenili **přístup lektorů**, především **lidský přístup**, dále to, že uměli látku dobře vysvětlit, chovali se profesionálně, uvolněně, přátelsky a odsouzení cítili z jejich strany zájem. Jako přínos popisovali účastníci **dobrou atmosféru** ve skupině a **spolupráci**, ocenili to, že mezi sebou dokázali být otevření a rozuměli si. Dále si cenili **praktických rad** a **návodů**.

Odsouzení byli nejvíce překvapeni **lidským přístupem lektorů**, jejich zájmem a snahou pomoci ke změně. Z obsahu je nejvíce překvapilo, že je užitečné zabývat se **emocemi**. V neposlední řadě byli odsouzení překvapeni **prožitím vlastního zájmu** o něco – i ve skupině často mluvili o tom, že již několik let žijí v naprostém nezájmu, v mlze, vše je stejné. Odsouzení byli zpočátku skeptičtí, že by je mohlo opravdu zajímat něco správného, legálního, „nápravného, co přichází shora“.

Většina odsouzených by na programu neměnila nic, někteří by ocenili jeho **prodloužení a návaznost na reálné zaměstnání**. Návaznost na zaměstnání je možná, při spolupráci s o.s. Rubikon, ale týká se těch odsouzených, kteří mají krátkou dobu do propuštění na svobodu (např. půl roku). Proto považujeme za důležité vytvářet homogenní skupiny vzhledem k délce zbývajících trestu.

Odsouzení by uvítali **přísnější pravidla** pro ty, které program nebaví. To, co popisovali jako náročné, byla **skupinová dynamika**, především důvěra k ostatním, schopnost se otevřít, zvládnout „třenice a hádky, než se ustálilo zdravé jádro“. I vzhledem k tomu bychom doporučovali program prodloužit a využít zážitek zdravé vztahové dynamiky a pocitu sounáležitosti s ostatními lidmi.

Přínos programu

Za nejužitečnější téma byly považovány **asertivní techniky** a způsoby, jak respektovat sebe a své potřeby, ale i vnímat potřeby druhých lidí. Dalším oceněným tématem byly techniky **sebeovládání**, a také rozbor a reflexe **mezilidských vztahů**.

Účastníci popisovali, že se naučili **pozitivněji se vztahovat k druhým lidem, klidněji s nimi komunikovat a určovat cíle a zvažovat důsledky svého chování**.

Nyní považují odsouzení jako přínosné, že udělali **dobrou zkušenost se skupinou** a více vnímají druhé lidi. Jsou schopni **dělat věci ve větším klidu** a uvědomují si více **důsledky svého jednání**.

Za přínos pro další život považují odsouzení fakt, že jim program pomohl **posílit sebevědomí**, více si věřit. Dále také to, že jsou schopni a **ochotni pomoci druhému člověku** a daří se jim lépe se **ovládat**.

Odsouzení vypověděli, že ve svém každodenním životě nevyužívají téměř nic z toho, co se v programu naučili. Souvisí to s tím, že sami odsouzení považují vězeňské prostředí za místo, kde není prostor pro ohleduplné chování. Vše ohleduplné je považováno za „slabošské“ a pro život ve vězení nevhodné. Odsouzení jsou skeptičtí, že by jejich „jiný“ přístup pomohl vězeňské prostředí změnit. I během skupiny argumentovali tím, že vězení má svá pravidla, a těm je třeba se přizpůsobit, aby člověk přežil. Proto považujeme za užitečné existenci specializovaných oddělení, ve kterých všichni odsouzení absolvují stejný program, a pracuje s nimi někdo, kdo jim pomáhá nové poznatky a dovednosti uplatňovat přímo ve výkonu trestu.

Motivace ke změně

Odsouzení vypověděli, že **změna** byla to, co je přimělo se do programu přihlásit. Stejně tak chuť **učit se novému a zvědavost**. Zde se výsledky shodují se vstupním motivačním dotazníkem.

To, co odsouzení vedlo k dokončení programu, byl pocit **smysluplnosti jednotlivých témat**, dále fakt, že se **nenudili** a považovali program za zvládnutelný, a přesto náročný. Dále je motivoval **dobrý pocit ve skupině**, trpělivost a zájem lektorů.

Rizika pro svůj další život spatřují odsouzení v návratu k předchozímu životnímu stylu, především k **drogám a přátelům**. Bojí se také **odmítavého postoje společnosti**, včetně rasismu. V neposlední řadě je velkým tématem **zadluženost**, ze které odsouzení nevidí východisko.

Odsouzení vypověděli, že jsou schopni proto, aby zůstali na svobodě, **přestat páchat trestnou činnost, začít abstinovat a přerušit kontakt s bývalými přáteli**. 56 % odsouzených si plně věří, že se jim to povede, 37% odsouzených si věří, ale jsou si vědomi rizik, a jen 7% odsouzených si věří málo, že vydrží na svobodě.

V této kategorii je ukazuje, jak významné je pracovat s nastartovanou motivací ke změně, v tomto kontextu dlouhodobě, věnovat se léčbě závislosti a udržení abstinence, hledat opěrné body v sociálním zázemí odsouzených a vytvářet praktické strategie zvládnutí návratu

na svobodu, včetně návazné spolupráce po propuštění, a návazných služeb postpenitenciární péče.

Účinnost kognitivně behaviorálních intervencí (kap. 5.1.1) vzhledem k recidivě byla prokázána (např. Hollin & Palmer, 2006), dále například studie terapie pachatelů sexuálně orientovaných trestných činů pomocí kognitivně behaviorální terapie (dále také KBT) potvrdila snížení recidivy sexuálně motivované trestné činnosti z 17,4% na 9,9%, a stejně tak snížení obecné recidivy z 51% na 32% (Ward & Gannon, 2005, s. 77-94). Na efektivitu kognitivně-behaviorálních intervencí v penitenciárním prostředí poukazovala také např. Galiotta (2010), (kap. 4.1).

V průběhu resocializačního programu jsme pracovali s faktory, které podporují **motivaci ke změně** u pachatelů trestné činnosti. Výsledky našeho výzkumu se shodují s motivačními faktory podle Sainsburyho (2004), které jsou uvedeny v kapitole 2.1.1, zde doplňujeme o výzkumná zjištění.

- 1) **Podpora:** odsouzení oceňovali podporu lektorů, povzbuzení při zahájení programu, povzbuzování v krizových chvílích během programu, porozumění odlišnostem a hledání východisek, zpětná vazba. Tímto způsobem se v mnoha chvílích podporovali i účastníci ve skupině a dokonce ti odsouzení, kteří program již absolvovali, podporovali stávající účastníky (dávali jim informace, pomáhali jim s pracovním sešitem a povzbuzovali je k vytrvalosti);
- 2) **Péče:** protože lektori nejsou přítomni před zahájením programu, využívali jsme tuto kategorii především jako poskytnutí dostatku prostoru, pochopení a aktivního naslouchání při prvním setkání a následujících setkáních během úvodního kolečka sdílení toho, s čím odsouzení z vězeňského života přicházejí. Mnohdy to bylo velmi úlevné pro celou skupinu, zmírnilo se napětí jednotlivých členů nebo některými odsouzenými navzájem;
- 3) **Bezpečí:** autor popisuje **praktické metody** (např. alarmy), my jsme se naopak snažili vytvořit takové prostředí, které by vězení nepřipomínalo. Nebyli přítomni žádní další zaměstnanci věznice, skupina probíhala v kruhu, ve kterém lektori nebyli odděleni od odsouzených. Z popsaných **psychologických metod** vytváření bezpečí jsme volili především maximální otevřenost, aktivní naslouchání, společné vytváření pravidel a jejich dodržování, přistupovali jsme k odsouzeným jako k jakémukoliv jinému člověku při skupinové práci. Odsouzení zejména tuto druhou kategorii popsali jako velmi zvyšující motivaci ke změně;

- 4) **Externí víra:** protože jsme ve věznici pracovali jako externí lektori, spolupracovali jsme vždy jen s jedním sociálním pracovníkem/pracovnicí. Bylo evidentní, že pokud je daný pracovník v účasti v programu podporoval, ptal se jejich zapojení do programu, co se jim líbilo, co se naučili, vnímali jsme větší chuť odsouzených se programem účastnit. Stalo se, že v některých věznicích nebo některým odsouzeným byl program nařízen, a v těchto případech bylo zapotřebí věnovat se vytváření bezpečí velmi dlouhou dobu v porovnání se skupinami, jejichž sociální pracovník o programu s odsouzenými aktivně mluvil a povzbuzoval je;
- 5) **Někam patřit:** společné vytváření pravidel fungování skupiny, odlišnost fungování skupiny od vězeňského prostředí, ale i např. podepsání smlouvy o účasti v programu a aktivní zájem lektorů, bylo stěžejní pro pocit sounáležitosti odsouzených. Odsouzení si své účasti v programu vážili a považovali za jisté privilegium, že se mohou skupiny účastnit;
- 6) **Interní motivace:** v této oblasti jsme zaznamenali především motivaci odsouzených mít čas a prostor k přemýšlení o sobě, vystoupit ze stereotypu vězeňského života, zvědavost, konečně něco dokončit, ale také například občerstvení dostupné v průběhu programu;
- 7) **Terapeutický vztah:** motivaci posilovala skutečnost, že lektori byli externími spolupracovníky věznice a nebyli zapojeni do procesů a vztahů uvnitř výkonu trestu. Jak jsme uvedli v kategorii popisující podporu odsouzených, přístup lektorů a vztah s nimi popisovali odsouzení jako důležitý pro udržení motivace. V dlouhodobém terapeutickém programu, který v našich podmínkách zkoumal Jiříčka (2015), který zmiňujeme (kap. 2), nebo v některých zahraničních resocializačních programech (kap. 5.2), se ukazují specifické zákonitosti formování terapeutického vztahu.

I přesto, že jsme v pro účely disertačního výzkumu nevyužili žádný nástroj hodnocení rizik a potřeb pro výběr odsouzených, téměř všichni účastníci splňovali kategorie **rizikových kriminogenních faktorů**, které jsme popsali v teoretické části práce (kap. 4.1). Dále se kázalo jako efektivní zaměřit se na dynamické faktory, které popsal Walters (2007), především na **zlepšení sebeovládání, podpora zájmu o druhé, přijetí prosociálních hodnot, podpora zdravých vztahů včetně kontaktu s funkčním sociálním prostředím**. Podporovali jsme rozhodnutí abstinovat a předávali jsme relevantní informace o možnostech léčby.

Motivaci ke změně dále zvyšuje možnost návazné spolupráce po skončení programu, a také možnost spolupráce při hledání konkrétního zaměstnání. Tato oblast je rozvíjena

především nevládními organizacemi, které se snaží navazovat spolupráci s konkrétními zaměstnavateli. Efektivní by bylo, pokud by reálná zaměstnanost vězňů ve věznicích byla vyšší, aby odsouzení mohli uplatňovat nabitě dovednosti přímo během programu nebo po jeho skončení, a aby plynule uplatnili pracovní návyky na svobodě.

Z **metodického hlediska** by bylo užitečné, kdyby zaměstnanci věznice vybírali do krátkodobého resocializačního programu takové odsouzené, kteří tvoří homogenní skupinu vzhledem k délce zbývajících trestu. Pro odsouzené, kterým zbývá do propuštění delší čas, přibližně jeden rok a více, je náročnější udržet si získané znalosti a kompetence po skončení programu. Při realizaci našeho resocializačního programu jsme se snažili využít dostupných kontaktů na organizace návazných služeb, se kterými by pachatelé mohli být v kontaktu po zbytek trestu alespoň korespondenční formou.

Metodologické poznámky

- a) Bylo by užitečné mít možnost realizovat resocializační program 'Získej zaměstnání' s různými homogenními skupinami, např.: stejného věku, stejného typu trestné činnosti, stejného počtu trestů, s prvotrestanými, se závislými na návykových látkách. Tyto skupiny by pak bylo možné porovnávat, např. v souvislostech motivace je změně nebo výsledcích struktury motivace k výkonu. Tato skutečnost nebyla v našem případě možná, protože výběr účastníků prováděl zaměstnanec věznice s přihlédnutím k možnostem věznice;
- b) Zajímavým doplněním by bylo, pokud by byla vytvořena kontrolní skupina odsouzených, a bylo by možné srovnat výsledky v oblasti motivace ke změně a struktury motivace k výkonu. Protože jsme pracovali s více skupinami v průběhu několika let, zaměřili jsme se na analýzu výsledků skupin účastnících se resocializačního programu 'Získej zaměstnání';
- c) Zamýšleli jsme se nad tím, jestli by data byla lépe saturována, kdybychom s každým účastníkem mluvili před zahájením programu a po jeho skončení. Nakonec jsme zvolili dotazník s většinou otevřených otázek i s vědomím toho, že bude obtížnější data zpracovat. Z bezpečnostních a časových důvodů nebylo možné se s každým účastníkem sejít, navíc je problematické nahrávání rozhovoru na diktafon v prostředí věznice;
- d) Jak jsme uvedli (kap. 5.2), disertační výzkum nebyl zaměřen na ověření účinnosti resocializačního programu 'Získej zaměstnání' ve vztahu k recidivě. Fakt, že jsme obdrželi vyplněné závěrečné evaluační dotazníky 3 měsíce po skončení programu,

kdy k této aktivitě odsouzení neměli žádnou povinnost, ukazuje skutečnost, že si své účasti odsouzení alespoň vážili a považovali ji za pozitivní.

Všichni odsouzení byli 3 měsíce po skončení programu ještě ve výkonu trestu, a 75% odsouzených mělo před koncem programu ještě víc než jeden rok do skončení trestu. Neměli jsme možnost ověřit procento recidivy po delším čase od skončení programu, tato část hodnocení zůstane úkolem pro realizátora projektu nebo Vězeňskou službu ČR, která má k těmto datům přístup. Zahraniční studie (kap. 5.1) uvádějí, že obecné kognitivní programy mohou snížit recidivu o 8%, komunitní léčba o 6% a kognitivně behaviorální programy pro pachatele sexuálně motivovaných trestných činů ve věznicích až o 15% (Wormith & Althouse & Simpson & Reitzel & Fagan & Morgan, 2007, s. 295-311).

Závěr

Disertační práce umožňuje pohlédnout na motivaci ke změně pachatelů trestné činnosti, odsouzených k nepodmíněnému trestu odnětí svobody ve věznicích s ostrahou. Výzkumný soubor tvoří ti odsouzení, kteří absolvovali motivační resocializační program „Získej zaměstnání“, realizovaný o. s. Rubikon ve spolupráci s Vězeňskou službou České republiky.

Vybrané teoretické poznatky, konkrétní popis resocializačního programu a výsledky výzkumu jsou východiskem hlubšího pohledu na psychologické souvislosti resocializace.

Teoretická východiska sledují téma sociální kontroly a z ní vycházející snahu odborníků o resocializační působení během výkonu trestu. Předložili jsme poznatky o motivačních faktorech v penitenciárním prostředí a doplnili je výčtem rizikových faktorů, které proces resocializace ovlivňují. Zaměřili jsme se na terapeutické přístupy v resocializaci, které jsou nejčastěji u nás a v zahraničí využívány při práci s pachateli. Prvky kognitivně-behaviorální terapie, pozitivní psychologie, motivačních rozhovorů a sociálně psychologického výcviku jsou využity i v popsaném resocializačním programu, lze tedy sledovat přímé propojení teorie a praktického využití.

V druhé části práce jsme předložili obsah a strukturu realizovaného programu „Získej zaměstnání“. Konkrétní témata jsou blíže popsána, doplňují je lektorská doporučení a ukázky práce odsouzených, kteří se programu i výzkumu účastnili. Výzkumná část práce je složena z několika metodologických nástrojů. Dotazník motivace k výkonu a závěrečný evaluační dotazník jsou zpracovány pomocí obsahové analýzy dat a přináší pohled na motivaci ke změně před zahájením programu a tři měsíce po jeho dokončení.

Předpokládali jsme, že ti odsouzení, kteří se do programu přihlásili, jsou již alespoň trochu motivováni ke změně. Ukázalo se, že odsouzení jsou schopni formulovat svá očekávání a témata, která souvisí se sociálně žádoucí změnou v jejich životech. Na začátku programu je motivační silou chuť učit se novým věcem, především komunikaci, sebeovládání a řešení problémů na svobodě. Dále pak zvědavost, touha vymanit se z vězeňského stereotypu a získání podpory. Přístup lektorů, především trpělivost, lidskost a respekt, mají moc udržet motivaci ke změně, a to i případě, že odsouzení zažívají ve skupině nezdary a mají tendence program nedokončit. Zajímavé poznatky přinesl výzkum v oblasti pohledu odsouzených na sebe sama. Účastníci se považují za ovlivnitelné, s nízkou sebedůvěrou, slabou vůlí a nezodpovědné. Tyto rysy dávají do souvislosti se závislostí na drogách, ať už jako příčinu nebo důsledek braní drog. Data ze závěrečného evaluačního dotazníku přinášejí pohled

na subjektivní hodnocení programu odsouzenými a to, jaká témata považují ve svém životě za užitečná. Ukazují, že odsouzení vnímají velké překážky při návratu na svobodu, ale zároveň po absolvování programu více věří ve své schopnosti.

Výzkumná část práce dále přináší pohled na strukturu motivace k výkonu pachatelů trestné činnosti. Ukázalo se, že odsouzení dosahují výrazně nižších hodnot ve škálách ochota učit se, dominance a nebojácnost. Oproti všeobecné představě pachatele jako někoho, kdo je zvyklý druhé využívat jako prostředek k dosažení vlastních cílů, někoho, kdo necítí strach, se v našem výzkumu odsouzení prezentují zcela odlišně. Z výzkumu dále vyplynulo, že ti odsouzení, kteří dosáhli vyššího vzdělání, dosahují vyšších hodnot motivace k výkonu ve škálách nebojácnost, důvěra v úspěch, hrdost na výkon, ochota učit se a kompenzační úsilí. Dalším zajímavým zjištěním, které výzkum přinesl, je fakt, že čím jsou odsouzení starší, tím více věří v úspěch a jsou samostatnější.

Na základě předložených teoretických poznatků, výsledků výzkumu a souvisejících praktických zkušeností s vedením programu lze konstatovat následující teze a doporučení.

Odsouzení sami sebe považují za velmi ochotné přijímat nové poznatky, ale v porovnání s ostatními lidmi v této oblasti naopak zaostávají. Ochotu učit se zvyšuje časté ocenění malých změn a úspěchů, dále trpělivý a respektující přístup lektora.

Páchání trestné činnosti může být důsledek nízkého sebevědomí, neschopnosti vymezit se, malé sebedůvěry, strachu. V tomto světle se jako neefektivní jeví všechny způsoby trestání postavené na vyvolání strachu. I ze zahraničních zkušeností vyplývá, že je účelné dát odsouzeným prostor, vzít vážně jejich přání a touhy, snažit se pochopit jejich dosavadní život. Umožnit pachateli, aby získal představu o svém životě, ve kterém bude šťastný a naučil se svého štěstí dosahovat sociálně přijatelnými prostředky. Není třeba se obávat zapojení starších pachatelů do resocializačního programu, protože jak ukázaly výsledky výzkumu, s přibývajícím věkem si odsouzení více věří a jsou samostatnější. Výzkumná zjištění také podporují myšlenku vzdělávání, které zvyšuje kompetence pachatele a přispívá k možnosti uplatnění se ve společnosti.

Motivace pachatele ke změně je dynamický jev, který lze v čase ovlivňovat. Má-li si pachatel motivaci ke změně udržet, potřebuje zažívat vyrovnanou hladinu úspěchů a neúspěchů během programu, vnímat bezpečí a důvěru ve vztahu k lektorovi. Potřebuje cítit, že předkládaná témata ladí s jeho životním plánem a že je schopen tento plán naplnit. Pokud se tímto způsobem motivace odsouzeného ke změně aktivuje před propuštěním na svobodu, a navazuje-li na tento proces systém postpenitenciární podpory, lze předpokládat úspěšnější zapojení pachatele do společnosti.

Literatura

- Andrews, D. A.** (2002). Guidelines for selection and use. *Criminal Justice and Behavior*, 29(4), 355-379.
- Andrews, D. A. & Zinger, I. & Hoge, R. D. & Bonta, J. & Gerendreau, J. & Cullen, F. T.** (1990). Does Correctional Treatment Work? A clinically relevant and psychologically informed meta-analysis. *Criminology*, 28, 369-404.
- APA – Citační norma.** Dostupné z <http://www.phil.muni.cz/wupv/home/studium/citacni-norma-apa>
- Arnhart, L.** (1998) *Darwinian natural right: The biological ethics of human nature*. Albany: State University of New York Press.
- Bean, P.** (2006). *Drugs and Crime*. (2nd ed.). Devon: Willan Publishing.
- Bennett, T.** (2000). *Drugs and crime: the results of the second developmental stage of the NEW-ADAM programme*. Home Office Research Study 205. London: Home Office.
- Berry, A. & Duggan, C. & Larkin, E.** (1999). The treatability of psychopathic disorder: how clinicians decide. *Journal of Forensic Psychiatry*, 10, 710-719.
- Biedermannová, E. & Petras, M.** (2011). *Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení* [online]. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. [cit. 2015-07-17]. Dostupné z <http://www.ok.cz/iksp/docs/390.pdf>
- Blatný, M.** (2010). *Psychologie osobnosti*. Praha: Grada
- Bonta, J. & Andrews, D. A.** (2007). *Risk-need-responsivity model model for offender assesment and rehabilitation* [online]. Ottawa. Her Majesty the Queen in Right of Canada. [cit. 2015-07-20]. Dostupné z <http://www.scribd.com/doc/203575637/Risk-Need-2007-06-e#scribd>
- Bonta, J.** (2002). Guidelines for selection and use. *Criminal Justice and Behavior*, 29(4), 355-379.
- Bonta, J., & Andrews, D. A.** (2003). A commentary on Ward and Stewart's model of human needs. *Psychology, Crime, and Law*, 9, 215-218.
- Brandl-Nebehay, A., & Russinger, U.** (1994). Kurtherapeutische Ansätze im institutionellen Kontext. *Systeme* 8(1), 67-75.

- Brandl-Nebehay, A., Russinger, U.** (1995). Systemische Ansätze im Jugendamt – Pfade zwischen Beratung, Hilfe und Kontrolle. *Z System Ther*, 13(2), 90-104.
- Citační norma – APA** (2013). Filosofická fakulta University Karlovy. Ústav pedagogických věd [online]. [cit. 2015-09-10]. Dostupné z <http://www.phil.muni.cz/wupv/home/studium/citacni-norma-apa>
- Crane, R.** (2009). *Mindfulness-Based Cognitive Therapy*. London, Routledge.
- Davies, W.** (2001) *The RAID Manual*. The APT Press: Leicester.
- Day, A.** (2009). Offender emotion and self-regulation: Implications for offender rehabilitation programming. *Psychology, Crime and Law*, 15, 119-130.
- Deci, E. L. & Ryan, R. M.** (2000). The „what“ and „why“ of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behaviour. *Psychological Inquiry*, 11, 227-268.
- Department of Corrections Washington State.** *Risk-Need-Responsivity model* [online]. [cit. 2015-07-03]. Dostupné z: <http://offenderchange.org/programs/risk-need-responsivity->
- Collins, P.** (1991). The Treatability of Psychopaths. *Journal of Forensic Psychiatry*, 103.
- Crane, R.** (2009). *Mindfulness-Based Cognitive Therapy*. Routledge: London and New York.
- Cummins, R. A.** (1996). The domains of life satisfaction: An attempt to order chaos. *Social Indicators Research*, 38, 303-328.
- Česká asociace pro psychoterapii.** Dostupné z <http://czap.cz/>
- Čírtková, L.** (2009). *Forenzní psychologie*. Plzeň: Nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk, s.r.o
- Čírtková, L.** (1998). Kriminální psychologie. 1. vyd. Praha: Eurounion, 1998
- Davies, E.** (2001). Let me in! Towards a decision heuristic for admission to the Personality Disorder Unit at Rampton Hospital. Presented at *Division of Forensic Psychology Tenth Annual Conference*, Birmingham.
- Dobbs, R. & Waid, C.** (2004). *Prison Culture* [pub. online 2012]. Encyclopedia of Prisons & Correctional Facilities. Dostupné z <http://studysites.sagepub.com/hanserintro/study/materials/reference/ref2.2.pdf>

- Drahý, F. & Hůrka, J. & Petras, M. & Jiříčka, V.** (2015). *Hodnocení kriminogenních rizik odsouzených* [online]. Vězeňská služba České republiky, III. Kriminologické dny, Hradec Králové, 19 – 20. 1. 2015, [cit. 2015-07-18]. Dostupné z: http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/19/file/PDF/2015%200119%20KrimiDny-SARPO_L.pdf
- Emmons, R. A.** (1999). *The psychology of ultimate concerns: Motivation and spirituality in personality*. New York: Guilford Press.
- Farrington, D. P.** (1992). Explaining the beginning, progress, and ending of antisocial behavior from birth to adulthood. *Advances in Criminological theory*, 13. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Farrington, D. P.** (1992). **Juvenile delinquency.** *The School Years: Current Issues in the Socialization of Young People*. London, UK: Psychology Press.
- Farrington, D. P.** (1992). Criminal Career research in the United Kingdom. *British Journal of Criminology*, 32, 521-536.
- Gabrhelíková, P.** (2010). *Perspektivy specializace pracovníků Probační a mediační služby ČR na práci s uživateli drog*. Praha: Filozofická fakulta.
- Gabrhelíková, P.** (2012). Primární a sekundární drogová kriminalita – dostačující koncept pro práci s pachateli trestné činnosti související s drogami? *Sborník odborné konference Sananim Kriminalita a drogy*, Praha: SANANIM, 31-36.
- Galletta, M.** (2010). Back to Basic: The Application of Cognitive and Behavior Theory to Forensic Treatment. *Journal of Cognitive Psychotherapy: An International Quarterly*, 24(2), 67-70
- Goldstein, P. J.** (1985). The drugs/violence nexus: A tripartite conceptual framework. *Journal of Drug Issues*, 15(4), 493-506.
- Hála, J.** (2006). *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií.
- Hála, J.** (2013). Penologie, sylaby přednášek [online]. Dostupné z <http://penologie.hala.sweb.cz/>
- Harper, G. & Chitty, CH.** (2009). *Dopad nápravných opatření na recidivu pachatelů*. Praha: IKSP, 14-15.
- Havlík, R. & Kořa, J.** (2002) *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál.

- Hayes, S. C.** (2004). Acceptance and Commitment therapy, relational frame theory, and the third wave of behavioral and cognitive therapies. *Behavior Therapy*, 35, 639-665.
- Hayes, S. C. & Follette, V. M. & Linehan, M.** (2004). *Mindfulness and acceptance: Expanding the cognitive behavioral tradition*. New York: Guildford Press
- Heseltine, K. & Day, A. & Sarre, R.** (2009). *Prison-based Correctional offenders rehabilitation programs: The 2009 national picture of Australia* [online]. Australian Institute of Criminology, [cit. 2015-07-17]. Dostupné na: http://www.aic.gov.au/media_library/publications/rpp/112/rpp112.pdf
- Inciardi, J. K.** (2004). *Trestní spravedlnost*. Praha: Victoria Publishing.
- Hollin, C. R. & Palmer, E. J.** (2006). *Offending behaviour programmes: Development, application and controversies*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Hollin, C. R.** (1999). Treatment programs for offenders: Meta-analysis, „what works“, and beyond. *International Journal of Law and Psychiatry*, 3-4, 361-372.
- Hollin, C. R.** (1993). Advances in the psychological treatment of criminal behavior. *Criminal Behavior and Mental Health*, 3, 42-57.
- Howels, K.** (2010). The „Third wave“ of cognitive-behavioural therapy and forensic practice. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 20, 251-256.
- Hřebíčková, M.** (2011). *Pětifaktorový model v psychologii osobnosti: přístupy, diagnostika, uplatnění*. Praha, Grada.
- Jiříčka, V. & Podaná, Z. & Petras, M. & Hůrka, J.** (2014). Prediction of Offending: SARPO – The Czech Tool for Assessment of Offenders' Criminogenic Risk and Need [online]. *Journal of Criminology*, vol. 1, 1-8.
Dostupné z <http://www.hindawi.com/journals/jcrim/2014/592341/>
- Jiříčka, V.** (2015). *Efektivní zacházení s pachateli násilných trestných činů s poruchami osobnosti v podmínkách penitenciární péče* (Disertační práce). Dostupné z <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/101886/>
- Kalina, K.** (2008). *Základy klinické adiktologie*. 1. vydání. Praha: Grada.
- Kalina, K.** (2013). *Psychoterapeutické systémy a jejich uplatnění v adiktologii*. Praha: Grada.
- Kohoutek, R.** (2014). *Sociálně patologické jevy* [online]. [cit. 2015-07-08]. Dostupné z <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/socialne-patologicke-jevy>

- Kohoutek, R.** (2015). *Penitenciární péče* [online]. [cit. 2015-09-10]. Dostupné z <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/penitenciarni-pece>
- Komárková, R., Slaměník, I., Výrost, J. (Eds.)** (2001). *Aplikovaná sociální psychologie III. Sociálně psychologický výcvik*. Praha: Grada.
- Kovář, J.** (2011). *Vězeňské subkultury* (Bakalářská práce). Karlovy Vary: Masarykova Univerzita.
- Kratochvíl, S.** (2005). *Terapeutická komunita. Obecný model a jeho aplikace v léčbě závislostí*. Praha: Grada.
- Kratochvíl, S.** (2006, 2007). *Základy psychoterapie*. 5., přepracované vydání. Praha: Portál.
- Langmeier, J. & Matějček, Z.** (2014). *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum.
- Marlatt, G. & Gordon, J.** (1985). *Relapse prevention: Maintenance strategies in the treatment of addictive behaviours*. New York: Guildford Press.
- Maruna, S. & LeBel, T. P.** (2003) Welcome home? Examining the reentry court concept from a strengths-based perspective, *Western Criminology Review*, 4(2), 91-107.
- Mařádek, V.** (2005). *Vězeňství*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě.
- Matoušková, I.** (2013). *Aplikovaná forenzní psychologie*. Praha: Grada.
- McGuire, J.** (2002). *Integrating findings from research reviews. Offender rehabilitation and treatment: Effective programmes and policies to reduce re-offending*. Chichester, UK: Wiley, 4-38.
- McMurrin, M. & Ward, T.** (2004). Motivating offenders to change in therapy: an organizing framework. *Legal and Criminological Psychology. The British Psychological Society*, 9, 295-311.
- McMurrin, M. & Whitman, J.** (1990). Strategies of self-control in male young offenders who have reduced their alcohol consumption without formal intervention. *Journal of Adolescence*, 13, 115-128.
- Mezinárodní klasifikace nemocí. Duševní poruchy a poruchy chování (F00-F99). Poruchy osobnosti a chování u dospělých (F60-69)** [online]. Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR. [cit. 2015-07-14]. Dostupné z <http://www.uzis.cz/cz/mkn/F60-F69.html>
- Miller, W. R.** (1983). Motivational interviewing with problem drinkers. *Behavioral Psychotherapy*, 1, 147-172.

- Miller, W. & Rolnick, S.** (2004). *Motivační rozhovory. Příprava lidí ke změně závislého chování*. Tišnov: SCAN.
- Ministerstvo vnitra ČR** (2015). *Základní funkce státu* [online]. [cit. 2015-07-08]. Dostupné z <http://www.mvcr.cz/clanek/pojmy-zakladni-funkce-statu.aspx>
- Morgan, R., D.** (2007). The rehabilitation and reintegration of offenders. The Current Landscape and Some Future Directions for Correctional Psychology. *Criminal Justice and behavior*, 20(10), 1-10.
- Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti** (2015). *Souhrn Výroční zprávy ve věcech drog v ČR v r. 2013* [online]. [cit. 2015-11-14]. Dostupné z <http://www.drogy-info.cz/drogova-situace/souhrn/>
- Och, H.** (2000). Altruistic Activity as Correctional Treatment. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 44(3), 270-278.
- Perry, J. C & Bond, M.** (2000). Empirical studies of psychotherapy for personality disorders. *Psychotherapy for Personality Disorders. Review for psychiatry*. American Psychiatric Press, 19, 1-31.
- Pešek, R. & Praško, J. & Štípek, P.** (2013). *Kognitivně-behaviorální terapie v praxi*. Praha: Portál.
- Pracovní sešit Motivační program ,Získej zaměstnání‘* (2010). Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o.s.
- Primáková, M.** (2009). *Práce probační a mediační služby se skupinou osob podmíněně propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody s dohledem* (Bakalářská práce). Dostupné z <https://theses.cz/id/f3sd0f>
- Probační a mediační služba České republiky. Probace** [online]. [cit. 2015-09-10]. Dostupné z <https://www.pmscr.cz/probace-dohled-nad-podminene-odsouzenymi/>
- Prochaska, J. & DiClemente, C.** (1982). Transteoretical therapy: Toward a more integrative model of change. *Psychotherapy: Theory, Research, and Practice*, 19, 276-288.
- Prochaska, J. O. & Norrcross, J. C.** (2010). *Systems of psychotherapy: a transteoretical analysis*. Pacific Grove, CA: Brooks/ Cole
- Prokopová, H.** (2011). *Zjišťování rizikového chování odsouzených k výskytu recidivy trestné činnosti* (Diplomová práce). Dostupné z <https://theses.cz/id/epsn9e/>
Diplomova_prace_-_Hana_Prokopova.pdf

- Reitzel, L. R. & Carbonell, J. L.** (2006). The effectiveness of sexual offender treatment for juveniles as measured by recidivism: A meta-analysis. *Sexual abuse: a journal of research and treatment*, 18(4), 401-421.
- Rogers, C.** (1959). A Theory of Therapy, Personality and Interpersonal Relationships as Developed in the Client-centered Framework. In (ed.) S. Koch, *Psychology: A Study of a Science. Vol. 3: Formulations of the Person and the Social Context*. New York: McGraw Hill.
- Rold, W. J.** (2009). Thirty years after Estelle v Gamble: A legal retrospective. *Journal of Correctional Health Care*, 14, 11-20.
- Sainsbury, L. & Krishnan, G. & Evans, Ch.** (2004). Motivating factors for male forensic patients with personality disorder. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 20, 29-38.
- Seligman, M.** (2004). "Can Happiness be Taught?" *Daedalus*, 133(2), 80-87.
- Schlippe, A. & Schweitzer, J.** (2001). *Systemická terapie a poradenství*. Brno: Cesta.
- Schrag, C.** (1954). Leadership Among Prison Inmates. *American Sociological Review*, 19.
- Schuler, H. & Prochaska, M.** (2003). Dotazník motivace k výkonu – LMI. Praha: Testcentrum.
- Sochůrek, J.** (2007). *Úvod do penologie*. Liberec: Technická univerzita v Liberci.
- Sykes, G.** (1958). *The Society of Captives*. Princeton: NJ Princeton University Press.
- Tomášek, J.** (2010). *Úvod do kriminologie. Jak studovat zločin*. Praha: Grada.
- Úlehla, I.** (2007). *Umění pomáhat*. Praha: SLON.
- Vágnerová, M.** (2002). *Kognitivní a sociální psychologie žáka základní školy*. Praha: Karolinum.
- Vágnerová, M.** (2004). *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál.
- Vězeňská služba České republiky.** *Statistická ročenka 2014* [online], Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky, [cit. 2015-11-14]. Dostupné z http://vs-cr.cz/client_data/1/user_files/19/file/spr%C3%A1vn%C3%AD/statistiky/Statistick%C3%A9%20ro%C4%8Denky/Rocenka_2014.pdf
- Vymětal, J.** (2003). *Úvod do psychoterapie. 2., předpracované a doplněné vydání*. Praha: Grada.
- Vymětal, J. a kol.** (2004). *Obecná psychoterapie*. Praha: Grada.

Vzory bibliografických citací dle citační normy APA [online]. [cit. 2015-09-10]. Dostupné z http://kcjl2.upol.cz/konference2012/citace_APA.pdf

Walters, S. (2007). *Motivating Offenders to Change. A Guide for Probation and Parole* [online]. [cit. 2015-10-18]. Dostupné z https://www.victimsofcrime.org/docs/restitution-toolkit/c9_nic-motivating-offenders.pdf?sfvrsn=2https://www.victimsofcrime.org/docs/restitution-toolkit/c9_nic-motivating-offenders.pdf?sfvrsn=2

Ward, T. & Gannon, T. A. (2005). Rehabilitation, etiology and self-regulation: The comprehensive good lives model of treatment for sexual offenders [online]. *Aggression and Violent Behavior*, 11, 77-94. Dostupné z <https://www.ccoso.org/sites/default/files/import/Ward---Gannon-2006.pdf>

Ward, T. (2002). The management of risk and the design of good lives. *Australian Psychologist*, 37, 172-179.

Ward, T. (2002). Good lives and the rehabilitation of sexual offenders: Promises and problems. *Aggression and Violent Behavior*, 7, 513-528.

Ward, T. & Steward, C. A. a. (2003). The Treatment of Sex Offenders: Risk Management and Good Lives. *Professional Psychology: Research and Practice*, 34, 353-360.

Ward, T. & Steward, C. b. (2003). Criminogenic needs and human needs: A theoretical model. *Psychology, Crime and Law*, 9, 125-143.

White, H. R. & Gorman, D. M. (2000). Dynamics of the drug-crime relationship. *Criminal justice*, 151-218.

Wormith, J. S. & Althouse, R. & Simpson, M. & Reitzel, L. R. & Fagan, T. J. & McMurran, M. & Ward, T. (2004). Motivating offenders to change in therapy: an organizing framework. *Legal and Criminological Psychology. The British Psychological Society*, 9, 295-311.

Wright, S. & Day, A. & Howells, K. (2009). Mindfulness and the treatment of anger problems. *Aggression and Violent Behavior*, 14, 396-401.

Yates, P. M. (2005). Pathways to the Treatment of Sexual Offenders: Rethinking Intervention. Forum, Summer. Beaverton OR: *Association for the Treatment of Sexual Abusers*, 1-9.

Žlukov, I. & Fischer, I. & Ptáček, R. (2009). Porucha osobnosti ve výkonu trestu. Analýza účinnosti prostředků korekce antisociálních forem chování v penitenciární praxi [online]. [cit. 2015-07-14]. *Česká a slovenská psychiatrie*, 6-7, 250-256. Dostupné na http://www.cspsychiatr.cz/dwnld/CSP_2009_6_250_256.pdf

Seznam příloh

Příloha 1: Seznam grafů, obrázků a tabulek	209
Příloha 2: Vstupní motivační dotazník	214
Příloha 3: Závěrečný evaluační dotazník.....	216
Příloha 4: Souhlas se zpracováním údajů	219

Přílohy

Příloha 1: Seznam grafů, obrázků a tabulek

Seznam grafů

Graf 1 Pravděpodobnostní rozdělení hrubých skóre standardizačního vzorku pro škálu Vytrvalost	139
Graf 2 Pravděpodobnostní rozdělení hrubých skóre standardizačního vzorku pro škálu Dominance	140
Graf 3 Pravděpodobnostní rozdělení hrubých skóre standardizačního vzorku pro škálu Angažovanost	141
Graf 4 Pravděpodobnostní rozdělení hrubých skóre standardizačního vzorku pro škálu Důvěra v úspěch	142
Graf 5 Pravděpodobnostní rozložení hrubých skóre standardizačního vzorku pro škálu Flexibilita	143
Graf 6 Pravděpodobnostní rozdělení hrubých skóre standardizačního vzorku pro škálu Flow	144
Graf 7 Pravděpodobnostní rozdělení hrubých skóre standardizačního vzorku pro škálu Nebojácnost	145
Graf 8 Pravděpodobnostní rozdělení hrubých skóre standardizačního vzorku pro škálu Internalita	146
Graf 9 Pravděpodobnostní rozložení hrubých skóre standardizačního vzorku pro škálu Kompenzační úsilí	147
Graf 10 Pravděpodobnostní rozdělení hrubých skóre standardizačního vzorku pro škálu Hrdost na výkon.....	148
Graf 11 Pravděpodobnostní rozložení hrubých skóre standardizačního vzorku pro škálu Ochota učit se	149
Graf 12 Pravděpodobnostní rozdělení hrubých skóre standardizačního vzorku pro škálu Preference obtížnosti.....	151
Graf 13 Pravděpodobnostní rozdělení hrubých skóre standardizačního vzorku pro škálu Samostatnost.....	152
Graf 14 Pravděpodobnostní rozdělení hrubých skóre standardizačního vzorku pro škálu Sebekontrola	153

Graf 15 Pravděpodobnostní rozložení hrubých skóre standardizačního vzorku pro škálu Orientace na status.....	154
Graf 16 Pravděpodobnostní rozdělení hrubých skóre standardizačního vzorku pro škálu Soutěživost	155
Graf 17 Pravděpodobnostní rozdělení hrubých skóre standardizačního vzorku pro škálu Cílevědomost.....	156

Seznam obrázků

Obrázek 1 Rámec spolupráce podle Brandl-Nebehay a Russingrové (1994).....	16
Obrázek 2 Péče o podmíněně odsouzené pachatele	20
Obrázek 3 Péče o nepodmíněně odsouzené pachatele	20
Obrázek 4 Péče o podmíněně propuštěné pachatele	21
Obrázek 5 Dynamický model vysvětlující souvislost mezi užíváním návykových látek a páčáním trestné činnosti (Collins, 2006; Gabrhelíková, 2012, s. 34)	29
Obrázek 6 Šest stadií změny podle Millera a Rolnicka (2004)	48
Obrázek 7 Rozbor situace: myšlenka – emoce – tělesný pocit – jednání. Příklad práce odsouzeného	74
Obrázek 8 Vymýšlení pozitivních emocí. Příklad práce odsouzeného, pracovní sešit	75
Obrázek 9 Vymýšlení pozitivních emocí. Příklad práce odsouzeného, pracovní sešit	75
Obrázek 10 Schéma celostního prožívání. Příklad práce odsouzeného	76
Obrázek 11 Schéma celostního prožívání. Příklad práce odsouzeného	77
Obrázek 12 Interpretace situace, pocitu a myšlenky z fotografie neznámého člověka. Příklad práce odsouzeného	80
Obrázek 13: Interpretace situace, pocitu a myšlenky z fotografie neznámého člověka. Příklad práce odsouzeného	81
Obrázek 14 Interpretace situace, pocitu a myšlenky z fotografie neznámého člověka. Příklad práce odsouzeného	81
Obrázek 15 Interpretace situace, pocitu a myšlenky z fotografie neznámého člověka. Příklad práce odsouzeného	82
Obrázek 16 Jak poznám, že mám zlost. Příklad práce odsouzeného	82
Obrázek 17 Jak poznám vztek na druhém člověku. Příklad práce odsouzeného	83
Obrázek 18 Co mě rozčiluje a jak zvládám zlost. Příklad práce odsouzeného	83
Obrázek 19 Popis zvládání situace, která mě rozčiluje (část 1). Příklad práce odsouzeného ..	84
Obrázek 20 Popis zvládání situace, která mě rozčiluje (část 2). Příklad práce odsouzeného ..	85

Obrázek 21 Problémy, se kterými se opakovaně potýkám. Příklad práce odsouzeného	89
Obrázek 22 Aktuální problémy. Příklad práce odsouzeného	89
Obrázek 23 Zlozvyky při řešení konfliktu. Příklad práce odsouzeného	94
Obrázek 24 Kdy jsem pasivní a kdy agresivní. Příklad práce odsouzeného	96
Obrázek 25 Kompliment. Příklad práce odsouzeného	97
Obrázek 26 Strukturovaný životopis. Příklad práce odsouzeného.....	100
Obrázek 27 Nestrukturovaný životopis. Příklad práce odsouzeného.....	102
Obrázek 28 Nestrukturovaný životopis. Příklad práce odsouzeného.....	104
Obrázek 29 Výhody a nevýhody práce "načerno". Příklad práce odsouzeného	108
Obrázek 30 Příjemné činnosti na svobodě a ve výkonu trestu. Příklad práce odsouzeného ..	110
Obrázek 31 Týden po propuštění. Příklad práce odsouzeného.....	111
Obrázek 32 Rizikové situace (1). Příklad práce odsouzeného.....	112
Obrázek 33 Rizikové situace (2). Příklad práce odsouzeného.....	113
Obrázek 34 Struktura dne, rizika a zdroje. Příklad práce odsouzeného	114
Obrázek 35 Model konceptu a jeho indikátorů.....	126

Seznam tabulek

Tabulka 1 Specializovaná oddělení pro osoby s poruchou duševní a poruchou chování v roce 2014 (Statistická ročenka VSČR 2014).....	25
Tabulka 2 Primární a sekundární drogová kriminalita (Gabrhelíková, 2012, s. 32).....	28
Tabulka 3 Specializovaná oddělení pro výkon ochranného léčení v českých věznicích v roce 2014. (Statistická ročenka Vězeňské služby ČR 2014, s. 130).....	30
Tabulka 4 Specializovaná oddělení pro osoby s poruchou osobnosti a chování, způsobenou užíváním návykových látek. (Statistická ročenka Vězeňské služby ČR 2014, s. 130)	31
Tabulka 5 Diferenciační znaky: postoj k normám většinové společnosti versus postoj k normám vězeňské subkultury, kontakty s vězni versus kontakty s personálem. (Kovář, 2011; Shrag, 1954).....	40
Tabulka 6 Diferenciační znaky ve vztahu k aplikaci sexuálního nebo fyzického nátlaku a respektování kódu vězně versus akceptace perspektivy personálu a přístupu ke zboží ve vězení (Kovář, 2011; Sykes, 1958)	41
Tabulka 7 Úkoly pracovníka v jednotlivých etapách změny (Miller & Rolnick, 2004).....	52
Tabulka 8 Rozdíly mezi výcvikem v dovednostech a motivačním rozhovorem (Miller, Rolnick, 2004, s. 48).....	53

Tabulka 9 Rozdíly nedirektivního přístupu a Motivačního rozhovoru (Miller, Rolnick, 2004, s. 48)	54
Tabulka 10 Schéma celostního prožívání aplikované na příkladu z praxe. Ukázka z pracovního sešitu	71
Tabulka 11 Schéma celostního prožívání aplikované na příkladu z praxe. Příklad skupinové práce	72
Tabulka 12 Strukturované řešení problémů: příklady problém – důsledek.....	86
Tabulka 13 Strukturované řešení problémů: příklady problém – cíl	86
Tabulka 14 Strukturované řešení problémů: příklady problém- cíl – řešení	87
Tabulka 15 Strukturované řešení problémů: příklady řešení – plán	87
Tabulka 16 Strukturované řešení konfliktů: co pomáhá a co nepomáhá	90
Tabulka 17 Odsouzení v typech věznic ke 2. 2. 2015 (Vězeňská služba České republiky, 2015)	119
Tabulka 18 Základní informace o výběrovém souboru.....	119
Tabulka 19 Věkové rozložení odsouzených za rok 2013 (Vězeňská služba České republiky, 2015)	120
Tabulka 20 Příklad identifikace počátečních témat a konceptů při vyhodnocování Vstupního motivačního dotazníku	126
Tabulka 21 Označování dat a zpětné ověřování platnosti kategorií	128
Tabulka 22 Vytváření tematických tabulek a schémat pro třídění a uspořádání dat	128
Tabulka 23 Popisná statistika standardizačního a výběrového souboru	132
Tabulka 24 Test hypotézy o střední hodnotě LMI	134
Tabulka 25 Vzájemná závislost jednotlivých škál LMI a věku	135
Tabulka 26 Počty vzájemných závislostí mezi škálami LMI a věkem	136
Tabulka 27 Počty silných závislostí mezi škálami LMI a věkem.....	137
Tabulka 28 Srovnání výsledků Motivace k výkonu (LMI) výzkumného a standardizačního souboru.....	138
Tabulka 29 Hypotéza o shodě dvou středních hodnot, vliv vzdělání na dosažené hodnoty v LMI	158
Tabulka 30 Rozdíl hrubých skóre jednotlivých škál absolventy ZŠ nebo SŠ.....	159
Tabulka 31 Věkové rozložení výzkumného souboru	160
Tabulka 32 Vzájemná závislost jednotlivých škál LMI a věku.....	160
Tabulka 33 Souvislosti jednotlivých dimenzí dotazníku Motivace k výkonu a Pětifaktorového osobnostního inventáře na původním standardizačním vzorku	161

Tabulka 34 Souvislosti jednotlivých dimenzí dotazníku Motivace k výkonu a Pětifaktorového osobnostního inventáře na výzkumném souboru odsouzených mužů..	162
Tabulka 35 Popis pěti dimenzí pětifaktorového osobnostního dotazníku (NEO PS) podle Hřebíčkové, 2011	163
Tabulka 36 Vzájemné vztahy škál Motivace k výkonu (LMI), pětifaktorového osobnostního dotazníku (NEO PS) a věku	164
Tabulka 37 Nejsilnější kategorie otázek Vstupního motivačního dotazníku, 1. skupina otázek	166
Tabulka 38 Nejsilnější kategorie otázek Vstupního motivačního dotazníku, 2. skupina otázek	169
Tabulka 39 Nejsilnější kategorie otázek Vstupního motivačního dotazníku, 3. skupina otázek	172
Tabulka 40 Silné a slabé stránky odsouzených. Vstupní motivační dotazník	174
Tabulka 41 Nejsilnější kategorie otázek Závěrečného evaluačního dotazníku, 1. skupina otázek	176
Tabulka 42 Nejsilnější kategorie otázek Závěrečného evaluačního dotazníku, 2. skupina otázek	178
Tabulka 43 Témata resocializačního programu označena odsouzenými jako nejužitečnější.	179
Tabulka 44 Nejsilnější kategorie otázek Závěrečného evaluačního dotazníku, 3. skupina otázek	181
Tabulka 45 Evaluační dotazník, otázka č. 16. Na stupnici 1 – 10 označte, jak moc si věříte, že se už do věznice nedostanete	183

Příloha 2: Vstupní motivační dotazník

Motivační dotazník

Jméno: _____

1) Rozhodl jsem se do programu přihlásit, protože:.... se chci řádně připravit na svobodu, jak vystupovat na úřadech při hledání práce a přiučit se jak zvládat emoce a vztek.

2) Očekávám, že se naučím:...

Jak zvládat emoce (hněv a vztek)

Připravit se na svobodu, zařizování na úřadech, hledání práce atd.

3) Tím, že na sobě budu pracovat, se v mém životě změní:...

Budu více zodpovědný vůči sobě, také budu více se sebou spokojený že něco dělám proto, abych se nevrátil do starých kolejí.

4) Myslím, že moje silné stránky jsou:....

Nevím

5) Myslím, že moje slabé stránky jsou:....

Rychle se dokážu vytočit, hodně se podceňuji.

6) Ve svém životě potřebuji změnit:....

Najít si bydlení a práci a trvalá abstinence

7) Kolik energie chcete do programu vložit:...(zapište kolik procent)

0%.....100%
100%

- 8) Co je vaším největším problémem v životě? (něco, co vás trápí, kvůli čemu jste se třeba dostal do vězení)

Nalé sebevědomí, alkohol a následná agrese, drogy docela mě i trápí ~~stále~~ stýdlivost, vznešlost.

- Co už jste udělal pro to, aby se tento váš problém zmenšil (vyřešil)?

Přihlásil jsem se před výkonem trestu na dobrovolnou léčbu

- Co ještě potřebujete udělat proto, aby se váš problém vyřešil?

Hlavně se pořádně nad sebou zamyslet

- Kdo vám v tom může pomoci a jak?

Nevím asi tento kurz mi může pomoci

- Až váš problém vyřešíte, kdo si všimne změny na vás jako první?

Nevím asi já

- Co na vás druzí uvidí (uslyší) jiného, až váš problém vyřešíte?

Asi spokojenost

- 9) absolvoval jste někdy psychoterapii? Kdy? V jakém rozsahu?

V roce 2009 - Havičkův Brod (3 měsíce)

- 10) K čemu myslíte, že vám bude užitečné absolvování kurzu?

Hlavně k zamýšlení nad sebou jak žít normální život v abstinenci

- 11) Stalo se Vám někdy, že jste se do něčeho pustil a nedokončil? (škola, zájmy, práce...atd.) Co to bylo?

Žít normální život (práce, přítelkyně, bydlení, zájmy) vydělo to Broky, bohužel jsem dal přednost drogám.

Děkujeme za píli při vyplňování!

Příloha 3: Závěrečný evaluační dotazník

Závěrečný dotazník pro účastníky Motivačního programu ZZ

Prosím Vás o důkladné vyplnění dotazníku. Vaše názory nám mohou být dobrou a užitečnou inspirací pro další běhy programu. Děkuji.

1) Splnil program moje očekávání? ANO - NE

2) Doporučil bych program dalším odsouzeným? URČITĚ.

3) Popište, co se Vám na programu nejvíc líbilo:

Dobrá atmosféra. Situace, které člověka nutí k zamyslení. Rady a ukazování cesty, aby se člověk nemátl zpátky do VT. Ukázky řešení při hledání práce, zaplacení dluhů. Chování na úřadech a hlavně lepší obratnost v mezilidských vztazích.

4) Které téma bylo pro Vás nejužitečnější?

MEZILIDSKÉ VZTAHY A UPUTÁNÍ SE NA SVOBODU.

5) Popište, co jste se v programu naučil?

Zvažovat řešení, určovat cíle, domýšlet důsledky svého chování. Změnu v chování vůči lidem - ASERTIVITA. Jít cestou pravdy, i když bude obtížnější.

6) Co z toho, co jste se naučil, používáte nyní ve Vašem každodenním životě?

ASERTIVNÍ CHOVÁNÍ. ZVAŽOVÁNÍ DŮSLEDKŮ SVÉHO CHOVÁNÍ. PLÁNŮ SVÉ KROKY PO PROPUSTĚNÍ Z VT.

7) Jaký vliv mělo absolvování skupiny na Váš další život?

Uvítalo mě ze zmatku a stereotypu vězeňského života. Přinutilo mě se začít zamýšlet a domýšlet svůj budoucí život.

8) Co Vás v průběhu programu nejvíce překvapilo?

Těch spousta faktorů, které jsem vůbec neznal a možnosti, které jsem nepoužíval. Překvapilo mě i to, jak na tom jsem celkově zle.

9) Pokuste se zpětně vzpomenout na lektory a popište, co se Vám líbilo na jejich práci, čím Vás inspirovali, čím Vás překvapili, čím Vás štváli, co by měli ve své práci změnit:

Lektoři byli výborní. Jedna lekce byla přínějná a snažila se uprotokovat situace a byla docela neústupná, ale milá a druhá pak byla přátelská, smílivá, takže to ve dvojici perfektně šlapalo.

10) Co Vás přimělo program dokončit? Proč jste to snažení nevzdal?

Nemám něco vzdávat. Hlavně když cítím, že je to něco, pro mě přínosné.

11) Proč jste se vlastně do programu přihlásil? Co bylo Vaším cílem?

Něco nového se naučit. Přiučit. Poznat nové věci.

12) Co by se mělo na programu změnit?

Já si myslím, že je postaven dobře a faktory si ty naučily, jestli na nějaké naráží, uplatňují samy.

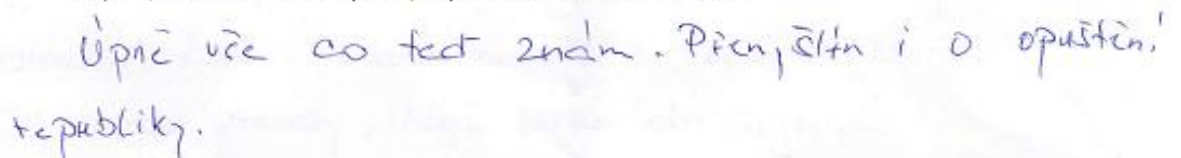
13) Co se Vám na programu nelíbilo?

Třetina z hodiny, než se utvořilo jádro, které program dokončilo.

Já se chci celkově změnit a udat se na svobodu. Proto věc.

Mě fyzika vidím v nováčci se ke stejným lidem a různými drog.

10 = na 100 % si věřím, že se do vězení znovu nedostanu

Mgr. Emilie Gärtnerová

Příloha 4: Souhlas se zpracováním údajů

Tímto bych Vás ráda požádala o souhlas se zpracováním materiálů, které jsme vytvořili společně na skupině ZZ (Motivační program).
Pokud souhlasíte, prosím podepište se.

Souhlasím se zpracováním údajů pro disertační práci s názvem Psychologické aspekty penitenciární psychoterapie pod vedením Mgr. Emilie Gärtnerové, v souladu se zákonem o ochraně osobních údajů (nepoužiji jména ani jiné osobní údaje).

Děkuji!

Dne: 15.5.2011

Podpis: _____

Pam